

José Nicolás de Azara i la seva repercussió en l'àmbit artístic català

Esther García Portugués

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tesisenxarxa.net) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tesisenred.net) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tesisenxarxa.net) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

JOSÉ NICOLÁS DE AZARA
I LA SEVA REPERCUSSIÓ
EN L'ÀMBIT ARTÍSTIC CATALÀ

Tesi doctoral de
Esther García Portugués
Presentada per optar al títol de doctora en
HISTÒRIA DE L'ART

Directora de la tesi:
Dra. Rosa Maria Subirana Rebull

Divisió I: Ciències Humanes i Socials
Departament d'Història de l'Art
Universitat de Barcelona

PROGRAMA DE DOCTORAT: Art, Natura i Societat (1998-2000)

Barcelona, 2007

APÈNDIXS

LLISTA D'IMATGES¹

Portada. F. J. Ramos, *Retrat d'Azara* (1784) (RAH)

1. Cagnoni, *Dedicatòria de G. Bodoni "Virtuti et Merito" a José Nicolás de Azara* (1785), publicada en *Anacreon, Odaria*, Parma, 1785.

I:

2. M. S. Carmona, *M. T. Ciceró* (1790), reproducció de la gemma de la col·lecció d'Azara, segons el dibuix de Buenaventura Salesa. Portada i contraportada del volum núm. I de la *Historia de la vida de Marco Tulio Cicerón, escrita en ingles por Conyers Middleton, bibliotecario principal de la Universidad de Cambridge, traducida por Don Joseph Nicolas de Azara* (1790). (p. 123)

3. V. Cocchi, *IOSEPHUS·NICOLAUS·AZARA·EQUES·HISPANUS*, medalla per honorar Azara (1796). Encàrrec de Pius VI amb la intervenció del secretari d'Azara, Mendizábal. Al revers, hi figuren les paraules PRAESIDIVM·ET·DECVS ROMAE·MDCCXCVI. (MNAC/GNC/81331) (p. 172)

4. F. Agustín, *Retrat de Joan Despuig Safortesa* (c. 1790). (Palma de Mallorca, Museu de Mallorca) (p. 178)

5. Dibuix de Villa di Mecenate (1794) realitzat pels pensionats sota la tutela d'Azara, reproduït en l'edició de Pedro José Márquez *Illustrazioni della Villa di Mecenate in Tivoli* (1812). (p. 188)

6. I. Velázquez, *Dibuix de l'alçat del temple de Posidó a Paestum* (1794). (BN, Barcia, 1197) (p. 189)

7. M. Oliver *Creusa i Enees* (1792), terracuita guanyadora del premi Balestra d'aquell any. (ASL, Riera 1994, il.) (p. 193)

8. S. Pérez, *Arc triomfal per a José I* (1810). (BN; Navascués 1993, 94) (p.202)

9. F. Rodríguez, Còpia de la *Magdalena penitent* d'Annibale Carracci (c. 1791), tramesa a l'Escola de Llotja. (RACBASJ, inv. 341) (p. 205)

10. P. Cortés, *Andròmeda i Perseo* (1788), tramesa a la Real Academia de San Fernando. (RASf, E-237) (p. 206)

II:

11. A. R. Mengs, *Retrat de José Nicolás de Azara* (1774). (APFA). (p. 219)

12. A. R. Mengs *Retrat de Winckelmann* (c. 1761), còpia per a la col·lecció d'Azara (c.1777). (Original en el Metropolitan de Nova York) (p. 222)

13. Portada de les *Opere di Antonio Raffaello Mengs* (1780), edició parmesana. (p. 226)

14. G. Volpato, *Bust bicèfal Mengs Azara*, bescuit (d. 1785). Exemple de l'afinitat estètica entre el pintor i el mecenes. (Bergamo, Accademia Carrara) (p. 228)

15. *Laocoont*, marbre del s. I d.C. (Museu del Vaticà) (p. 233)

¹ Moltes de les imatges indicades en aquest treball han estat publicades en diferents estudis, per aquest motiu hem omès fer-ne la cita de localització. Només en el cas de ser il·lustracions d'estudis encara inèdits hem fet la corresponent referència bibliogràfica; en aquest grup també hem inclòs aquelles imatges que figuren en recerques difícils de trobar per facilitar-hi l'accés. El nostre propòsit no ha estat fer un catàleg d'obres, sinó utilitzar-les per donar context i suport a l'escrit, així, amb les dades que proporcionem en aquesta llista i la informació donada en els peus de pàgina considerem que són suficients per si han de ser motiu de consulta.

16. Fragment de la portada de l'edició de les *Obras de Don Antonio Rafael Mengs* (1780), en la qual Azara definia el pintor com a filòsof. (p. 240)
17. Portada de les *Memorie degli Architetti Antichi e Moderni* (1781) de F. Milizia, tercera edició *Le Vite de'più celebri Architetti d'ogni nazione e d'ogni tempo precedute da un assaggio sopra l'Architettura* (1768), patrocinada per Azara en els tòrculs de G. Bodoni. També coneguda com a *Architetti antichi e moderne*. (p. 251)
18. Portada de l'edició en castellà *Dell'arte di vedere...* de F. Milizia (1781), escrita el 1811 per l'arquitecte Ignasi March i publicada el 1823 pel seu deixeble Pere Serra. (p. 255)
19. C. Hewetson, *Bust de Mengs* (1779), patrocinat per Azara. (Dresde, Staatliche Kunstsammlungen, inv. 27) (p. 260)
20. P. J. Márquez, portada del tractat *Esercitazioni architettoniche sopra gli spettacoli degli antichi con appendice sul bello in general* (1808). (imatge exclosa, localització del llibre a BN) (p. 263)
21. *Bust bicèfal de Sèneca - Sòcrates*, trobat a Villa Mattei el 1813. (Museo de Berlín, inv. 391, García Sánchez J. 2006, 163 i 168) (p. 275)
22. A. R. Mengs, *El bany de Venus* (c. 1779), reproducció de les pintures murals de Villa Negroni. (Leipzig, Museum der bildenden Künste i Viena, Albertina Graphische Sammlung, inv. 46121) (p. 284)
23. Pintura mural en el palau de Caterina la Gran de Rússia, Tsarskoe Selo (1788-1789). Exemple de la introducció de diferents models de l'Antiguitat en una mateixa composició, dita pompeiana. (G. K. Loukouski, *Mobilier et decoration des anciens palais imperiaux russes*, París 1928, XIX, 39) (p. 286)
- 24 i 25. A. R. Mengs, *Venus i cupidos* (c. 1779), reproducció de la pintura trobada a Villa Negroni (Leipzig, Museum der bildenden Künste; Londres, British Museum, i Viena, Albertina Graphische Sammlung, inv. 46123) i la recreació en Ickworth Rotunda, Bury St. Edmunds (d. 1780). (p. 286)
26. G. Volpato, *Temple d'Hera a Paestum* (1784), per a l'edició de P. A. Paoli *Quod Posidonian etiam dixere Rudera. Rovina della Citta di Pesto detta ancora Posidonia*, 1784, tav. XXIII. (p. 294)
27. A. R. Mengs, *Venus i Adonis ferit* (c. 1779), reproducció de la pintura trobada a Villa Nergoni (1777). (Roma, British School, i Viena, Albertina Graphische Sammlung, inv. 46122) (p. 298)
- 28 i 29. A. Canova, *Amore i Psiche*, pintura (1779) (Museu de Possagno) i escultura (1787-93) (Museu del Louvre). (p. 298)
30. *Alexandre Magne*, trobat a Villa dei Pisoni (1779), regal d'Azara a Napoleó (1796). (Museu del Louvre) (p. 305)
31. Fragment d'una de les fonts situada a l'escala de la catedral de Tarragona, final s. XVIII. (p. 324)
32. A. Poza, *Gal moribund* (1802), prova demanada per la Real Academia de San Fernando. (ARASF, inv. 1663/P) (p. 448)
33. J. Altarriba, *Lluitadors de Florència* (1805), prova demanada per l'Acadèmia de San Fernando. (ARASF, inv.1672/P) (p. 449)
- 34, 35 i 36. J. Adán, *Príam i Hèctor* (1775) (RASf); V. Paccetti, *Aquil·les i Penthesilea* (1773) (ASL), i *Menelao i Patrocle* (Florència, Galeria dei Lanzi). (p. 452)
- 37, 38 i 39. A. R. Mengs, *Apol·lo al Parnàs* (1761) (Roma, Villa Albani); *Apol·lo Belvedere* (s. I-II d.C.) (MVAT), i J. Altarriba, dibuix de d'*Apol·lino* presentat com a exercici a l'Acadèmia de San Fernando (1802). (ARASF, inv. 1671/P) (p. 455)
40. A. Canova, *Perseu triomfant* (1803). (MVAT) (p. 456)

41. *Apol·lo Belvedere* (I-II d.C.). (MVAT) (p. 457)
42. F. J. Alcántara, *Mercuri* (1784). (ARASF, inv. 1600/P) (p. 458)
43. J. Ginés, *Laocoont* (1784). (ARASF, inv. 1601/P) (p. 460)
- 44 i 45. A. R. Mengs, *Júpiter i Ganimedes* (a. 1761) (Roma, Galeria Nazionale d'Arte Antica, Palazzo Barberini, inv. 1333) i *L'educació d'Aquil·les* (I d.C.) (Nàpols, Museo Nazionale). (p. 463)
46. E. Rubián, *Faune tocant els címbals* (1802). (ARASF, inv. 1661/P) (p. 466)
47. A. Canova, *Dansarina tocant els címbals* (1798) (Possagno, Gliptoteca), inspirada en els frescos d'Herculà, l'any 1809 l'esculpí en marbre. (p. 467)
- 48, 49, 50 i 51. *Menades*, relleu en marbre s.I a.C. (Florència, Uffizzi); A. Canova, *Dansarina* (1778) (Possagno, Gliptoteca); A. R. Mengs, fragment de *Apol·lo al Parnàs* (1761) (Roma, Villa Albani), i D. Campeny, *Dansarines* en la columna de la font del *Neptú* a Igualada (1832). (p. 468)
- 52 i 53. A. Canova, *Venus Itàlica* (1804-1812) (Florència, Palazzo Pitti) i la *Venus Medici* (s.II a.C.). (Florència, Uffizi) (p. 470)
54. D. Campeny, *Diana sobtada en el bany per Acteó* (1801). (RACBASJ) (p. 471)
55. A. R. Mengs, *Al·legoria de la Història* (c. 1759). (MAVAT, Sala dels papirs) (p. 473)
- 56 i 57. P. P. Moles, *Al·legoria de la Junta de Comerç* (1789), portada de les *Memorias Historicas...* segons el disseny de J. Camarón, i J. Bover, *La Junta de Comerç* (1838-1847) (RACBASJ, 376E). (p. 476)
58. D. Campeny, *Lucrecia* (1803), passada al marbre el 1835. (RACBASJ) (p. 478)
59. G. Hamilton, *Jurament de Brutus davant la mort de Lucrecia* (1763). (Londres, Drury Lane Theatre) (p. 478)
60. G. Volpato, Visió lateral del Túmul a Carles III (1789), erigit en l'església de *San Giacomo degli Spagnoli* a Roma per J. N. de Azara. (Azara (*Descrizione*) 1789, tav. IX) (p. 481)
61. B. Salesa, *Regna adsinata* (1789), decoració a l'església de *San Giacomo...*, segons el gravat de P. Fontana. (Azara (*Descrizione*) 1789) (p. 482)
62. Portada de la *Relacion...* (1789) amb el Theseion. (Azara (*Relacion*) 1789) (p. 482).
63. J. Coromina, *Al·legoria a la corona reial* (1802). (MNAC/GDG/8963) (p. 487)
- 64, 65 i 66. D. Campeny, *Lleons* que hem atribuït a l'escultor situats en el Laberint d'Horta; els quals es realitzaren per honorar la visita dels reis a la ciutat l'any 1827 (fotografia de l'autora). Relacionats amb el *Lleó* del mateix artista (s. XIX). (RACBASJ) (p. 489)
67. *Aristòtil*, col·lecció d'Azara (Madrid, Museo del Prado). Reproduït en *La Vida de Marco Tulio Cicerón* (Azara 1790, II, 1). (p. 491)
68. G. Volpato, reproducció d'un fragment de les *Llotges vaticanes de Rafael*, segons el disseny de Pietro Camporesi. (Ottaviani, 1772, tav. X.) (p. 494)
- 69 i 70. A. von Maron, *Mart, Venus i Cupido* (d. 1779), disseny de les pintures trobades a Villa Negroni (1777), reproduïda en Ickworth Rotunda, bury St. Edmunds (d. 1780). (p. 496)
71. B. Planella, *L'aire* (s. XIX), detall pictòric en la sala del palau Castellarnau a Tarragona, atribuït al pintor. (fotografia de l'autora) (p. 499)

72. P. P. Montaña, Programa pictòric en el palau Bofarull a Reus (1770-1788). (p. 499)
73. P. P. Montaña, Programa pictòric en el palau Palmerola al carrer Portaferrisa de Barcelona (1784). (*La Vanguardia*, 4/10/2004, vivir 4) (p. 500)
74. LL. Romeu, fragment pictòric en la casa Cortada a Vic (c. 1780). (p. 502)
75. M. Illa, pintura en el Palau d'Erasme Gònima al carrer del Carmen de Barcelona (final del segle XVIII), atribuïda al pintor. (Fotografia proporcionada per L. Català) (p. 503).
76. J. C. Panyó, detall pictòric en la casa pairal del Noguer de Segueró a Maià de Montcal (s. XVIII-XIX). (p. 503).
- 77 i 78. F. Pla, l'*Anunciació* i l'*Educació de la Verge* (final del segle XVIII). (Madrid, Alcala subastas de l'1 i 2 de desembre de 2004, p. 42 i 43, núm. 68 i 69) (p. 504)
79. G. Volpato, *Amore e Psiche*, bescuit (d. 1786). (Roma, Musei Capitolini) (p. 505)
80. G. Volpato, *Triomf de Taula*, bescuit (d. 1786). (Roma, Col. Elvira Pallavicini) (p. 506)
- 81, 82, 83 i 84. *Bust Isiac* trobat el 1701 (Roma, Museu Capitolino); *Epicur i Metrodor* trobat el 1741 (Roma, Museu Capitolino); *Sèneca i Sòcrates* trobat el 1813 (Museu de Berlín), i el *Bust Mengs i Azara* bescuit realitzat per Giovanni Volpato (d. 1785) (Bergamo, Accademia Carrara). (p. 509)
85. B. Planella, *Enterrament dels ajusticiats el 1809* (1815). (Barcelona, Castell de Montjuïc) (p. 515)
86. Cl. Lorenzale, *Alexandre troba el cadàver de Darios* (c. 1830). (MNAC/DGD/26243/D) (p. 516)
87. A. R. Mengs, *Crist* (1765-1770). (Aranjuez, Palacio Real) (p. 521)
88. A. R. Mengs, *Davallament de la Creu* (1765-1770). (Madrid, Patrimoni Nacional) (p. 522)
- 89 i 90. A. R. Mengs, *Adoració dels pastors* (c. 1765) (Madrid, Museu del Prado) i la de J. B. Flaugier (1808). (RACBASJ, inv. 171) (p. 523)
91. A. R. Mengs, *Magdalena* (a. 1770). (Londres, col.the Duke of Wellington) (p. 524)
92. E. Boix, *Immaculada* (1799). (AHCB, inv. 6:13, 769) (p. 525)
93. A. R. Mengs, *Immaculada* (1765-1770). (París, Museu del Louvre) (p. 525)
- 94, 95, 96 i 97. A. R. Mengs, diferents versions de la *Sagrada Família* inspirades en Murillo i Rafael, realitzades entre els anys 1763 i 1770. (La primera correspon a l'encàrrec de Lord Cooper de l'any 1761, pintada el 1763, col. privada; la segona està al Museu del Louvre i una rèplica a Londres, col. privada; la tercera a Dresde, Gemäldegalerie Alte Meister, i la darrera a Londres, Apsley House) (p. 527)
- 98 i 99. J. Adán, *Pietat* (1774) tramesa de pensionat a Madrid (RASf, inv. E-217), després realitzà la seva versió a Lleida (1776-1782). P. P. Moles grava la *Pietat* que P. P. Montaña pintà en el convent barceloní del carrer Bonsuccés (1782) (MNAC/SG/1069). (p. 529)
100. A. R. Mengs, *Dolorosa* (1765). (Madrid, Palacio Real) (p. 529)
101. D. Campeny, *Misteri del Sant Enterrament* pel gremi de Revenedors de Barcelona (1816). (Magatzem del gremi) (p. 530)
- 102 i 103. D. Campeny, *Davallament* (MNAC, inv. 945-946, dibuix) i *Comitiva del Misteri* (1816) (Baix relleu del Misteri. (p. 531)
104. F. Rodríguez, *Samsó i els filisteus* (s. XVIII-XIX). (MNAC/GDG/26070/D) (p. 534).

105. D. Campeny, *Lot embriagat per les seves filles* (c. 1810). (MNAC/GDG/3376/D) (p. 535)

III:

106. F. J. Ramos, *Fresc en el despatx d'Azara* (1786). Representa la unió estètica de F. Milizia, R. Mengs i Azara, amb el suport d'Atenea. (Roma, Palau d'Espanya) (p. 537)

ARQUITECTURA

107. G. Volpato, frontal del *Túmulo a Carles III* (1789), erigit en l'església romana de *San Giacomo degli Spagnoli* a Roma. (Azara (*Descrizione*) 1789, tav. X) (p. 547)

108. P. J. Márquez, *Illustrazione della villa di Mecenate in Tivoli*. (Márquez 1812, tav.4) (p. 552).

109. S. Pérez, *Exercici palladià d'un edifici civil* (1792), enviat a la Real Academia de San Fernando com a prova del seu treball de pensionat. (ARASF A-5713) (p. 553)

110. I. Velázquez, *Projecte per a l'església de Lluçmajor* (c. 1813). (Museu Episcopal de Palma de Mallorca, Cantarell 1981, 199 i Navascués 1993, 100) (p. 555)

111. J. Soler, *Edifici de Llotja* (1771-1802) després de la seva intervenció iniciada a partir de 1774. Fragment del daguerreotip sobre el gravat d'A. Roca editat en *Obra pintoresca...* de F. Pi i Margall (1842). (BC/S.G., Fontbona 1983, 93) (p. 561)

112. P. Serra, *Projecte de la Duana per a Barcelona* (1804). Aquest projecte li proporcionà el títol d'acadèmic per la Real Academia de San Carlos. (Montaner 1990, 640 i Navascués 1993, 168) (p. 562)

113. P. J. Márquez, *Dell'Ordine Dorico* (1803). Exemple del ressò que l'ordre dòric tingué en el nostre país. (Márquez 1803, tav. II) (p. 563)

114. F. Renart i Arús, *Església de Santa Maria de Sants* (1828). (BC/S.G., Fontbona 1983, 53) (p. 563)

115. J. Canals, *Façana d'edifici palladià* (1830-1835), exercici amb l'aprovació d'A. Celles. (ARACBASJ 3025-D) (p. 566)

116. A. Celles, *Tribuna* (1803-1814), exercici de pensionat a Roma. (AMM, inv. 1767, Montaner 1990, 269) (p. 569)

117. I. Velázquez, *Temple d'Antonino i Faustina* (c. 1791). (BN Barcia 1186) (p. 575)

118. A. Ginesi, *Capella en el Cementiri Vell* de Barcelona (1818). (p. 578)

119. T. Soler, *Pont d'unió entre el Palau reial i la Duana* (1802). (AHCB, Bassegoda 1974, 32) (p. 579)

120 i 121. J. Vilar, *Projecte d'un edifici per a un comerciant* (1826) (Barcelona, col. Vilar-Casademunt, Bassegoda 1974, 30), i d'un deixeble de l'Escola de Llotja, *Amfiteatre*, amb l'aprovació d'A. Celles (s.d.) (ARACBASJ 4796D). (p. 581)

122 i 123. J. Buxareu, *Projecte de carniceria* (1830), i J. O. Mestres, *Casa en el camp* (c. 1830), exercicis revisats per A. Celles. (ARACBASJ 4799D i 3042D) (p. 582)

124. A. Celles, *Pati del palau del marquès d'Alós Dou* a Barcelona (d. 1816). (p. 586)

125. A. Celles, *Projecte per a l'edifici Ginebreda* al carrer Brasolí de Barcelona (1827), en el qual participà J. Casademunt. (AHCB, Montaner 1990, 584) (p. 586)

126 i 127. A. Celles, *Façana de l'església dels Escolapis* a Sabadell (1831-1832) i el projecte de la del *convent dels carmelites calçats de Barcelona* (1830), aprovat per la Real Academia de San Fernando el 22 d'agost de 1830. (ARACBASJ, núm. 4836D) (p. 587)

128. M. Borrell, *Edifici palladià* (d. 1836). Deixeble de Josep Casademunt. (Montaner 1990, 709 i Navascués 1993, 33) (p. 593)

129. A. Celles, *Façana principal de l'església d'El Vilosell*, les Garrigues (1833), visat aprovat per la Real Academia de San Fernando el 21 de juliol de 1833. (AAT, Montaner 1990, 578) (p. 596)

130 i 131. J. O. Mestres, *Panteó per a Ferran VII* (1834). (fotografia de l'autora) (ARACBASJ, núms. 3044D i 3045D) (p. 597)

132 i 133. F. D. Molina, *Plaça reial* a Barcelona (1849) i M. Sureda, *Plaça de la Independència* a Girona (1856). (p. 599)

134. J. Buxareu, *Porxos de la casa Xifré* de Barcelona (1836-1840). (p. 600)

135, 136 i 137. J. Mas, *Façana de l'Ajuntament de Barcelona* (1831-1847); M. Garriga, *Ajuntament d'El Masnou* (1845), i F. Barba i F. Rosell, de l'*Ajuntament de Tarragona* (1861-1865). (p. 603)

138. *Pavelló palladià* en el parc del Laberint d'Horta a Barcelona (final del segle XVIII). (fotografia de l'autora) (p. 604)

139. J. Vilar Roca, *Sis models de làpides per a nínxols destinats per al cementiri de l'Est* (1830), autoritzats per J. Mas i Vila. (Barcelona, col. Vilar-Casademunt, Bassegoda 1974, 30) (p. 607)

140. F. D. Molina, *Teatre principal de Barcelona* (1848-1866). (IMHC) (p. 607)

141. J. Buxareu, *Hospital Xifré* a Arenys de Mar (1849), litografia dibuixada per Lluís Rigalt. (Arenys de Mar, Arxiu Històric Fidel Fita, vid. Vélez 1997, 154, il. núm. 6) (p. 608)

ESCUPTURA

142. J. Adán, *Moisés* (1772). Exercici de pensionat. Còpia de Miquel Àngel. (RASf, inv.E-208) (p. 614)

143. Ll. Bonifàs, *Sant Lluc*, detall del cor lleidatà (1774-1779). (Martinell 1926, 107-108) (p. 618)

144. J. Adán, *Sant Agustí* a la Seu Nova de Lleida (1776-82). (Martinell 1926, 225) (p. 619)

145, 146, 147 i 148. *La Pietat* de Juan Adán, exercici de pensionat a Roma (1774) (RABASF), a la Seu Nova de Lleida (1777-1781) (Martinell 1926, 199-201), a les Escuelas Pías de Madrid (1791) i a la Catedral de Màlaga (s.XIX). (p. 621)

149. F. Bonifàs, *Arc de Berà* (c. 1769). Disseny editat en la publicació H. Flórez, *Espanya Sagrada* (1769), vol. XXIV. (fotografia de l'autora) (p. 625)

150. F. Bonifàs, *Sant Oleguer* a la Seu de Tarragona (d. 1790). (fotografia de l'autora) (p. 625)

151, 152 i 153. F. Bonifàs, *Sant Roc* per a la Seu Nova de Lleida (1785); J. Adán, *Sant Jaume* per a la Seu Nova de Lleida (1776-1782) (Martinell 1926, 205 i 213 cl. Mas) i G. L. Bernini *Sant Longinos* a Sant Pere Vaticà (1631-1638). (p. 626)

154. S. Gurri, *Sant Jaume* per a la capella de Santa Eulàlia de la Seu Nova de Lleida (1795). (Martinell 1926, 217) (p. 626)

155. F. Bonifàs, *Medalló a Santa Isabel* a la Seu de Tarragona (d. 1790). (fotografia de l'autora) (p. 627)

156. S. Gurri, *Aiguamanil* per a la Seu Nova de Lleida (c. 1801). (Martinell 1926, 239, cl. Mas) (p. 628)

157. M. Àngel, *Projecte per a la Piazza Campidoglio* (1537-64). (BHR: Gravat d'Étienne Dupérac de 1569, Heydenreich-Lotz 1991, 390-395) (p. 633)

158. R. Amadeu, *Ecce Homo* (d. 1780). (Olot, església de Ntra. Sra. del Tura) (p. 634)

159. J. Enrich, *Neptú* (segona meitat s.XVIII). (BC, litografia de Chapuy, París) (p. 637)
- 160 i 161. S. Gurri, *Indústria i Agricultura* (c. 1802). (RACBASJ, escala principal edifici Llotja) (p. 643)
162. N. Travé, *Neptú* (c. 1802). (RACBASJ, pati edifici de Llotja) (p. 646)
- 163 i 164. F. Bover, *Europa* i M. Oliver, *Àfrica* (c. 1802). (RACBASJ, pati edifici de Llotja) (fotografia de l'autora) (p. 646)
165. J. Adán, *Sàtir* (1812). (Museu Diocesà i Comarcal de Lleida, inv. 2700) (p. 649)
166. J. Folch, *La mort de Sèneca* (1784) de Jaume Folch. (RASf, E-244) (p. 651)
167. J. A. Folch, *Mausoleu del marquès de la Romana* (1808-14). (Catedral de Mallorca) (p. 654)
168. A. Ferran, *Sant Bru* (c. 1812). (Catedral de Mallorca) (fotografia de l'autora) (p. 658)
169. D. Campeny, *Diana caçadora* de D. Campeny (a. 1808). (RACBASJ) (p. 661)
170. D. Campeny, *Apol·lo i Diana* (1804), al·legories del sol i la lluna per al triomf de taula de l'ambaixador Vargas. (Parma, Galleria Nazionale) (p. 662)
171. A. Solà, *Ulisses a l'illa de Calipso* (1803). (RACBASJ) (p. 663)
172. P. Serra projectà la *Font del vell* (1818). (Carreras 1916, I, 778) (p. 667)
173. R. Amadeu, figuretes de pessebre (1808-14). (Casa Bolós, Olot) (p. 669)
174. A. Solà, *La matança dels innocents* (1834). (RACBASJ) (p. 674)
175. D. Campeny, *Aquil·les ferit* (1836). (RACBASJ) (p. 677)
176. J. Bover, *Gladiador vencedor* (1828-1829). (RACBASJ) (p. 679)
177. R. Padró i D. Talarn, detall decoratiu dels porxos de la casa Xifré (1837). (Barcelona) (p. 681)
178. D. Campeny, *Projectes per a cenotafis* (s.d. s.XIX). (MNAC/GDG/954/D) (p.687)

GRAVAT

179. F. Bartolozzi, *Temple de Ceres* (1766), il·lustració editada en *Rovine della città di Pesto detta ancora Posidonia* (1784), t. XXVII. (p. 692)
180. D. Cunego, *La Fornarina* (1772), gravat de reproducció de l'original de Rafael. (propietat particular) (fotografia de l'autora) (p. 693)
181. J. J. Camarón, *Fugida d'Egipte* (s.XVIII), reproducció del fresc de F. Bayeu que es troba a la sala anterior a l'oratori del Rei al Palau reial d'Aranjuez. (p. 695)
182. Moneda propietat de Girolamo Carattoni amb l'efigie de Ciceró publicada a *La Historia de la vida de Marco Tulio Cicerón* (1790). (Azara 1790, III, 1) (p. 700)
183. M. Sorelló, *Ofrena a Bacus* (1760), disseny de Nicolo Varini. (Bayardi 1775-1792 i BC R477934) (p. 703)
184. F. Tramulles disseny de la portada de la *Máscara Real* (1764), gravada per J. A. de Fehrt. (AHCB M 137 G. Fol.) (p. 704)

185. M. S. Carmona, *Caiguda dels gegants* (1769) (MNAC/GDG/9921/G), fresc original de Francisco Bayeu (Palacio Real), reproducció sota el patrocini de Balthasar de la Puente. (p. 709)
186. P. P. Moles, Portada de les *Memorias Historicas* (1779), dissenyada per J. Camarón. (p. 709)
187. B. Ametller, *Al·legoria de la Junta de Comerç* (1791), disseny de Luis Paret. (Portada del *Codigo de las Costumbres Marítimas de Barcelona* o *Libro del Consulado* (1791), BC 1996-4-16). (p. 710)
- 188 i 189. J. Adán, *Pietat* (c. 1776) (Seu Nova de Lleida) i P. P. Montaña *Pietat* del convent del Bonsuccés dels P. P. Servites de Barcelona, segons el gravat de P. P. Moles (1782) (MNAC/SG/3256). (p. 711)
190. P.P. Moles, *Vinyeta de la patent sanitària* (c. 1784) per autoritzar la sortida de les embarcacions del port, disseny de Pere Pau Montaña. (IMHC, XXI, inv. 787) (p. 712)
191. P.P. Moles, *Adoració dels pastors* (1786), disseny de P. P. Montaña per a l'església del convent franciscà de Barcelona. (MNAC/SG/1069) (p. 713)
192. P. P. Moles, *Decoració de la façana de l'edifici de Llotja* (1789), disseny de P. P. Montaña, amb motiu de la proclamació de Carles IV. (MNAC/SG/4142) (p. 715)
- 193, 194 i 195. P. P. Moles, *Túmulo a Carles III*, erigit per la Junta de Comerç a Barcelona (1789) (MNAC/SG/3246 i BC/SG/,XII 3B -ER- 2152); G. Volpato, *Túmulo a Carles III*, promogut per Azara en l'església di San Giacomo a Roma (1789) (Azara (*Descrizione*) 1789), i P. P. Moles, *Túmulo al comte Lacy* (1793) (MNAC/SG/4140). (p. 715)
196. B. Ametller, *Magdalena penitent* (1790), probablement sobre un original de G. Lanfranco. (MNAC) (p. 717)
197. E. Boix, *L'Anunciació* (1793), reproducció de l'original d'A. R. Mengs. (MNAC) (p. 718)
198. *Medalla commemorativa de les noces dels prínceps Carles i Maria Lluïsa* (1765), dissenyada per A. R. Mengs, gravada per M. S. Carmona i encunyada per T. Prieto sota la direcció d'Azara. (Madrid, Museo Casa de la Moneda, Villena 1999, 148, il. 3) (p. 720)
199. M. S. Carmona, *Sagrada Família* (d.1780), de l'original d'A. R. Mengs de (1763). (Carrete 1987, núm. 699 i l'original a Fine Arts Museum of San Francisco) (p. 721)
200. M. S. Carmona, *Carles III* (1783), de l'original de Mengs (1761). (Col. particular) (p. 722)
201. B. Ametller, *Codigo de las Costumbres Marítimas de Barcelona* o *Libro del Consulado* (1791), disseny de L. Paret (BC 1996-4-16). (p. 724)
202. B. Ametller, Portada de *l'Arte de escribir* (1798), segons el disseny de L. Paret. (MNAC/GDG/313 – BC/SG/96 8º) (p. 729)
203. E. Boix, *La Visita de la Mare de Déu a Santa Isabel* (1811), de l'original de Rafael. (MNAC) (p. 731)
204. F. Fontanals, *Santa Caterina* (1804) (MNAC/GDG/5793/G), de l'original de F. Preciado (c. 1787) (RACBASJ, inv.18). (p. 735)
205. F. Fontanals, *Vista de Dijon* (1808-14). (MNAC i BC ms. 916-1, Fontbona 1983, 26 i Fontbona 1989, 16-22) (p. 738)
206. J. Masferrer, *Al·legoria alçament contra Napoleó de 1808* (1817), segons el disseny de S. Mayol. (MNAC/GDG/27097) (p. 740)
207. B. Ametller, *Exèquies de Juli Cèsar* (1808-1822), disseny d'A. Esteve de l'original de G. Lanfranco. (Col. particular) (p. 742)

208. B. Ametller, *Monument a la memòria dels conqueridors espanyols del Nou món*, projecte arquitectònic de Custodio Teodoro Moreno dibuixat per Manuel Rodríguez. (MNAC/DGG/3673) (p. 744)

209. J. Amills *José Nicolás de Azara*, litografia (1847), disseny de V. Rodés. (Azara 1799-1804 (Memorias), Castellanos 1848, Castellanos 1849-50, Castellanos 1852-54 i Castellanos 1856). (p. 746)

PINTURA

210. J. L. David, *Jurament dels Horacis* (1785). (París, Museu del Louvre) (p. 750)

211. J. L. David, *Retrat eqüestre de Napoleó travessant el Gran Sant Bernat* (1801). (París, Museu de Malmaison i Viena, Kunshistorisches Museum) (p. 751)

212, 213, 214 i 215. A. Canova, *Venus Itàlica* (1802) (Florència, Palazzo Pitti); A. R. Mengs, detall de *l'Apol·lo al Parnàs* (1761) (Roma, Villa Albani); B. Thorvaldsen, *Jàson i el velló d'or* (1801) (Copenhague, Museu Thorvaldsen), i J. L. David, detall del *Jurament dels Horacis* (1785) (París, Museu del Louvre). (p. 752)

216. F. de Goya, *Retrat de M. G. de Jovellanos* (1784). (Museu del Prado) (p. 755)

217. F. de Goya, *Félix de Azara* (1807). (Col. Ibercaja) (p. 756)

218. A. Viladomat, *Assumpta* (d. 1722). Sala de Juntes a l'església de Sta. Maria de Mataró. Un exemple del ressò italià en el seu procedir pictòric. (p. 760)

219. F. Rodríguez, *Heliodor foragitat del temple* (c. 1791). (RACBASJ, inv. 26) (p. 764)

220. F. Agustín, *Davallament de Crist* (d. 1790), basat en l'original d'A. R. Mengs. (RASf) (p. 766)

221 i 222. F. J. Ramos, *Retrat d'Azara* (1784) (RAH) i gravat per D. Cunego (1781) (BN, Sala Goya), basat en l'original d'A. R. Mengs (1774). (exclosa la imatge núm. 222) (p. 767)

223. M. Illa, atribució de la pintura en el Saló del palau barceloní d'Erasmus de Gònima, final del segle XVIII. (fotografia proporcionada per L. Català) (p. 771)

224. P. Rigalt, *Diana descansant* (1799). (RACBASJ, inv. 269) (p. 774)

225 i 226. P. Rigalt, *Rinaldo aturant el suïcidi d'Armida i Els amors de Rinaldo i Armida* (c. 1799) atribuïdes a J. B. Flaugier. (Barcelona, Galeria d'Art Gothland) (p. 775)

227, 228, 229 i 230. B. Planella, *Júpiter de l'Al·legoria de la Junta de Comerç* (1803) i J. B. Flaugier, *sant Josep de l'Adoració dels Pastors* (1808). (RACBASJ inv. 969 i 291) (p. 775)

1. B. Planella, detall del fresc a la sala de la residència dels Castellarnau a Tarragona (s. XIX), atribuïda al pintor. (p. 776)

232. J. B. Flaugier, fragment de la decoració del saló de la casa dels Castellarnau a Tarragona, final del segle XVIII i l'inici del segle XIX, atribuïda al pintor. (p. 776).

233. F. Lacoma, *L'Adoració del vedell d'or* (1796). (RACBASJ inv. 202) (p. 780)

234 i 235. P. P. Montaña, *Noces de la Verge* (c. 1790) (Barcelona, Museu d'Arts Decoratives) i F. B. Flaugier, *Noces de la Verge* (final del segle XVIII i l'inici del segle XIX). (MNAC llegat Fàbregas, vid. Maseras 1934, 310-311) (p. 782)

236. F. Lacoma i Fontanet, *Ornament de flors* (1803). (RACBASJ inv. 132) (p. 785)

237. F. Lacoma, *Verge de la cadira* (1808-1814), basat en l'original de Rafael. (RACBASJ inv. 190) (p. 785)

- 238, 239 i 240. P. Montaña i J. Aparicio, *La mort de Sant Joan Baptista* (1796), i J. A. Ribera, *Josep a la presó* (1802). Exercicis presentats en les proves de la Real Academia de San Fernando. (ARASF inv. 1634/P; inv. 1633/P, i inv. 1654/P) (p. 789)
241. F. Lacoma, *Mort d'Ananías* (1808). Exercici presentat en les proves de la Real Academia de San Fernando. (ARASF inv. 1674/P) (p. 791)
- 242 i 243. F. Pla i Ll. Romeu, fragments del programa pictòric en Casa Cortada a Vic (c. 1780). (p. 794)
244. P. P. Montaña, programa pictòric en el saló de la Casa Palmerola al carrer Portaferrisa de Barcelona (1784). (*La Vanguardia*, 4/10/2004, vivir 4) (p. 795)
- 245, 246 i 247. J. B. Flaugier, detall en la petxina de l'església de Sant Sever i Sant Carles Borromeu de Barcelona (s.XVIII) comparat amb els models de l'Antiguitat: plafó ornamental d'un dels sostres de Vil·la Farnesina de finals del segle I a.C (Roma, Museo Nazionale) i el llum itàlic del segle I d.C. (Londres, British Museum). (p. 797)
248. J. C. Panyó, programa pictòric en la casa pairal Noguer de Segueró a Maià de Montcal (1808-1814). (p. 798)
249. J. B. Flaugier, *Retrat de Josep I* (c. 1808). (MNAC) (p. 799)
250. A. R. Mengs, *Retrat de la "Mancheguita"* (Marquesa de Llano) (1773). (Amsterdam, Rijksmuseum SK-A-327 i Madrid, RASF) (p. 801)
251. F. B. Flaugier, detall de *Al·legoria de l'amor* (1808-1813). (Quílez 1994-II, 15-91) (p. 802)
252. S. Mayol, *Escena de Ball* (1813). (Mallorca, Museu de Lluc) (p. 802)
253. R. Planella, *Retrat de Jaume Folch* (c. 1815). (RACBASJ, inv. 260). (p. 807)
254. S. Mayol, *Pla de la Boqueria* (1820). (AHCB, 2717 i BMVB, inv. 3818) (p. 809)
255. S. Ribó, *Naixement de Venus* (1825). (RACBASJ, inv. 140) (p. 811)
256. B. Planella, *Al·legoria de la visita de Ferran VII a la Junta de Comerç*, fresc en el sostre del saló de la Junta de Comerç de Barcelona (1831). (p. 812)
- 257, 258 i 259. B. Planella, *La Castedat, La Constància, La Virtut, La Humilitat, La Mansuetud i La Gràcia* (s.XIX). (Madrid, Alcala Subastas, 5 i 6 de maig de 2004, pp. 12-14, núm. 20, 21 i 22) (p. 812)
- 260 i 261. P. Clavé i F. Cerdà, *Salomó proclamat rei a prec de Betsabé i per consell de Natan* (1833). (RACBASJ, inv. 356) (p. 813)
262. J. Batlle, *Escena del Diluvi* (1846). (RACBASJ, inv. 368) (p. 815)
263. V. Rodés, *Retrat de Damià Campeny* (c. 1838). (RACBASJ, inv. 222) (p. 819)

Apèndix biogràfic: aproximació a la biografia d'artistes, polítics i erudits relacionats amb Azara²

Adán, Juan (1741-1816), escultor. Acadèmic de Mèrit per la Real Academia de San Fernando (1774) i per l'Accademia di S. Luca (1775). Azara l'ajudà i recomanà. El 1776 anà a Lleida on realitzà diversos retaules per la Seu. Arribà a tinent director de l'Acadèmia de San Fernando i a l'any 1814 fou primer escultor de cambra de Ferran VII (honorari des del 1793 i efectiu a partir del 1795). Passà per la seva aula - taller l'escultor català Josep Antoni Folch. Obres de pensionat: dibuixos del *Laocoont* i del *Gladiador combatent* i còpies en argila i guix de *Marsias* de Villa Mèdicis, del *Faune ballarin*, de *Leda*, de *Príam i Hèctor*, del *Moisés* de Miquel Àngel, del Sant Joan Baptista de Camillo Rusconi. Va trametre un *Prometeu* d'invenió i la primera *Pietat*. A la capital destacà pels retrats i els bustos esculpits: el bust de *Juan de Iriarte*; el del *Comte de Floridablanca*; el del *Duc d'Alcúdia* (1794); el de *Carles IV i Maria Lluïsa* (1797) i el del bisbe *Bertrán* (1808). S'encarregà de nombroses obres religioses a les seus de Jaén, Màlaga, Còrdova i Granada. Gaudí d'una molt bona relació amb l'arquebisbe de Granada i els bisbes de Jaén i Salamanca. El baix relleu en marbre de l'*Aparició de la Verge del Pilar a Santiago i set deixebles seus*; l'estàtua de *Sant Antoni*, i una altra de l'*Arquebisbe Antonio Jorge Galván*, agenollat en el seu sepulcre en acte d'adoració, són obres patrocinades per aquest arquebisbe, junt amb tots els guarniments; dues medalles representant *Sant Geroni* i *Sant Isidor* i tota una sèrie de nens i querubins. El baix relleu en marbre de Sant Miquel Arcàngel (1807) presidia la capella del mateix nom per l'arquebisbe de Granada. Per a les exèquies de Carles III, celebrades en el Real Monasterio de Monjas de la Encarnación de Madrid, presentà la imatge de la «Religió abraçant al Monarca de colosal tamaño, 4 Leones, que sostenian la hurna». Altres obres foren: la *Venus de l'Alameda*, coneguda com la de la Conxa (1795), el *Sàtir* (1812) i la *Font d'Hèrcules i Anteu* a Aranjuez (1815).

Agustín Grande, Francesc (1753-1801), pintor. Premiat per la Real Academia de San Fernando els anys 1770, 1771, 1772 i 1776, deixeble de Francisco Bayeu. Pensionat per Carles III a Roma el 1776 dins la comitiva de pintors que acompanyaren a Anton Raphael Mengs. Fou recomanat per Azara i visqué el seu ambient cultural. Director de l'Escuela de Bellas Artes de Còrdoba (1790). Membre de l'Acadèmia de San Fernando (1792), pintor del Rei des de 1796, director de l'Escola Gratuïta de Dibuix de Barcelona (1800), tot i que no arribà a exercir-ne per entretenir-se a la cort de Madrid. Obres més destacades: Retratà al futur *Cardenal Despuig* quan era arquebisbe de València (c.1792) i al nebot *Juan Despuig y Zaforteza* (1778).

Albani, Alessandro, cardenal (1692-1779), col·leccionista. Acadèmic d'Honor de l'Accademia di S.Luca. Mecenes de Mengs pel qual pintà l'*Apol·lo al Parnàs* (1761) a Villa Albani, vil·la concebuda com a Museu per la intervenció de Winckelmann. Erudit de l'antiquària i *Arcadi* amb el nom "Chrisalgius Acidanteus".

Álvarez Cubero, José (1768-1827), escultor. Pensionat a París de 1799 a 1804, freqüentà l'estudi de David i fou lloct per Napoleó en una Exposició pública pel seu *Ganimedes* (1804). Coincidí a París amb Azara en la seva segona ambaixada. Passà a Roma i fou empresonat amb altres artistes espanyols per no jurar fidelitat a Josep I. Fou acadèmic per l'Accademia di San Luca (1813) i escultor de Cambra (1816). Va tenir per deixeble a l'escultor català pensionat Josep Bover. Tornà a Espanya el 1826. Obra a destacar: *La defensa de Saragossa* (1825), entre altres.

Álvarez Sainz de Alfaro, Domingo (1739-1800), pintor. Pensionat a Roma per la Real Academia de San Fernando (1758). Premiat per l'Accademia di San Luca i ajudat per Azara. Arribà a Acadèmic Supernumerari (1766) i de Mèrit (1795) per l'Acadèmia madrilenya. Fou director de pintura en l'Escola de Cadis (1788). Se li atribueix un *S. Miquel Arcàngel* (còpia de Guido Reni), el *Bust de Carles III*, *La Immaculada Concepció* i un estudi de *Diana i Endimió*.

² Aquest repertori biogràfic d'artistes, polítics i erudits pretén situar a cada personatge en relació amb l'Azara promotor de les arts, per tant no presentem una biografia exhaustiva de cadascuna de les entrades, sinó que volem apropar-nos a cada referenciat. Tot i així incidirem més àmpliament en els artistes catalans amb la finalitat d'aportar una eina útil per poder apreciar com la repercussió estètica d'Azara anà més enllà del seu temps, objectiu del nostre treball.

Amadeu i Grau, Ramon (1745-1821), escultor i imatger. S'inicià en el dibuix i modelat en el taller barcelonès de Josep Trulls (1756-1760) i passà pel taller dels Bonifàs, a Valls. El 1762 tornà a Barcelona on s'especialitzà en imatgeria. Fou nomenat supernumerari per l'Acadèmia de San Fernando (1778). Amic del director de l'Escola de Dibuix a Olot, Joan Carles Panyó, població a la qual es desplaçà durant l'ocupació francesa (1808-1814) i destacà pel seu treball en les figuretes de Betlem. Obres: el *Retrat de Pere Virgili* (col·lecció Utrillo); el *Cap de San Francesc de Paula*, al Museu Diocesà de Barcelona; el *Sant Joaquim i Santa Anna* de les esglésies de la Mercè i Sant Felip Neri; el *Sant Bru* de la de Sant Jaume; el *Sant Agustí i Santa Eulàlia* de la de Santa Anna; el *Sant Marc* de la de Sant Esteve d'Olot; el *Nen Jesús* de la Catedral de Barcelona, la *Santa Teresa* de l'església dels sants Just i Pastor; l'*Altar dels Sants Màrtirs*, a l'Arboç; el *Crist difunt* de Figueres, el *Misteri de la Santa Espina*, propietat del col·legi d'Art Major de la Seda, *Sant Ignaci* per l'altar de Nostra Senyora de Montserrat a la Catedral; la *Verge dels Desemperats* a l'església de Santa Maria del Pi; l'*Ecce-Homo* de l'església del Tura a Olot; i el *Salvator Mundi* (1777), per la façana de l'església de Montserrat.

Amaduzzi, Abate Giovanni Cristofano (1740-1792), professor de grec en la Universitat de la Sapienza i del Col·legi Urbà de Propaganda. El cardenal Ganganelli després Papa Climent XIV va ser el seu protector. Es dedicà a la publicació de nombrosos alfabetos de llengües antigues i exòtiques. *Arcadi* amb el nom "Biante Didimeo" (1775), antijesuïta. Intervingué Azara perquè li publiquessin els *Caratteri di Teofrasto* (1786) en els tòrculs bodonians.

Amat i de Cortada, Rafel d' (1746-1818), cinquè baró de Maldà, escriptor. Deixà un immens dietari en 60 volums, conegut per *Calaix de Sastre*, en el qual descriu els esdeveniments culturals i socials barcelonins, com l'arribada d'Azara a la ciutat l'11 de novembre de 1799.

Amat de Palau i Pont, Fèlix (1750-1824), filòsof, teòleg i lexicògraf. Mestre de patges del bisbe de Barcelona Climent. Catedràtic de Filosofia en el Seminari de Barcelona, bibliotecari de la Biblioteca episcopal, director del seminari (1784), Canonge a Tarragona i cofundador de la Societat Econòmica; membre de la Real Acadèmia de les Bones Lletres de Barcelona. Confessor de Carles IV, titllat d'afrancesat el 1808 i desterrat a Santpedor per Ferran VII. Fou perseguit per les seves teories regalistes i episcopalistes.

Ametller i Rotllan, Blai (1768-1841), gravador. Estudià en l'Escola Gratuïta de Dibuix de Barcelona, pensionat per la Junta de Comerç va anar a Madrid sota la direcció de Manuel Salvador Carmona (1792). Arribà a ser Director de gravat en la Real Academia de San Fernando (1820-1841). Obres: *El Dulce Sueño de Jesús* (1792) traducció de l'original de Pereda; *Retrat de Ventura Rodríguez* (1793) de l'original de Goya; *Santa Rosa de Lima* de l'original de Murillo; el *Aguador de Sevilla* de l'original de Velázquez; *La caça de l'estruç* (1803) de l'original de Van Loo; i *Les exèquies de Juli Cèsar* (1821) de l'original de Lanfranco, entre altres. Participà en les il·lustracions de les *Memorias Históricas* i *Libro del Consulado* d'Antoni de Capmany i fou l'inici de la seva col·laboració amb el pintor Luís Paret y Alcázar com a il·lustrador de llibres. Inventarià els gravats de la reproducció de la col·lecció de pintura reial.

Amills, Joan (f.s.XVIII-1854) gravador. Destacà pel seu dibuix nítid i com a retratista. Obres: el *Retrat de José Nicolás de Azara* i del seu germà Fèlix i altres il·lustrats contemporanis com *Campoamor*, *Tomás de Iriarte* i *Gaspar Melchor de Jovellanos*, la sèrie de retrats de personatges històrics, a més de *Sant Ambrosius* (1818); les il·lustracions núm.3, 4, 5 i 9 del *Tratado teórico y práctico de la fabricación de pintados o indianas* de Carlos Ardit, dos volums publicats a Barcelona (1819); i les de l'edició dels dos volums de Pròsper Bofarull, *Los Condes de Barcelona vindicados y cronologia y genealogia de los Reyes de España* (1836).

Andrés, Juan (1740-1817), ex jesuïta. Publicà a Parma en set volums *Dell'origine, progressi e stato attuale d'ogni letteratura* (1782-99) diverses vegades reeditades a Itàlia i traduïda al castellà (1784-1806), al francès i a l'alemany. Tenen especial interès les cartes enviades al seu germà editades amb el títol *Cartas familiares* (1785-93) en les quals són citades les col·leccions i la biblioteca d'Azara, a més del seu prestigi a Roma.

Angelini, Giuseppe (1735-1811) escultor, intèrpret de la teoria neoclàssica més ortodoxa i antiquari. Treballà molt pels anglesos i al voltant dels anys 70 anà a Londres.

Angelis, Domenico d' (?-d.1803), pintor i antiquari. Participa en excavacions, director d'artistes estrangers a l'Accademia di S. Luca.

Angeloni, Giovanni (1725-1795), pintor. Encarregat de l'ornamentació del Sacri Palazzi Apostolici fins a l'any 1775, junt amb Chritoph Unterberger. Realitzà còpies de la Llotges de Rafael destinades a la cort de Sant Petersburg.

Anglès, Joan Carles (?-1822) pintor. Destacà en el món de la teoria de les arts pel seu *Discurso sobre la enseñanza del dibujo* (1809). Vocal de la Junta de Comerç abans i durant ocupació napoleònica, jurà fidelitat a Josep I. Culte, coneixedor de l'estètica de Winckelmann i admirador de l'obra pictòrica de Mengs, David i de l'escultura de Canova. Només se li coneix l'obra signada d'*El miracle de sant Josep Oriol*, de la col·lecció Boada de Badalona. El 1814 haurà de dimitir com a professor de l'Escola de Llotja. Donà classes a Pau Rigalt i Josep Arrau en la denominada *Escola d'Atenes*, com a complement de la formació oficial. Fou membre fundador de la Societat Filosòfica (1815) i dels primers romàntics barcelonins que elogiaven els principis de l'últim neoclassicisme.

Ansa, José de (s.XVIII-XIX). Intendent de l'Exèrcit i del Principat de Catalunya 1815-1818. Retratat per Francesc Rodríguez (1816).

Aparicio, José (1773-1838), pintor. Estudià en la Real Academia de San Carlos i després a la de San Fernando. Allí guanyà el primer premi de primera classe en la prova de «pensado» (1796) amb el tema de *l'Al·legoria de Godoy presenta la Pau de Basilea a Carles IV*, el segon fou pel pintor català Pau Montaña. Anà pensionat les primeres dècades del segle XIX primer a París al taller de David i a Roma on es trobà amb altres artistes espanyols. Desenvolupà l'estil neoclàssic davidià. Fou nomenat pintor de cambra de Ferran VII (1815). Acadèmic de mèrit (1817) i més tard director de pintura en la Real Academia de San Fernando. Obra més coneguda: *El hambre en Madrid* (1818).

Aranda, comte de, Pedro Pablo Abarca de Bolea (1719-1798), militar i estadista. Secretari d'Estat i ministre interí, substituï al comte de Floridablanca (1792). Degà del Consell d'Estat, capità general de «los Reales sitios». Ambaixador a Lisboa, Polònia i França (1773-1787), consiliari de la Real Academia de San Fernando (1757) i degà de consiliaris (1783). Assistí a poques juntes, degut a les seves ocupacions polítiques i militars. Fou un apassionat de l'arquitectura.

Aranza y Doile, Blas de (1753-1813?). Intendent del Principat de Catalunya entre el 18 d'octubre de 1797 i el 29 de setembre de 1808.

Archinto, Giovanni (1732-1799), cardenal. Climent XIII el nomenà camarieri secreto, l'envià a França per a dur el birret cardenalici a l'abate F. J. de Pierre de Bernis, després ambaixador de França a Roma. El 1772 va ser majordom Pontifici de Climent XIV. Governador del conclave per l'elecció de Pius VI, i cardenal el 1776. Col·laborà amb el cardenal Zelada en la classificació de les estampes i monedes d'Azara.

Ardit i Treno, Carles (c.1777-1821) gravador i dibuixant, especialitzat en la pintura de teixits d'indianes. Destacà en l'estampat i guarniments amb flors en els teixits. Aconseguí una pensió de dos anys per anar als cantons suïssos per a perfeccionar-se en el gravat de l'estampació, pintats i colors en la fabricació de teles, des del blanqueix al filat de teixits (1814). D'aquest gravador es conserva a la Biblioteca Nacional el gravat titulat *Plan del aparato para la lavadura de las telas*, i una de les il·lustracions del *Tratado teórico y práctico de la fabricación de pintados ó indianas* (1819).

Arévalo, Faustino (1747-1824) exjesuïta. El 1780 se'l situa a Roma, publicà amb èxit *Hymnodia Hispana* (1786). Cercà associats per sufragar les despeses de l'edició del seu *Prudenci*, el 1788 s'edità el primer volum, i el segon el 1789, basat en el *Prudenci* promogut per Azara de Giuseppe Teoli. No cal dir que Azara el considerà un aprofitat i intervingué perquè l'edició d'Arévalo no tingués la difusió apropiada i així propiciar la venda de la seva edició bodoniana.

- Armanyà Font, Francesc (1718-1803), religiós. Professor de Filosofia en el convent de Sant Agustí de Barcelona. Bisbe de Lugo (1769) i arquebisbe de Tarragona (1785). Acadèmic de l'Acadèmia de les Bones Lletres de Barcelona. Fundador de la Societat Econòmica Amics del País de Tarragona (1789).
- Arrau i Estrada, Josep (1774-1817), pintor. Deixeble de l'Escola de Llotja i col·laborador de Pere Pau Montaña. Arribà a tinent director (1803). Presentà l'*Oració en l'Hort* per incorporar-se al Gremi de Pintor (1743). Un inventari *post-mortem* cita la possessió de diversos lligalls amb estampes de temes religiosos, caps mans i altres figures i dibuixos, 43 paisatges, 86 temes religiosos, 22 retrats com el del rei Ferran VI i la seva esposa, de Carles III, del Marquès de la Mina, el Comte d'Aranda, entre altres.
- Arrau i Barba, Josep (1802-1872) retratista, científic i literat. Fou molt amic de l'escultor Damià Campeny. Es formà amb el seu pare i després passà al taller de Joan Carles Anglès, on tingué com companys a Ignasi Palmerola, Antoni Falcó i Jaume Batlle (1817). Anà a Llotja (1819-1826) on rebé lliçons de Campeny. També estudià en el Col·legi de Medicina (1824-1825) i anatomia (1826-1830). S'especialitzà en el tenyit d'indianes, fabricació de colors i restauració d'obres pictòriques. Fou mestre de dibuix en el Col·legi de les Escoles Pies (1829). Viatjà a Milà i Madrid i s'especialitzà en el retrat com el de *Giuseppe Molteni*, *Ferran VII* i la reina *Maria Cristina*. Es relacionà amb Bonaventura Carles Aribau i Vicente López. Ingressà en la Real Academia de San Fernando. Soci numerari de l'Acadèmia de Ciències (1834). Pintà una *Vista del claustre del convent de Santa Caterina* i el *Retrat de Joan Agell* (1835). Fou soci fundador de la Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País i nomenat director de l'Escola de Dibuix d'Ornament (1836). Viatjà a València per conèixer la seva pintura i va romandre a Tarragona per admirar les antiguitats i monuments (1838). Després anà a Andalusia per fer una memòria de l'obra de Zurbarán i Murillo i a Palma copià les obres de Van Dyck, Murillo i Ticià. Retratà a l'advocat *Nicolau Ripoll* (1839) i pintà *El lavatori de Jesucrist als seus deixebles* (1843) de Santa Maria del Mar. Fou nomenat soci de l'arqueològica Tarraconense (1845). Viatjà per tercera vegada a Itàlia i restà a Roma amb el seu amic Pelegrí Clavé. Al seu retorn a Barcelona obrí un curs de Teoria de les Belles Arts i fundà l'Asociación de Amigos de las Bellas Artes. Retratà a la reina *Isabel II* (1862), compaginà sempre la seva pintura amb la recerca científica i literària i la difusió dels seus estudis. Del seu treball editorial relacionat amb la pintura cal destacar: *Acerca del modo de limpiar y restaurar pinturas* (1834); *Acerca de los sistemas de las escuelas antiguas de Pintura* (1838); *Paralelo entre los estilos de Zurbarán y Murillo* (1838); *Observaciones acerca del Daguerrotipo* (1839); *Acerca de lo que falta descubrir para fundar la parte teórica y científica de la pintura* (1850); *Acerca de las escuelas de dibujo para los artesanos* (1850); *Teoría técnica y cromática aplicada a la Pintura* (1854); *Necrología de don Damián Campeny* (1857); i altres obres més tècniques dirigides més a la indústria, així com les vint-i-vuit lliçons del seu *Curso elemental de ornato* (1858).
- Arteaga, Esteban de (1747-1799), escriptor, exjesuïta. Col·laborador i bibliotecari d'Azara. Tractadista, destaquem la seva recerca de la classicitat: *Investigaciones filosóficas sobre la Belleza ideal, considerada como objeto de todas las artes de imitación* (1789), obra relacionada amb l'estètica de Mengs i Azara. Altres obres: *Lettera di Stefano Arteaga a Gio. Battista Bodoni intorno alla censura pubblicata del Caval. Clementino Vannetti* (1793) i *La Rivoluzioni del Teatro Musicale Italiano dalla sua origine fino al presente* (1783-1788).
- Asalto, comte del, Francisco González y de Bassecourt. Capità general a Catalunya (1772-1789). Promogué la urbanització del Raval i obrí el traçat de la Rambla (1783).
- Asso y del Rio, Ignacio (1742-1814). Advocat dels Reials Consells i cònsol d'Espanya a Amsterdam. Home il·lustrat. Va publicar: *Instituciones del Derecho Civil de Castilla* (1771); *El Ordenamiento de Leyes que Don Alonso XI hizo en las Cortes de Alcalá de Henares el año 1348* (1774); *Cortes celebradas en los reynados de don Sancho IV y Don Fernando IV* (1775); *Cartas eruditas de algunos literatos Españoles* (1775) i *Biblioteca Arabico-Aragonensi* (1782), en aquesta última obra Azara va col·laborar proporcionant informació.

Azara Mata, Perea y Rivas, Agustín de (Barbuñales 1801- ?), nebot d'Azara i fill del seu germà Francisco Antonio. Heretà el títol de marquès de Nibbiano, es preocupà per restablir el prestigi d'Azara editant els seus manuscrits a través de l'historiador de la família, Basilio Sebastian Castellanos Losada.

Azara y Loscertales, Mamés de (1698-1773), oncle de José Nicolás de Azara. Doctor de la Universitat Sertoriana d'Osca i canonge de la Catedral d'Osca. El 21 d'abril de 1749 el seu nebot obtenia el grau de batxiller en Lleis, i durant aquest període l'introduí en la tècnica del gravat.

Azara y Perera, Eustaquio de (1727-1797), germà d'Azara. Abat del monestir de Santa Maria d'Amer i de Roses, prior de S.Cugat del Vallés (1784-1788), bisbe d'Eivissa (1788-1794) i de Barcelona (12/9/1794-24/6/1797). Sota la seva intervenció es construí l'ala dreta del palau episcopal barceloní, amb les pintures del Vigatà.

Azara y Perera, Félix de (1742-1821), germà d'Azara. Enginyer militar, brigadier de marina i naturalista. José Nicolas de Azara intervingué en la publicació dels dos volums *Essais sur l'Histoire naturelle des Quadrupèdes de la province du Paraguay, par don Félix d'Azara [...] Avec une Appendice sur quelques Reptiles, et formant suite nécessaire aux Oeuvres de Buffon; traduits sur le manuscrit inédit de l'Auteur, par M.L.E. Moreau-Saint-Méry...* (París 1801). Posteriorment s'edità *Historia Natural de los Pájaros del Paraguay y del Río de la Plata* (1802-05) i *Voyages dans l'Amérique Méridionale, par don Félix de Azara, commissaire et commandant des limites espagnoles dans le Paraguay depuis 1781 jusqu'en 1801... Suivis de l'histoire naturelle des Oiseaux du Paraguay et de la Plate* (París 1809).

Azara y Perera, Francisco Antonio de (1744-1820), germà d'Azara. Corregidor d'Osca i pare d'Agustín. Heretà del seu germà el títol de marquès de Nibbiano que passà al seu fill Agustín.

Azara y Perera, José Nicolás de (Barbuñales 1730-París1804), estadista i mecenes. Agent de Precs a Roma (1766), Ambaixador d'Espanya davant la Santa Seu (1784-1798) i Ambaixador a París de 1798 a 1803 (destituït del càrrec entre la tardor de 1799 fins a la de 1800). Com a polític tingué una actuació brillant en situacions difícils com la supressió de la Companyia de Jesús (1773) i l'Acta d'Armistici de Bolonya (1796). Va desenvolupar paral·lelament a la faceta de polític la de protector de les arts. Patrocinà l'edició de llibres clàssics i d'artistes i erudits contemporanis, entre les quals destaquen les *Obras de Mengs* (1780) i *La vida de M.T.Cicerón de Middleton* (1790). Promogué excavacions arqueològiques: Villa Negroni (1777), Villa dei Pisoni (1779) i Villa di Mecenate (1793). Fou bibliòfil i col·leccionista d'escultures, camafeus, medalles i monedes. Obtingué per la seva acurada dedicació les més altes distincions en política, la Banda i la Gran Creu de Carles III (1801) i en les Arts i les Lletres la d'Acadèmic d'Honor en diverses Acadèmies Europees.

Azara y Perera, Lorenzo de (1736-1773), germà d'Azara. Canonge "chante" a la Catedral d'Osca.

Azara y Perera, Mariana de (1739-1822), germana d'Azara. Casada amb José Bardaxí. Mare de Dionisio i Eusebio Bardaxí.

Azara y Perera, Mateo de (1733-1775), germà d'Azara. Oïdor de la Real Audiència de Barcelona.

Azpuru, Tomás (1713-1772), auditor de la Rota per Aragó i representant del Rei a Roma quan marxà Manuel Roda. Ministre i procurador del rei Carles III (1765-1772). Tresorer de la Catedral de Tarazona. Azara l'anomenava arquebisbe Turpín.

Banks, Thomas (1735-1803), escultor anglès. Anà a Roma i tornà a Anglaterra el 1779. Molt influenciat per l'estètica de Winckelmann. Junt a Flaxman lideraren a la seva terra nadiua l'estil neoclàssic après a Roma.

Baratta, Fausto (1832-1905), escultor italià. Conegut per la seva participació en la font dedicada *Al geni català* (1856), segons el projecte de l'arquitecte Francesc Daniel Molina.

- Barba, Ramón (1767-1831), escultor. Estudià en l'Acadèmia de San Fernando a partir del 1791. Marxà a Roma pensionat (1797-1823), on coincidí amb l'escultor Damià Campeny i l'arquitecte Antoni Celles. Individu de Mèrit de la Real Academia de San Fernando i tinent director (1828), escultor de cambra (1830) i primer escultor de cambra (1832). Obres: algunes escultures a la porta de Toledo (1827) i a l'edifici del Museu del Prado (1830).
- Barba i Roca, Manuel (1752-1824), economista, físic, inventor i polític. Estudià a Cervera. Doctor en Drets, membre de l'Acadèmia de Jurisprudència i de la de Ciències de Barcelona.
- Bardaxí y Azara, Dionisio (1760-1826), nebot d'Azara, fill de la seva germana Mariana. Succeí en el càrrec d'auditor d'Aragó a la Sacra Rota a Antonio Despuig Dameto (futur cardenal) el 5 de juny de 1792. Pius VII el nomenà cardenal dels sants XII Apòstols (1816) i de santa Inés extra moenia (1822).
- Bardaxí y Azara, Eusebio (1766-1844), nebot d'Azara, fill de la seva germana Mariana. Estudià lleis a Saragossa i anà al Col·legi Espanyol de Roma, es distingí com a diplomàtic. Des del 19 d'octubre de 1795 secretari de la Legació espanyola a Florència. Fou destinat a Viena. La casa de Bardaxí fou refugi d'Azara en els moments difícils a Florència els anys 1796 i 1798. Talment succeí a Barcelona, Azara anà a casa dels Bardaxí-Azara (1799-1801) on també s'hostatjava el seu cosí el bisbe auxiliar de Barcelona Pau Schar i futur bisbe (1808-1831).
- Barnoia, Josep (s.XVIII-XIX), escultor. Fill d'escultor amb el mateix nom. De 1766 a 1772 es formà en el taller d'en Lluís Bonifàs, com a «mancebo», allí conegué a l'escultor Ramon Amadeu. Ambdós es relacionaren amb Joan Carles Panyó. Fou director de l'Escola Gratuïta de Girona (1795).
- Barrafón i Vinyals, Domènec Maria de (1789-1852). Intendent del Principat de Catalunya (1827-1830). Retratat per Francesc Rodríguez (1830).
- Barthélemy, Jean Jacques (1716-1795), arqueòleg francès, amic del comte Caylus. Té interès la correspondència impresa per A. Sériey en *Voyage en Italie de Monsieur L'Abbé Barthélemy, imprimé sur ses lettres originales, écrites au Comte de Caylus* (París 1801) i *Voyage du jeune anacharsis en Grèce* (1788), per la gran difusió i reedicions fetes a Madrid (1796), i a París (Didot 1790 i Jansen 1799), entre altres publicacions.
- Bartolozzi, Francesco (1727-1815), gravador. Florentí de naixement fou un important gravador a Venècia (1745). Deixeble de Joseph Wagner junt a Giovanni Volpato i Filippo Morghen, pare de Raffaello Morghen. Des del 1758 fins a la seva anada a Anglaterra el 1764 va estar a Roma, període en el qual gravà les vistes de Paestum, després editades en *Sei vedute delle rovine di Pesto* i en *Le Antichità di Pozzuoli, Baja e Cume*, Londres 1766 i 1769. En la Royal Librarian es dedicà a gravar els dibuixos de Guercino de les col·leccions reials fins a l'any 1802, després fou director de l'Acadèmia de Lisboa.
- Bartolozzi, Gaetano Stafano (1757-París 1821), fill de Francesco. Marxà a París el 1797.
- Baskerville, John (1796-1775), editor de Birmingham. Azara considerà el seu treball el model a seguir en l'edició dels seus clàssics.
- Batlle i Mir, Jaume (1801-1865), pintor neoclàssic amb ambientacions romàntiques. Passà pel taller de Carles Anglès (1817). Deixeble de Llotja anà pensionat durant quatre anys a Florència. Arribà a membre numerari (1850) i professor de l'Escola de Barcelona. Obres: *Danae* (c.1847); *Ricard Cor de Lleó* (c.1847); *Retrat de la reina Isabel II, nena* (1843); un cap de guerrer (1847); *Escena del Diluvi* (1846); *Retrat de Vicenç Rodés* (1858); i *Captiva redimida* (s.d.). El seu fill Ròmul Batlle també fou pintor.
- Batoni, Pompeo (1708-1787), pintor retratista. S'adapta al gust dels seus comitents, competència i rivalitat amb Mengs, deixeble de Sebastiano Conca. Seguidor de Rafael, el seu estil està entre l'últim barroc i el neoclassicisme incipient. Cal destacar entre els seus nombrosos retrats el de *Benet XIV, Climent XIII i Pius VI*.

- Baumgarten, Alexander (1714-1762), filòsof. L'estètica neix com a ciència de lo bello segons la seva obra *Estètica* (1750), amb anterioritat publicà *Meditacions i L'amant de la veritat*. Azara el tingué present per realitzar els seus comentaris en les *Obras de Mengs* (1780).
- Bayeu y Subias, Francisco (1734-1795), pintor. Deixeble de Mengs, pintor de Cambra (1767) i director de l'Acadèmia de San Fernando (1788). Cal destacar de la seva obra la pintura mural realitzada en el palau reial de Madrid.
- Bayeu y Subias, Ramón (1746-1839), pintor, protegit de Mengs. Guanyà el primer premi de primera classe celebrat en la Real Academia de San Fernando, amb el tema *La Emperadriu Marta de Constantinopla davant Alfons X, el Savi* (1766). Més conegut pels seus cartrons per a tapisos.
- Belart i Miquel, Ramon (1789-1840) escultor. Fill de pintor, estudià en l'Escola de Llotja. Anà a Madrid i aconseguí ser pensionat per la Junta de Comerç de 1805 a 1810. A la Real Academia de San Fernando assolí el primer premi de la classe d'escultura, una medalla d'or atorgada el 24 de setembre de 1808. L'any 1810 s'exilià a Palma de Mallorca, i treballà amb el seu amic i professor Josep Antoni Folch en el *Mausoleu del marquès de la Romana*. El 1814 tornà a la seva terra nadiua Montblanc i treballà en els pobles del voltant: Poblet, Valls, Reus, entre altres. Foren famosos els seus Sants Crucifix, un d'ells i no el millor és el del cor de l'església de Santa Maria de Montblanc.
- Benvenuti, Pietro (1769-1844), pintor. Als dotze anys és alumne de l'Accademia fiorentina. Es trasllada a Roma (1788-1804). Ocupà la càtedra de pintura en l'Accademia de Florència (1803) i fou elegit director (1807), càrrec que mantindrà fins a la seva mort. Destacà pel seu neoclassicisme de rigorós disseny. A Roma es relacionà amb Damià Campeny i a Florència amb Francesc Fontanals.
- Bernis, cardenal (1715-1794). Secretari d'Estat (1755-1768) i protegit per Mme. Pompadour. Arquebisbe d'Albí (1764 -1768). Ambaixador francès a Roma per Lluís XV fins a l'any 1795; i Agent a Roma de Gustau III, de Suècia. Acadèmic d'Honor de l'Accademia di S.Luca. Vivia en el Palazzo Colonna, fou amant de la princesa Santacroce des del 1775. Azara va gestionar el seu patrimoni a la seva mort i li publicà *La Religion vengèe* (1795).
- Bettelini, Pietro (1763-1829), gravador.
- Bodoni, Giovanni Battista (1740-1813), tipògraf reial. Ingressà en la Stamperia di Propaganda Fide (1763). Viatjà a Londres per conèixer la tipografia de W. Caslon i J. Baskerville (1766). El ministre del duc Ferdinando di Borbó G. Du Tillot el convidà per establir una Stamperia a Parma (1767). Obtingué el títol de Tipògraf de Cambra de Carles III i una pensió vitalícia de Carles IV a instàncies d'Azara.
- Boix i Viscompta, Esteve (1774-c.1833), gravador. Deixeble de l'Escola de Llotja fou pensionat a Madrid per la Junta de Comerç sota la tutela de Manuel Salvador Carmona (1797). Gravà retrats, vistes de la guerra i il·lustrà llibres. Incorporà la litografia en la seva obra.
- Bonaparte, Joseph (1768-1844), germà gran de Napoleó. El mes de maig de 1797 passà d'encarregat de negocis de l'Infant duc de Parma a ambaixador de la República Francesa a Roma, substituï a Cacault. Presentà les seves credencials a Pius VI i s'instal·la al Palau Corsini en La Lungara, actiu del 27 d'octubre al 28 de desembre de 1797. Va negociar els tractats de Lunèville (1801) i Amiens (1802).
- Bonaparte, Lucien (1775-1840), germà de Napoleó. Participà en la revolta de Brumario. Nomenat Ministre de l'Interior fins la tardor de 1800, any que es enviat a Madrid com a ambaixador francès, de desembre de 1800 a novembre de 1801. Napoleó el va excloure del seu Imperi i s'establí a Roma el mes d'abril de 1804.

- Bonaparte, Napoleó (1769-1821). Com a Cònsol de l'exèrcit francès es relacionà amb Azara per l'acord signat de l'Armistici de Bolonya (1796). Rebé del nostre diplomàtic el regal de l'*Alexandre El Gran* trobat en les excavacions a Villa dei Pisone (1779). Atorgà Azara el mèrit del Tractat de Tolentino (1797) i intercedí en el seu nomenament d'ambaixador a París (1798). Fou proclamat emperador el 1804.
- Boncompagni, cardenal (1743- ?). Camarieri segreto de Climent XIII (1765), projesuïta. Durant el període de Climent XIV va tenir una certa enemistat amb Azara. Amb Pius VI passà a la Segreteria di Stato. Llatí erudit, junt amb el cardenal Boschi ajudaren Azara a ordenar la seva biblioteca. Renuncià al càrrec de la Segreteria di Stato el 30 de setembre de 1789. Acadèmic d'Honor de l'Accademia di S.Luca.
- Bonelli-Crescenzi, Pio Camilo (1757-1837). Un dels set cònsols romans entre el 13 i 20 de març de 1798. El 1777 heretà del seu pare el títol de marquès de Cassano. Obtingué una gran fortuna i terres a la Toscana i al Piemonte. Es relacionà amb Basville (1792-1792), partidari de la República romana.
- Boni, Onofrio (1739-1818). Intendent de les obres d'arquitectura del Gran Duc de Toscana. Secretari de l'Accademia Etrusca. Col·laborà amb els seus articles en les *Memorie per le Belle Arti*. Criticà el monòpter quadrangular d'Azara en el seu escrit: *Lettera a Gaetano Marini*. (Boni 1804).
- Bonifàs i Sastre, Lluís (1683-1765), escultor i arquitecte de retaules. Fundà l'escola d'escultors a Valls, on s'establí l'any 1717. Avi d'en Lluís i Francesc Bonifàs. El seu pare també fou escultor Baltasar Bonifàs i Anglès.
- Bonifàs i Massó, Lluís (1730-1786), hereu de tres generacions d'escultors a Valls. Acadèmic de Mèrit per l'Acadèmia de San Fernando amb *Sant Sebastià amb les matrones Irene i Lucil·la* (1763). Obres: la talla del *Cor de la Seu Nova de Lleida* (1774-1779); els retaules de l'ermita dels Remeis a Alcover i el de Borges Blanques; el *Sant Antoni* de la capella de la Venerable orde Tercera de Madrid i el grup de la Verge amb el nen i Sant Joan a Barcelona, la *Verge adormida* a la catedral de Girona (1773-1775). Altres retaules pràcticament destruïts: el del convent de Santa Clara de Tarragona; el de la parroquial d'Aleixar, el de la parroquial d'Arboç, el del Santuari de Nostra Senyora de la Misericòrdia a Reus, el del l'altar major de Almostrer, el de les Santes Espines a Tàrrrega; el de la Verge de Paret a Selva del Camps, el retaule major de Cubelles, Vimbodí i Riudecolls. Obtingué fama per l'obra que realitzà en el cambril de la Misericòrdia de Reus (1754) i pel *Sant Miquel* de la Barceloneta (1755), encàrrec, aquest últim, del Capità general de Catalunya el marquès de la Mina
- Bonifàs i Massó, Francesc (1735-1806) escultor. Germà de Lluís Bonifàs, deixeble també del seu avi. S'establí com a escultor a Tarragona (1760) i algunes vegades treballà alguns encàrrecs pel seu germà. Acadèmic de Mèrit amb el baix relleu en alabastre de *Sant Carles Borromeu administrant el Viàtic a un malalt a l'Hospital de Milà* (1771). A diferència d'en Lluís el seu estil anà cap a la recerca del nou classicisme i a la Seu de Lleida s'adaptà al bon gust romà portat per Juan Adán, plasmat en els retaules de la Capella de *Sant Pelegrí*, *Sant Roc* i *Sant Isidre* (1785). Una tendència més classicista producte del seu interès per les restes de l'Antiguitat clàssica que hi havia a Tarragona. Participà en la il·lustració del volum XXIV de l'*Espanya Sagrada* (1769) d'Henrique Flórez per la mediació del canonge Ramon Foguet. Obres: a Valls, *La llitera de l'Assumpta* per l'església de sant Joan, i el sant Sepulcre. A Reus intervingué en el retaule del convent franciscà i en tres petits retaules per les capelles adjacents al cambril de l'Ermita de la Misericòrdia i les estàtues d'*Abigail* i *Ester* (les quals acompanyen les dues del seu germà Lluís, *Raquel* i *Judith*) i l'altar de *Sant Narcís* a l'església de la Santíssima Sang (a.1764). A Torredembarra el retaule de *Santa Rosalia*. Per la Cartoixa de l'Escala Dei, al Priorat, feu els retaules del *Beat Nicolau Albergati*; el de *Santa Rosalia*, el de la *Concepció*; el de *Santa Magadalena* i el de la *Transfiguració del Senyor*; i en la Conreria el de la *Verge del Roser*, tots cremats l'any 1835. A Vilanova i la Geltrú, la *Verge dels Dolors* per l'altar major de l'església dels Carmelites (1795). A Tarragona, el *Sant Oleguer*, el retaule de *Sant Agustí* i diversos medalles que es troben al rera cor de la Catedral, entre altres.

- Borbó, Infant Gabriel (1752-1788), fill de Carles III. Ens interessa la subhasta dels seus béns al voltant de 1791, perquè algunes peces del seu patrimoni passaren a Catalunya, com alguns dissenys de Guido Reni i altres obres atribuïdes a Mengs que es troben en el Museu Diocesà de Lleida.
- Bordas i Munt, Luis (1798-1875). Professor de Gramàtica en llengua Italiana en l'Escola. Publicà, entre altres obres, la *Memoria acerca de la erección y progresos de la Junta de Comercio de Cataluña y de su casa Lonja* (1837).
- Borghese, Scipione cardenal (1734-1782). Acadèmic d'Honor de l'Accademia di S.Luca. Participà en excavacions. Col·leccionista de l'Antiguitat clàssica, els seus Gladiadors, el combatent i el moribund, foren les escultures més copiades en les acadèmies europees. El 1766 és Maestro di Camera, successor de G. C. Boschi. Defensor dels jesuïtes. Climent XIV el nomenà cardenal (1770).
- Borgia [Borja], Stefano cardenal (1731-1804). Col·leccionista de medalles, principalment. Acadèmic d'Honor de l'Accademia di S.Luca. El 1758 Climent XIII el nomenà retore di Benevento. El 1770 Climent XIV el fa Segretario della Congregazione di Propaganda Fide. Col·laborà amb Amaduzi en la tipografia. Pel seu interès científic Pius VI el nomenà Cardenal el 1789.
- Bosarte, Isidoro (1747-1807). Secretari de l'Academia de la Historia de Madrid i de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando (24/1/1792 al 22/4/1807). Acadèmic de número de la Real Academia de Historia, i membre honorari de les de Saragossa i Valladolid. Tingué una estreta relació amb el director de l'Escola Gratuïta de Dibuix de Barcelona, Pasqual Pere Moles. El 1802 fou nomenat per Reial Ordre a continuar l'edició del viatge artístic per terres d'Espanya iniciat per Antonio Ponz. Viatjà a Catalunya el 1785 i publicà *Disertación sobre los monumentos antiguos pertenecientes a las nobles artes de la pintura, escultura y arquitectura que se hallan en la ciudad de Barcelona* (Madrid 1786). Obres: *Observaciones sobre las Bellas Artes entre los antiguos hasta la conquista de Grecia por los romanos* (Madrid, 1790); i *Viage artístico á varios pueblos de España, con el juicio de las obras de las tres nobles artes que en ellos existen, y épocas á que pertenecen* (1804).
- Bossi Giacomo (actiu 1782-1792), gravador. Participà en obres patrocinades o promogudes per Azara.
- Boschi, Giovanni Carlo, cardenal (1715 - ?). Ajudà a Azara en l'ordenació de la seva biblioteca. A favor dels jesuïtes. Amb Climent XIII fou Mestre de Cambra i Cardenal (1766), prefetto i membre della Congregazione S. Uffizio, Propaganda Fide, i altres institucions eclesiàstiques.
- Boschi, Giuseppe (1766-d. 1824), escultor. Deixeble de Vincenzo Pacetti, guanyà el concurs a l'Accademia di Sant Luca (1783) amb un baix relleu que representava *Abraham i els àngels*. Molt apreciat en el món romà per la reducció en bronze d'estatuetes antigues. Participà en l'elaboració del *Triomf de taula* de Damià Campeny (1804). Relacionat amb Canova, Valadier, Visconti, Kaufmann, entre altres artistes.
- Bottari, Monsenyor Giovanni Gaetano (1689-1775), prefecte de la Biblioteca Vaticana. Antijesuïta, crític d'art i erudit iconògraf.
- Bourgoing, Jean François, baró de (1748-1811), diplomàtic i literat francès. Es relacionà amb Azara en els seus darrers anys a París i bescanviaren llibres i informació literària. A la mort d'Azara escriví un breu biografia titulada *Notize historique sur le chevalier Don Joseph-Nicolas d'Azara, Aragonais, ambassadeur d'Espagne à Paris, mort dans cette ville le 5 pluviôse an 12* (1804).
- Bover, Francesc (1769-1831), escultor. Pensionat a Roma (1791-1796) per la Junta de Comerç de Barcelona i premiat per l'Accademia di San Luca. Va ser tinent director de l'Escola Gratuïta de Dibuix (1797). Obres: les al·legories d'*Europa* i *Àsia*, a més d'altres escultures realitzades per guarnir l'edifici de Llotja amb motiu de la vinguda dels Reis a Barcelona (1802).
- Bover i Mas, Josep (1802-1866), fill d'en Francesc, escultor. Va ser professor d'Escultura per l'Escola de Llotja i arribà a escultor de Cambra de S.M. Isabel II (1848) i Acadèmic de Mèrit de la Real Academia de San Fernando (1820) i de la de San Carlos. Deixeble de Damià Campeny, anà a Roma i fou deixeble de José Álvarez Cubero, on modelà el *Gladiador vençut* (1824) que

complementà a Barcelona amb el *Gladiador victoriós* (1828). Obres: *Les quatre estacions* (1837), les dues escultures de marbre per la façana de l'ajuntament de Barcelona, representant al *Conseller Juan Fivaller* i a *Jaume I d'Aragó* (1841-1844) i l'escultura asseguda de *Balmes* a la Catedral de Vic (1851).

Boxadors, Joan Tomàs de (1703-1780), cardenal de sant Sixto (1775) amic d'Azara. Tomista format al convent de Santa Caterina de Barcelona i en l'Acadèmia de Sant Vicenç i Sant Ramon. Obres: *l'Ordinatio dels estudis* (1748) arran la mort del general fra Tomàs Ripoll; *Epistola encyclica "de renouanda et defendenda doctrina sancti Thomae"* (1757) quan era general de l'ordre; *Carta enviada a les províncies d'Espanya* (1762); i *Summa philosophica al dominic Domenico Roselli* (1777 i reed.1783). Bartolomé Pou li dedicà uns *Aplausos poéticos* (1777).

Braschi Onesti, Romualdo (1753-1817) cardenal. El 1780 és majordom i prefecte dels sagrats palaus i el 1786 rep el porprat. Amb l'ocupació francesa de Roma es trasllada a Venècia. Acompanyà a Pius VII a París amb motiu de la coronació de Napoleó.

Busca, Ignazio (s.XVIII-XIX), cardenal. En un principi amic i confident d'Azara, després d'assolir el porprat gràcies a la seva intervenció es girà en contra seu per l'Armistici de Bolonya (1796) perquè llavors el cardenal defensava els interessos del Regne de Nàpols.

Buxareu [Buixareu] Gallard, Josep (s.XIX), arquitecte acadèmic. Deixeble d'Antoni Celles a l'Escola de la Llotja. Obres: El bloc de cases dit Els Porxos d'En Xifré (1836), junt amb Francesc Vila; el mercat de Santa Caterina (1847) a Barcelona, i de l'Hospital Xifré (1849) a Arenys de Mar, entre altres.

Cabanyes, Miquel (1778-d.1820), pintor. Estudià pintura en l'Escola Gratuïta de Dibuix de Barcelona i obté premis els anys 1793 i 1801. El 1803 anà pensionat a Roma per quatre anys i coincidí allà amb Antoni Celles, Damià Campeny, Antoni Solà, José de Madrazo, Juan José Aparicio. No tornà a Barcelona. Obres: *L'adoració del vedell d'or* (1802) premi de pensió i de Roma trametre a la Junta barcelonina uns dibuixos del *Cap del Salvador*, la còpia d'un retrat de Leonardo da Vinci i la d'un faune. Se li atribueix la còpia de *La Sibil·la* de l'original de Domenichino, registrada en l'*Inventari* de la Junta de Comerç de l'any 1833.

Cabañares, Josep (s.XVIII), del gremi de fusters. Realitzà els marcs, capcims i peu dels retrats de Carles IV i Maria Lluïsa, pintats pels germans Tramulles amb motiu de la seva proclamació com a Sobirans. Es creu que Damià Campeny treballà en el seu taller abans d'anar a Roma.

Cacault (1742-1805), polític francès. Secretari de l'ambaixada a Nàpols (1785-1791). Comissari francès resident a Roma per a fer efectiu l'Armistici de Bolonya. Senador (1804).

Cades, Giuseppe (1750-1799) pintor i gravador de gran fama a Roma. Amic d'Azara i el seu col·laborador en nombroses empreses. Premiat per l'Accademia di San Luca (1766) i acadèmic (1786) subsecretari (1790) i president junt amb S. Tofanelli (1795). El 1779 pintà per Abbondio Rezzonico el plafó de la *Sala de música* dissenyat per Quarenghi. També són molt preuades les seves pintures al Palau Chigi d'Ariceia.

Caetani, Monsignor (s.XVIII-XIX), jesuïta crític negatiu de l'edició d'Azara de les *Obras de Mengs* (1780).

Caleppi, Lorenzo (1741-1818), polític. Negociador en el Tractat de Tolentino (1796).

Calls, Benet (c.1777-1833), pintor. Estudià en l'Escola de Llotja i fou premiat els anys 1793 i 1797. Va ser col·laborador de Pere Pau Montaña i professor de l'Escola. Obres: *Gladiador moribund* (1793); i *David i Abisai entre a la tenda de Saül* (1797). Va participar en la decoració dels sostres de la Biblioteca de l'edifici de la Llotja sota la direcció de Pere Pau Montaña.

Camarón Bononat, José (1731-1803), pintor. Fou mestre de Pasqual Pere Moles. Tant Camarón com Josep Vergara foren col·laboradors a través de Pasqual Pere Moles de l'Escola de Barcelona, cooperació que seguirà el seu fill José Juan Camarón. Moles li encarregà una còpia d'*El Bon Pastor* de Joan de Joanes (a. 1788). Altra obra fou l'*Arcàngel sant Gabriel*, la qual feia parella amb la *Verge de l'Anunciació* que realitzà José Vergara.

- Camarón Meliá, José Juan (1760-1819), pintor. Premiat per la Accademia di San Luca. Pintor de Cambra. Intervingué en les adquisicions d'obres de Mengs per l'Escola Gratuïta de Dibuix sota la tutela d'Azara en els anys 80. Participà amb alguns dissenys en les il·lustracions de les *Memorias Históricas i Libro del Consulado* d'Antoni de Capmany. Reproduí en gravat la *Fugida a Egipte* de Francisco Bayeu, original que es troba al Palau d'Aranjuez.
- Campanella, Angelo (1746-1811), gravador romà. Participà en obres patrocinades o promogudes per Azara, com la reproducció de les pintures trobades a Villa Negroni (1777).
- Campeny i Estrany, Damià (1771-1855), escultor. Estudià sota la direcció de Salvador Gurri, Nicolau Travé, Josep Cabanyeres i amb Pere Pau Montaña en l'ornamentació de la Duana. El 1795 guanyà la pensió de la Junta de Comerç per anar a Roma. Establí contacte amb Azara i restarà a la Ciutat Eterna de 1797 a 1815. Conti Bazzani pintor i restaurador dels Museus Vaticans el protegí, anà a casa seva on tractà amb el pintors Zabatelli, Camuccini, Bossi i Benvenuti. A l'Ecola del Nudo, rebé classes de Giuseppe Angelini, Giovanni Pierantoni i Carlo Albacini. Premiat per la Accademia di San Luca (1798). Gràcies a Conti entrà de restaurador en el Vaticà, on treballà el marbre i les pedres dures. Es guanyà l'amistat del Ministre de Florència a Roma, encarregat dels negocis de la Reina d'Etrúria i en els baixos del seu palau obrirà el seu taller. Fou amic d'Antoni Canova. Tornà a Barcelona el 1815 i el 1819 és nomenat tinent director d'Escultura en l'Escola Gratuïta de Dibuix a Barcelona, nomenat escultor de Cambra i Acadèmic de Mèrit per la Real Academia de San Fernando. Tinent Director de l'Escola de Llotja (1827) li ofereixen la plaça de Director (1840) càrrec que rebutjà. També va ser Acadèmic de mèrit de la de San Carlos (1820), soci de la Econòmica Barcelonessa d'Amics del País (1836). Acadèmic de la de Ciències Naturals i Arts de Barcelona (1838) i Acadèmic de mèrit de la de San Luis de Saragossa (1845). Entre les seves obres cal destacar: *Lucrècia*, *Cleòpatra*, *Diana sobtada en el bany per Acteó*, *Mazencio ferit*, *Fe conyugal*, *Himeneo*, *Paris*, *Diana caçadora*, *Hèrcules de Farnesi*, *El triomf de Taula* de l'ambaixador Vargas, *Almogàvar vençut a un caballer francès* i *El sacrifici de Callirhoe*.
- Campo y Pérez de la Serna, Bernardo del, marquès del (1729-1800). Amic d'Azara. Antic company de la Secretaria d'Estat a Madrid. Azara li farà de cicerone a Roma. Ministre i després Ambaixador a Londres (1787) i Ambaixador a París (1796-1798). Informà a Azara del que succeïa a París quan tramitava el nostre diplomàtic l'Armistici de Bolonya amb Napoleó Bonaparte l'any 1796.
- Campomanes comte de, Pedro Rodríguez de (1723-1802), polític il·lustrat. Director de l'Academia de la Historia (1764-1791 i 1798-1802). Autor del *Tratado de regalía de amortización* (1765). Mengs el retratà com a Primer Fiscal del Consejo y Cámara de Carles III, molt amic del pintor. A casa seva reunia un ambient intel·lectual, entre els assistents a les seves tertúlies figuren Gaspar Melchor de Jovellanos, Antonio Ponz, Felipe de Castro i Ventura Rodríguez. Obres a destacar: *Discurso sobre el fomento de la industria popular* (1774) i *Discurso sobre la educación popular de los artesanos* (1775-77), publicacions distribuïdes a tota Espanya per Ordre de Carles III.
- Camporese (Camporesi), Giuseppe (1763-1822), arquitecte. Deixeble del seu pare Pietro, va assumir molts encàrrecs públics de la Roma pontifícia. Arquitecte del Vaticà (1786) i Acadèmic di S.Luca (1798). Seguí una línia neoclàssica i destacà pel seu treball al Museu del Vaticà. Junt amb Giulio Camporese (1854-1840) finalitzaren els treballs de restauració iniciats per Antoni Celles en el Palau d'Espanya a Roma.
- Camporese (Camporesi), Pietro (1726-1781), arquitecte. Considerat entre els primers en aplicar una línia neoclàssica a Roma. Destaquen els seus projectes pel Museu Vaticà en col·laboració amb M. Simonetti com la Sala delle Muse, la Sala Rotonda i la Sala a Croce Greca. S'inspiraren en l'arquitectura de la Roma Imperial. Acadèmic di S. Luca (1775). També és seu el projecte del Col·legi Germànic. Col·laborà en la reproducció de l'obra de Rafael amb Giovanni Volpato.
- Camuccini, Vincenzo (1771-1844), pintor. Deixeble de Pompeo Batoni i seguidor de la teoria estètica de Mengs. Arribà a ser un pintor cèlebre entre la cúria i la noblesa cosmopolita de Roma, sobretot com a retratista. Fou membre i príncep de l'Accademia di S.Luca. Acadèmic en execució, encara que alguns historiadors el citen com a pintor neoclàssic. Destaca de la seva obra el *Davallament de la Creu* per a Carles IV i l'*Horaci* per Manuel Godoy.

- Canals Martí, Joan Pau, baró de la Vallroja (1730-1786), prohoms industrial vinculat a la Junta de Comerç. Acadèmic de Mèrit per la Real Academia de San Fernando (1760), fabricant d'indianes. Fou Inspector General del Ram de la Roja i Director General de Tints del Regne, interessat per l'art de l'Antiguitat i coneixedor de les obres de l'abate Montfaucon i del comte Caylus. Va fer de cicerone d'Isidoro Bosarte a Barcelona (1785).
- Canova, Antonio (1757-1822), escultor i també pintor. Viatjà a Roma (1779) i s'instal·là (1781). Es dedicà a l'escultura on va tenir el seu taller. Amic de Damià Campeny. Realitzà els monuments a *Climent XIII* (1783-7) i *Climent XIV* (1787-1792), l'*Estela commemorativa a Azara* per l'Armistici de Bolonya (1796). L'amistat amb el príncep Giovanni Abbondio Rezzonico li facilità el viatge a Viena i Berlín en un període molt conflictiu per l'ocupació de la ciutat per les tropes franceses. El 1799 tornava a Roma i el 1802 Napoleó el reclamà a París perquè l'immortalitzés per haver aconseguit la Pau d'Amiens. Aquest viatge coincidirà amb l'ambaixada d'Azara a França. Nomenat per Pius VII Inspector del patrimoni artístic de l'Estat Pontifici (1802) serà l'encarregat de rescatar i recuperar les obres del Vaticà l'any 1815.
- Cantallops i Melià, Josep (a.1742/1746-1785), pintor mallorquí. Deixeble de Mengs a Roma abans de l'arribada d'Azara a aquesta ciutat. Assolia el títol de Mestria a Mallorca (1762) i el d'Acadèmic per la Real Academia de San Fernando (d.1766). Destaca del seu pas per Barcelona l'haver proporcionat material formatiu de models clàssics a la Junta de Comerç (a.1766). L'*Adoració dels pastors* (1774) del MNAC atribuïda a ell darrerament es assignada a Carlo Giuseppe Ratti, la qual formaria part del tríptic per l'altar de la capella de la Llotja de Barcelona, i una *Maria Santíssima* que es dona com realitzada per Mengs, propietat del seu marmessor Onofre Glòria, vocal de la Junta de Comerç i Cònsol del Tribunal de la Llotja.
- Capmany de Montpalau i Surís, Antoni de (1742-1813), militar, historiador, economista, filòleg i polític. Va ser membre de l'Acadèmia de les Bones Lletres de Barcelona (1781) i secretari de la Real Academia de la Historia (1790). Per encàrrec de la Junta de Comerç va escriure les *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona* (1779-1792), obra cabdal de la historiografia del set-cents. També va publicar *El Código de las costumbres marítimas de Barcelona* (1791), que conté la traducció castellana del *Llibre del consolat de mar, i Práctica y estilo de celebrar Cortes en el Reino de Aragón, Principado de Cataluña y Reino de Valencia* (1821).
- Carattoni, Girolamo (?-c. 1809), gravador. Participà en obres patrocinades o promogudes per Azara.
- Carderera y Solano, Valentín (1796-1880), pintor i col·leccionista. Admirador de les pautes estètiques de Mengs. Estudià dibuix en la Real Academia de San Luis per recomanació del capità general d'Aragó José Palafox amb Buenaventura Salesa, un dels deixebles de Mengs. Marxà a Madrid sota la direcció de Mariano Salvador Maella (1816). Anà a Roma el 1822 pensionat pel duc de Villahermosa, on residí nou anys. Membre de la Junta directiva del Museu Nacional (1838). Destacà més com a col·leccionista de gravats i dibuixos que com a pintor. Inventarià les obres de diferents monestirs, catalogà peces de la Real Armeria i substituï al director del Museo Real de Pintura y España (1848). Individu de número per la Real Academia de San Fernando i per la d'Història. Fou pintor de Cambra de S. M. (1843). La seva col·lecció d'estampes fou la base del futur Gabinet Nacional de Estampas.
- Caresmar Alemany, Jaume (1717-1791). Estudià en el col·legi de Cordelles, professor a Bellpuig de les Avellanès on arribà a abat, membre de l'Acadèmia de les Bones Lletres de Barcelona, investigador en els arxius catalans d'Ager, Gerri i Sant Cugat i especialment en l'arxiu de la Catedral de Barcelona i en l'episcopal.
- Carles III (1716-1788), regnà (1759-1788). Fa venir a Espanya al pintor Anton Raphael Mengs (1761).
- Carles IV (1748-1819), regnà (1788-1808). Casat amb Maria Lluïsa de Parma (1751-1819).

Carmona, Manuel Salvador (1734-1820), gravador, gendre de Mengs. Participà en obres patrocinades o promogudes per Azara. Obté quatre beques per anar a París (1752-1763). Estudià amb Nicolás Gabriel Dupuis i perfeccionà i conegué els diferents sistemes d'estampació a l'aiguafort i burí. Acadèmic de la Francesa (1761) i de la Real Academia de San Fernando (1764) i el seu director de gravat (1777). Gravador de la cambra reial (1783). Acadèmic de Mèrit de la Real Academia de San Luis (1796), de la de San Carlos (1815) i de la romana de San Luca (1818). Cal destacar de la seva obra els seus retrats a *Carles III*, basat en l'original de Mengs (1783), i l'*Autorretrat* (1759), a *Margarita Legrand adormida*, al *XIIè duc d'Alba*, a *Ferran VI*, a *Barbara de Braganza*, i altres retrats de la noblesa. Entre les obres de reproducció: la *Resurrecció* de Van Loo, la *Verge i el Nen* de Murillo, *L'adoració dels pastors* i la *Fugida d'Egipte* de Mengs i *La Comèdia* i *La Tragedia* de Van Loo, entre altres, a més de la seva participació en nombroses empreses patrocinades per Azara, per exemple una de les més paradigmàtiques fou la il·lustració del llibre de *La vida de Marco Tulio Cicerón* (1790). Deixà bons deixebles entre els quals destacà el català Blai Ametller, el seu successor en la direcció de l'Acadèmia de Madrid.

Carnicero, Antonio (1748-1814) gravador. Participà en les il·lustracions de les *Memorias Históricas i Libro del Consulado* d'Antoni de Capmany.

Casademunt i Torrents, Josep (1804-1868), arquitecte. Succeí a Antoni Celles com a professor d'arquitectura en l'Escola de Llotja. Mestre arquitecte per la Real Academia de San Fernando (1830). Director de l'Acadèmia des de 1842 i interí el 1835. Acadèmic de Mèrit per l'Acadèmia de San Carlos de València (1838) i arquitecte i agrimensor per la de San Fernando (1841). Introduí l'estudi tècnic en la docència, el qual va permetre la renovació urbanística (1835-1859). Redefiní el Reglament de l'Escola de les Nobles Arts (1839). Per encàrrec de la Junta de Comerç realitza l'estudi del convent barceloní de Santa Caterina titulat *Memoria Histórica* (1837) una anàlisi de l'arquitectura medieval de forma erudita i d'arqueòleg. Seguí els passos del seu mestre Antoni Celles en el temple romà. Posteriorment, aplicà el mateix mètode d'arqueòleg per investigar un edifici gòtic, obra que resultà pòstuma, d'estil neogòtic pel convent i església del Sagrat Cor a Sarrià, finalitzada pel seu deixeble Joan Martorell i Montéis (1833-1906) inaugurada el 1869. Participà en nombrosos projectes junt amb els seus alumnes en el traçat i reformes de les façanes barcelonines, poc transcendents però prou influents en els seus deixebles, els quals desenvoluparen la praxi en diverses comarques catalanes. Constituïda la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi (1850), Casademunt passà a exercir la docència a la nova institució i al mateix temps fou nomenat catedràtic de Geometria descriptiva de la nova Escola d'Enginyers i Mestres d'Obres. El 1858 la titulació dependrà de la Universitat de Barcelona i l'arquitecte fou el director d'aquesta disciplina.

Casanova, Guillermo (1756-1804), arquitecte. Pensionat per l'Acadèmia de San Fernando a Roma junt amb Ignacio de Haan (1779-1786). Acadèmic amb un projecte d'església dòrica octogonal (1786). Fou director de perspectiva (1787) i publicà el *Tratado de la perspectiva linear y aérea* (1794).

Casanova, Giovanni Battista (1730-1795), pintor germà de Jacopo Casanova. Comença les seves activitats artístiques el 1749 quan fou enviat pensionat a la cort de Venècia i estudià en el taller de G. B. Piazzetta. Anà a Roma, fou membre de l'Accademia di San Luca (1754). Es relacionà amb Winckelmann i Mengs, als quals desprestigià per les seves activitats de falsejar obres de l'Antiguitat. Fou professor de l'Acadèmia de Dresde (1764).

Casanovas, Deodat (1715-1793), fuster i arquitecte. El bisbe de Barcelona Josep Climent trià el seu projecte per les obres de l'altar major de Santa del Mar (1771-1779), on també treballà l'escultor Salvador Gurri en algunes escultures. Amb l'arquitecte Joan Soler i Faneca realitzà els plànols de l'edifici de Llotja (1764).

Casas, Antoni (? -1834), gravador. Destacà com a tal a l'Escola barcelonina als voltants de 1802. Arribà a professor el 1814.

Casas, Josep (s.XVIII-XIX), pintor. Estudià en l'Escola de Barcelona i a la mort de Pasqual Pere Moles (1797) demanà la vacant deixada per Pere Pau Montaña. Figura com a tinent director amb limitacions. Pintà junt amb Benet Calls els cels del gabinet de l'Escola i de la sala coneguda com Nàutica (1802) a l'edifici de Llotja.

- Casas, Simón de las (?-1798), amic d'Azara. Antic company a la Secretaria de Estado. Ambaixador a Nàpols i a Londres.
- Castaños, Juan Felipe de (1715-1778), intendent del Principat de Catalunya (1763-1776). Sota la seva direcció es creà l'Escola Gratuïta de Dibuix de Barcelona. Adquirí a Roma una *Nativitat de Mengs* (1773), col·locada al centre de la capella de Llotja, un exemple del que significà el ressò del pintor.
- Casti, Giambattista (1721-1803), escriptor italià. El 1798 s'establí a París. Protegit d'Azara, li publicà el poema èpic *Gli animali parlanti* (1802).
- Castillo, Evaristo del (1768-1798), arquitecte. Pensionat a Roma per la Real Academia de San Fernando (1791-1796), participà en les excavacions promogudes per Azara a Villa di Mecenate (1793).
- Castro, Felipe de (1711-1775) escultor. Arribà a Roma el 1733 i fou pensionat pel Rei el 1746, amant de l'Antiguitat establí amistat amb el pintor Mengs. Escultor de cambra (1747) i director d'Escultura en la Real Academia de San Fernando. Amb Mengs lluità contra el poder dels Consiliaris a l'Acadèmia. Erudit, comptava amb una biblioteca de més de mil cinc-cents llibres, la Real Academia heretà molts dels seus llibres a la seva mort.
- Cavaceppi, Bartolomeo (a. 1716-1799), restaurador i antiquari. Pel seu taller passaren els pensionats espanyols i fou visita obligada per tots els amants de l'art i col·leccionistes europeus. Amic de Winckelmann. A Azara li restaurà i va vendre diverses obres que formaren part de les seves col·leccions.
- Caylus, comte, Abbe-Claude-Philippe (1692-1765), gravador col·leccionista i expert antiquari. S'interessà pels descobriments a Paestum, defensor de l'ordre dòric i per la pintura a l'encaust. L'esplendor dels colors de les pintures antigues l'estimulà a la recerca dels procediments dels antics. Obres: *Recueil d'Antiquités égyptiennes, étrusques, grecques, romaines et gauloises* (1752-1767).
- Ceán Bermúdez, Juan Agustín (1749-1829), historiador i crític d'art. Censor de la Real Academia de la Historia, Acadèmic d'Honor de la de San Fernando (1798) i Consiliari, i individu d'altres Acadèmies de les Belles Arts. Obres: *Diccionario histórico de los más ilustres profesores de las Bellas Artes en España* (1800), *Historia del Arte de la Pintura* (manuscrit de 1823-1828) i publicà les *Noticias de los arquitectos y arquitectura de España desde su restauración*, d'Eugenio de Llaguno a la qual va afegir notes, addicions i documents, Madrid (1829).
- Ceballos (Cevallos) Guerra, Pedro (1764-1840) polític. Secretari d'Estat de Carles IV en desembre de 1800. Partidari d'Azara, li retornà l'ambaixada a París. També fou ministre en el regnat de Ferran VII.
- Celles Azcona, Antoni (1775-1835), arquitecte. Nascut a Lleida fill de mestre d'obres estudià dibuix amb Felip Saurí. Pensionat per la Junta de Comerç a Madrid (1790-1802). Va tenir de professor a l'arquitecte Silvestre Pérez i rebé l'ajut del viceprotector de la Real Academia de San Fernando Bernardo de Iriarte. Anà pensionat a Roma per la Junta de Comerç (1802-1815) on recollí el llegat cultural i artístic d'Azara. Acadèmic per la Real Academia de San Fernando (1805). Obres realitzades a Roma: Reformes a la façana del Palau d'Espanya i a Villa Mattei i treballs arqueològics com a col·laborador de Pedro José Márquez. Director d'arquitectura a l'Escola de Barcelona (1817-1835) de la qual sortiren els primers arquitectes acadèmics. Destaquen entre les seves realitzacions a Catalunya: la rehabilitació d'una antiga església en presó a Lleida (1816); i la restauració de l'església monestir de Montserrat (1829). Realitzà el Palau dels marquesos d'Alós Dou (1807-1818); l'església de les Carmelites descalces (1830-1833); l'església dels Escolapis de Sabadell (1831-1832); dirigí les obres del Canal d'Urgell (1825); el projecte no dut a terme de la nova Creu Coberta (1824); el dels pavellons per Daniel Kennett per construir als extrems del carrer Montserrat (1827); la proposta de façana per l'ajuntament de Barcelona (1823); l'edifici per la casa d'Eulàlia Ginebreda al carrer Brasoli de Barcelona, en el qual participà el seu deixeble Josep Casademunt; i l'edifici de la casa de veïns per Maria Pera al carrer Montserrat, en el qual intervingué el seu deixeble Narcís Albrador, dins del programa de docència que impartia en l'Escola barcelonina (1827). Altres obres foren l'església a El Vilosell,

Les Garrigues (1833) signat per ell i no dut a terme, però més interessant foren els seus estudis arqueològics al carrer Paradís i a les muralles barcelonines en els quals col·laboraren els seus deixebles, experiència que es plasmà en la *Memoria sobre el colosal Templo de Hércules de Barcelona* (1835). Publicà un opuscle sobre la utilització de les roques volcàniques de la comarca d'Olot (1829).

Ceracchi, Giuseppe (1751-1802) escultor romà. A Anglaterra decorà mansions aristòcrates amb bustos (1775-1780). A Viena realitzà encàrrecs escultòrics a Josep II (1780-1785). A Roma continuà fent bustos pel cardenal Albani (1786-1787), en marbre per Pius VI (1788) a petició del seu nepote el duc Braschi. Partidari de qüestions revolucionaries marxà a Estats Units (1790), on esculpí els bustos de Washington, Franklin i Hamilton. Tornà a Europa (1792) i a Roma participà en la proclamació de la República romana (1798). El 30 de gener de 1802 era executat.

Cerdà de Villarrestan, Francesc (1814-1881), pintor. Es formà a l'Escola de Llotja i amb el pintor Pelegrí Clavé obtingué una gratificació per *Salomó proclamat rei d'Israel a pres de Betsabé i per consell de Natan* (1833). Fou pensionat per anar a Roma (1834). Altre obra seva el *Ganimedes arrabassat per Júpiter en forma d'àliga* (1834) serien dos exemples d'haver assolit el neoclassicisme a través de la praxi acadèmica. Va trametre de Roma la còpia d'*El trasllat de Crist de Rafael* (1838) mostra de la seva fidelitat als models proposats per Azara en les *Obres de Mengs*. Participà en l'Exposició de Productes de la Indústria Espanyola (1844).

Ceri Duc de, Baldassare Odescalchi (1748-1810), conegut com a Principe di Cieri. Organitzador de l'Acadèmia dita dels "ocultos", erudit en llengües clàssiques. Organitzava cenacles literaris a Roma. Fou mecenes cultural i artístic i col·leccionista de medalles gregues i romanes

Cermeño, Pedro Martín (?- 1773), enginyer militar. Comandant del cos d'enginyers militars al Principat (1749). Director dels exèrcits i places de Camp de S.M. i comandant i inspector general a Madrid (1766). Entre les obres més importants catalanes en les quals intervingué figuren la reforma del castell de Montjuïc (1750), el projecte de la capella de la Universitat de Cervera (1752) i construí el castell de Figueres (1756). Posà en marxa la construcció de la barriada de la Barceloneta (1753), projecte del marquès de Verboom, el projecte de la Seu Nova de Lleida (1760) i el de l'ordenació dels edificis en les Rambles barcelonines (1772).

Cherubini, Catalina (?-1811), miniaturista. Esposa de Francisco Preciado de la Vega. Fou acadèmica per la Real Academia de San Fernando (1761). Va trametre alguns models italians a l'Escola Gratuïta de Dibuix de Barcelona a la mort del seu marit (1789).

Chiaromonti, cardenal (s.XVIII-XIX), bisbe d'Imola i futur Pius VII (1800-1823). Azara l'havia conegut i tractat a Tívoli.

Chigi, Príncep Sigismondo (s.XVIII). Acadèmic d'Honor per l'Accademia di S.Luca. Protector de les Belles Arts. Azara va intervenir en la publicació bodoniana del seu *Poemetto sull'Agricoltura* (1782).

Choiseul-Gouffier (1752-1817), arqueòleg i diplomàtic. Succedí a D'Alambert en l'Acadèmia Francesa. Ambaixador a Constantinopla. El Zar Pau I el nomenà director de l'Acadèmia de les Arts i Biblioteques Imperials. De tornada a França fou Ministre d'Estat durant la Restauració. Destacà per la seva col·lecció d'Antiguitats clàssiques, la qual fou cedida al Museu del Louvre.

Chracas, Caterina (?-1771), directora del diari *Chracas* durant més de 40 anys. Membre dels *Arcadi* amb el nom de "Pastorella". Promotora del bon gust, introduí en el diari notícies relacionades amb les Belles Arts.

Cicognara, Leopoldo comte de (1767-1834), escriptor i polític. Arribà a Roma el 1788. Amic d'Antonio Canova i amb Sérour d'Agincourt s'inicià en l'admiració «dei Numi dell'arte». Francesco Milizia fou el seu crític predilecte en aquest ambient il·lustrat d'Azara. Viatjà a Palerm, a Venècia, a Ferrara fou nomenat president de la Junta de la Defensa en General i membre legislatiu (1797), a Milà i a Torí fou ministre plenipotenciari. Marxà a París (1799). Obres: *Del Bello-Ragionamenti sette e Della natura, lo scopo ed i mezzi dell'imitazione nelle belle arti*, concebut el 1802 i publicat a París el 1823 i a Florència el 1824. Quan es trobava a Milà com a Consigliere di Stato

dedicà a Napoleó *El ragionamento sulla Grazie con delle varianti e degli ampliamenti* (1818); i a Venècia publicava *Della fallacia dei giudizi nelle opere di gusto e Delle allegorie nei monumenti* (1833).

Cipriani, Giovanni Battista (1727-1805), pintor, dissenyador, escultor i gravador. Florentí instal·lat a Roma, amb 27 anys anà a Londres i fou membre fundador de la Royal Academy. Publicà entre altres obres: *Ornati i Vedute principali di Roma* (1799); s'inclogueren sis de les seves làmines en l'obra de Márquez *Delle case di città degli antichi romani secondo la dottrina di Vitruvio* (1795); fou famós per la seva reconstrucció de temples de l'Antiguitat clàssica segons Palladio, com en el *Templj del Sole e della Luna* (1794) o el *Templj de Marte* (1795).

Clavé i Roquer, Pelegrí (1811-1880), pintor. Guanyà la pensió per anar a Roma el 1833 junt a Francesc Cerdà. Envià trameses a l'Escola de Barcelona, on residí (1835-1845). Director de l'Acadèmia de San Carlos a Mèxic (1846). Pintà escenes bíbliques i paisatges amb ruïnes i monuments: *Salomó proclamat rei d'Israel* (1833); còpia de l'*Ecce homo* de Guercino (1835); *El somni de Elies* (1837), i *El bon samarità* (1838). A Mèxic orientà la seva pintura cap a temes històrics del país i retrats com el de la *Señorita María Echevarria*.

Climent XIII, Carlo Rezzonico (1693-1769), nomenat Papa (1758-69). Defensor del jesuïtes.

Climent XIV, Giovanni Vincenzo Ganganelli (1705-1774), nomenat Papa (1769-1774). Publicà un breu per abolir la Companyia de Jesús, *Dominus ac Redemptor* (1773), Azara i José Moñino, futur comte de Floridablanca, intervingueren en aquest afer.

Climent i Avinent, Josep (1706-1781), bisbe de Barcelona (1766-1775). Renuncià al bisbat quan fou nomenat bisbe de Màlaga i es retirà a Castelló de la Plana on morí. Impulsà la utilització de llengua vulgar, va emprar el català en les visites pastorals, fundà una necròpolis fora ciutat (avui Cementiri de l'Est, terreny expropiat als jesuïtes) (1775) i reorganitzà l'Hospici. Lluità contra la mendicitat i fundà deu escoles primàries a la ciutat de Barcelona i n'estimulà la creació en els pobles.

Cocchi, Vincenzo (s.XVIII-XIX), medallista. Realitzà l'encàrrec de Pius VI per honorar Azara la seva intervenció en l'Armistici de Bolonya (1796). Més conegut per la medalla de *Napoleó I* (1805) com a emperador.

Cochin, Charles Nicolas (1715-1790), dissenyador, mestre del pensionat Pasqual Pere Moles (1771-1774). Viatjà a Itàlia amb el crític d'art Le Blanc, el marquès de Marigny i l'arquitecte Soufflot. Publicà a París *Lettre sur les Antiquités d'Herculanum, aujourd'hui Portici* (1751). El 4 de març de 1752 a l'Académie fou famosa la seva conferència titulada *l'Examen critique des tableaux qu'il a vus pendant son Voyage d'Italie*. El 1753 amb Bellicar sortia la primera edició anglesa de les seves *Observations sur les Antiquités d'Herculanum*, reeditades diverses vegades. El 1758 la primera edició del seu *Voyage d'Italie, ou recueil de notes sur les Ouvrages de Peinture & de Sculpture, qu'on voit dans les principales villes d'Italie*. Finalment el 1774 es publicava a París *Lettres à un jeune artiste peintre, pensionné de l'Académie Royale de France à Rome*, o síntesi dels seus treballs i del recorregut per les obres italianes.

Codorniu, Antoni (1699-1770), jesuïta, filòsof i teòleg. Professor de Filosofia i Teologia a Barcelona i a Girona.

Conca, Sebastiano (1680-1764), pintor. Azara no va ser un gran entusiasta de la seva obra, per tant tampoc dels seus deixebles.

Conca, Antonio (1746-d.1820), ex jesuïta, rebé la protecció d'Azara. Edità el *Discorso sopra il fomento dell'industria popolare* (1787), el qual fou una prova de gratitud al comte de Campomanes i al comte de Floridablanca; i la síntesi de l'obra d'Antonio Ponz, titulada *Descripción odepórica de España* (1797).

Conti Bazzani, Domenico (1740-1816) pintor i gravador. S'establí a Roma (1770) i a partir de 1806 fou pittore assessore delle pitture e delle Antichità di Roma, activitat que li permetia visitar i valorar les obres a exportar. Va acollir a Damià Campeny com a deixeble i li obrí les portes dels tallers de restauració del Vaticà.

Corcelles, Bonaventura (s.XVIII), escultor. Deixeble de Pere Costa (1741-2), participà com a col·laborador de Juan Adán en la Seu Nova de Lleida junt amb Felip Saurí (a. 1776-1783).

Corcelles, Ramon (1789-1849), escultor imatger. Membre destacat del llinatge d'escultors establerts a Manresa. Fou deixeble de l'Escola de Llotja. Heretà el taller del seu sogre Felip Saurí. Obres a destacar: *l'Assumpta* (1816-1817) de l'altar major de la Seu Nova de Lleida, basat en un dibuix de Juan Adán.

Coromina i Subirà, Bartolomé Tomàs (1808-1867), gravador de medalles. Fill de Josep Coromina, pensionat a Madrid sota la direcció de Mariano González Sepúlveda. Acadèmic (1844) i professor de la Real Academia de San Fernando (1864), després passà a director de la Fàbrica Nacional del Sello. Entre les medalles que gravà destaca la de l'Exposició nacional de Bellas Artes (1856).

Coromina i Subirà, Jacint (?-c. 1845), gravador i pintor. Fill de Josep Coromina especialitzat en gravat i ajudant del seu pare en les classes de l'Escola de Barcelona.

Coromina i Faralt, Josep (1756-1834), gravador. Col·laborador de Pasqual Pere Moles, tinent director de l'Escola de Barcelona (1797) i professor (1794-1834). Del seu treball de gravador hem conservat diverses vistes i successos de la guerra i ocupació dels francesos, així com retrats, i un Sant Lluís (1826).

Corradi, Giovanni (s.XVIII), inspector de les excavacions pontificies a Tívoli.

Corsini Neri, cardenal (1685-1770). Acadèmic d'Honor de l'Accademia di S. Luca.

Cortés, Pascual (? -1812), escultor. Pensionat per la Real Academia de San Fernando a Roma fou premiat per l'Escola del Nudo el 1783. Molt apreciat per Azara a qui recomanà diverses vegades. Participà en el *Túmulo a Carles III* erigit pel diplomàtic a Roma (1789) i destacà pels acroteris: la *Religió* i la *Caritat*. Serà l'autor del sepulcre d'Azara a Barbuñales. El diplomàtic li encomanà diverses peces de mides petites com les *Bacants* del comte Fede, dos infants per Villa Borghese i l'estàtua coneguda com l'*Apolino*, de la Tribuna dels Uffizi. Acadèmic de la Real Academia de San Fernando (1801), passà per Mallorca contractat pel cardenal Despuig per reorganitzar les seves col·leccions a la seva finca Raixa.

Cortina i Roperto, Ivo de la (1805-d.1866), arqueòleg, litògraf i pintor de temes històrics. Estudià sota la direcció de Pau Rigalt, fou soci de la Sociedad Económica de Amigos del País de Murcia (1838). Anà a Badajoz per ajudar en la instal·lació del Museu de Belles Arts a Mèrida. Director d'excavacions en l'antiga Itàlica de l'Acadèmia Sevillana de Buenas Letras, soci de l'Arqueològica Matritense (1842) i individu de número de la Societat Arqueològica tarraconense (1845). Proposat per anar a Roma per la Junta de Comerç (1827), finalment estudià litografia a Madrid en la Real Litográfica del Museo de Pinturas (1828-1829) sota la direcció de José de Madrazo. Li publicaren *El Album les lámines de las Ruinas de Itálica* (1840-41), realitzà molts dibuixos i gravats publicats en els diaris de Madrid, Murcia, Zamora, Ciudad Real i Tarragona. Participà en l'Exposició Universal de París (1855) i en l'Exposició Nacional de Bellas Artes (1866).

Costa i Cases, Pere (1693-1761), escultor i arquitecte barroc. Acadèmic de Mèrit en escultura (1754). Obres a destacar: la façana de la Catedral de Girona (1730-33), projectà la façana del nou convent de Sant Agustí (1735), el *Túmulo* per al funeral de Felip V a Cervera (1746), la imatge titular de la façana de l'església de Sant Miquel del Port, Barcelona (1754), la *Caritat* de la façana de l'Hospital de la Santa Creu i la *Pietat* de Tàrraga.

Cots Crespis, Bernat (s.XVIII-XX), escultor. Se li atribueixen tots els relleus dels frontons de l'edifici Llotja, dels només quals resten els de la façana del carrer Consolat del Mar.

Cuber, Miguel (?-1798), diplomàtic. Amic d'Azara, antic company a la Secretaria d'Estat. Destinat a Florència com a cònsol de la Legació espanyola.

Cumberland, Richard (1732-1811), crític d'art britànic. Amic del pintor Joshua Reynolds seguidor de l'estètica de Mengs. Publicà *Anecdotes of Eminent Painters in Spain with Cursory Remarks upon the present State of Arts in that Kingdom* (Londres 1782) i *Memoirs* (1807), entre altres. Traduí a l'anglès les *Obras de Mengs* (1796). Viatjà a Espanya entre els anys 1780 i 1781.

Cunego, Domenico (1726-1803) gravador. Col·laborador d'Azara en moltes empreses. Gravà el *Retrat d'Azara* (1781) pintat per Mengs (1774) i reproduí moltes obres del pintor dissenyades per Francisco Javier Ramos.

Cunego, Luigi (1750-1823), gravador. Fill de Domenico, participà en obres patrocinades o promogudes per Azara.

Custodio Moreno, Teodoro (1780-1854) arquitecte. Pensionat a Roma per la Real Academia de San Fernando, contemporani d'Antoni Celles, amic comú d'aquest i de Silvestre Pérez. Realitzà l'epitafi d'Antoni Celles. Participà amb els seus dibuixos en el llibre de Pedro José Márquez de Villa di Mecenate. Obres: *Arquitectures imaginaries del Liceo Nacional* (1821) per commemorar el primer aniversari de la Jura de la Constitució pel Rei, amb clares al·lusions a les circumstàncies polítiques segons es pot llegir en l'arc triomfal. El *Monument a la memòria dels conqueridors espanyols del nou Món*, erigit per l'ajuntament de Madrid per commemorar les noces reials de Ferran VII i Maria Cristina (1829). Projectà un a monumental *Font del Rec de Sant Lluís*, pel naixement del primer fill del rei Isabel II (1830). Director de les obres del Teatro Real (1831), la Porta d'Atocha, el Col·legi de Farmàcia i el Teatre Reial. Fou nomenat ajudant de l'Arquitecte Major de Palau (1833), Isidro González Velázquez.

David, Jacques-Louis (1748-1825), pintor. Anà a Roma pensionat pel Rei de França de novembre de 1775 a juliol 1780, i tornà d'octubre de 1784 al mes d'agost de 1785. D'entre les seves obres destaquen per la connexió amb Azara: el *Jurament dels Horacis* (1784) exposat a Roma i lloat per pels *Arcadi* el 1785 i el *Retrat eqüestre de Bonaparte travessant el Gran Sant Bernart* (1801).

De la Puente, Balthasar (s.XVIII), col·leccionista il·lustrat i bibliotecari del Duc de Medinaceli. Mengs li regalà dues obres a Roma abans d'anar Azara.

De Lama, Pietro (1760-1825), director del Museo di Antichità di Parma. Escriví el *Viaggio in Italia*, iniciat el 2 de novembre de 1790 i finalitzat el 2 de maig de 1791. A Roma va anar del 24 de desembre de 1790 a l'1 de març de 1791 i detallà les seves visites a Azara. També escriví la *Memoria intorno ad alcuni preziosi ornamenti antichi d'oro scoperti in Parma nell'anno 1821* (1824).

Dejoux, Claudio (1731-1816), escultor. Anà a Itàlia i a la seva tornada a París presentà el *Sant Sebastià moribunt*, exposat el 1779. Ingressà com a professor a l'Acadèmia i fou mestre de José Álvarez Cubero.

Denon, Dominique Vivant, baró de (1747-1825), escriptor, gravador famós, militar i diplomàtic (1772-1785). Acompanyà a Bonaparte en l'expedició a Egipte. Designat per Napoleó Director General dels Museus Imperials (1802-1815), passà pel davant de les sol·licituds de David i Canova. Publicà *Voyage dans la Haute et la Basse Egypte* (1802).

Despuig Dameto, Antonio (1745-1815), cardenal. Auditor de la Rota (1785-1791), bisbe d'Orihuela (1791), prelat domèstic de Pius VI; arquebisbe de València (1794) i de Sevilla (1795). Junt amb l'arquebisbe de Seleucia Múrquiz i el cardenal de Toledo Lorenzana anà a Roma enviats per Manuel Godoy a prendre l'ambaixada a Azara (1797). Es malbaratà la intriga gràcies a l'astúcia del diplomàtic i la intervenció del seu amic el cardenal Lorenzana. Mantingué una relativa relació amistosa de conveniència amb Azara. Emulà el mecenatge d'Azara i inicià excavacions a Ariccia (1784). Consiliari de la Real Academia de San Fernando (1794). Promotor de l'Escola de Dibuix a Mallorca (1778), col·leccionista, sobretot d'obra italiana, pensà en un Museu públic a l'illa. Participà en el conclave de Venècia (1800) i anys més tard fou nomenat arxipreste de Santa

María Mayor, protovicari del Papa i protector de Sant Joan a Jerusalem. Gaudí de la protecció de Carles IV, i dels papes Pius VI i Pius VII, nomenat Patriarca d'Antioquia i cardenal de sant Calixto (1803). Ajudà econòmicament a Pius VI quan estigué empresonat i fou protector de Frascac Masdéu, Ramon Diosdado i Bartolomé Pou, ex jesuïtes que Azara també donà suport.

Despuig Safortesa, Joan (1776-d. 1853), nebot del cardenal Despuig. Anà a Roma, deixeble preferit de l'ex jesuïta Bartolomé Pou. Fou retratat pel pintor català Francesc Agustín seguidor de l'estètica de Mengs.

Desvalls i d'Ardena, Juan Antonio, marquès d'Alfarràs i de Llupià (1740-1820), prohoms i mecenes. Membre fundador de la Conferència Físico-matemàtica Experimental a Barcelona (1764), avui Reial Acadèmia de les Ciències i Arts de Barcelona. Vicepresident de l'Acadèmia (1799-1820). Coneixements de matemàtiques, botànica, història i economia política. Posseïdor d'una biblioteca científica i d'una col·lecció d'instruments de física. Conegut com a promotor del conegut *Laberint d'Horta* (finals s.XVIII), projecte continuat pel seu fill Juan Antonio Desvalls (1825).

Díaz e Labandero, Pedro de Alcántara (s.XVIII-XIX). Intendent del Principat de Catalunya (1831-1833). Retratat per Francesc Rodríguez (a. 1833).

Díaz de Valdés, Pedro (1740-1840), bisbe de Barcelona (1798-1807). Relacionat amb Campomanes i Jovellanos. Publicà l'article *Memorial Literario*. Membre de l'Acadèmia de Ciències (1788) es distingí pel seu regalisme.

Didot, François Ambroise (1730-1804), editor francès i impressor establert a París. Creador d'un nou tipus de lletra. Azara va recórrer a les seves edicions per millorar les del seu amic Giambattista Bodoni, destacà especialment el seu Virgili. Didot convidà a Azara a visitar la seva estamperia a París, tot i que el diplomàtic només el considerà un impressor.

Doray de Longrais, Jean Paul (1726-1800). Publicà una traducció en francès de les *Obras de Mengs* (1782).

Doria Pamphili Landi, Giuseppe, cardenal (1751-1816). Nunci a París (1773-1785) i cardenal (1785). Després de la Pau de Tolentino (1797) fou nomenat secretari d'estat de Pius VI, gràcies a l'ajut econòmic que el seu germà el príncep Doria donà al Papa. Ens referim al mateix personatge que l'any 1789 Azara li atorgà el Toisó d'Or. Afí a la ideologia francesa de Napoleó participà en el Concili de París (1811) i en el Concordat de Fontainebleau (1815).

Duc de la Toscana, Pere Leopold (1747-1792). Succé al seu pare Francisco de Lorena en el govern de la Toscana (1765). A la mort del seu germà l'emperador Josep II (1790) passà a ocupar el tron de l'Imperi austríac amb el nom de Leopold II. Deixà com a successor de la toscana al seu fill segon Ferdinand III. Azara mantingué molt bones relacions amb el duc i fou presentat al seu germà l'emperador Josep II quan aquest passà per Roma.

Duc de la Toscana, Ferdinando III. Accedí al ducat el 1790. Practicà la política del seu pare d'enriquir les col·leccions de la Galeria Pitti i de la Galeria dels Uffizzi. Tractà de bescanviar obres amb la Galeria Imperial del Belvedere a Viena.

Ducros, A.L.R. (Abraham Louis Rodolphe) (1748-1810) pintor suís. S'associà amb Giovanni Volpato per realitzar uns aiguaforts en color de factura quasi industrial. Ambdós s'especialitzaren en reproduir monuments i paisatges romans dirigits al mercat dels viatgers del *Gran Tour*.

Duphot, Léonard (1770-1797), General francès. Bonaparte li encarregà l'organització de les tropes a la República Cisalpina. El 1797 acompanyava a l'ambaixador Joseph Bonaparte a Roma. El 27 de desembre de 1797 era assassinat per les tropes del Papa. La seva mort fou el pretext de Bonaparte per entrar a Roma i acabar amb el govern pontifici.

Dupuis, Gabriel Nicolás (1698-1771), gravador. Acadèmic (1754). Encarregat de la galeria de gravat a Dresde. Amb el seu germà marxà a Anglaterra per reproduir els mestres italians. Entre els seus deixebles a París figuren els pensionats: Manuel Salvador Carmona (1752-1763) i de Pasqual Pere Moles (1766-1771).

Durán, Gabriel (c. 1749-1806), pintor. Deixeble de Manuel Tramulles. Establí la seva residència a Roma. Fou Acadèmic de Mèrit per la Real Academia de San Fernando (1776) i de l'Accademia di S.Luca (1781). Ajudà a Azara a fer de cicerone, conegut amb el sobrenom de Romaní. Sembla ser que se li ha atribuït erròniament la *Glorificació de San Miquel dels Sants* de la Seu de Vic, de Francisco Preciado (c. 1779). Altres obres que es conserven del pintor a l'Acadèmia romana són algunes còpies d'originals de Ticià i Rafael i un autoretrat. Agent de precs a Roma, autoritzat per Azara a substituir-lo i protegir als espanyols que restaren a Roma (1797). Home de confiança del diplomàtic. Casat amb Petronilla Della Valle (1776) germana d'Ottavia casada amb el pintor Unterberger. Membre de la congregació de l'Accademia di San Luca assistí als tribunals per a atorgar premis i elegir els temes dels concursos.

Durán, Jorge (? -1798), arquitecte. Arribà a Roma amb una pensió extraordinària atorgada per Carles IV (1794-1796) procedent de París. Azara confià i veié en ell moltes possibilitats com a arquitecte.

Durand Jean Nicolas Louis (1760-1834), arquitecte. Dibuixant de l'arquitecte Boullée. Aportà els elements bàsics per a la transformació urbana. Té en compte les noves necessitats constructives: presons, hospitals, escoles, escorxadors, mercats, cementiris... Com a professor donà el curs d'arquitectura en l'École Polytechnique de París i emfasitzà la capacitat de viabilitat de l'arquitectura.

Enrich, Joan (1742-1795), escultor. Anà a Roma (1776-1777), però no coincidí amb Azara. Acadèmic per la Real Academia de San Fernando amb el relleu de *El entierro que dio David a los descendientes de Saúl crucificados en el Collado de Galboé* (1782). Obres: *El mausoleu del marquès de la Mina* a l'església de Sant Miquel del Port de Barcelona, la *Font de Neptú* en el desaparegut passeig del Prado Catalán i de la *Verge dels Àngels* de la capella dels Velers.

Eiximeno, Antoni (1729-1808), exjesuïta, musicòleg i escriptor. Ingressà en l'Acadèmia dels Arcadi (1773). Publicà "*Dell'origine della musica, colla storia del suo progresso, decadenza e rinnovazione*" (1774). Va rebre l'ajut d' Azara.

Erro y Azpiroz, Juan Bautista de (1774-1854). Intendent de l'Exèrcit i del Principat de Catalunya (1818-20). Retratat per Francesc Rodríguez (a.1820).

Espalter i Rull, Joaquim (1809-1880), pintor, especialitzat en el retrat. Estudià en l'Escola Gratuïta de Dibuix de Barcelona i continuà a l'Acadèmia de Marsella (1829). Aquest mateix any marxà a París al taller d'Antoine-Louis Gros (1829-1833). Viatjà a Itàlia i s'instal·là a Roma amb el grup de natzarens catalans Claudi Lorenzale, Pelegrí Clavé i Milà i Fontanals, tutelats per Antoni Solà. Fou membre de número de la Real Academia de San Fernando (1843) i professor de l'Escola Superior (1860). Obres: el *Retrat d'Octavi Carbonell* (1842); el *Retrat de la família Flaquer* (1842); el *Retrat de la família Forestier*; *Retrat de la família Stamati*; *Retrat dels germanes Manuel i Matilde Àlvarez Amoros* (1853) i el *Retrat de la seva esposa Vicenta Bartolomé*; a més dels retrats oficials a *Isabel II* (1844). Les decoracions del Paraninf de la Universitat Central (1855-1858); al Palau del duc d'Abrantes; la del despatx i la sala de descans de la Presidència del Congrés de Diputats; la del Teatro Español; la de la casa de Francisco Bárcena; la del Palau de Gaviria, o la capella de la casa del marquès del Duero i la decoració del panteó dels ducs de Castro Enríquez. Darreres obres: *La fugida a Egipte* i *La era cristiana* (1871). Participà en l'Exposició Nacional de Madrid amb la Pescadora Catalana (1876).

Espinosa Moya, Carlos (1758-d. 1818), pintor. Anà a Roma (1777) sota els auspicis del marquès de Grimaldi per formar part del grup de deixebles de Mengs. Participà en obres patrocinades o promogudes per Azara. Passà a Florència (1798) i tornà a Roma formant part de la colònia d'espanyols a l'entorn del Regne d'Etrúria. Pintor de Cambra de Ferran VII i Acadèmic de Mèrit per l'Accademia di San Luca (1808). Fou reclamat per la Real Academia de San Fernando (1817) per a succeir a Francisco Javier Ramos com a professor de color.

Fabroni, Angelo (1732-1803). Inspector de la Universitat de Pisa, prior de l'ordre de sant Esteban, precepte dels fills del Gran Duc de la Toscana, néts de Carles III. Publicà: les *Disertazione sulle statue appartenenti alla favola di Niobe* (1779), altres obres a destacar *La historia dels Mèdicis, Dante i Taso*.

Falconet, Étienne-Maurice (1716-1791), escultor francès i escriptor. Treballà en la cort de Catalina II (1766-1779). Publicà: les *Reflexions sur la sculpture* (1761) i *Observations sur la statue de Marc-Aurèle* (1771). Traduí diversos llibres de les obres de Plini sobre les arts.

Falconieri, Giuliana (Princesa Santacroce) (a. 1750-d. 1804), aristòcrata romana. Organitzadora de tertúlies culturals. Azara li regala dos Mosaics amb el tema de Sòfocles. Filla del príncep de Palestrina i princesa de Santacroce per noces. Va tenir a l'ambaixador José Moñino, futur comte de Floridablanca, al cardenal Bernis i a José Nicolás de Azara d'amants, per això va ser coneguda a Roma com la «dama borbón». Quan va ser vídua (1792), Azara va ser tutor dels seus fills.

Farriols, Josep (s.XVIII-XIX). Acadèmic per la Real Academia de Historia. Famos pel seu discurs pronunciat l'any 1803 en la distribució de premis de l'Escola Gratuïta de Dibuix de Barcelona.

Fatjó i Bartrà, Àngel (1817-1880), gravador. Deixeble de Josep Coromina i guanyador del concurs a Llotja de 1838 i de 1845 per la *Vista de Barcelona des del port*. Fou ajudant i professor de l'Escola de Barcelona (1852). Es dedicà principalment a la il·lustració de llibres, per exemple participà en *España obra pintoresca* (1842) i *Barcelona antigua y moderna* (1854) junt amb Antoni Roca. Gravà el Portal del mar del tinent coronel d'enginyers Josep Massanés.

Fea, Carlo (1753-1836), erudit literari. Amic i col·laborador d'Azara. Reedità corregides i augmentades la *Storia delle arti del Disegno presso gli antichi* de Winckelmann (1783) i les *Opere di Antonio Raffaello Mengs*. Fou obra seva *Il Discorso intorno alle Belle Arti di Roma* (1797). Nomenat Commisario alle antichità e agli scavi nell'estate (1800).

Fede comte (?-1777), antiquari, col·leccionista i amic d'Azara. Propietari de les terres de Villa Adriana a Tívoli.

Ferran VII (1784-1833), Rei d'Espanya el 1808 i des de 1814 a 1833.

Ferran i Satayol, Antoni (1786-1857), pintor, especialitzat en temes històrics i en el retrat. Estudià en l'Escola de Llotja on va arribar a ser professor de dibuix antic i natural. Participà en l'Exposició a Barcelona de 1826 amb l'oli, *Moisès en el desert, Sòcrates preparat per prendre el verí en presència dels seus deixebles* i un passatge històric d'Eusebi i Ernestina. L'any 1836 en el Liceo Artístico y literario de Madrid presentà l'obra: *Petrarca i Laura*, adquirida per la reina governadora Maria Cristina. A l'Exposició de Barcelona (1845) portà l'*Enterrament de Crist* i a la de París (1855) una bacanal. Altres obres: *Otel·lo*, un caputxi, el cap d'un guerrer, la *Fragua de Vulcà, Sant Jeroni, Sant Joan, L'educació de Cupido i Belisari*, conservades a la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi.

Ferran i Vallès, Adrià (1774-1842), escultor i imatger. Agremiat amb taller propi. Anà a Mallorca durant l'ocupació francesa, on establí el seu taller amb vint-i-dos operaris i els seus fills. Entre les seves obres més famoses figuren: el retaule de la Immaculada (a.1812) per l'altar major de la Cartoixa de Valldemosa, avui en la Seu de Mallorca; la *Pietat* per la parròquia de Santa Eulàlia; pel retaule de l'església de Sant Nicolau les imatges de *Sant Josep, Sant Sebastià i Sant Joan de Déu*; i diverses imatges en les esglésies de Bunyola, Felanitx, Lluçmajor, Montuïri i Sant Salvador, entre d'altres. A Barcelona esculpí els sants titulars de la parròquia dels sants Just i Pastor de Barcelona (1822-23) i una estàtua de *Neptú* (1825) que coronà la font que es va erigir al Port de Barcelona en el moll de la Riba, sota el patrocini de la Junta de Comerç.

Ferran, August (1813-1879) escultor. Fill d'Adrià Ferran. Deixeble de Damià Campeny a l'Escola de Llotja. Marxà a París (1838) i s'instal·là a L'Habana, on fou professor de belles arts. Obres: el guix d'*Àiax* (1838) que hi ha a la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi.

Ferrari i Català, Josep (s.XIX), escultor lleidatà. Participà junt amb el seu germà Bartomeu en les reformes de l'església de Sant Just i Pastor de Barcelona. Col·laborà en l'elaboració de la *Font del Vell* (1816-19), projecte de l'arquitecte militar Pere Serra Bosch. També en el cadirat del cor del monestir de Montserrat i en algunes imatges per la Cartoixa de Montalegre i per l'altar major de l'antiga església del Carme de Barcelona.

Fidalgo, Manuel de (s.XIX). Intendent del Principat de Catalunya (1833-34). Retratat per Vicent Rodés (c.1834).

Finestres i de Monsalvo, Josep (1688-1777), jurisconsultor i humanista. Catedràtic de la Universitat de Cervera.

Flaugier, Josep Bernat (1757-1813) pintor. Estudià a Marsella en l'Escola de Naútica. Se'l situa a Barcelona entre els anys 1773 i 1775 i probablement assistí a les classes dels germans Tramulles. Guanyà el tercer premi en l'especialitat de flors i guarniments a l'Escola Gratuïta de Disseny (1775). Desplegà el seu treball pictòric per Tarragona, Reus i Montblanc, especialment retrats, temes religiosos i decoració de salons. La historiografia el nomena professor de Llotja sense que s'hagi trobat cap document i se li apunta un possible viatge a París (1797-1799). Fou el director de l'Escola de Barcelona durant el govern de José Bonaparte (1809-1813). Obres: se li atribueixen les pintures de la casa de Castellarnau a Tarragona; les sales de la casa Fernando Miró a Reus, avui Hotel Londres; pintà un quadre destinat a la Sagristia Nova del Monestir de Poblet (destruït en la revolució de 1835); quatre quadres a l'oli de la història de Prometeu, i algunes pintures en el cambril del santuari de la Misericòrdia. A Barcelona, la pintura de *Sant Oriol curant miraculosament al ferrer*, al carrer Hospital; les pintures de la cúpula i petxines de l'església barcelonina de San Sever i San Carles Borromeu. Pintures religioses episodis de la vida de Maria a la torre d'Ignasi Foxà, al barri d'Horta (1799). Obres conservades a la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi: *Naixement del nen Jesús* (1807); *Jesús al Calvari* (s.d.); *Santa Anna*, *Sant Joaquim i la Verge* (s.d.) i la *Verge amb el nen Jesús* (s.d.)

Flaxman, John (1755-1826), escultor neoclàssic. Membre de la Royal Academy School. Residí a Roma (1787-94).

Floridablanca, comte de (José Moñino) (1728-1808), Ambaixador d'Espanya davant la Santa Seu (1772-1776). Durant aquest període romà i amb la col·laboració d'Azara es dedicaren a què el Papa aprovés l'extinció la Compañía de Jesús. El mes de novembre de 1776 fou nomenat Secretari d'Estat del rei Carles III i Acadèmic d'Honor de l'Accademia di S. Luca.

Fluixench i Trelle, Miquel (1820-1886-7), pintor de temes històrics. Es formà a Llotja i amplia els seus estudis a Roma (1845-6). Adquirí fama com a pintor retratista, rebé molts encàrrecs i retratà a Isabel II. Acadèmic (1844) i professor de l'Escola de Belles Arts de Barcelona. La família Canals que anava a les festes de Sant Magí (Tarragona) li encarregà els quadres de la vida del sant.

Foguet i Foraster, Ramon (1725-d.1794), arqueòleg, erudit, col·leccionista i canonge de la Seu de Tarragona (1746). Intervingué perquè l'escultor Francesc Bonifàs participés en els dissenys per la il·lustració de *l'Espanya Sagrada* (1769) del pare Henríque Flórez, concretament el volum XXIV dedicat a les antiguitats tarragonines.

Folch i Costa, Jaume (1755-1821), escultor. Inicialment, estudià dibuix amb Francesc Tramulles i escultura amb Carles Grau fins l'any 1771 que anà a l'Acadèmia de San Fernando. Guanyà la plaça de pensionat per anar a Roma, on es relacionà amb Azara (1773-1785). Fou Acadèmic de Mèrit (1786) i nomenat director de l'Escuela de Bellas Artes de Granada. Després ho fou de l'Escola de Barcelona (1803) i renuncià al càrrec l'any 1808 per no haver-se sotmès a l'obediència a José Napoleó. Amb Ferran VII li foren restituïdes les seves funcions (1814). Obres de pensionat enviades a Madrid: *Antino Capitolí* (1782); *Meleagre i Faune Capitolí* (1784); i un relleu d'invenció que representa *La unió del Disseny i la Pintura amb un geni que els corona a tots dos* (1786). Entre altres de les seves obres, cal destacar: *El mausoleu al arquebisbe Moscoso* a la catedral de Granada i el model de *La font de Cibeles*, *Meleor*, *Germànic* i els baix relleus de *Sant Sebastià* i *La mort de Sèneca*, presentats a la Junta de l'Acadèmia de Madrid el 5 de febrer de 1804.

Folch i Costa, Josep Antoni (1768-1814), escultor. Anà a l'Escola de la Junta de Comerç i al taller de l'escultor Ramon Amadeu. El seu germà Jaume se'l dugué a Madrid: ingressà a la Real Academia de San Fernando i anà al taller de Juan Adán (1785). Fou Acadèmic de mèrit (1797) i tinent director (1814) i vicesecretari, amb Ferran VII fou escultor de cambra. Obres: *La Verge del Pilar* (1808) i *l'Al·legoria de la pintura i Moisès trencant les taules de la Llei* (Real Academia de San Fernando). *Sant Josep* per l'església dels Mínims de Madrid, un grup de *Sant Josep de Calasanz amb dos nens* per les Escoles Pies de Sant Antonio Abat; *Magdalena al tron de la glòria* per l'altar major de l'església de la vila de l'Aral, per encàrrec del duc d'Osuna. Per l'església de Toledo treballà dues estàtues colossals d'uns nois en oració i l'escultura del sagrari. Pel palau de San Ildefonso dissenyà crucificats i canelobres; i *La Fe* per la decoració de Corpus de l'altar de la capella del palau d'Aranjuez. Realitzà l'escultura i els models per als bronzes del llit nupcial de Ferran VII i els llits de gala utilitzats pels Reis pares en la visita a Barcelona (1802); una estàtua del natural i baix relleus per guarnir les habitacions del duc de Medinaceli; i diferents obres per al Príncep de la Pau: els models de les escultures realitzades en bronze per un *Triomf de taula*, diferents baix-relleus per ornamentar la seva casa, i un grup de Tres Nímfes per al seu saló. A Mallorca treballà els medallons per a la porta principal de la Cartixa de Valldemosa i el *Mausoleu de Pedro Caro i Sureda*, marquès de la Romana, avui a la Catedral de Palma. Col·laborà en la il·lustració del llibre de Caius Salusti, *La conjuració de Catilina i La Guerra de Jugurta* (1804) amb dibuixos que foren gravats per Blai Ametller. Publicà diversos articles a la revista *Varietades de Ciencias, Literatura y Artes* (1803-1805).

Folo, Giovanni (1764-1836), gravador. Participà en obres patrocinades per Azara.

Fontaine, Pierre François Léonard (1761-1853), arquitecte. Anà a Roma (1786-1790).

Fontana, Pietro (1762-1837), gravador. Participà en obres patrocinades per Azara.

Fontanals Rovirosa, Francesc (1777-1827), gravador. Estudià en l'Escola Gratuïta de Dibuix (1796-1805). Anà pensionat a Florència (1805-1808) i fou deixeble de Raffaello Morghen. Reclòs a Dijon (1808-1814), per no jurar la seva lleialtat a Josep Bonaparte, realitzà dibuixos de paisatge de la Borgonya i retrats. A Barcelona fou professor de l'Escola de Llotja (1814-1827). Com a gravador de traducció assolí un gran mestratge dins la línia més classicista del segle XVIII. Sota la influència de Morghen obtingué un gran rendiment en la tècnica a l'aiguafort i en el burí sobre planxa d'acer. Obres: *l'Al·legoria de la monarquia espanyola* (1802); *la Verge de la consolació* (1800), original de Cipriani; *la Sibila Pèrsica* (1801), de Durer; *el Mater Christi* (1802), de Mignard; *el bust d'August* (1803), dissenyat per Salesa; *el Sant Francesc de Paula* (1804), de Ribera; *el bust de Santa Caterina d'Alexandria* (1804) de l'original de Francisco Preciado; *Matrona amb caduceu* (1805); *Maria Magdalena amb un àngel* (1806), patrocinada pels reis d'Etrúria, i *El temps i les estacions* de Poussin. A més dels paisatges borgonyons, retratà juristes i polítics francesos, com *Charles de Brosses* (1809), *Charles Antoine Séguin* (1810) i el físic i naturalista *Horace de Saussure* (1810), entre altres.

Fontserè i Domènech, Josep (1799-1870), arquitecte municipal de Barcelona. Obres més rellevants: Plaça de Toros de la Barceloneta (1834) i les esglésies de Vallbona de les Monges (1835) i de Pallejà (1862).

Fontserè i Mestre, Josep (1829-1897), mestre d'obres. Acadèmic (1855). Realitzà el projecte del parc de la Ciutadella (1870) i del Mercat del Born a Barcelona (1872). En col·laboració amb l'enginyer Josep M. Cornet realitzà la cascada (1874-82), la vaqueria (1882) i l'umbracle (1883) a la Ciutadella. Altres obres foren la casa del marquès de Santa Isabel al passeig de Gràcia i la d'Ignasi Girona al passeig de Sant Joan.

Frígola i Xetmar, Vicenç de (s.XVIII-XIX), militar. Intendent de l'Exèrcit i del Principat de Catalunya (1824-1825). Retratat per Francesc Rodríguez (a.1825). Publicà: *Relación de los pueblos de que consta el Principado de Cataluña* (1824)

Füssli, Joahn Heinrich (1741-1825), pintor suís. Treballà a Berlín i anà a Londres l'any 1765. Per recomanació del pintor Reynolds anà vuit anys a Itàlia (1770-1778). Traduí a l'inglès l'obra de Johann Joachim Winckelmann *Painting and Sculpture of the Grecks* (1765).

Gaetani, Onorato (s.XVIII). Retratat per Mengs. Obres: *l'Elogio storico di Carlo III Re delle Spagne* (1789).

Gallissà i Costa, Lluçia (1731-1810), humanista, exjesuïta nascut a Vic. Un dels prohoms de Josep Finestres de la cultura humanista i erudita formada a Cervera, truncada amb l'expulsió dels jesuïtes (1767). Fou bibliotecari de la Universitat de Ferrara i es relacionà amb l'hebraïsta Gian Bernardo De Rossi, professor de la Universitat de Parma. Membre del grup d'intel·lectuals que es reunien i es relacionaven amb Azara. Tornarà a la seva terra nadiua l'any 1798 i escrigué *De vita et scriptis Iosephi Finestres et de Monsalvo* (1802).

García Chicano, José (?-1844), pintor i gravador. Un dels primers deixebles de l'Escuela de Cadis pensionat a Roma (1795) sota la protecció d'Azara. Fou Ajudant de Pintura a l'Escola de Cadis (1803) i Acadèmic de Mèrit de Pintura (1843). Tornà a ser pensionat a París per rebre estudis de litografia i fou l'autor dels *Ensayos Litográficos ejecutados en París* (1825).

García de la Huerta, Pedro (1735-1799), exjesuïta. Publicà, gràcies a les recomanacions d'Azara i Isidoro Bosarte, el llibre basat en l'assaig de Vicente Requeno titulat *Comentarios de la pintura encáustica del pincel* (1795). Fou Acadèmic d'honor per la Real Academia de San Fernando (1796).

Garrau, Pierre Anselme (1762-1819). Participà en la Convention que va votar la mort de Lluís XVI. Comissari de les obres que s'havien de trametre de l'Estat Pontifici a França, segons l'Armistici de Bolonya (1796), signat per Azara (en nom del Pius VI) i Bonaparte.

Garriga i Roca, Miquel (1804-1888), arquitecte i urbanista. Projectà i construí el Liceu (1845-1847), incendiat el 1861, reconstruït per Josep Oriol Mestres. Com a arquitecte municipal de Barcelona realitzà quatre projectes pel monument a Balma erigit al cementiri de Vic (1850) i el de l'eixample de Barcelona (1857), entre altres. Escriví: *Monografía del Monasterio de Santa María de Junqueras de Barcelona* (1854).

Gayo, Juan del Gayo (s.XIX). Intendent del Principat de Catalunya (1825-27). Retratat per Salvador Mayol (1825).

Gazzola, comte d'Esparvera, Ceretro-Landi i Macinaso, Felice Gazzola (1698-1780), militar de carrera fou tinent general al servei de Carles III a Nàpols. Formà part del nucli de cortesans que acompanyaren a Carles III a Espanya. Nomenat Inspector d'Artilleria s'encarregà de la instal·lació de la Real Academia de Artilleria. Considerat per l'abate Barthélemy el primer que va estudiar i dibuixar els temples de Paestum (1744). Col·laborà en les excavacions de Pompeia i Herculà. Cochin, Soufflot i Paoli utilitzaren els seus dibuixos que foren gravats per Volpato, Bartolozzi, Nolli i Baratta.

Giani, Felice (1758-1823), pintor. Deixeble de Carlo Bianchi i de l'arquitecte Antonio Bibbiena a Pavia. Passà per Bolonya (1778-79). Fou deixeble de Pedrini i Gandolfi. El 1780 és a Roma a l'estudi de Pompeo Batoni i d'Unterberger. Pintà el fresc del *Triomf de la Pau* en el Palazzo di Spagna di Roma.

Ginesi, Antonio, (1789-1824), arquitecte italià. Vicecònsol de la Toscana a Barcelona, havia recorregut les terres de Grècia i Egipte. Sembla ser que arribà a Barcelona poc temps després d'acabada la Guerra del Francès. Les seves diferències estilístiques amb l'arquitecte Antoni Celles foren publicades en el *Diario de Barcelona* (1823). De les seves obres destaca el seu projecte del Cementiri Vell (1818) i algunes de les construccions realitzades a Barcelona: un temple a la Llibertat en la plaça Palau (1823) i una casa al darrera de Santa Mònica. Els seus escrits *Lecciones sobre las sombras* (1786), foren publicats com *Tratado de las sombras* i el *Tratado de la distribución de casetones en todo género de arcos y bóvedas* (1823 i reeditats el 1828).

Giralt, Joan (1772-1814), pintor. Premiat per l'Escola de Llotja el 1786 i 1790. Arribà a tinent director (1798). Col·laborà en els programes pictòrics de Pere Pau Montaña, el seu sogre.

Girometti, Giuseppe (1780-1851), gravador de pedres dures, camafeus, especialitzat en el retrat. Com a seguidor de l'escultor Bertel Thorvaldsen realitzà els retrats del cardenal Consalvi (1824), del duc Giovanni Raimondo Torlonia (1829) i el de G. B. Sommariva.

Glòria, Onofre (s.XVIII). Prohom d'una família de fabricants d'indianes. Protector del pintor mallorquí Josep Cantallops, deixeble de Mengs.

Godoy Álvarez de Faria, Manuel (1767-1851), estadista. Substituï al comte d'Aranda com a Secretari d'Estat (1792-1799). Rebé el nom de Príncep de la Pau per l'acord signat a Basilea l'any 1795. Caigué en desgràcia i tornà a recuperar el poder de l'Estat gràcies a l'ajut que li proporcionà Azara l'any 1801.

Goethe, Johann Wolfgan (1749-1832), literat. En el seu *Viatge a Itàlia*, primera estada a Roma de novembre 1786-febrer 1787 i segona estada juny 1787-abril 1788, recreà l'ambient social i artístic romà. Lloà les *Opere de Mengs*. Obres: *Einfache Nachahmung der Naut-Manier-Stil* (1788) on hi figura la paraula estil en el Neoclassicisme. Va ser l'autor de les novel·les: *Les desventures del jove Werther* (1774), *Anys d'aprenentatge de Wilhem Meister* (1795) i *Les afinitats electives* (1809); de les obres poètiques: *Elegies romanes* (175) i *Divan occidental-oriental* (1814); i les obres de teatre: *Usfaust* (1774), *Ifigènia a Tàurida* (1787), *Egmont* (1788), *Torquato Tasso* (1790) i el *Faust*, en el qual treballà tota la vida.

González Velázquez, Isidro (1765-1840), conegut com Isidro Velázquez. Arquitecte. Deixeble de la Real Academia de San Fernando (1777-1779) passà a l'estudi i protecció de Juan de Villanueva. El 1791 Floridablanca el pensionà a Roma (1791-1796). Dins del cercle d'Azara participà en dibuixar Villa di Mecenate (1793-1794) junt amb Silvestre Pérez i Evaristo del Castillo. Al seu retorn a Espanya passà per Nimes i va treure còpies d'edificis greco-romans. Arquitecte i acadèmic de mèrit per l'Acadèmia madrilenya (1799) i per la de San Luca (1819) pels seus estudis sobre l'Antiguitat. Membre de la Real Academia de San Carlos (1825). Durant l'ocupació de les tropes franceses marxà a Mallorca, on deixà la seva petja neoclàssica en l'arquitectura illenca. Fou nomenat arquitecte major de Palma (1813) i membre de la Sociedad Económica de Mallorca, també va impartir classes d'arquitectura. Realitzà el projecte urbanístic del Borne, reformà el Consulado del Mar (1811) i intervingué en l'església parroquial de Lluchmajor (1813). A Madrid presentà un projecte per commemorar els caiguts el 2 de maig de 1808 (1821), finalment construí l'*Obelisc del Dos de Maig* a la plaça de la Lealtad (1840). Així mateix projectà la Plaça d'Orient (1816), per trencar amb la tipologia de la plaça Major; el *Saló del Palau de les Corts* en la església del Colegio de Maria de Aragón (c.1821); la Galeria de Belles Arts pel duc d'Alba (1825); l'embarcador i la font egípcia en els jardins del Retiro; el tancament de la plaça de l'Armeria davant la façana principal del Palau Reial (1826); i un gran nombre de fonts a Aranjuez (1837).

Goya Lucientes, Francisco de (1746-1828), pintor. Treballà a Saragossa en la basílica del Pilar. Marxà a Itàlia i conegué a Azara. Al seu retorn a Espanya anà a Madrid sota la protecció dels Bayeu, fidels a l'estètica de Mengs. S'adaptà els primers anys en l'Acadèmia de San Fernando a aquest ambient dominat per l'estètica del pintor filòsof. Destacà per les seves composicions en els tapissos per a la Real Fàbrica. No fou acceptat per formar part dels deixebles que acompanyaren a Mengs a Roma (1776) i desenvolupà la seva pròpia estètica, així obrí l'horitzó a la pintura més avantguardista espanyola. Regalà a Azara els retrats de Carles IV i Maria Lluïsa quan aquest passà per la cort l'any 1801 abans de dirigir-se cap a París per assumir el càrrec de la segona ambaixada.

Goya y Muniain, Joseph (s.XVIII-XIX), escriptor. Azara intervingué per a què l'escriptor obtingués els corresponents honors i gràcies pel seu treball de traducció i publicació de *Los Comentarios de Cayo Julio César* i *El Arte poética de Aristóteles* (1798).

Grau, Carles (1714-1798), escultor. Deixeble de Pere Costa. Treballà en el fort de Sant Ferran a Figueres, on féu la font de la plaça, i a Barcelona realitzà imatges per la façana de Sant Miquel del Port, i l'escultura aplicada al palau de la Virreina (1775), al Col·legi de Cirurgia i al palau del duc Sessa, entre altres. Tingué com a deixeble a Jaume Folch i Costa.

Granell Mundet, Geroni (1834-1880), mestre d'obres. Estudià en l'Escola de Llotja i obtingué el títol d'Acadèmic (1854). Director de camins veïnals (1855) i pintor decorador. Destacà entre les seves realitzacions la Biblioteca Museu Balaguer a Vilanova i la Geltrú (1882-84).

Grimaldi, Jerónimo, marquès de, (1720-1786), estadista. Substituí en la Secretaria d'Estat a Ricardo Wall (1763). Per una expedició desafortunada a Argel caigué en desgràcia i fou enviat com a sortida honorable d'Ambaixador Espanyol davant la Santa Seu (1777-1784). Conegut com el Bachicha pels seus antics oficials de la Secretaria d'Estat, entre els quals es troba Azara.

Guardoqui, Francisco Antonio Saverio (1747-1820). Auditor de la Rota per Castella (1790) i governador de *San Giacomo degli Spagnoli*. Pius VII el nomenà cardenal presbíter amb el títol de santa Anastàsia (1817). Leandro Fernández de Moratín durant la seva estada a Roma anà totes les nits a casa seva. L'arquitecte Eusebio María Ibarreche obtingué el seu ajut per a ser nomenat arquitecte professor (1794).

Guattani, Giuseppe Antonio (1748-1830), estudiós de l'Antichità. Secretari del fill del gravador Piranesi i amic d'Ennio Quirino Visconti. Cultivà la poesia i la música. Viatjà per Europa acompanyant a la seva esposa que era cantant. Pius VII demanà el seu retorn a Roma (1804) per reprendre els estudis sobre l'art de l'Antiguitat. Assessor de les antiguitats romanes per l'escultura i antiquari d'August III de Polònia. Secretari a perpetuïtat de l'Accademia romana di archeologia i di San Luca. Fou autor de nombroses publicacions especialitzades en l'art, tals com *Notizie sulle antichità e belle arti di Roma* (1784 ss.); amb la col·laboració d'E.Q.Visconti i A.Nibby *Il Museo Chiaramonti* (1808-1837), i *Memorie enciclopediche romane sulle belle arti* (1806-1808). També fou l'autor de *Roma antica* (1795) i *Roma descritta ed illustrata* (1805), llibres editats a Bolonya.

Guerra, José (1756-1822), escultor. Anà pensionat a Roma junt amb l'arquitecte Ignacio de Haan (1778). Guanyà diversos premis a la Scuola del Nudo d'escultura en el Campidoglio, registrat com Giuseppe Spagna: el tercer premi (març 1780), el primer premi (març 1781) i el primer premi (setembre 1783). Nomenat Acadèmic supernumerari (1786) i individu de mèrit (1803). Tinent director d'Escultura a la Real Academia de San Fernando (1814).

Guibal, Nicolás (1725-1784), pintor. Un dels deixebles d'Anton Raphael Mengs.

Guixà i Alsina, Celdoni (1787-1848), escultor. Deixeble de Salvador Gurri, amb reminiscències barroques. Col·laborà amb Adrià Ferran en la font erigida per la Junta del Port de Barcelona en el moll de la Riba. Realitzà una *Ceres* per col·locar en el passeig de Gràcia de Barcelona (1825) ara a Montjuïc. També participà en la decoració dels Porxos d'En Xifré i, a Montserrat, va tallar diverses obres destinades al nou temple projectat per l'arquitecte Antoni Celles (1829-1831).

Gurri i Coromines, Salvador (1749-1819) escultor. Acadèmic de mèrit per l'Acadèmia de San Fernando (1777). Tinent director de l'Escola Grautita de Dibuix de Barcelona (1783). Realitzà nombroses obres arreu de Catalunya, especialment retaules. Cal destacar l'*Aiguamanil* de la Seu Nova de Lleida, conegut com la *Font de les Oquetes* (c. 1801) i considerat l'obra més neoclàssica de la seva trajectòria. Obres: les figures de l'*Esperança*, *Assumpció*, *Abraham*, *Isaac*, *Jacob*, *Dario* per l'església de Santa Maria del Mar (1771-1782) destruïdes el 1936. El *Retaule de Santa Eulàlia* per la Seu Nova de Lleida (1790); les santes *Juliana* i *Semproniana* per la parroquial de Matarò; el *Retaule de Sant Antoni i Sant Samsó* (1785) per a l'església de Sant Pere a Reus, les escultures de la *Indústria* i el *Comerç* ubicades al pati de la Llotja de Barcelona. Per l'església de la Mercè realitzà l'*Altar de l'Esclavitud* (1775) i els arcàngels *Sant Miquel*, *Sant Gabriel* i *Sant Rafael*; *Santa Teresa en èxtasi* (1794) pel convent del Carme de Barcelona, desamortitzat el 1835, i l'*Ecce Homo* per a la Congregació de la Sang (1804) a Tarragona, entre altres.

Gustau III de Suècia (1746-1792). Viatjà d'incògnit a Itàlia amb el nom de comte d'Haga. Azara l'obsequià amb un esbós de Ticià i un retrat de Van Dyck.

Hackaert, Jacob Philipp (1737-1807), pintor germànic de renom a Roma. Goethe escriví la seva biografia. Arribà a pintor de cambra de Ferdinando IV de Nàpols.

- Hamilton, Gavino (1723-1798), pintor escocès, col·leccionista i promotor d'excavacions. Acadèmic de Mèrit per l'Accademia di S. Luca. Antiquari. Azara el va assessorar en l'adquisició de peces per a la seva col·lecció. Entre les seves obres ens ha interessat el *Jurament de Brutus davant la mort de Lucrecia* (1763-1764) (Londres, Drury Lane Theatre) per la relació iconogràfica i formal amb la *Lucrecia* de l'escultor Damià Campeny.
- Hamilton, Sir William (1730-1803), arqueòleg. Distingit per les seves col·leccions. Plenipotenciari britànic a Nàpols. Realitzà treballs sobre els vasos grecs i etruscs amb nombroses publicacions sobre els descobriments a Pompeia.
- Haan, Ignacio de (1758-1810), arquitecte. Pensionat a Roma per la Real Academia de San Fernando (1779-1786) i Acadèmic (1786). Com a protegit d'Azara va dirigir la remodelació del Palau d'Espanya a Roma i va ajudar a José Ortiz en la traducció i l'elaboració dels llibres d'arquitectura de Vitruvi.
- Havercamp, Sigbert (1683-1742), editor. Publicà a Leyden una edició de les obres del Lucreci en dos volums (1725), que interessà Azara per promoure els seus clàssics.
- Heathcote Tatham, Charles (1772-1842), escultor. Anava a l'Accademia di San Luca l'any 1795.
- Hérissant, Louis Théodore (1743-1811). Realitzà una biografia del pintor Mengs amb la informació facilitada pel deixeble del pintor, Nicolas Guibal.
- Hermosilla Sandoval, Ignacio de (?-1794). Secretari de l'Acadèmia de San Fernando (1753-1776). Acadèmic d'honor (1753) i consiliari (1778). El 1776 fou Oficial segon de la Secretaria del Despatx d'Índies.
- Hernández i Sanahuja, Bonaventura (1810-1891), arqueòleg, historiador i numismàtic tarragoní. Publicà moltes obres sobre la història i l'arqueologia de la seva ciutat i província. Destacà per les seves investigacions sobre les vies romanes que creuaven la província i publicà el *Catàleg del Museu arqueològic*, la *Història de Tarragona fins el regnat de Berenguer IV* i la *Reconstrucció de la Tarraco antiga*, entre d'altres. Va ser Inspector d'Antiguitats de Tarragona, soci de la Sociedad Filomàtica de Barcelona, Individu de la Sociedad Econòmica Barcelonesa de Amigos del País, Membre de la Real Academia de la Heràldica Italiana, Individu de la Real Academia de la Historia, de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, de la de Buenas Letras de Barcelona i de la d'Antiquaris de Roma. Oficial del Cos facultatiu d'Arxivers, Bibliotecaris i Antiquaris i Director del Museo Arqueològic de la província. Soci de mèrit de l'Ateneo Tarraconense de la Clase Obrera, de l'Associació Catalanista de Lleida, de l'Associació d'Excursions catalanes de Barcelona, individu de l'Associació d'excursions científiques de Barcelona, de l'Associació d'excursions catalanistes de Tarragona, de mèrit de la Sociedad Arqueològica Tarraconense, de la Societat Arqueològica de València, de l'Associació Artístico-Arqueològica de Barcelona, de l'Institut Arqueològic de Roma, de l'Acadèmia d'Antiquaris de París, i de la Comisió provincial de Monumento i d'altres corporacions científiques. Va participar en l'inici de les excavacions a Tarragona, junt amb el seu mestre Vicente Roig (fundador del Museu), delimità l'espai del Capitoli, Foro, Circ, Termes, Amfiteatre i Port romà i separà la ciutat monumental patrícia de la plebea.
- Hervey, Frederik, Quart comte de Bristol i Bisbe de Derry (1730-1803) un dels mecenes d'art més importants. Construí tres grans cases, viatjà molt i donà nom a molts hotels Europeus, adquirí a través de Jenkins els frescos de Villa Negroni per guarnir les parets de la seva residència.
- Herzan, cardenal (XVIII). Acadèmic d'Honor de l'Accademia di S. Luca.
- Hewetson, Christopher (1739-1798), escultor anglès. Arribà a Roma el 1765. Famós com a retratista. Entre els seus bustos destaquen el de l'antiquari *Charles Towneley* (1769), el de *Climent XIV* (1772-1776), el del cardenal *Rezzonico* (germà de Climent XIII) (1787), el retrat de *Leibniz* per encàrrec de la ciutat de Hanover (1788), dos retrats de *Mengs* (1777 i 1779) un encarregat per Azara per a ser col·locat en el Panteó d'Agripa, i el bust d'*Azara* (1779), entre d'altres.

Heyne, Cristián Gottlob (1729-1812), bibliotecari de la Universitat de Gottinga. Publicà excel·lents edicions de les obres de Virgili i Catullo, les quals Azara tingué present per les seves edicions bodonians.

Hone, Nathaniel (1718-1784), miniaturista irlandès i pintor retratista.

Iani (Jani, Ianni), M.Cristian David (1743-1790), editor de clàssics. Professor de la Universitat d'Halle. Azara va recórrer a les seves edicions per millorar les editades pel seu amic Bodoni, especialment per les obres d'Horaci.

Ibarreche, Eusebio María de (1752-?), arquitecte. Deixeble de la Real Academia de San Fernando. Se'l situa a Roma entre el 1793 i 1794. Obtingué el títol d'arquitecte mestre el 1794. Dins del cercle d'Azara, va fer de cicerone de Moratín junt amb Silvestre Pérez. Obres: Projecte de l'església de Sant Pere de les Preses (Girona 1799) i els jardins i la casa del camp coneguda per Raixa a Mallorca del cardenal Despuig. Fou rebutjat per la Junta de Comerç per ocupar el càrrec de professor de l'Escola Gratuïta de Dibuix de Barcelona (1801).

Illa, Marià (1748-1810), pintor. Es formà a la Real Academia de San Carlos. L'any 1775 s'instal·là a Barcelona i fou professor de l'Escola Gratuïta de Dibuix de Barcelona. Acadèmic per la Real Academia de San Fernando (1777) i dos anys més tard pintor de cambra. Obres: Retrat de l'Intendent Juan Miguel de Indart i Juan Felipe de Castaños, còpia de Mengs i l'*Educació de la Verge* (RACBASJ). A Madrid es conserva una *Immaculada*. També participà junt amb Tomàs Solanes en el guarniment de les cases barcelonines amb motiu de la beatificació de Sant Josep Oriol (1807). Se li atribueixen les pintures de sant Raimond de Peñafort per al Convent de Santa Caterina de Barcelona i els frescos de la residència del fabricant d'indianes Erasme Gònima, autoria compartida amb Josep Bernat Flaugier.

Indart y Galañena, Juan Miguel de (1738-1797). Intendent del Principat de Catalunya entre el 24 de maig de 1789 i el 4 de febrer de 1797. Retratat per Marià Illa (c.1789).

Iriarte, Bernardo de (1735-1814), estadista. Amic d'Azara. Treballà a la Secretaria de la Legió a Parma (1756) i oficial de la Secretaria d'Estat a Madrid (1758). Secretari de l'ambaixada a Londres (1760) i de nou tornà a la Secretaria d'Estat (1762), període que coincidí amb Azara. Oficial Major de la Secretaria d'Estat (1775), Conseller d'Índies (1780), Vicepresident del Govern (1791) i Ministre de la Real Junta d'Agricultura, Comerç i navegació d'Ultramar (1797). Viceprotector de la Real Academia de San Fernando (1792-1802). Amb Azara mantingué correspondència privada, en la qual s'explicaven els avatars polítics i el mecenatge cultural i artístic del diplomàtic.

Iriarte, Domingo de (1747-1795), estadista i germà de Bernardo i Tomàs. Secretari de l'ambaixada espanyola a Viena (1776). Secretari a París (1787). Ministre plenipotenciari a Varsòvia (1793) i a Basilea (1795), fou negociador en el tractat de Pau.

Iriarte, Tomás de (1750-1791), escriptor. Criticà negativament l'edició de les *Obras de Mengs* d'Azara. Traduí l'*Art Poética* d'Horaci (1777) i fou l'autor de les *Fábulas literarias* (1782), entre altres.

Iturri, Francisco (1738-1822), exjesuïta. Arribà a Roma el 1767 i fou precepte dels joves de la legació espanyola cap el 1773. Autor d'una *Carta crítica sobre la Historia de América de Juan Bautista Muñoz* (1798). Realitzà el catàleg de la venda de la biblioteca d'Azara junt amb el capellà Salvador Ferrán (1806).

Iussopoff (Jussupoff, Yussupof), príncep (s.XVIII). Ministre de l'Emperadriu de Rússia a la Cort de Torí com a mecenes encarregà obres a Francisco Javier Ramos amic i protegit d'Azara, i la versió escultòrica del grup "*Amore e Psiche*" d'Antonio Canova.

Izquierdo Capdevila, Joan (1752-1808), agustinà, vicari provincial i prior. Llegà la seva biblioteca i obres d'art a la Junta de Comerç (1808).

Jansen Henrik (1741-1812). Inspector general de l'Académie Royale de Musique. Publicà la versió en francès de les *Obras de Mengs* (1781), traducció molt criticada per Azara.

Jenkins, Thomas (1722-1798), pintor, ric marxant anglès, col·leccionista, antiquari i promotor d'excavacions. Acadèmic de Mèrit per l'Accademia di S. Luca. Va intercedir perquè Mengs decorés la Sala dels Papirs al Vaticà. Vivia en un sumptuós edifici, anteriorment residència del general dels jesuïtes, on nombrosos amics de la casa podien disposar tant de còmodes habitacions com de sales per a reunions.

Josep II (1741-1790), emperador d'Àustria. Viatjà a Itàlia d'incògnit amb el nom de comte de Falkerstien. S'entrevistà en privat amb Azara.

Jovellanos, Gaspar Melchor de (1744-1811), polític. En la seva biblioteca comptava amb les *Obras de Mengs* i *La vida de Marco Tulio Cicerón* de Conyers, dues edicions promogudes per Azara. Conseller de S.M., ministre honorari del Real i Supremo Consejo de Castilla, Acadèmic d'Honor de San Fernando (1780) i Consiliari (1786). Formava part del nucli seguidor de l'estètica de Mengs que es reunia en la casa del comte de Campomanes. El seu discurs *Elogio de las Bellas Artes* pronunciat en l'Acadèmia de San Fernando el 14 de juliol de 1781, posava de relleu la importància que per al pensament i les arts espanyoles significà Mengs i el seu mecenes, Azara. Escrits: *Informe sobre el libro de ejercicios de las artes* (1785), *Elogio de Carlos III*, *De las Bellas Artes* (1782) i *De Ventura Rodríguez* (1788).

Jubany i Carreras, Francesc (1787-1852) pintor especialitzat en flors. Molt apreciat per la burgesia barcelonina. Estudià en l'Escola de Llotja i arribà a professor de la classe de flors (1852) un càrrec que no exercí. Apresat durant l'ocupació francesa a Tarragona fou enviat a l'exili l'any 1811 a Tournus i després a Lyon on desenvoluparà el retrat i el paisatge. Obres: *Retrat de Mme. Perrot* (Musée de Tournus), a més d'alguns bodegons (MNAC).

Kauffmann, Angelica (1741-1807) pintora suïssa. Viatjà per Itàlia (1762-1765) i visità les ciutats de Florència, Nàpols, Bolonya, Venècia i Roma. El 1766, arribà a Londres i fou membre fundadora de la Royal Academy. Tornà a Roma i s'establí en l'habitable que havia ocupat Mengs (1782). Artista molt valorada per Goethe.

Lacoma i Fontanet, Francesc (1778-1849), pintor neoclàssic. Deixeble de l'Escola de Llotja, rebé molts premis entre 1799 i 1803, fou pensionat a París (1804). Anà a l'Escola de Belles Arts de París (1806) i fou alumne de Gerard van Spaendonck (1759-1840). Obtingué la medalla d'or en el Saló parisenc l'any 1810, i posteriorment el 1812 i el 1814. Intervingué en la devolució d'obres d'art a Espanya, requisades per Napoleó. Especialista en pintura de flors i retrats, i entre aquests darrers cal destacar el del seu amic dramaturg *Jean-Francois Cailhava* (1814), el de la *Comtesa de Perelada* i el del *Comte de la Unión*. Acadèmic de mèrit per la Real Academia de San Fernando (1819). Restà a París.

Lacoma i Sans, Francesc (1784-1812), pintor. Fill del també pintor Manuel Lacoma deixeble dels germans Tramulles. Premiat a l'Escola de Llotja des de l'any 1796, fou pensionat per la Junta de Comerç a Madrid (1803). Emparentat amb el pintor Benet Calls, casat amb la seva germana. Obres: *L'Adoració al vedell d'or* (1802); *Còpia del Retrat de Beatrice Cenci* (1802); *Còpia de la Magdalena penitent* (1803) còpia d'un *Sant Pau ermità* (1803); *Carles III posant en execució el projecte de poblar Sierra Morena i Sansó empressonat pels filisteus* (1805); *Autoretrat* (1806) i el *Retrat de Campomanes* (1806); còpia del *Devallament de Crist* (1807), còpia del *Crist crucificat* i còpia de *L'Adoració del Pastors* de Mengs (1808-1814); *El Gran Capitán a Taranto* (1808); i *La mort d' Ananías* (1808).

Lacy, comte de (1731-1792), Francisco Antonio de Lacy White. Capità general de Catalunya (1789-92). Desprestigiat pels Rebomboris del Pa, morí en el càrrec. Li fou erigit en el seu honor un Túmul en l'església del convent de Sant Agustí, testimoni que ens ha arribat per la làmina dissenyada per Pere Pau Montaña i gravada per Pasqual Pere Moles (1793).

Lanzi, Luigi (1732-1810), abate, antiquari del Gran Duc de la Toscana i arqueòleg. Obres: *Historia de la pintura en Italia* (1795-6).

- Leopold I (1747-1792), Gran Duc de la Toscana (1765-1790), Arxiduc d'Àustria. Nom d'incògnit Duc de Pitigliani. Leopold II, emperador romano-germànic (1790-1792), segon fill de Francesc I i de Maria Teresa.
- Lessing, Gotthold Ephraim (1729-1781), erudit i escriptor. Influí en la literatura alemanya de Herder i Goethe. De la seva obra cal destacar el *Laokoon oder über die Grenzen der Malerei und Poesie* (1766). Azara serà un seguidor de la seva estètica en captar un moment en el temps i plasmar-ho en l'obra d'art i diferenciar-la de la capacitat de la poesia per expressar una acció en procés.
- Lethière o Letiers, Guillermo Guillon conegut com (1769-1832), pintor francès. Guanyà el segon premi de pintura (1784) a l'Acadèmia de París. Anà a Roma acompanyant a Lucien Bonaparte coma a Ambaixador de França. Fou professor de l'Escola de Belles Arts de París (1819).
- Linde, Manuel de Terán baró de la (1714-1793). Intendent del Principat de Catalunya des del 29 de setembre de 1776 a 24 de maig de 1789. Retratat per Pere Pau Montaña (1787).
- Llaguno y Amírola, Andrés (germà d'Eugenio). Ocupà la vacant deixada per Azara en la Secretaria d'Estat a Madrid (1766).
- Llaguno y Amírola, Eugenio (1724-1799), estadista. Molt amic d'Azara junt amb Bernardo de Iriarte. Va col·laborar en les edicions bodonianes, traductor, tractadista, editor i autor de llibres. Oficial a la Secretaria de la Cámara de Gracia y Justicia y Estado de Castilla (1751), a la primera Secretaria del Despacho Universal de Estado (1763). Fou nomenat Acadèmic de número per la Real Academia de la Historia (1765), substituï al seu oncle i protector Agustín de Montiano. Obtingué plaça a la Secretaria de Gobierno y de la Suprema Junta de Estado (1787). Caballero de la Orden de Santiago, Gran Cruz de Carlos III, gentilhome de Cámara de S.M. Ocupà la cartera de Gràcia i Justícia entre 1794 i 1796. Acadèmic d'Honor de San Fernando (1794). Publicacions: intervingué en la revisió del text en castellà de les *Obras de Mengs* (1780), traduí *Athalie* de Racine i edità les *Crónicas de los Reyes de Castilla*. Juan Agustín Ceán-Bermúdez edità els seus quatre volums de *Noticias de los arquitectos y arquitectura de España desde su restauración* (1829).
- Llampillas, Francisco Javier (1731-1810), exjesuïta, humanista. Catedràtic de teologia a Ferrara. Escriví l'*Historia Apologética de la literatura Española* (1778-81). Azara l'ajudà a obtenir una doble pensió.
- Llano y de la Quadra, Agustín, marquès de (1723-1794), diplomàtic. Amic d'Azara i antic company a la Secretaria d'Estat. Substituï a Du Tillot en el ministeri parmesà. Azara fou el seu cicerone a Roma i de la seva esposa Isabel Parreño. Els acompanyà de retorn a Parma (1773).
- Le Blanc, Jean Bernard (1707-1781), crític d'art. Realitzà el *Gran Tour* amb el germà de Madame de Pompadour, el marquès de Marigny, el dissenyador Cochin i l'arquitecte Soufflot. Fou autor de les *Lettres d'un Français* (1745).
- Lisoro, Francesc (?-c.1814), pintor. Deixeble de l'Escola, fou ajudant en corregir treballs des de bon començament (1776). Li fou concedit el lloc oficialment per la Junta (1780). Sol·licità permís a l'Ajuntament de Barcelona per donar classes de dibuix al seu domicili (1800). La Junta li denegà el lloc de vicedirector de l'Escola a la mort de Pere Pau Montaña (1803), títol que li fou atorgat per les autoritats franceses durant el setge de la ciutat.
- López Soler, Ramon (1806-1836), escriptor. Membre fundador de la Societat Filosòfica de Barcelona (1815), dels primers romàntics barcelonins que elogiava els principis de l'últim neoclassicisme. Escriví amb el pseudònim de "Lopezio", col·laborà amb la revista *El europeo* (1823-24) i fou director d'*El Vapor* (1833). A través del seus articles sabem que Carles Anglès pintà una figura d'*Ariadna* i de les seves activitats com a professor.

Lorenzana y Salazar, Francisco Antonio de (1722-1804), cardenal. Rector del Colegio del Salvador a Salamanca. Coincidí amb l'estudiant Azara (el curs 1749-1750). Bisbe de Plasència (1765) arquebisbe de Mèxic (1771) i arquebisbe de Toledo (1772). Rebé el birrete cardenalici el 1789. La correspondència amb Azara obeí a qüestions culturals i de mecenatge i com a representant seu a les gestions davant la Santa Seu. El 1794 aconseguia ser nomenat inquisidor General i Azara participà com a mediador del càrrec davant Pius VI. El 1797 fou nomenat cardenal dels sants XII Apòstols.

Lorenzana, Thomás (1728-1796), germà del cardenal Lorenzana, bisbe de Girona. Il·lustrat i mecenes, intervingué en la creació de l'Escola de Nobles Arts a Olot (1783) i de la de Girona (1790). Amplià l'Hospici de Girona que portà el seu nom (1766) i fundà l'hospici d'Olot. Manà construir la capella de Sant Narcís a l'església de Sant Feliu. Fou visitat per la delegació enviada per Azara amb l'objectiu d'atorgar el «birrete» cardenalici al seu germà.

Lorenzale i Sugrañes, Claudi (1815-1889), pintor. Deixeble de l'Escola de Llotja, anà pensionat a Roma (1837-44). Encapçalà junt amb Milà i Fontanals el grup de natzarens catalans a Roma al qual s'afegiren els nous pensionats. Acadèmic per la Real Academia de San Fernando (1842), professor de l'Escola (1851) i director (1858-85). Obres: *Jael i Sísara* (1837), *l'Origen de l'escut del comtat de Barcelona* (1843), *Un pastor* (c. 1847), *El naixement de la Mare de Déu* (c. 1849) i la *Prohibició a la reina Joan d'acompanyar el príncep de Viana a Barcelona* (c. 1866), *La Visita de la Verge a santa Isabel* (c. 1856), *Alexandre troba el cadàver de Darios* (s.d.); i *Dante i Virgili* (s.d.).

Luengo, Manuel (s.XVIII-XIX), jesuïta desterrat a Roma des del 1768. Escriví el *Diario de la expulsión de los jesuitas de los dominios del rey de España* (1765-1815), en el qual s'esmenten alguns dels afers d'Azara relacionats amb els jesuïtes expulsats, però sobretot qüestions polítiques.

Madrazo, José de (1781-1859), pintor. Deixeble de l'Acadèmia de San Fernando dels professors Carnicero i Maella. Marxà a París (1801) i entrà en l'estudi de David al Louvre. Coincidí amb Azara en la segona ambaixada a París. Després passà a Roma i realitzà *La mort de Lucrecia* (1804), fou la conseqüència del fort impacte que causà el guix de la *Lucrecia* de Damià Campeny (1803). Pintor de Cambra del Rei (1816), director del Museo del Prado (1819), professor (1829) i director de la Real Academia de San Fernando. Altres obres: *La mort de Viriato* i els retrats de *Carles IV*, *d'Isabel II* i *del Duc de Bailén*.

Maella, Mariano Salvador (1739-1819), pintor. Diexeble de Felipe de Castro i seguidor de l'estètica de Mengs. L'Acadèmia de San Fernando li atorgà una pensió per anar a Roma (1758-1764). Guanyà els premis de dibuix de l'Accademia Pontificia els anys 1758, 1759 i 1762. El 1765 rep el títol d'Acadèmic de Mèrit. Pintor de Cambra de Carles III (1774) i primer pintor de cambra de Carles IV (1799). Destacà per la seva pintura mural en els palaus reials de Madrid, El Pardo, La Granja i Aranjuez.

March, Ignasi (?-1811), mestre d'obres i culte. Traductor del tractat de l'*Arte de Saber ver en las bellas artes del Diseño* de Francesco Milizia. Deixà manuscrita la dedicatòria a Milizia, en la qual manifestava sentir-se orgullós del seu deixeble Pedro Serra i Bosch per haver obtingut el títol d'Acadèmic de mèrit d'Arquitectura en la Real Academia de San Carlos a València (1804). Mestre d'Arquitectura. Va estudiar arquitectura després d'haver cursat Retòrica, Filosofia i Matemàtiques amb el Mariscal de Campo i director de l'Acadèmia del cos d'Enginyers Don Pedro de Lucuze. Reuní un petit cercle d'amistats il·lustrades o acadèmia en el qual es comentaven les teories arquitectòniques del moment, hi assistien mestres d'obres i arquitectes: J. Renart i Closes, P. Serra i Bosch, T. Soler i Ferrer, fill Soler i Faneca, i A. Ginesi, entre altres. L'any 1823 es publicà la seva traducció de la mà del seu deixeble Serra i Bosch.

Marchant, Nathaniel (1739-1816), gravador en pedra. Considerat un dels millors coneixedors de la dattilioteca.

Maron von, Antonio (1733-1808), pintor. Primer conseller i Acadèmic de Mèrit de l'Accademia di S.Luca. Gendre de Mengs. Director d'estudis dels pensionats de la Cort de Viena. Azara el proposà com a successor dels pensionats espanyols a la mort de Mengs, confiava plenament en el seu sistema d'ensenyament. Participà en empreses patrocinades i promogudes per Azara.

- Márquez, Pedro José (1741-1820), arqueòleg, exjesuïta mexicà. Bibliotecari a la Casanatense visqué a Roma uns cinquanta anys, període que dedicà a l'estudi de l'astronomia i l'arqueologia. Membre de l'Accademia de Archeologia de Roma. Col·laborà amb Azara en l'estudi de Villa di Mecenate (1793). Com a arqueòleg fou seguidor de l'arquitectura de Vitruvi i s'especialitzà en l'estudi de les cases romanes. Tornà a Mèxic (1817) i allí fou difusor del gust clàssic. Publicacions: *Delle case di città degli antichi romani, secondo la dottrina de Vitruvio* (1795); *Delle ville di Plinio il giovane* (Roma 1796) amb l'apèndix "Su gli atri della S. Scrittura e gli Scamilli di Vitruvio"; *Sobre lo bello en general* (Madrid 1801); *Dell'ordine Dorico* (Roma 1803); *Esercitazioni architettoniche sopra gli spettacoli degli antichi con apendice sul bello in generale* (1808); i *Illustrazione della villa di Mecenate in Tivoli* (Roma 1812).
- Martín Rodríguez, Manuel (1751-1825), arquitecte. Acadèmic de mèrit per l'Acadèmia de San Fernando (1776). Nebot de Ventura Rodríguez. Anà a Roma pensionat pel seu oncle (1782-1783). Azara no el considerà un bon arquitecte. Director d'arquitectura de l'Acadèmia de San Fernando (1786).
- Martínez y Pérez, Sebastián (?-1800), col·leccionista gadità de pintures, estàtues i gravats, amb una bona biblioteca. Cap de finances del comitè de Cadis. Amic de Francisco de Goya i de Leandro Fernández de Moratín. Fou retrat per Goya l'any 1792. Acadèmic d'honor de la Real Academia de San Fernando (1796) per Bernardo de Iriarte; i Tresorer Major del Regne (1799).
- Mas i Dordal, Josep (1724/1725-a.1808), mestre d'obres i arquitecte de l'ajuntament. Membre del cos de la Confraria de Mestres de Cases i Molers i de la Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts de Barcelona (1789). Succeí a Josep Arnaudies en el càrrec de mestre de les fonts i les aigües de la ciutat (1758) i com a metre d'obres de l'Ajuntament d'Oleguer(1766). Obres: l'església de la Verge de la Mercè (1765-1775). El 1781 fou director del projecte per realitzar les quatre capelles de l'església del Bonsuccès. Amplià i reformà l'església parroquial d'Arenys de Mar (1774-84); traçà els plànols del palau Moja (1774-1786) i dirigí la renovació de la façana del palau episcopal de Barcelona (1782-1785). El 1780 projectà l'església de Sant Vicenç de Sarrià (1782-1789), i la població d'Almacelles (Segrià) i l'església (1780).
- Mas i Dordal, Pau (?-1808), constructor. Germà de Josep Mas i Dordal. Intervingué en moltes de les obres del seu germà.
- Mas i Vila, Josep (1779-1855), arquitecte. Fill de Josep Mas i Dordal. Mestre major del municipi de la ciutat comtal des de 1808. Deixeble de l'Escola de Llotja, fou de la primera promoció d'arquitectes titulats per la Real Academia de San Fernando (1830). Obres: la façana de l'Ajuntament de Barcelona (1831-1847); la porta del Cementiri Vell (1840); mercat de Sant Josep (1840), entre altres.
- Masdéu, Joan Francesc (1744-1817), exjesuïta. Estudià en el Col·legi de Cordelles. Expulsat d'Espanya marxà a Ferrara (1768-1773), estudià a Bolonya (1775-7) i s'establí a Roma. Azara l'afavorí amb la concessió reial d'una doble pensió (1784), un ajut per saldar els deutes de l'edició del segon volum italià de la *Storia critica...* (1789) i, finalment, una triple pensió (1793). Obra: *Storia critica di Spagna e della coltura spagnuola in ogni genere, preceduta da un discorso preliminare*, titulat: «Discorso storico filosofico sul clima di Spagna, sul genio ed ingegno degli spagnuoli per l'industria e per la letteratua, e sul loro carattere politico e morale» (1784-1789).
- Masdéu, Baltasar (1741-1820), exjesuïta. Professor en el Col·legi de Cordelles (1765-67). Marxà a Roma i inicià junt amb el cardenal Boxadors la filosofia neoescolàstica. Recollí l'herència renovada catalana del grup filosòfic de Cervera. De tornada a Espanya fou professor en el Col·legi de Montesión (Mallorca). Publicà: *Ethicae seu moralis philosophiae... Epitome* (1805).
- Masferrer, Joan (?-1847), gravador. Deixeble de Josep Coromina. L'any 1834 es suprimí la classe de gravat en l'Escola Gratuïta de Dibuix de Barcelona i els alumnes passaren a formar-se en el seu taller. Participà en la sèrie dissenyada per Salvador Mayol titulada *Levantamiento simultáneo de las provincias de España contra Napoleón* (1808), gravada l'any 1817.

- Massanés, Josep (1787-1857), tinent coronel, enginyer militar i arquitecte. Li fou atorgat el títol d'arquitecte a Madrid (1832). Projectà d'ordenació de la Plaça Palau per donar sortida natural al port a instàncies del General Castaños i la Porta de Mar, amb la intenció d'unificar visualment les façanes dels edificis de Duana, Palau Reial i Llotja. Només es dugué a terme la Porta de Mar inserida en la muralla, segons el projecte de 1818, iniciat el 1822 i interromput i reiniciat el 1833. L'any 1846 s'acabaven les obres i el 1859 es decidia la seva demolició. És autor de diverses publicacions tècniques i féu el plànols topogràfics de Tarragona, Terrassa i Girona. A Barcelona traçà els carrers de Sobradiel i de Cervantes, projectà la tomba del General Castaños a l'església de la Mare de Déu de Lledó a Valls (1819).
- Massena, André (1758-1817), militar. Sargent de l'Antic Règim, general de divisió (1793), mariscal (1804), duc de Rívoli (1808) i príncep de Essling (1810).
- Mayans y Siscar, Gregorio (1699-1782), bibliotecari del Palau Reial. Azara va ser molt afí a les seves idees de restablir el bon estil a la llengua castellana. Obres: *Specimen Bibliothecae Hispano-Maiansianae...* (1753), *Tractatus de hispana progenie vocis* (1779), *Gramática de la lengua latina* (1771) i *Rethorica* (1786).
- Mayol, Salvador (1775-1834), pintor. Deixeble de l'Escola de Llotja i després professor (1824-34), en l'especialitat de pintura a l'oli. Obres: el 1806 realitzà dos quadres per l'altar major de l'església de Nostra Senyora del Pi a Barcelona, malgrat que no han estat localitzats; *L'Al·legoria de la impremta*, perduda, la *Botiga dels barrets*, per promoure la fàbrica de barrets de Pere Saurí, al Museu Goya a Castres. *La mamà i el taller de sastreria* a començaments del segle XIX (MNAC) i la *Venus tallant les ales a Cupido* (1813). Durant l'ocupació francesa passà a Mallorca (1808-16) i en aquest període realitzà la *Berenada al camp*, *l'Escena de ball*, *l'Escena de baralla en una taverna*, algunes pintures per les esglésies de sant Nicolau i els retrats de les germanes *Ignàsia i Joanina Penya Pujol* (1816). De nou a Barcelona realitzà: *Un Cafè en Carnaval*, *A la barreteria*, *Autoretrat*, *L'al·legoria de la Constitució* (1820), *El Pla de la Boqueria* i *Susanna i els vells* (Museu Víctor Balaguer de Vilanova i la Geltrú).
- Mendizábal y Mayora, José Esteban de (1761-?), secretari d'Estat. Arxiver de l'ambaixada espanyola a Roma (1771-1784). A la mort del seu oncle Manuel de Mendizábal ocupà el càrrec de secretari de l'Ambaixada espanyola (1794). En absència d'Azara de maig a juliol i d'agost a setembre de 1796 s'ocupà dels negocis a Roma. Acompanyà a Azara en la primera ambaixada a París (1798) i el mes d'agost d'aquell mateix any era nomenat oficial de la secretaria d'Estat.
- Mengs, Anton Raphael (1728-1779), pintor. Amic incondicional primer de Winckelmann i després d'Azara. Va ser educat pel seu pare Ismael, i completà la seva formació a Roma. Marxà a Dresde i arribà a pintor de la cort d'August II de Saxònia (1745). Va estar a Roma 1747-1749 i el 1752 hi tornava per desenvolupar el seu pensament filosòfic i cultural junt amb Winckelmann, per un era el millor intèrpret de les seves idees i per l'altre el que millor reproduïa l'Antiguitat clàssica. Va difondre els seus ideals estètics a l'Accademia capitolina i a la Real Academia de San Fernando. Anà a Madrid, a la cort de Carles III (1761-71 i 1774-76), fou nomenat primer pintor de cambra i obtingué els honors d'Acadèmic d'Honor. Obres: retratà a l'aristocràcia anglesa, saxona i espanyola al seu amic Winckelmann i Azara, el seu *Autorretrat* i un gran nombre de pintures conservades al Palacio Real de Madrid, *l'Al·legoria de la Història* en la Sala dels Papirs al Vaticà, la volta de *l'Apol·lo al Parnàs* a Villa Albani (1761), *Andròmeda i Perseu*, *Júpiter i Ganimedes*, així com les reproduccions de l'obra de Rafael i de les pintures trobades a Villa Negroni (1777-1779). Azara li publicà el compendi dels seus escrits filosòfics en les *Obras de Mengs* (1780).
- Mestres Gramatxes, Josep (segle XIX), mestre d'obres. Família de mestres d'obres iniciada per Francesc d'A. Mestres i Guitart, mestre major de la Seu de Barcelona (1764-1794). Fou un dels successors en el càrrec (1814-1832) a la mort del seu germà, i ajudat pel seu fill Josep Oriol Mestres.

Mestres i Esplugas [Esplugues], Josep Oriol (1815-1895), arquitecte descendent de mestres de cases. Fou educat sota les idees acadèmiques d'Antoni Celles (1830) i continuà amb les noves directrius introduïdes per Josep Casademunt. Col·laborà amb Celles en els estudis arqueològics i neoclàssics del temple romà i de les muralles de Barcelona. Obtingué el títol d'arquitecte (1841) i el d'Arquitecte municipal de Barcelona (1854), càrrec que li donà opció a fer tot tipus d'obres, des de edificis públics, a habitatges i panteons. Impulsà un petit cenacle artístic i arquitectònic. Realitzà una construcció dins de l'estil neoclàssic on aplicarà i prioritzarà el caràcter utilitari de l'edifici. Projectes realitzats com a estudiant d'arquitectura de la Llotja: Una planta baixa d'una presó; una façana principal per una Duana marítima; planta, façana principal i secció d'un Saló de ball; l'elevació geomètrica d'un pont triomfal; entre d'altres. Com a titular intervingué en l'ampliació de la casa de Caritat (1847-1855); en la reconstrucció del Teatre del Liceu (1844-48) incendiat el 1861; en la nova façana de la Catedral de Barcelona (1887-1890) basada en dibuixos anteriors i en l'eix del Passeig de Gràcia (1853), entre altres. Participà en l'Exposició Nacional de Bellas Artes (1867).

Michaud, Louis-Gabriel (s.XIX), Impressor Real a França 1823-1824. Entre les seves edicions cal destacar la *Biographie universelle ancienne et moderne* (1843) i conjuntament amb Antonio Agostino Renouard la *Dissertation sur l'inscription grecque laconoc Lykion et sur les pierres antiques qui servaient de cachets aux médecins oculistes, de Joseph François Tochon d'Anneci* (1816).

Middleton, Conyers (1683-1750), Catedràtic i bibliotecari de la Universitat de Cambridge. Escriví l'*History of the Life of Marcus Tullius Cicero*, publicada el 1744. L'edició fou traduïda al castellà, ampliada, augmentada i il·lustrada per Azara, l'any 1790.

Milà i Fontanals, Manel (1818-1884), filòleg i escriptor. Germà de Pau Milà.

Milà i Fontanals, Pau (1810-1883), pintor i teòric de l'art. Deixeble a Roma de Tommaso Minardi. Tornà a Barcelona l'any 1841 per contribuir en el renaixement de l'art català. Professor de teoria i història de l'art en l'Acadèmia de Belles Arts de Barcelona (1850). Participà en l'Exposició de Productes de la Indústria Espanyola (1844).

Milizia, Francesco (1725-1798), arquitecte i teòric. Amic i col·laborador d'Azara en edicions italianes. Azara li patrocinà la tercera edició de *Le Vite de'più celebri Architetti d'ogni nazione e d'ogni tempo precedute da un assaggio sopra l'Architettura* (1768) titulada les *Memorie degli Architetti Antichi e Moderni* (1781), impresa per Giambattista Bodoni. Publicacions: *Principi di Architettura civile* (1781); *Dell'arte di vedere nelle belle Arti del disegno secondo i principi di Sulzer e di Mengs* (1785); *Roma delle Belle Arti del Disegno. Parte prima: dell'Architettura Civile* (1787); *Del Teatro* (1772); *Dizionario delle Belle Arti del disegno in gran parte dalla enciclopedia metodica* (1797). La majoria d'aquestes obres, primeres edicions formaren part de la Biblioteca de Azara. Així mateix Milizia traduï a l'italià alguns dels treballs d'Azara com la *Introduzione alla Storia naturale...* (1783); i la *Descrizione dell'apparato funebre per le esequie celebrata ...chiesa di S.Giacomo in Roma alla memoria di Carlo III...* (1789), entre altres.

Mina, marquès de la, Jaime Miguel de Guzmán Dávalos Spinola (1689-1767). Capità general amb vint-i-quatre anys de govern a Catalunya (1742-1767). Emprenedor de nombroses iniciatives per millorar les infraestructures de la ciutat de Barcelona, com la construcció del barri de la Barceloneta, la reparació del moll barceloní, la il·luminació pública de Barcelona i l'arranjament sistemàtic dels camins de la província. L'escultor Joan Enrich realitzà per encàrrec del duc d'Alburquerque, el panteó del marquès en l'església de Sant Miquel de la Barceloneta.

Miot de Melito, comte (1788-1815). Agent francès destinat a Roma com a president de la comissió encarregada de fer la selecció de les obres artístiques a trametre a París (1797).

Moles i Coronas, Pasqual Pere (1741-1797), gravador. Es formà a València amb el pintor José Vergara, un dels impulsors de la futura Real Academia de San Carlos. Estudià dibuix amb José Camarón i s'instruí en les tècniques del gravat sota la direcció de Vicente Galcerà (1726-1778). Entre els anys 1759-1762 es traslladà a Barcelona, i estudià en l'Escola dels germans Tramulles. La Junta de Comerç de Catalunya li atorgà una beca i la Real Academia de San Fernando un ajut per anar a París (1766-1774). En els obradors dels gravadors Nicolas Gabriel Dupuis i Charles Nicolas Cochin perfeccionà la seva tècnica i obtingué el títol de gravador del Rei de França. A Barcelona

fou nomenat Director de l'Escola Gratuïta de Dibuix (1775). Es relacionà amb Azara per aconseguir material per l'Escola. Fou el gravador oficial de la Junta de Comerç, acadèmic supernumerari (1765) i de mèrit (1770) per la Real Academia San Fernando; Acadèmic de mèrit per la de San Carlos (1769); membre numerari per la Royale Académie Française (1774). Acadèmic per la Reial Acadèmia de Tolosa i soci de mèrit de les Reials Societats de Jaca i Saragossa. Obres: Passà al gravat un gran nombre de dissenys de Pere Pau Montaña i altres pintures originals d'artistes que foren recomanats en les *Obras de Mengs* (1780), principalment.

Molet, Salvador (1773-1836) pintor. Especialitzat en la pintura de flors per l'estampació en teixits. Anà pensionat per la Junta de Comerç a València, sota les directrius de Benito Espinós. Molta de la seva obra de l'antic Museu de la Junta de Comerç prové del seu període pensionat (1791-1794).

Molina i Casamajó, Francesc Daniel (1815-1866) arquitecte. Deixeble d'Antoni Celles i Josep Casademunt. Guanyà un premi per un projecte de biblioteca (1838) i fou Acadèmic (1843) per la Real Academia de San Fernando. Obres: Projectà la Plaça Reial (1848-1859); el Monument a l'almirall català Galcerán Marquet (1844-1849); el Monument al general Castaños en el passeig de Sant Joan (1852) en memòria del consellers barcelonins morts per la febre groga de 1821. Projectà i realitzà la urbanització de la Plaça del Pla de Palau (1856). Finalitzà les obres de l'ajuntament de Barcelona iniciades per Mas i Vila, al qual succeí el 1855 com arquitecte municipal. Projectà la Façana del Teatre Principal de Barcelona (1845); la font de la Plaça del Rei (1853) desapareguda el 1935, amb un cos arquitectònic de traça neogòtica; l'església de la Misericòrdia a Canet de Mar (1852); la plaça de braus a Vic; i l'altar de la Immaculada a Lloret de Mar, entre d'altres.

Montano, Manuel (?-1845), pintor. Fou un dels primers deixebles de l'Escuela de Cadis que anà a Roma pensionat l'any 1795 sota la protecció d'Azara. L'any 1803 obtingué la plaça d'ajudant de Pintura a l'Escola gaditana i el 1805 fou Tinent de Pintura.

Montaña i Cantó, Pau (1775-1801), pintor. Fill del director de l'Escola Gratuïta de Dibuix Pere Pau Montaña. Premiat a l'Escola de Llotja el 1786 i el 1793. Anà pensionat a l'Acadèmia de San Fernando a perfeccionar-se sota la direcció de Mariano Salvador Maella. Tornà a Barcelona el 1800 i fou nomenat professor de l'Escola d'Olot. Obres: la *Concepció* per l'església de les Carmelites Calçades de Barcelona. Obres realitzades a Madrid com a pensionat: Sant Pau còpia de Guido Reni (1795); *Sant Joan Evangelista* còpia de l'original d'Alonso Cano (1795); *Heroides amb el cap del Baptista* còpia de Guido Reni (a.1796); la *Puríssima Concepció* còpia de Murillo (1795-1797); el Retrat dels reis *Carles IV i Maria Lluïsa* de Parma, còpia de l'original de Maella (1798); la còpia de l'*Autoretrat* de Murillo (1798), i la còpia de la *Beatrice Cenci* atribuïda a Guido Reni (a.1796). La seva obra més famosa i coneguda fou l'*Al·legoria de la Pau de Basilea*, guanyadora del segon premi de pintura en el concurs celebrat a la Real Academia de San Fernando (1796).

Montaña [Muntanya-Montanya]³ i Llanes, Pere Pau (1749-1803), pintor. Deixeble de Francesc Tramulles. Professor de l'Escola de Llotja (1775) i director (1797). Destacà pels seus programes pictòrics desenvolupats en palaus i residències catalanes i per la seva tasca pedagògica. Obres conservades: a l'església de la Mercè els temes de la Passió (1780-1781), els sostre de l'edifici de Llotja, l'*Al·legoria a Carles III* (1787), pintures en els salons de la Duana, avui Govern Civil (1790), en Santa Maria de Mataró (1793), en el saló del palau Bofarull a Reus (1798) i en el palau Palmerola, recentment redescobertes i actualment en estudi, entre altres. Així com de nombrosos dissenys que foren gravats per Pasqual Pere Moles.

Montengón, Pedro (1745-1824), escriptor, exjesuïta establert a Ferrara. Es va veure afavorit pels informes facilitats per Azara, i aconseguí una doble pensió. Publicà a Ferrara les *Odas* de Filópatro (1778-79), i a Madrid, l'*Antenor* (1788) i l'*Eusebio* (1786-88).

³ Tot i que en gran part de la bibliografia apareix com Muntanya i atès que la documentació està signada com a "Pedro Pablo Montaña" i que encara no s'ha fet un treball a fons dedicat només al pintor, hem optat per citar-lo a ell i al seu fill com a "Montaña" per seguir un criteri, i no Muntanya o Montanya com també hi figuren en diversos estudis.

Montfaucon, Bernard de (1655-1741), erudit, monge benedictí, historiador a l'abadia de St.Germain a dèrs Prés a París.

Montiano y Luyando, Agustín (1697-1764). Fundador i director en perpetuïtat de l'Academia de la Historia i impulsor de l'Academia Sevillana de Buenas Letras (1738) i membre de la de Barcelona. Secretari del Consell de S. M. de la Cambra de Gràcia i Justícia i Estat de Castella. Organitzador de tertúlies a les quals assistiren Eugenio Llaguno, Bernardo de Iriarte i el mateix Azara, abans de marxar a Roma (1766).

Moñino, José (vegeu: Floridablanca, comte de)

Mor de Fuentes, José (1761-1844) enginyer naval i literat. Va traduir *Tàcit i Salusti*, *La nueva Eloisa* de Rousseau, *Las cuitas de Werther* de Goethe, la *Historia de la Revolución en Francia* de Thiers i la *Historia de la decadencia y ruina del Imperio romano* de Gibbon (Barcelona 1842), poeta, dramaturg i novel·lista. El 1835 escriví el *Bosquejillo*, obra en la qual tractava d'oposar-se al romanticisme literari i el 1840 realitzà l'*Elogio de D. Nicolàs de Azara*. L'any 1839 s'interessà per reeditar el *Ciceró* d'Azara, però la seva mort ho va impedir.

Moratín, Leandro Fernández de (1760-1828), literat. Gaudí de la protecció de Jovellanos i de Floridablanca. Viatjà a Roma i visità Azara a Tívoli del 13/2/1796 al 21/3/1796, assistí als seus cenacles romans i l'acompanyà en algunes visites culturals al Campidoglio i fins i tot a visitar el Palazzo Vecchio de Florència. Entre els *Arcadi* rebé el nom d'Inarco Celenio. Publicà *La Comedia Nueva* (Parma 1796) i *Obras dramáticas y líricas* (París 1825), entre altres.

Morató (Moretó) i Brugaroles, Carlos (1721-1783), escultor barrocs. Protegit del bisbe Mesquida de Solsona per qui realitzà el retaule de la Mare de Déu de la Mercè a la Seu de Solsona. Famós pel retaule del cambril del santuari del Miracle de Riner (1747-1758). Treballà per les esglésies parroquials d'Anglesola (1762), el retaule de Setmana Santa per l'església de Santa Teresa a Vic, el retaule de sant Feliu per a la confraria del Roser (1767) i l'ampliació de la parroquial de Torelló (1774), i el retaule per la capella de la Santa Creu a Anglesola (a. 1770-1780), entre altres. L'any 1778 va perdre el contracte d'obres de Santa Maria a Mataró (1761), adjudicat a Salvador Gurri.

Morató (Moretó) Puig, Josep (s.XVIII-XIX), escultor. Deixeble de l'Escola de Barcelona, competí per a premi junt amb Antoni Solà (1797). S'encarregà de tot el programa escultòric per a decorar el Laberint d'Horta amb estàtues, bustos i baix relleus ajudat per Josep de Dalmau.

Moreau de Saint Méry, Médéric Louis Élie (1750-1819). Conseller d'Estat (1799) i Administrador dels ducats de Parma, Piacenza i Guastalla (1802-1805). Ajudà a Azara a dur a terme la publicació en francès dels textos del seu germà Félix de Azara *Essais sur l'Histoire naturelle des Quadrupèdes de la province du Paraguay* (1801).

Morelli Fernández, Maddalena (1727-1800), poetessa. Membre dels *Arcadi*, amb el nom de "Corilla Olimpica". Don Luigi Gonzaga va ser el seu protector. Azara portà a Moratín a visitar-la a Florència (1795).

Morghen, Filippo (1730 -c.1807), gravador. Deixeble de Francesco Bartolozzi. Anà a Roma i Nàpols (a. 1757). L'any següent va néixer el seu fill Raffaello Morghen a Portici (Nàpols).

Morghen, Raffaello (1758-1823), gravador i pintor. Fill del gravador Filippo i deixeble i gendre de Giovanni Volpato amb taller a Roma. Raffaello s'establí a Florència, fou professor de l'Accademia d'aquesta ciutat i es va fer famós en la reproducció de les pintures de Leonardo, Rafael, Rubens, Guido Reni i Mengs, entre altres. Entre les seves obres més preuades cal esmentar "le vedute" de Nàpols i voltants, els gravats traduïts de les estances i les llotges vaticanes de Rafael, el *Sant Sopar* de Leonardo (1800), i la *Transfiguració* de Rafael (1795), terminada el 1801. Exposà en el Saló de París de 1821 i Napoleó el proposà per fer una escola de gravadors a París. Publicacions: *Principi del disegno tratti dalle più eccellenti statue antiche per li giovani che vogliono incamminarsi nello studio delle belle Arti, pubblicati ed incisi da Giovanni Volpato e Raffaele Morghen* (Roma 1786) o manual de models per les acadèmies; i un alumne seu N. Palmerini el *Catalogo delle opere di intaglio di Raffaello Morghen* (1810).

Muñoz, Vicente (1786-1856), pintor. Estudià en la Real Academia de San Luis. Retratà a Azara segons l'original de Mengs a inicis del segle XIX. Tela conservada a la Diputació de Saragossa.

Mur, Teodor (actiu s.XIX), escultor. El 1806 realitzà una rèplica en guix de la *Lucrecia moribunda* de Damia Campeny. La Junta de Comerç li atorgà la pensió per anar a Roma.

Napoli, Manuel (1759-1831), pintor. Conegut com el napolità. Assistí a les classes de la Real Academia de San Fernando des del 1769 i fou deixeble de l'estudi de Mariano Salvador Maella (1772). Candidat seleccionat per anar pensionat a Roma sota la direcció de Mengs (1776).

Navarro, Agustín (1754-1787), pintor. Desplaçat a Roma visqué l'ambient artístic d'Azara.

Neille, Félix de O' (s.XIX). Capità general, director de la Real Academia de San Luis a Saragossa.

Olivares Guerrero, Miguel (1748-1813), arquitecte. S'inicià com aparellador de les obres de la Colegiata de Xerès. Deixeble de la Real Academia de San Fernando, Acadèmic de Mèrit (1787), i director arquitecte de les obres a Cadis (1790). Probablement anà a Roma pel seu compte i fou nomenat Acadèmic de la romana di San Luca pel seu projecte d'un mausoleu (1792). Projectà un edifici de cinc plantes per la plaça de San Joan de Déu, amb façana (1795). Formà part del grup d'arquitectes espanyols protegits per Azara.

Oliver, Manuel (s.XVIII-XIX), escultor. Anà pel seu compte a Roma i posteriorment fou pensionat per la Junta de Comerç de Barcelona (1790-6), gràcies a la intervenció d'Azara. Rebé el premi Balestra de l'Accademia di San Luca pel seu grup escultòric *Creusa i Enees* (1788). Obres: les escultures al·legòriques d'*Amèrica* i *Àfrica*, col·locades al pati de l'edifici de Llotja (1802).

Oriol i Bernadet, Josep (1811-1860), arquitecte. Deixeble d'Antoni Celles. Col·laborà amb el seu professor en l'estudi del temple romà i les muralles de Barcelona. Agrimensor i arquitecte per la Real Academia de San Fernando (1833), doctor en ciències, membre de les societats Econòmiques de Barcelona i València i d'altres corporacions científiques, artístiques i literàries. Donà classes d'arquitectura i dibuix en la Societat Econòmica d'amics del País de Tarragona (1836-1840) i fou catedràtic de la classe de dibuix lineal de l'Escola de Llotja (1841). Publicà: *Tratado elemental completo de Dibujo lineal con aplicación a las artes* (1850 segona edició) i *Elementos de Geometría y Dibujo lineal para uso de las Escuelas, Colegios e Institutos* (1841). Construï a Sabadell com a arquitecte municipal l'Hospital i la Casa de Beneficència (1842-56), un pla d'eixample per Sabadell (1847), l'edifici de las Pescaderías (iniciat 1858) i el projecte del Manicomi de San Andreu del Palomar, tot a Sabadell. Va ser redactor i l'impulsor del *Boletín Enciclopédico de Nobles Artes*.

Orsini, comte (s.XIX). Azara li atorgà el càrrec de "Cap de la família" del Palau d'Espanya. (Des de l'any 1718 els Orsini foren anomenats prínceps assistents de Climent XI, i sis anys més tard, Pietro Francesco Orsini esdevingué papa amb el nom de Benet XIII.)

Ortiz Sanz, José (1739-1822), exjesuïta, clergue valencià. Azara va promoure el patrocini perquè fos el traductor dels llibres d'Arquitectura de Vitruvi al castellà. (Matriculat el 1766 a les classes de dibuix de la Reial Acadèmia de Sant Carles de València, anà a Roma el 26 de setembre de 1778 i allà sol·licità la pensió i ajuda per a la seva missió vitruviana on s'estigué fins el 1784. Traduí del llatí *Los diez libros de arquitectura de M.Vitruvio Polión* (1787); *Los quatro libros de arquitectura de Andrés Palladio, vicentino* (1797), i *Instituciones de Arquitectura Civil acomodadas en lo posible a la doctrina de Vitruvio* (1819); i de l'italià *El Teatro* de Francesco Milizia (1789) i els *Diálogos sobre las artes del diseño de Bottari* (1804).

Osori, Carlos de, nom utilitzat per Azara per eludir les intrigues polítiques i presentar-se davant de Leopold I.

Osuna, Pedro Alcántara Téllez-Girón, marquès de Peñafiel, ixe duc d' (1755-1807). Casat amb Maria Josefa Pimentel, duquessa de Benavente, Béjar, Gandia, Arcos i Monteagudo. Promotor per realitzar els gravats dels quadres de "los Reales Palacios", contactà amb Azara per sol·licitar-li ajut.

- Otamendi, Miguel de (s.XVIII-XIX), amic d'Azara. Antic company de la Secretaria d'Estat.
- Oteiza, Francisco de (s.XVIII-XIX). Intendent de l'Exèrcit i del Principat de Catalunya 1814. Retratat per Francesc Rodríguez (1816).
- Ottaviani, Giovanni (c. 1735-1808), gravador romà. Obtingué de Carles III el permís per utilitzar el títol de gravador de Carles III, gràcies a l'influència d'Azara. La Calcografia espanyola té la làmina del *Beat Miquel dels Sants*.
- Pacetti, Vincenzo (1746-1820), escultor i restaurador. Amic de Hamilton, Von Maron, Canova i d'Azara. Deixeble de Pietro Pacilli, restaurador d'antiguitats, a la seva mort heretà el seu estudi (1772). Guanyà el primer premi del Concurs Balestra amb el grup *Aquil·les i Pentesilea* (1773). Realitzà el monument en marbre a *SS.Michele e Magno* a Roma (1784) per encàrrec del cardenal Riminaldi. El seu estil seguí el de Camillo Rusconi i a partir de 1795 canvià d'acord amb l'estètica de Canova. Col·laborà amb Giuseppe Valadier en la realització dels dotze treballs d'Hèrcules en bronze per suportar una taula de la llibreria de la Sala Sixtina al Vaticà (1789).
- Paciaudi, Paolo Maria (1710-1785), bibliotecari del cardenal Spinelli. Després director de la Real Biblioteca de Parma i antiquari ducal.
- Padró i Cots, Jaume (1720-1803), escultor i arquitecte, amb obrador a Manresa. Especialitzat en obra religiosa anà del barroc progressivament cap a formulacions més classicistes. Obres: el retaule de les Santes Espines de Sampedor (1773-1774), el trasllat del cor de la nau central al presbiteri de l'església de Santa Maria de Cervera, i els bustos dels Dotze Apòstols, sant Martí, sant Bernat i el Salvador (1775); intervingué en la capella i en el retaule de la Universitat de Cervera (1780-1785); el sants Màrtirs (1781) per l'altar de la cripta de la Seu de Manresa; la Mare de Déu dels Dolors (1784) i el sant Francesc Xavier (1788) de Sant Martí de Maldà; i el retaule major de l'ermita de la Bovera, prop de Guimerà. Obres en les quals es detecta la influència de les aportacions de Juan Adán a Lleida.
- Padró i Marot, Tomàs (1778-1827), escultor. Fill de Jaume Padró i Cots. Nissaga de coneguts escultors barrocs manresans, junt amb el seu cosí Jaume Padró i Quer realitzaren el retaule del santuari de Santa Maria de Joncadella (1807), parròquia de l'antic municipi de Sant Martí de Torroella. El retaule de sant Joan del Coll a Manresa. Deixà inacabades dues imatges policromades per l'església de sant Francesc a Reus.
- Padró i Pijoan, Ramon (1809-1876), escultor i imatger. Deixeble i col·laborador de Damià Campeny, el trobem treballant en els Porxos d'en Xifré. Especialitzat en la talla de santcrists, continuà en les fórmules neoclàssiques dins de l'època romàntica. Obres: *l'Al·legoria de la ciutat de Barcelona* (a. 1850) terra cuita (MNAC) pensada per a coronar la façana de l'Ajuntament de Barcelona, la *Divina Pastora* (1850), *l'Àngel* per al monestir de Montserrat (1865) i *el Crist* en fusta (1868).
- Padró i Quer, Jaume (s.XVIII-XIX), fuster i arquitecte. Cosí de Tomàs Padró i Marot, amb ell realitzà el retaule del santuari de Santa Maria de Joncadella (1807), parròquia de l'antic municipi de Sant Martí de Torroella. Intervingué en l'obra del pont de Balsereny (1797).
- Pagliarini (s.XVIII), tipògraf. Destacà per la seva perícia tipogràfica i com a impressor. Gaudia de la patent d'Estampador de l'Església de S. Giacomo a Roma. Col·laborador d'Azara.
- Palomino, Juan Bernabé (1692-1777), a ell se li atribueix el ressorgiment del gravat en el segle XVIII a Espanya. Taller acadèmia en el seu domicili i més tard com a director de gravat en l'Acadèmia de San Fernando (1752). Treballà amb Tomás Francisco Prieto. Entre els seus deixebles descaren: Miquel Sorelló i Manuel Salvador Carmona.
- Panini, Rinaldo Giuseppe (1718-1812), arquitecte. Fill del famós vedutista Gian Paolo Pannini. Arquitecte del Real Palacio y de la casa de Santiago. Participà en l'aparat erigit en les exèquies de Carles III a la l'Església de Santiago sota les directrius d'Azara. Prèviament havia realitzat les arquitectures efímeres per a les exèquies a Roma de Bàrbara de Braganza (1759), Ferran VI

(1760) i Maria Amàlia de Saxònia (1761) dins d'un estil totalment barroc, que contrasta amb el que erigí Azara, basat en l'Antiguitat clàssica.

Panyó, Joan Carles (1755-1840), pintor i arquitecte. Estudià en l'Escola de Llotja i en fou professor. Director de la nova l'Escola de Dibuix d'Olot (1783) i de la de Girona (1790). El promotor de les dues escoles fou el bisbe de Girona, Tomás Lorenzana, germà del cardenal Lorenzana. A Girona decorà junt amb Francesc Tramulles la cúpula de la capella de San Narcís a la col·legiata de Sant Fèlix. A Barcelona se li coneix la decoració de l'Escola de Nàutica, la decoració mural a Llotja, coneguda per la sala del "vaixell". A Olot, a l'altar major, la pintura de la capella de Nostra Senyora del Tura i la decoració de la cúpula i el creuer; les teles a l'oli dedicades a sant Ciro i sant Lluís i santa Teresa i Sant Josep, i les escenes de la Passió decoren els murs laterals de la capella del sagrament a la parroquial de Sant Esteve, i el Sant Sopar, al refectori dels frares caputxins de l'esmentada vila. Treballs en una capella i el monument de Setmana Santa per les esglésies rurals de La Pinya i Puigpardines. La capital de la Garrotxa serà el bressol de pintors, considerat el "Barbizon catalán". Altres obres a can Noguer de Segueró i a la capella de Sant fructuós. A Reus la decoració del santuari de Nostra Senyora de la Misericòrdia i la pintura mural de la capella dels Dolors a Girona. Deixà l'Escola d'Olot sota la direcció del seu fill Narcís Pascual, el primer mestre de Joaquim Vayreda.

Paoli, Paolo Antonio (1722-1790), erudit. Es va fer famós en el món dels il·lustrats per l'edició *Paesti Quod Posidonian etiam dixere Rudera. Rovina della Citta di Pesto detta ancora Posidonia*, Roma (1784). Havia recuperat els dissenys del comte de Gazzola, en els quals havien participat els gravadors Volpato, Bartolozzi, Nolli i Baratta.

Parcerisa i Boada, Francesc Xavier (1803-1876), litògraf. Deixeble de l'Escola de Llotja. Il·lustrador de *Recuerdos y bellezas de España*. Participà en l'Exposició de Productes de la Indústria Espanyola (1844).

Paret y Alcázar, Luis (1746-1799), pintor. Deixeble del francès Charles de la Traverse. Acadèmic de Mèrit (1780), vicesecretari de l'Academia de San Fernando (1792). Participà en les il·lustracions de les *Memorias Históricas* i *Libro del Consulado* d'Antoni de Capmany. Traduí del grec els *Diálogos* de Luciano i amb la col·laboració de gravadors com Blai Ametller, Juan Moreno Tejada i altres il·lustrà amb els seus dibuixos nombrosos llibres literaris com *El Parnaso* de Quevedo, el *Quijote* i les *Novelas ejemplares* de Cervantes, entre altres.

Parreño, Isabel (s.XVIII), esposa del seu amic José Agustín Llano, marquesos de Llano. Membre dels *Arcadi*. Mengs realitzà el retrat més famós de la marquesa, conegut com "la mancheguita".

Pellicer y Saforcada, Juan Antonio (1738-1806), erudit. Bibliotecari de S.M. Va ser comentador i corrector de la *Biblioteca Hispana* de Nicolás Antonio, Azara comptava amb quatre edicions en la seva Biblioteca. Acadèmic de Número per la Real Academia de la Historia. Va ser autor de les "*Noticias para la Vida de Miguel de Cervantes Saavedra*", incloses en l'*Ensayo de una Biblioteca de Traductores Españoles* (1778), i del *Discurso sobre varias antigüedades en Madrid* (1791), les dues en la Biblioteca d'Azara. Publicà en nou volums *El Ingenioso Hidalgo don Quixote de la Mancha compuesto por Miguel de Cervantes Saavedra* (1798-1800) amb notes, vinyetes i una anàlisi del llibre, junt a la vida de l'autor, publicats per D. Gabriel Sancha. Sol·licità l'ajut d'Azara per fer una valoració del seu Quixot.

Penna, Agostino (?-d.1800), escultor. A través del diari d'Antonio Canova sabem que va estar actiu a Roma entre 1768 i 1800. El 21 de setembre de 1779 el venecià el destacava com el millor escultor de Roma.

Percier, Charles (1764-1838), arquitecte. Va estar a Roma (1786-1789), a l'entorn cultural d'Azara. A París treballà en col·laboració amb Pierre François Fontaine per al Directori i per Napoleó I.

Percy, Milord, Earl of Northumberland (s.XVIII), conegut com Senyor anglès. *Dilettanti* fou promotor d'art. Encarregà a Giuseppe Cades reproduir l'*Adonis*, dissenyat per Mengs trobat a Villa Negroni. Prèviament, Mengs li havia copiat algunes de les obres més importants de Rafael (1752).

Pérez, Silvestre (1767-1825), arquitecte. Pensionat per la Real Academia de San Fernando a Roma (1791-1796). Participà en les excavacions promogudes per Azara a Villa di Mecenate (1793/4). Acadèmic de Mèrit (1790). Tinent Director d'Arquitectura (1805). Fou professor d'Antoni Celles. Com a arquitecte municipal es dedicà principalment a la vigilància i obres relacionades en la conducció de l'aigua. Encarregat de mesurar i delinear els millors edificis de Madrid. Rehabilità la casa del marquès d'Escalona. L'ajuntament d'aquesta ciutat li encarregà aixecar un arc triomfal a la Porta de Toledo per on entraria Jose Bonaparte (1810). Projectà el Saló de Corts en San Francisco el Grande (1810) avui en la Biblioteca Nacional. Realitzà les propostes urbanístiques per la plaça de Santa Ana (1810) i San Miguel (1811). Nomenat arquitecte municipal de San Sebastià. S'estableix al País Basc després d'haver-se exiliat a França pel retorn de Ferran VII, on realitzà diverses obres: la Casa consistorial de Sant Sebastià (1823) repetia la configuració de la de Bilbao (1819); la Plaça de Ferran VII o Plaça nova de Bilbao (1821-1851); l'Hospital Civil de Bilbao, a Achuri (1818-1835); la parroquial de Bermeo (1822), entra altres.

Petit Radel, Louise Françoise (1739-1808), arquitecte. Modernitzà amb un dòric grec les columnes gòtiques de l'església de St. Médard a París (1784). Publicà entre altres escrits: *Recherches sur les Monuments Cyclopéens et description de la collection des modèles en relief* (1841).

Pi i Arimon, Andreu Avel·lí (1793-d. 1851), historiador. Ingressà a l'Academia de la Historia de Madrid (1834). Formà part de la comissió que es féu càrrec dels llibres i documents dels convents suprimits a Barcelona (1835). S'encarregà junt amb l'arquitecte Josep Oriol Mestres (deixeble d'Antoni Celles) d'investigar la muralla de Barcelona sota el patrocini de la Junta de la Comerç. La Memòria d'aquest treball està inclosa en la seva publicació *Barcelona Antigua y Moderna, ó descripcion é historia de esta ciudad desde su fundacion hasta nuestros dias* (1854).

Pichler, Giovanni (1734-1791), gravador en pedra. Esculpí per a la Princesa Santa Croce un *Ettore* i un camafeu en ònix a quatre colors. Famós per utilitzar pedres de dimensions inferiors a 3 cm.

Pichler, Luigi (1773-1854), germanastre de Giovanni, gravador en pedra tallada. Va assolir renom per la seva reproducció del *Triomf d'Alexandre* de Bertel Thorvaldsen.

Pignatelli, Joseph (1737-1811), «Grande de España» i príncep del Sacre Imperi. Membre de la més alta noblesa aragonesa, germà del comte de Fuentes, ambaixador a París, i emparentat amb el comte d'Aranda. El seu nebot, el duc de Villahermosa fou ambaixador de Torí (1779-1784). Deixà constància que la seguretat i pau dels exjesuïtes de Bolonya i Ferrara, les devien a Azara. Amic i protector de Vicente Requeno.

Pignatelli, Ramón (1734-c. 1793), comte de Fuentes. Canonge de la catedral de Saragossa i cofundador de la Sociedad Aragonesa de Amigos del País (1776). Acadèmic d'Honor a la Real Academia de San Fernando. Assistí a l'acte de nomenament d'Azara Acadèmic d'Honor de la mateixa. Fou retratat per Francisco de Goya.

Piranesi, Francesco (1758-1810), gravador. Un dels nombrosos fills de Giovanni Battista Piranesi, continuador en el comerç del gravat iniciat pel seu pare. Fou cònsol de Suècia a Nàpols. Republicà jacobí. Anà a París (1798) i fundà amb els seus germans Angelo i Laura la Calcographie des Piranese frères i un taller de models antics en terracotta. Edità les *Oeuvres complètes de Jean-Baptiste Piranèse* (1800-1807).

Pirolì, Tommaso (1752-1824), gravador. Participà en obres patrocinades o promogudes per Azara.

Pius VI (Papa de 1775 a 1799), abans Monsenyor Gianangelo Braschi (1717-1799). Tresorer de Climent XIV. Azara va actuar de conseller en la reorganització del Museu Pio Clementino. També va intervenir en l'elaboració bodoniana del *Breve di Pio VI* (1781). El 23 de juny de 1796 durant l'ocupació francesa Azara signà en nom del Papa l'Armistici de Bolonya i el 19 de febrer de 1797, la Pau de Tolentino. El 15 de febrer de 1798 es proclamà la República Romana i el Papa fou exiliat a Siena, Florència, Briançon i finalment a Valence, on morí.

Pla Durán, Francesc, dit "El Vigatà" (1743-1805), pintor. Deixeble de Manuel Tramulles (1757). Mestre pintor en el Col·legi de Pintors (1771), cònsol segon (1776), examinador (1781) i cònsol primer (1782). Amb taller al carrer Comtal (1787) i a Nou de la Rambla (1792). Participà en el concurs

de la Junta de Comerç per a les places d'ajudants de direcció a l'Escola Gratuïta, guanyades per Pere Pau Montaña i Marià Illa. Obres: les pintures murals de la casa Fontcuberta a Vic (c. 1770) i la seva participació junt amb el seu cunyat Llucià Romeu en la Casa Cortada (c. 1780); el programa pictòric a l'interior i exterior del palau Moja, sobresurt el conjunt del gran saló (1791); les pintures de la casa del marquès de Monistrol ara adaptades al Palau de Pedralbes; les del palau episcopal de Barcelona; les del comerciant Joan Ribera (1793), avui al Museu Pau Casals del Vendrell; les de l'antiga casa Serra; les de la casa Bulbena i les del baró de Savassona. La seva obra presenta algunes irregularitats probablement per la participació d'altres pintors del seu taller.

Pla, Joaquim (1745-1817), jesuïta. Filòleg, vicebibliotecari a Ferrara, quan Llucià Gallissà era el director de la llibreria de la Universitat. Obtingué la càtedra de llengua caldea a la Universitat de Bolonya. Tornà a Espanya el 1798, però pocs anys més tard tornà a ser desterrat i s'establí a Roma, on fou prefecte de la biblioteca Barberini. Restablerta la Compañia de Jesús amb el papa Pius VII, tornà a l'orde (1814). Els seus estudis filològics provençals a Itàlia influïren a Catalunya i es considerat un precursor del treball de Milà i Fontanals.

Planella, Gabriel (1754-1824), pintor i escenògraf. Cònsol de col·legi de Pintor (1773). Pare d'una nissaga de pintors. Ajudà a Francesc Xiurach en les escenografies del Teatre de la Santa Creu.

Planella i Conxello, Bonaventura (1772-1844), pintor, escenògraf, dibuixant, gravador i il·lustrador de llibres. Fou deixeble de l'Escola de Llotja i premiat des de l'any 1791 al 1803. Arribà a professor l'any 1804 i es mantingué en el lloc durant l'ocupació francesa. Obres: possible participació en la decoració dels sostres de la Casa Castellarnau. Dissenyà les il·lustracions dels gravats de la Màscara Reial (1802); pintà l'*Al·legoria de la Junta de Comerç* (1803) a Llotja; *La sepultura dels dos fills de Resfà, El martiri del set germans Macabeus i de la seva mare, i una Epifania* (1806), de la capella dels Desemparats en l'església de Santa Maria del Pi; la decoració pictòrica a la casa Gassó de la Plaça de Santa Anna encarregades per Erasme de Gònima (1807) i la seva participació en la celebració de la beatificació de Sant Josep Oriol (1807). A Girona cap el 1811 treballà com a delineant de l'Estat Major de l'Exèrcit; les obres pictòriques i decoratives a l'església de Santa Maria del Pi (a. 1827-33); les al·legories de *La Immortalitat* i *La Puresa* (c. 1833). Atret per l'escenografia es dedicà a fer muntages per al Teatre de la Santa Creu i altres teatres arreu de Catalunya (1812-40).

Planella i Conxello, Joaquim (1779-1875), pintor de composicions florals.

Planella i Conxello, Gabriel (1780-1850), pintor. Professor de l'Escola de Llotja, en l'especialitat de flors.

Planella i Conxello, Ramon (1783-Roma 1819), pintor. Deixeble de l'Escola de Llotja, premiat els anys 1799 i 1805. Ocupà la plaça d'ajudant en la classe de flors en absència de Carles Ardit i professor (1814). Morí pensionat a Roma i l'escultor Antoni Solà va trametre el mes de gener de 1821 la seva còpia de la *Sagrada Companyia* de Benvenuto Tisi, Il Garofalo, i la còpia del *Triomf de Galatea* de Rafael de Sanzio, aquesta última acabada per Pelegrí Clavé, realitzades entre 1816 i 1819. Abans de marxar a Roma retratà al director de l'Escola de Llotja, *Jaume Folch i Costa* (1815).

Planella i Coromina, Francesc (1802-1870), pintor. Fill de Bonaventura Planella. Estudià en l'Escola de Llotja i passà després a La Habana.

Ponfredi, Gian Battista (actiu a Roma de 1715 a 1795), pintor. Director de la Fabbrica pontificia del mosaici.

Pont, Gaietà (?-d.1853), pintor. Deixeble de Llotja fou premiat a partir de l'any 1791 amb diverses gratificacions pels seus dissenys en les classes del model del natural. Nomenat ajudant de tinent de director sense sou (1803). A la mort de Pere Pau Montaña sol·licità la plaça, sense obtenir-hi èxit. Es titulà tinent director supernumerari (1807) títol que fou rebutjat des de Madrid. Fou ajudant titulat (1814). Arribà a professor de dibuix de figures. Obres: fou col·laborador dels programes pictòrics de Pere Pau Montaña en els edificis barcelonins i reproduí l'*Aparició de l'àngel a sant Francesc* d'Antoni Viladomat (1815).

- Ponz, Antonio (1725-1792), erudit i viatger. Anà a Roma el 1751, on coincidí amb Winckelmann i Mengs. Viatjà a Nàpols el 1759 per observar les excavacions de Pompeia i Herculà. Tornà a Espanya (1761) i li fou encarregat pel govern d'examinar i catalogar els còdices del Real Monasterio de El Escorial. El 1771 inicià el seu viatge per Espanya, i s'edità el primer volum el 1772 (*Viaje de España 1772-91*) i el *Viaje fuera de España* (1785). Secretari de la Real Academia de San Fernando (1776-1790), el seu successor en l'Acadèmia, Isidoro Bosarte, edità el darrer volum de Ponz (1794). També rebé el títol d'Acadèmic d'Honor de l'Accademia di San Luca.
- Porlier, Antonio (s.XVIII-XIX), marquès de Bajamar. Ministre de Gràcia i Justícia, una de les feines del seu càrrec fou la d'atorgar pensions. L'any 1792 l'assignaren la presidència del Consell d'Índies.
- Pou i Puigserver, Bartomeu (1727-1802), jesuïta i hel·lenista. Fou professor d'humanitats en el col·legi de Sant Bernat, en la Universitat de Cervera i a Tarragona fins l'any 1767 que marxà exiliat a Itàlia. S'establí a Bolonya. El comte de Floridablanca demanà informes a Azara sobre la publicació del seu *Herodot* (1785), el qual mantingué les seves reserves sobre aquesta empresa tot i que destacà la seva aplicació. Per aquest motiu, Pou fou més partidari de l'arquebisbe Despuig que del diplomàtic. Finalment, li publicaren l'*Herodot* l'any 1846 sota el patrocini de Juan Despuig Zaforteza, el seu deixeble i nebot del cardenal Despuig, després de ser revisat. Obres: *La historia de la filosofia* (1763) i traduï al castellà l'*Herodot* (1846) i la *Vida de la Beata Catalina* (1797).
- Pozzi, Francesco (1750-h.1805), gravador. Participà en obres patrocinades i promogudes per Azara.
- Preciado de la Vega, Francisco (1713-1789), pintor. Marxà a Roma i fou deixeble de Sebastiano Conca. Nomenat director dels pensionats espanyols, càrrec que exercí des de 1759 fins a la seva mort l'any 1789. Secretari i Acadèmic de Mèrit de l'Accademia di San Luca. Obres més conegudes: *La hija de Jefte*, *Alegoria de la Pa* i *Alegoria de la Reial Academia de San Fernando*. Escriví: *La Arcadia pictórica* (1789).
- Prieto, Tomás Francisco (1716-1782), gravador de medalles. Encunyà les medalles del casament dels prínceps Carles i Maria Lluïsa, afer en el qual participà Azara. Gravador del Rei (1748) i de segells de S.M. (1754). L'any 1761 fou gravador general de totes les Cases de Moneda d'Espanya i Índies i des del 1752 director general del gravat en la Real Academia de San Fernando. També, Azara col·laborà en la llegenda que Prieto gravà en la medalla de *La defensa del castell de Morro a La Habana* (1763).
- Puiguirguer i Burgés, Tomás de (1793-1872), pintor. Canonge (1819) i degà del Capítol de Barcelona (1834), es dedicà a la pintura, preferentment a la reproducció de quadres de Mengs, els quals llegà al Museu de la Reial Academia de Belles Arts de Sant Jordi per testament el 26 de maig de 1869. Obres: la còpia del presumpte retrat d'*Andrea Navagero* de Rafael de Sanzio, i les dels originals de Mengs del retrat de *José Nicolás de Azara*, de *Margarita Guazzi* i del *Ismael Mengs* (fill del pintor bohemí), totes sense datar. Participà en l'Exposició de Productes de la Indústria Espanyola (1844).
- Quatremère de Quincy, A. C. (1755-1849), arquitecte, arqueòleg, escultor, però més conegut com a crític i historiador de l'art i per les seves teories sobre la bellesa. Anà a Roma entre el 1776 i 1780. Publicà el *Dictionnaire Méthodique*, on destacava la noblesa i la grandesa de la paraula estil, i *Canova et ses ouvrages où mémoires historiques sur la vie et les travaux de ce célèbre artiste* (París 1834).
- Ramonet, Juan José (s.XVIII-XIX), pintor. Citat com a pensionat que fou enviat a Roma sota la tutela d'Azara per l'Escuela de Nobles Artes de Cádiz. Guanyà un premi a l'Accademia del nu (1797).
- Ramos Albertós, Francisco Javier (1744-1817), pintor. Amic d'Azara. Guanyà el primer premi de «pensado» de segona classe el 1763 amb el tema *Mort de l'assassí de Lucio Pisón*. Pintor de Cambra (1787), Acadèmic de mèrit de la Real Academia de San Fernando (1788), Tinent Director de Pintura (1794). Deixeble de Mengs, considerat el millor per Azara. Pintà les al·legories al despatx i dormitori del diplomàtic en el Palau d'Espanya a Roma. A Toledo deixà la seva petja en les esglésies dels Santos Justo y Pastor, la de San Torcuato, la de San Marcos i la de Santiago; i en el monestir de San Clemente la Real (1795).

- Ratti, Carlo Giuseppe (1737-1795), jesuïta, pintor. Director de pintura de l'Acadèmia Lingüística de Gènova. Seguidor de l'estil de Mengs, fou ajudat per aquest durant la seva estada a Roma (1770-1774). Va escriure la vida de Mengs, però Azara la considerà una obra inferior i el titllà de «Zoppo» i «plagiari» en les seves cartes. Escriví: *Epilogo della vita del fu Cavalier Antonio Raffaello Mengs, primo pittor di Camera di Sua Maestà Cattolica...* (1779). Darrerament se li ha atribuït la pintura de *l'Adoració dels Pastors* que es conserva a la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, basada en un original de Mengs.
- Rejón de Silva y Lucas, Diego Antonio (1735-1796), il·lustrat. Acadèmic d'Honor de la Real Academia de San Fernando (1789) i consiliari (1787), del Consell de S.M., secretari oficial de la Secretaria d'Estat. Obres: traduï el *Tratado de la pintura de Leonardo da Vinci y los tres libros que sobre el mismo artes escribió Leon Battista Alberti* (1784) i d'altres textos de Winckelmann, llegats a l'Acadèmia, i fou autor de *La pintura, poema didáctico en tres cantos* (1786) i del *Diccionario de las nobles artes para instrucción de los aficionados y uso de los profesores* (1788).
- Renart i Arús, Francesc (1783-1853), arquitecte. De formació humanista i tècnica a l'entorn dels cenacles del seu pare, Josep Renart i Closas. Admés en el gremi de mestres de cases, arquitectes i molers (1803). S'enfrontà a l'arquitecte Pere Serra i Bosch per motius corporatius i va perdre la plaça d'arquitecte substituït al Tribunal Reial Ordinari (1826). Substituï a Antoni Celles com a professor interí de l'Escola de Barcelona (setembre 1824-gener 1825). Acadèmic de mèrit (1830), amb aquest títol recuperà el seu antic càrrec (1833). Obres: l'església de Sant Feliu de Llobregat (1821-24) i la de Santa Maria a Sants (1828), totes dues destruïdes el 1936, i la casa de la Rambla núm. 105 cantonada al carrer del Carmen (1824), projectà les canalitzacions del Besòs i del Llobregat, entre altres. Publicà: *Vignola Centesimal* (París 1844).
- Renart i Closas, Josep (1746-1824), fill del mestre d'obres Francesc Renart (1723-1791). Als quinze anys participà com a peó en les obres del Col·legi de Cirurgia de Barcelona segons el projecte de Ventura Rodríguez. Intervingué en obres eclesiàstiques, edificis residencials dirigits per enginyers militars. No obtingué el títol d'Acadèmic (1778) però fou famós per les reunions acadèmiques celebrades per tractar qüestions arquitectòniques. Escriví els *Quinzenaris* en els quals demostra ser un admirador i defensor dels tractats d'Andrea Palladio i Francesco Milizia.
- Renouard, Antonio Agostino (s.XVIII-XIX), llibreter de París i biògraf francès. S'interessà per les edicions bodonians dels clàssics d'Azara i per l'excavació a Villa di Mecenate. Va tenir molt bones relacions amb Louis-Gabriel Michaud, impressor del Rei francès.
- Requeno, Vicente (1743-1811), exjesuïta i protegit d'Azara. Realitzà l'assaig sobre l'encàustica titulat *Saggi sul restabilimento dell'antica Arte de' Greci e Romani pittori* (1784) i s'edità una segona edició a Parma (1787), sota el patrocini d'Azara; i publicà *Principi, Progressi, Perfezione, Perdita, e Ristabilimento dell'Antica Arte...* (1790). Així mateix, Azara li aconseguí millores a la seva pensió, a més de prestigi per la seva dedicació a l'estudi de l'antic.
- Rezzonico, cardenal (1724-1799), nebot de Climent XIII. Secretari d'Estat i del Despatx Universal de Gràcia i Justícia, Conseller d'Estat de S. M. Acadèmic d'Honor de l'Accademia di S.Luca. Defensor de les *Obras de Mengs* d'Azara. En les cartes el diplomàtic l'esmentava amb el nom de «Gobbo».
- Reynolds, Joshua (1723-1792), pintor. Anà a Itàlia (1750-52) on coincidí amb Mengs i Winckelmann. Pintor del Rei (1784), s'especialitzà en el retrat. Primer president de la Royal Academy, seguidor de l'estètica de Mengs, cal destacar els seus quinze *Discours* pronunciats a l'Acadèmia anglesa (1769-90) publicats (1796).
- Ribera y Fernández, Juan Antonio (1782-1860), pintor neoclàssic. Deixeble de Ramón Bayeu, guanyà el segon premi de pintura de la Real Academia de San Fernando (1802). Anà pensionat a París i passà pel taller de David i després a Roma al servei de Carles IV i M. Lluïsa. Fou pintor de cambra de Carles IV (1811) i de Ferran VII (1816). Acadèmic de mèrit (1820), tinent director (1827) i professor de dibuix de la Real Academia de Madrid (1838). Obra més coneguda: *Cincinato abandona la labranza para dictar leyes a Roma*.

Ribó i Mir, Segimon (1799-1854), pintor. Deixeble de l'Escola de Barcelona, anà pensionat a Roma. Acadèmic per la Real Academia de San Fernando. Professor de Llotja (1841-54). Obres: *Naixement de Venus* (1825).

Ridolfi (s.XVIII), encarregat de celebrar les exèquies de Carles III en la capella Pontifícia. Azara va intervenir en l'edició bodoniana de: *In Funere Caroli III Hispaniarum Regis Catholici [...]* *L'Oració Fúnebre* de Ridolfi (1789).

Rigalt i Fargas, Pau (1778-1845), pintor, decorador i escenògraf. Deixeble de l'Escola de Llotja de Barcelona, premiat l'any 1794 i 1795. De 1808 a 1814 s'ajornà a Sitges on decorà diverses mansions. Director de les decoracions i maquinària del Teatre Pincipal. Durant la pesta groga (1821) es refugià a Manlleu i decorà el teatre de Torelló. El 1825 fou nomenat professor de perspectiva i paisatge a l'Escola de Barcelona. Obres: *Diana descansant* (1799), dibuixà i dirigí els cadafals en memòria dels màrtirs de la Independència espanyola (1815), pintor i maquetista del Teatre de la Santa Creu; i pintà el Saló del Jutjat d'"Avenencias" a l'Edifici de Llotja (1831), entre altres.

Rigalt i Farriols, Lluís (1814-1894), pintor. S'especialitzà en el gènere del paisatge. Anà a l'Escola Gratuïta de Dibuix de Barcelona i fou alumne d'Antoni Celles, Francesc Rodríguez, Damià Campeny, Bonaventura Planella, Salvador Mayol i del seu pare (1827). S'encarregà de fer l'inventari dels convents que havien de ser destruït (1837), i més tard classificà les obres. Fou acadèmic de mèrit i professor (1840) i tinent director supernumerari (1844) i director de les classes de perspectiva i paisatge (1845) a la mort del seu pare. Realitzà els dibuixos per la Casa Xifré (1839) i col·laborà com a dibuixant i gravador en el volum dedicat a Catalunya de la sèrie *España. Obra pintoresca* de Francesc Pi i Margall (1842) i els dibuixos de la façana de l'Hospital d'Areny de Mar (1846), la seva trajectòria continuà en el dibuix de diversos indrets de Catalunya. Llegà a la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi més de set-cents dibuixos.

Riminaldi, cardenal (s.XVIII). Marmessor junt amb Azara del llegat del pintor Mengs. Ambdós celebraren funerals per honorar a Anton Raphael Mengs (1779).

Roca i Bros, Josep (1815-1877), arquitecte. Deixeble d'Antoni Celles i Josep Casademunt. Acadèmic (1841), actiu a Girona i Figueres. Fundà una Acadèmia d'Arquitectura Neoclàssica (1853) fidel als principis d'arquitectura neoclàssica i lluny de les posicions teòriques historicistes. Construï la casa Romaguera (1850), la casa Fages (1852), la casa Oriol (1859) i les cases de Busés i Rodeja (1862), el teatre Municipal (1848-50), actual Museu Dalí, entre altres.

Roca Rodríguez, Manuel (1767-1840), pintor. Un dels primers deixebles de l'Escola de Cadis que anà a Roma pensionat (1795) sota la protecció d'Azara. L'any 1803 fou ajudant de Pintura a l'Escola gaditana i el 1812 guanyà la plaça per oposició de la Direcció de Pintura. Acadèmic de Mèrit (1843). Destacà com a retratista.

Roca Sallent, Antoni (?-d.1869), gravador en talla dolça. Format a l'Escola de Llotja, a mitjans del segle XIX seguia la tècnica de Pasqual Pere Moles malgrat imposar-se amb força la litografia. Alumne brillant successor del gravador Joan Masferrer en la càtedra de gravat (1844). Acadèmic (1850). Participà en la il·lustració de *España. Obra pintoresca* (1842); la *Barcelona antigua y moderna* (1854), els trenta volums de la *Biografía eclesiástica* (1848-68) i la *Història de Catalunya*, de Víctor Balaguer.

Roda y Arrieta, Manuel de (1707-1782), marquès de, polític il·lustrat. L'any 1766 Azara el succeí a Roma en el càrrec d'Agent de Precs (1757-1765). Secretari de Gràcia i Justícia (1765). Amic i protector d'Azara. Antijesuïta, participà en l'expulsió dels jesuïtes (1767) i en dissoldre la Compañía (1773). Acadèmic de la Història.

Rodés Aries, Vicent (1791-1858), pintor, cultivà el retrat. Estudià en la Real Academia de San Carlos i fou Acadèmic (1817). Es traslladà a Barcelona el 1820. Realitzà el retrat del *Comte de Santa Clara* i dos anys més tard la Junta de Comerç el feia professor de Color i Composició de l'Escola Gratuïta de Dibuix de Barcelona i director de l'Escola (1840-1858). Fou retratat per Jaume Batlle. Obres: Retrat del rei *Ferran VII* (1834); el de l'intendent *Antonio de Barata* (1834); el de l'intendent *Manuel de Fidalgo* (1834), *Sara presentant Hagar l'egípcia al seu marit* (1835);

Retrat de *Damià Campeny* (1838); el de l'industrial *Pau Vilaregut i Albalfull* (1846); i el de *Joaquima Duran i Manella* (1846), entre altres.

Rodríguez i Pusat, Francesc (1767-1840), pintor. Deixeble de l'Escola de Barcelona. Guanyà la pensió per anar a Roma, sota la tutela d'Azara (1790-1796). Primer ajudant de professor de pintura (1787), tinent director i després director de l'Escola Gratuïta de Dibuix de Barcelona (1827-1840). Va ser Acadèmic de Mèrit de la Real Academia de San Luis (1819). Obres: *Penteu assassinat a la festa de Bacus* (1789); còpia d'*Heliodor foragitat del temple* de l'original de Rafael (1791); còpia de la *Magdalena penitent* d'Annibale Carracci (1791); participà en el guarniment i decoració de l'Edifici Llotja per a la vinguda dels reis (1802); l'*Autoretrat* (c.1805); còpia de la *Visió de sant Bernat* de Placido Costanzi (1814); retrat de l'intendent *Francisco de Oteiza* (1816); el de l'intendent *José de Ansa* (1816); el de l'intendent *Juan Bautista de Ero y Azpiroz* (c.1820); el de l'intendent *Vicenç de Frígola* (c.1825); el de l'intendent *Domènec Maria de Barrafón i Vinyals* (1830); *Sant Joan en el desert* (c.1833); i el retrat de l'intendent *Pedro de Alcántara Díaz de Labandero* (c.1833).

Rogent i Amat, Elies (1821-1897), arquitecte. Estudià en l'Escola de Llotja en les aules de Josep Casademunt (1840). Acadèmic per la Real Academia de San Fernando (1845).

Roig i Torné, Vicenç, conegut per Vicentó (s.XIX), arquitecte i escultor. Obres: *Presentació al temple* (Seu de Tarragona) i dissenyà el *Teatre Principal* (1820) d'aquesta ciutat romana. Es conserven diversos dibuixos de la Guerra del Francès al Museu Arqueològic de Tarragona.

Romeu Quingles, Lluçia (1761-d. 1846), pintor decorador d'interiors de palaus barcelonins. Cunyat de Francesc Pla «el Vigatà». Deixeble de l'Escola Gratuïta de Dibuix de Barcelona. Fou el primer professor de l'Escola de Vic (1836-44). Obres: Capella del Rosari de Torelló (1799), amb Josep Jutglar l'altar de Nostra Señora de Munts (1800), *Verge del Carmen* i *Divina pastora* pel santuari de Rocaprevesa, a Sant Fèlix de Torelló, i diversos olis per les esglésies i convents de la comarca d'Osona. Participà en la decoració mural de Casa Cortada a Vic (c. 1780).

Rospigliosi, príncep (s.XVIII). Organitzador de tertúlies culturals i mecenes d'excavacions a Roma.

Rossi de, Gian Bernardo (s.XVIII-XIX), abate i teòleg. Azara s'interessà per la seva Biblioteca. Entès en estudis de literatura hebraica. Estigué en contacte amb Azara i es relacionà amb els ex jesuïtes Andrés, Masdéu, Gallissà i Pla. Tractats: *Da praecipuis causis ac momentis neglectae hebraicarum litterarum disciplinae* (Torí 1769); *Variae lectiones Veteris Testamenti ex immensa manuscriptorum editorumque codicum congerie haustae* (Parma 1784-1788) i dos diccionaris d'escriptors jueus i àrabs (Parma 1802 i 1807).

Rossi, Angelo (1671-1715), escultor. Juan Adán realitzà un baix relleu en terra cuita representant el sepulcre d'Alexandre VIIIè d'aquest escultor.

Rovira i Trías, Antoni (1816-1889), arquitecte barceloní. Fill del mestre d'obres Antoni Rovira i Riera a qui se li atribueix la Casa Collaso al Pla de Palau (c.1839). Acadèmic (1842). Deixeble d'Antoni Celles i Josep Casademunt. Arquitecte pèrit i cap de bombers de la Sociedad Barcelonesa de Seguros contra Incendios (1847-1851). Realitzà la llotja del Jardí del Palau Moja, galeria coberta (1785). Fou premiat per la solució radial a l'eixampla de Barcelona (1859). Arquitecte Municipal de Barcelona des del 1867. Realitzà diverses obres com el Teatre Circ Barcelonès, l'entrada Nord del Cementiri vell i els mercats de Sants, de la Barceloneta, de la Concepció (1873) i de sant Antoni (1879), molt diferents als mercats barcelonins de Mas i Vila de Santa Caterina i Sant Josep de pesada construcció. Nomenat cap d'edificació i ornat de la ciutat (1872). Altres obres: les escoles de Súrria (1853), la casa de Beneficència de Manresa (1854), el Museu Martorell al parc de la Ciutadella (1879) i la font de de la plaça Reial (1876), entre altres. Publicà com organitzar el Cos de Bombers (1876) i col·laborà en la revista *El Museo de las Familias*.

Rovira, Jaume (s.XVIII-XIX), pintor de flors. Deixeble de l'Escola Gratuïta de Dibuix de Barcelona, i ajudant de professor en la classe de flors a finals del segle XVIII.

Rusconi, Camillo (1658-1728), escultor. S'allunyà de la teatralitat del seu mestre Bernini. L'Escola de Llotja tingué present les obres d'aquest escultor com a models a seguir. El segon Gabinet de

l'edifici es decorà amb diversos baix-relleus de Rusconi amb motiu de l'arribada dels reis a la ciutat l'any 1802. La primera obra enviada per Adán desde Roma a la Real Academia de San Fernando (1768) fou un *Sant Joan Evangelista*, còpia de l'original de Rusconi que hi ha en Sant Joan de Letrán. Obres més destacades en aquest treball: *El monument a Gregori XIII* (1719-1725) al Vaticà i els apòstols com *Sant Mateo* (1708-1718) a S. Giovanni in Laterano.

Saavedra y Sangronis, Francisco de (1746-1819). Ministre d'Hisenda de novembre de 1797 a setembre de 1798. Succeí a Manuel Godoy com a Secretari d'Estat, període en el qual Azara va rebre el seu nomenament d'ambaixador a París. Per malaltia el més d'agost de 1798 Saavedra era substituït per Mariano de Urquijo.

Sabatini, Francesco (1722-1797), arquitecte. L'any 1760 amb la cort de Carles III anà a Espanya, on dirigí i argumentà les obres del Real Palacio, Aranjuez i el Pardo. Projectà i dirigí la casa de la Real Aduana (1769) i la fàbrica de porcellana del Palau del Buen Retiro, la porta d'Alcalá (1764), la de San Vicente (1775), la Casa de los Ministerios (1776) i dirigí la construcció de la seu Nova de Lleida projectada per P. M. Cermeño. Participà en la comissió de neteja de Madrid i dirigí l'obra subterrània del clavagueram. Acadèmic d'Honor i de Mèrit d'Arquitectura (1760) i Director d'Honor (1791).

Sagau i Dalmau, Fèlix (1786-1850), gravador medallista. Format a l'Escola Gratuïta de Dibuix de Barcelona. Anà pensionat a Madrid l'any 1804. L'any següent guanyà la medalla d'or a l'Acadèmia de San Fernando. Acadèmic (1814) i director d'estudis (1815).

Salas i Vilaseca, Carles (1728-1780), escultor. Estudià en la Real Academia de San Fernando junt a Felipe Castro. Guanyà en els concursos de 1753, 1754 i 1756. Intervingué en la decoració del nou Palau Reial. Acadèmic de mèrit per la Real Academia de San Fernando (1760). Col·laborà en la decoració de la capella del Pilar a Saragossa (1776), on coincidí amb Juan Adán. Es conserva en el Museu de la Real Academia de San Fernando l'esbós en fang per l'altar de l'*Assumpta* per la capella del Pilar de Saragossa, aprovat per aquesta institució. Justament, és l'Aragó on es troba algunes obres seves. Realitzà un marbre per l'altar de Santa Tecla a Tarragona i el model en fang el regalà a l'Escola Gratuïta de Dibuix de Barcelona (1775).

Salesa, Buenaventura (1755-1819), pintor destacà com a dissenyador i dibuixant. Deixeble de Francisco Bayeu, marxà pensionat a Roma sota la direcció de Mengs (1776). Molt apreciat per Azara, participà en moltes obres que va patrocinar o promoure. Fou director de l'Acadèmia d'Azara ubicada en el Palau d'Espanya a Roma (1790-1798). Pintor de Cambra (1799) i professor de pintura de la Real Academia de San Luis per recomanació del diplomàtic.

Salicetti, Antoine Christophe (1757-1809), advocat i polític. Va votar la mort de Lluís XVI. Representà a la República Francesa en les negociacions de l'Armistici de Bolonya el 23 de juny de 1796, confià el comandament de l'artilleria a Bonaparte. Nomenat comissari de les obres de l'Estat Pontifici per a dur-les a França.

Salvà i Campillo, Francesc (1751-1828), metge, filòsof, inventor, físic i mecànic. Estudià en el col·legi episcopal de Barcelona i anà a la Universitat de València, Tolosa de Llenguadoc i Osca. Creador de la càtedra de Clínica de Barcelona, primer pas per la futura Facultat de Medicina.

Salvatierra, Valeriano (1789?-1836), escultor. Anà a Roma i fou deixeble d'Antonio Canova i Bertel Thorvaldsen, va estar captiu junt amb Campeny, Barba, Álvarez i altres artistes. Acadèmic de Mèrit per la Real Academia de San Fernando (1817). Una de les seves obres més rellevants fou el *Sepulcre del Cardenal Luís de Borbón Vallabriga*, a la sagristia de Toledo (1824) amb una clara influència del *Monument a Climent XIII* de Canova. Fou escultor de Cambra del rei.

Santacroce (Santa Croce), príncep (?-1792), espòs de Giuliana Falconieri. Amic d'Azara. Emprerueren conjuntament les excavacions a Villa dei Pisone. (Santacroce Publicola. Família romana, en temps de Inocenci IV foren nomenats d'«*antiquissimi*»). Varen ser reconeguts com a prínceps romans per Climent XI a la primera meitat del segle XVIII i la seva feu d'Oliveto es convertí en ducat. Va obtenir la Gran Creu de Carles III, i va ser Grande de España i capità honorari de la guardia papal. Va morir el 1792 i Azara fou el tutor dels seus fills.

- Santacroce principesa, Giuliana Falconieri (c. 1750-d. 1804), filla del marquès Horaci Falconieri. Contragué noces l'any 1765 amb Antonio Publicola, príncep de Santa Croce i duc de Gemini i Oliveto. Amiga i amant del cardenal Bernis, de José Moñino, futur comte de Floridablanca i de José Nicolás de Azara. Participà amb ells en els més alts esdeveniments de la vida cultural i política romana.
- Santander, José (s.XVIII-XIX). Director de la Biblioteca del Rei a Madrid, inicià una magnífica impremta. A través del seu amic Azara intentà aconseguir els caràcters tipogràfics grecs i hebràics de Giambattista Bodoni.
- Santarelli, Giovanni Antonio (1758-1826), gravador de gemmes. Es formà a Roma amb Giovanni Pichler i anà a Florència el 1797. Fou famós pels seus retrats en cera, entre els quals hi figura el d'Azara, i per reproduir peces de l'Antiguitat clàssica.
- Saurí, Felip (c. 1750-1825), escultor i tallista. Col·laborador de Juan Adán en la Seu Nova de Lleida junt a Bonaventura Corcelles (a. 1777-1783). Les seves obres les realitzà per diversos pobles del Segrià, obres d'esperit acadèmic classicista però que es mantenen dins la tradició barroca d'imatger com la *Mare de Déu*, *Sant Domènec de Guzmán* i *Santa Caterina* per a l'església de la Mare de Déu del Roser a Lleida. El taller de Saurí l'heretà el seu gendre Ramon Corcelles.
- Saurí, Nicolàs (s.XVIII-XIX), escultor. Es desconeix el parentesc amb Felip Saurí. Fou deixeble de Salvador Gurri i participà en la decoració de l'edifici Llotja (1801-1802).
- Sayas, Félix (1737-?), escultor. Col·laborador de Juan Adán en la Seu Nova de Lleida (1777-1781). Obres: el *Retaule d'Albi* (1788), desaparegut; el projecte acadèmic per l'altar de sant Vicenç de Paül, a Barbastre (a.1777) i possiblement *La Pietat* a la població de Bigüezal, on va néixer (Navarra).
- Sellent Torrent, Agustí (actiu a Barcelona 1779-1808), gravador. Obres: làmines de la *Decoració de la casa de l'industrial Joan Pau Canals* (1783); de *Santa Madrona*; de *Ntra. Sra. de Montserrat* (1791); de *Ntra. Sra. de la Mercè* (1792); de la *Vista de Barcelona* (1806) i de diversos retrats entre els quals figuren el de *Josep II*, *Pius VI* i *Carles IV*.
- Selma, Fernando (1752-1810), gravador valencià. Acadèmic de mèrit per la Real Academia de San Fernando (1783) i per la de San Carlos. Participà en les il·lustracions de les *Memorias Históricas* i *Libro del Consulado* d'Antoni de Capmany, i destacà pels seus retrats a *Nicolás Antonio*, *Carles III* i *Carles IV*, entre altres.
- Selva, Giannantonio (1754-1819), arquitecte venecià. Amic d'Antonio Canova. L'acompanyà en el recorregut de les visites a diferents indrets de l'Antiguitat i a les col·leccions més representatives de Roma, entre elles la d'Azara.
- Sergel, Johan Tobias (1740-1814), escultor. Anà a Roma (1767-77). Amic d'Heinrich Füssli. Fou l'escultor de Gustau III. Realitzà la seva versió d'*Aquil·les* i *Pentesilea* en la terracuita de *Marte i Venus* (c. 1775).
- Séroux d'Agincourt, Jean-Baptiste-Louis-George (1730-1814), antiquari i historiador. Coincidí amb Azara a Roma, va pertànyer al cercle d'amics del cardenal Bernis i assistí als seus cenacles. S'establí definitivament a Roma el 1779. L'any 1781 va promoure el monument per honorar a Poussin en el Panteó d'Agripa, al costat del qual Azara manà erigir el de Mengs. Escriví la *Storia delle Arti dei bassi tempi* (1826). Azara l'incloué en el seu testament.
- Serra, Pau (1749-1796), escultor. Es formà amb Ignasi Vergara a València i amb Salvador Gurri a Barcelona. Obres: el grup escultòric de santa Maria de Cervelló i les imatges de sant Antoni i l'escut per l'església de la Mercè de Barcelona. Algunes escultures pel convent de sant Gaietà i dels dominicans, i un baix relleu en marbre pel portal de l'església del monestir de Montserrat, entre d'altres. Després passà a Madrid sota la direcció de Francisco Gutiérrez. L'any 1791 sol·licitava ser admès com a professor a l'Escola de Barcelona, petició que fou rebutjada.

Serra i Bosch, Pere (c. 1762-1837), militar i arquitecte. Acadèmic de Mèrit per la Real Academia de San Carlos de Valencia (1804) d'esperit neoclàssic fou un dels seguidors barcelonins dels tractats estètics de Francesco Milizia. Projectà la *Font del Vell* (1816-19). Va pertànyer al gremi de Mestres de Cases i Molers i tingué de mestre a Ignasi March. Fou arquitecte per la Real Academia de San Carlos de València (1804) amb el projecte de la *Duana de Barcelona*, arquitectura en la línia de Joan Soler i Faneca i Josep Mas i Vila. Traduí i edità el tractat de l'*Arte de Saber ver en las bellas artes del Diseño* de Francesco Milizia (1823) i escriví la *Disertacion sobre la conduccion de aguas á las fuentes y construccion de acueductos, estanques, pozos y cisternas* (1832).

Sichar Ruata, Pablo (1747-1831), nebot d'Azara. Estudià en la Sertoriana jurisprudència, Advocat de l'Audiència d'Aragó, es consagrà en els hàbits el 1784. Anà a Eivissa de Vicari General junt al bisbe llavors el seu cosí germà Manuel Abbad y Lasierra, i després dirigí la diòcesi. El seu oncle Eustaquio de Azara bisbe de la diòcesi des del 1790 se'l dugué a Barcelona quan fou nomenat bisbe de la ciutat comtal, on fou Vicari General. Bisbe de Lleida (1797) i bisbe auxiliar de Barcelona del nou bisbe Díaz de Valdés (1799-1808) i finalment titular (1808-1831). L'any 1819 inaugurà el cementiri de Montjuïc, i enriquí la biblioteca del Seminari Conciliar episcopal amb els seus llibres i altres donatius, entre els quals s'hi troben un gran nombre que suposem van pertànyer a la biblioteca del seu oncle José Nicolás de Azara.

Solà, Antonio, (a. 1780-1861), escultor. Pensionat a Roma per la Junta de Comerç de Barcelona (1803). Envià a Barcelona per demostrar els seus avançaments: la còpia del *Geni grec* dels Musei Capitolini (1804), el baix relleu de *Telèmac parlant amb Calipso* (1806) i l'*Orestes turmentat per les Fúries* (1817). Es matriculà a l'Scuola del Nudo i el 1816 fou nomenat acadèmic de mèrit per la Real Academia de San Fernando (1828) i de l'Accademia di San Luca, on arribà a ser el seu president del 1838 al 1840. Consiliari d'escultura de la mateixa (a. 1830). Acadèmic de mèrit de Florència, de la Congregació de Virtuosos al Panteó (1834). Soci honorari de la Pontificia Accademia Romana di Archeologi. Escultor de cambra honorari (1846). Obres més rellevants: *Meleagre* (1818), el *Monument a Daoíz i Velarde* (1822), l'estàtua de *Miguel de Cervantes* (1835) i els grups de *Paris i Helena* (1840) i *La Caritat Romana* (1846). També realitzà nombrosos monuments funeraris. El seu pensament estètic el plasmà en els discursos llegits en la Scuola del Nudo de l'Accademia titulats: *Intorno al metodo che usarono gli antichi greci nel servirsi de' modelli vivi per le loro belle opere di arte* (1835) i *Sull'espressione nelle opere di belle arti* (1837).

Solanes, Tomàs (a. 1760-1809), pintor. Deixeble i després professor de l'Escola de Llotja. Acadèmic de Mèrit per la Real Academia de San Fernando (1786). Se li coneix una còpia de *Sant Sebastià* de Guido Reni (a.1780-1784); i una *Sagrada Família amb un àngel* (a. 1782) probablement un treball realitzat a Madrid sota la direcció de Mariano Salvador Maella. També participà junt amb Marià Illa en el guarniment de les cases barcelonines amb motiu de la beatificació de Sant Josep Oriol (1807).

Soler i Faneca, Joan (1731-1794), arquitecte. L'any 1774 està al davant de l'obra arquitectònica de la Llotja, el succeirà el seu fill Tomàs Soler Ferrer. Entre 1775 i 1780 dirigeix les obres del Palau March de Reus. Consolidà una de les millors biblioteques barcelonines. El 1751 ingressà i el 1752 fou investit mestre per la Confraria de Mestres de Cases i Molers de Barcelona. El càrrec de mestre d'obres de la Batllia i de la Intendència de Catalunya li permeté titular-se arquitecte del Rei i realitzar una sèrie d'obres com la construcció de la mina de Montcada (1778), el projecte de la caserna de cavalleria de la plaça de l'Àngel d'Igualada, i la direcció en els treballs de la nova carretera de Barcelona a Madrid. Projectà un pont sobre la Noguera Pallaresa, prop de Tremp, un canal de navegació per unir Reus i Salou; diferents obres de defensa del port de Barcelona; el traçat, la construcció o la reparació de sis edificis: cases de lloguer sobre una part de l'hort del palau reial menor de Barcelona (1766); l'església parroquial de Roda de Ter (a. 1771); la reedificació de les presons reials de Barcelona; dissenyà la portalada del palau del duc de Sessa, carrer Ample; la casa Codorniu al costat palau Marc; treballs en el palau del duc de Medinaceli (1792-1793) i assessorà l'arquebisbe de Tarragona per aprofitar el Pont del Diable per a dur aigua a Tarragona.

Soler i Ferrer, Tomàs (s.XVIII-XIX), arquitecte. El 1794 substituï al seu pare Joan Soler en la direcció de les obres de la Llotja junt amb Domènec Fàbregas. L'any següent fou director efectiu. El 1802

construeix el pont de fusta amb galeria per comunicar el Palau amb la Duana de Barcelona amb motiu de la visita de Carles IV i els reis d'Etrúria. Projectà el canal de la Infanta que travessava la Bordeta (1805), s'inicià el treball el 1817 i s'inaugurà el 1819.

Sort, Antoni (s.XVIII-XIX), pintor de flors. Deixeble de Llotja fou premiat diverses vegades per les seves còpies sobre obres de Benito Espinós (c.1807).

Soufflot, Jacques Germain (1713-1780), arquitecte. Viatjà a Paestum i participà en la publicació de setze estampes de les ruïnes basades en els dibuixos del comte Gazzola titulada *Suite de plans, coupes, profils, élévations géométrales et perspectives de trois temples antiques de Pesto...* (París, 1764). Obra més destacada a París fou el *Pantheon antiga Église de Sainte-Genève*, treball iniciat el 1756 (acutal Panteó). Altres a Lyon: l'*Hôtel-Dieu* (1741-48), la *Loge des Changes* (1747-50) i el *Grand-Théâtre* (1756).

Spadaleri, Nicolás (s.XVIII), professor de filosofia, matemàtiques i teologia a Monreale. Membre de l'Academia dels Arcadi. A finals de l'any 1791 publicà *Dei Dritti dell'Uomo*, escrit aprovat per Pius VI i polèmic pel paper sobirà de les monarquies catòliques. Provocà la reacció immediata d'Azara en contra del llibre, quan trobà en ell la incitació a la rebelió del poble restant el poder de les Regalies als Estats.

Spalleti, Giuseppe (s.XVIII), abate, escriptor, lingüista grec en la Biblioteca Vaticana. Autor del "*Saggio sopra la bellezza*" (1765). Azara el tractà de xarlatà per les crítiques negatives que realitzà a les seves edicions bodonianes. Va escriure una versió de l'*Anacreont* que Azara considera: no digna.

Stendhal, Henri Beyle, dit (1783-1842), escriptor. Anà a París el 1799 i ingressà a l'Escola Politècnica. Treballà en el Ministeri de la guerra. Dels seus estudis ens interessa la *Histoire de la Peinture Italianne* (1817) perquè trobà en la paraula "estil" el mot més apropiat per definir la bellesa dels contorns en l'escultura.

Stuart, James (1713-1788), pintor. Anà a Roma i viatjà a Grècia (1748). Realitzà un estudi sobre les Antiguitats a Atenes.

Sureda i Deulovol, Martí (1822-1890), arquitecte. Obtingué el títol d'Arquitecte de la Real Academia de San Fernando (1846) i l'any següent fou arquitecte municipal de Girona (1847-59) i membre de la Comissió Provincial de Monuments. Director de Camins Veïnals (1852-1853) i arquitecte provincial (1859-75). Realitzà diversos monuments funeraris dedicats a Mendizábal, Argüelles i Calatrava. Cal destacar el seu projecte arquitectònic per la plaça de la Independència de Girona (1857) i el Teatre Municipal (1858-1860). Creà l'Escola Pràctica d'Obres Públiques (1857), va promoure la constitució de la Companyia de Bombers de la Societat d'Assegurances Mutues contra incendis d'edificis de Girona. Amb Constantí Mollera i Joaquín Pujol formà la Junta de Reparació de Temples i Convents i la Comissió para salvar el monument de Ripoll (1862). El 1870 inaugurà el Museu Arqueològic provincial. Amb Joaquín Pujol traçà la Girona romana i s'ocupà de la vigilància de temples ocupats i de l'edifici de la Universitat Literària (1873). Promogué la restauració del monestir de Ripoll amb l'arquitecte Elías Rogent i el mestre d'obres Esteban Muxach (les obres s'iniciaren el 1866). El 1881 dirigí les excavacions arqueològiques de Caldes de Malavella i traça els plànols de la piscina trobada. La seva intervenció en la Devesa una zona verda que prengué rellevança a finals segle XIX. Treballs a Banyoles, San Feliú de Guíxols, Lloret de Mar, Ripoll i altres poblacions i la manzana llarga i porxada de Les voltes en La Bisbal (1854) que recorda la dels Porxos d'en Xifré a Barcelona.

Talarn i Ribot, Domènec (1812-1902), escultor. Deixeble de Celdoni Guixà després passà a l'Escola de Llotja sota la direcció de Damià Campeny, conreà també el pessebrisme. Participà en la decoració dels medallons amb els bustos de navegants i descobridors en la casa d'En Xifré. Es dedicà a la imatgeria i el seu "Calvari" de la Catedral de Barcelona és la més cèlebre. Introducitor del verisme històric en el pessebrisme dins el romanticisme per utilitzar els camells i els drapatges orientals en comptes del vestuari rural emprat per Ramon Amadeu.

Talbot (s.XVIII), editor de Cambridge. Azara el considerà per les seves edicions de clàssics.

Talleyrand-Périgord, Charles Maurice (1754-1838), polític. Bisbe d'Autun (1788), diputat durant els Estats generals (1789) i Ministre de Relacions exteriors de la República (1797-99). Passà sota la tutela del bisbe, Anna, la filla de la princesa de Santacroce i Azara.

Tanucci, Bernardo, marquès de (1698-1783). Secretari de Justícia de Carles de Nàpols (1752), d'Estat i de la Casa Reial (1754). Quan pujà al tron espanyol Carles III (1759) passà a ser primer ministre de Ferran I de les Dues Sicílies fins al 1766.

Theil, Mr. du, François Jena-Gabriel de La Porte (1742-1815) Académico delle Iscrizioni di Parigi, posseïa una bella edició de *Callimacho*. S'interessà pels clàssics patrocinats per Azara, especialment pel *Prudenci*. Visità Roma entre els anys 1776 i 1785 com a protegit del cardenal Bernis. Amic de Mengs i d'Azara. Inicià la traducció francesa de les *Obras de Mengs* (c. 1781) d'Azara, que no fou completada.

Thomas, Ignacio (s.XVIII-XIX), arquitecte. Acadèmic de mèrit per la Real Academia de San Fernando. Deixeble de Ventura Rodríguez originari de Cervera. Havia treballat de paleta i moler per la conca de Barbera i el Tarragonès. Director d'arquitectura de l'Escola de nobles Arts de Còrdova des del 1790. S'oferí el 1799 per ocupar la plaça de director de l'Escola de Barcelona, proposta que fou posposada a l'any 1803.

Thorpe, John (1726-1792), jesuïta i antiquari. Arribà a ser Plenipotenciari anglès a Sant Pere Vaticà. Sol·licità a Azara la seva intervenció per recuperar unes reliquies del Westmorland (1778).

Thorvaldsen, Bertel (1770-1844), escultor neoclàssic. Guanyà una pensió per anar a Roma el 1795. Arribà a la ciutat el 1797 en plena convulsió revolucionària, després de passar per algunes penúries i a punt de tornar al seu país. El 1803 rep l'encàrrec de fer una estàtua de *Jàson* en marbre. Estudià en l'Accademia di S.Luca (1808) on es relacionà amb Fea, Valadier, Canova, Camuccini i Minardi. Fou professor d'escultura el 1812 i president de l'Accademia romana el 1827. Restablert la pau a Roma rebrà encàrrecs de la família Borghese i Somarivas, treballs que el consagraren com a artista. Entre les seves obres destaquen els baix relleus del *Triomf d'Alexandre* i *Priam demanant el cos del seu fill Hèctor*, la Pila baptismal, el *Lleó suís* (1823), el *Monument a Poniatowski* i el *Monument a Pius VII*, les escultures de *Les Gràcies*, *l'Hebe* i *l'Adonis*, així com la decoració a la Catedral de Copenhaguen.

Tofanelli Stefano (1752-1812), pintor. Arribà a Roma (1768) i fou Acadèmic di San Luca, pintor d'història sacra i retrats. Realitzà dissenys per als gravadors Volpato, Morghen, Cunego. Tornà a Luca com a pintor oficial del Baciocchi i professor del liceo de la ciutat.

Torres i Amat de Palou, Ignasi (1768-1811), eclesiàstic i erudit. Fou el responsable de la Biblioteca Pública Episcopal de Barcelona, ordenada pel seu oncle Fèlix Amat de Palou (1772), del qual fou secretari (1799). Inicià un projecte d'un diccionari d'autors catalans, deixà un primer esborrany amb més de 1000 escriptors, el qual fou finalitzat pel seu germà Fèlix, titulat *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes, y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*. El 1803 havia ingressat a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i destacà pels seus estudis: *¿Qué autores o documentos catalanes existen que pueden servir de modelo para arreglar la ortografía catalana?*, i el *Catálogo de los impresores catalanes del siglo XV*. El 1807 fou nomenat degà de la seu de Girona. Segons el nostre parer el fet que tingui la correspondència d'Azara dirigida al seu germà Eustaquio, bisbe de Barcelona, ens fa pensar que fou el seu secretari. També, pel fet de guardar un gran nombre de cartes d'Azara rebudes durant la seva primera ambaixada a París i de l'estada d'aquest a Barcelona, probablement el fa candidat de ser un dels seus pocs amics en aquest període.

Tramulles i Roig, Francesc (c. 1717-1773), pintor. Fill de pintor barceloní i deixeble d'Antoni Viladomat. Realitzà treballs escenogràfics per al Teatre de la Santa Creu i ornamentacions públiques efímeres com la Màscara Reial a Carles III. Estudià a Madrid (1746-47) i fou Acadèmic per la Real Academia de San Fernando (1754), el mateix any ingressà al Col·legi de Pintors de Barcelona. Entre els seus nombrosos deixebles destacà el gravador Pasqual Pere Moles. Les seves activitats pedagògiques junt amb el seu germà Manuel es poden considerar els fonaments de l'Escola Gratuïta de Dibuix de Barcelona. Obres: Pintures a la capella de la Concepció de la

Seu de Tarragona i les de les capelles de Sant Marc com l'*Alliberament de Galceran de Pinós* i les de *Sant Esteve* a la de Seu barcelonina.

Tramulles i Roig, Manuel (1715-1791), pintor. Deixeble d'Antoni Viladomat. Ingressà al Col·legi de Pintors de Barcelona (1754). Intentà establir una acadèmia de belles arts a la ciutat (1758). Obres: escenografies per al Teatre de la Santa Creu, decoracions d'interiors com en el palau del duc de Sessa (1778), el quadre dedicat a *Carles III* a la sala capitular de la seu de Barcelona, i nombrosos dissenys que foren gravats per Pasqual Pere Moles i Ignasi Valls. Retrats del *Marquès de la Mina* (perdut), *Santiago Miguel de Guzmán Davalos II* (c.1765), de la *Marquesa de Barberà* (1784), de *Nicolau Sibil·la* (c.1787), del *Comte de Vallcabra* (1787) i del bisbe *Eustaquio de Azara* (d. 1787).

Travé o Traver, Nicolau (s.XVIII-XIX), escultor i imatger. Conegut pel seu *Neptú* en marbre al pati de la Llotja de Barcelona. Entre les seves obres destaquen el desaparegut retaule de *Sant Pere* a Terrassa (1771); la creu al cementiri de Vilanova i la Geltrú, els beats *Josep Oriol*, *Gaspar de Bono* i *Nicolau de Longobardo* per a l'església de Sant Francesc de Paula de Barcelona; el retaule major, el sagrari i la imatge de *Sant Vicenç* a l'església de Sarrià (1788-1792) i altres imatges a les esglésies de Sant Felip Neri, Santa Mònica, Sant Jaume i la talla de *Sant Pere Nolasc* per a l'altar major a Ntra. Sra. de la Mercè (1794). Tingué en el seu taller a Damià Campeny com a macip, no com a aprenent.

Triviño Figueroa y Alarcón, Fernando (s.XVIII). Conseller de S.M., secretari reial de les Índies. Viceprotector de pintura, escultura i arquitectura de la Real Academia de San Fernando, des del 13 de juliol de 1744 fins al 10 d'abril de 1748.

Trull, Josep (s.XVIII), escultor. Cònsol del gremi l'any 1755. Tingué taller propi a Barcelona per on passà Ramon Amadeu (1755-1760).

Unterberger, Christoph (1732-1798), pintor. Arribà a Roma l'any 1757. Es relacionà immediatament amb Anton Raphael Mengs i Anton von Maron. Fou el pintor del Sacri Palazzi Apostolici. Treballà en el palau de Castel Gandolfo junt amb Giovanni Angeloni, però dedicat activament a la decoració del museu de Climent XIV i continuà amb Pius VI. Casat amb Ottavia Della Valle s'emparentà amb Gabriel Durán (cunyats). Foren els executors del seu testament Gabriel Durán i Giuseppe Valadier.

Urquijo, Mariano Luis de (1768-1817), polític. Secretari d'Estat del 14 d'agost de 1799 al 13 de desembre de 1800. Durant aquest període Azara va perdre l'ambaixada a París. Càrrec que recuperà quan fou Urquijo destituït per Carles IV.

Valadier, Luigi (1726-1785), argenter. Pertanyia a una nissaga d'orfebres que es remunten a Andrea Valadier (1695-1759) originari de França establí el seu taller a Roma. Cunyat de l'escultor Juan Adán pel seu matrimoni amb germanes i pare de l'arquitecte Giuseppe Valadier. Pius VI li encarregà restaurar la col·lecció papal de bronzes i camafeus.

Valadier, Giuseppe (1762-1839), arquitecte, arqueòleg i urbanista neoclàssic. Estudià en l'Accademia di San Luca i fou nominat arquitecte del SS.Palazzi (1781). Director de la Calcografia Camerale i de la Fabbrica di S.Pietro (1786). Va estar al servei dels francesos en el període napoleònic, després fou arquitecte del Camerlengo (1827). Entre les seves obres destaca com la més important la Piazza del Popolo, amb diversos projectes el 1793, 1812 i 1813, el definitiu. Deixà nombrosos projectes no realitzats. Altres obres: l'interior del Duomo de Spoleto (1784), la reconstrucció del Duomo de Urbino (1789) i la reconstrucció del Teatro Valle a Roma (1819). Molt amic d'Azara realitzà l'arc triomfal de l'entrada del diplomàtic a la ciutat de Roma (1796) per agrair el seu paper en l'Armistici de Bolonya. Es relacionà amb els pensionats arquitectes entre els quals es troben Silvestre Pérez i el català Antoni Cellés.

Valladares y Mejía, Gavino de (?-1794), bisbe de Barcelona (1775-1794) i escriptor. Autor de molts treballs pastorals i jurídics. Publicà el *Promptuari de la doctrina cristiana per l'ús dels nois empleats en les fàbriques de pintats d'esta ciutat* (1786).

- Vallmitjana i Barbany, Agapit (1830-1905), escultor. Deixeble de Damià Campeny a l'Escola de Llotja. Professor de Llotja (1881). Treballà junt amb el seu germà Venanci. Realitzà en solitari: el *Crist jacent* (1876), el *Sant Joan de Déu* per l'Asil de Sant Joan de Déu a Barcelona i el *Monument a Jaume I* a València (1891).
- Vallmitjana i Barbany, Venanci (1828-1919), escultor. Deixeble de Damià Campeny a l'Escola de Llotja. Més brillant que el seu germà Agapit, tots dos abandonaren el neoclassicisme per entroncar amb el naturalisme i premodernisme. Premiat per l'Escola l'any 1844. Fou professor de Llotja (1856). Obres conjuntament amb el seu germà: els *Evangelistes* per l'altar major de l'església de Sant Just de Barcelona, figures al·legòriques façana del Banc de Barcelona, taller a la capella de Santa Àgata fins el 1861, algunes obres al Cementiri Vell i al Parc de la Ciutadella. Venanci participà en l'Exposició Nacional de Madrid (1867) i tots dos a les del 1867 i 1876. Venanci obtingué la medalla per *La tradició* (1890). Obres més emblemàtiques de Venanci: *Naixement de Venus* al parc de la Ciutadella i el *Retrat de Isabel II* (1861).
- Vargas y Laguna, Antonio (?-1820), polític. Ambaixador d'Espanya davant la Santa Seu (1800), successor d'Azara en el càrrec.
- Vergara Gimeno, José (1726-1799), pintor. Pasqual Pere Moles li encarregà el 1788 un reproducció de Rafael en poder del canonge valencià Vicent Blasco. Finalment realitzà un *Eccehomo* de Joan de Joanes i la *Verge de l'Anunciació*, les dues per a la Reial Acadèmia Catalana de Sant Jordi.
- Vidal, Francesc (c. 1760-d. 1821), pintor. Deixeble de l'Escola de Llotja, professor i tinent director (1787). Premiat pels seus dissenys d'estampes des del 1774, obtingué diverses gratificacions pels seus models d'invenió en guix i flors. Obres a destacar: *Oferiment de dos bessons nounats a Júpiter* (1783), *Sant Sopar* (1785) i la còpia d'un quadre de Viladomat (1814). Pintà la volta de la capella de Concepció a la Seu de Barcelona i fou el dissenyador de l'estampa de *Sant Joaquim*, *Santa Anna* i la *Verge* gravada per Agustí Sellent (1799).
- Vien, Joseph Marie (1716-1809), pintor. Director de l'Accademia di Francia quan Canova arribà a Roma el 1779, situada llavors al Palau Mancini. Pintà entre altres obres: *La Marchande d'amour*, inspirada en el llibre d'Ottavio Bayardi (Bayardi 1755-1792) sobre les pintures d'Herculà, avui al Musée National de Fontainebleau.
- Viladomat i Manalt, Antoni (1678-1755), pintor. S'inicià com aprenent de Joan Baptista Perramón. Realitzà algunes decoracions en els sostres de l'església dels jesuïtes de Tarragona; quadres, frescos i sostres de la capella de la Casa de la Convalescència (1703). Col·laborà amb Ferdinando Galli Bibbiena en la decoració de l'església de Sant Miquel (1711), desapareguda. Continuament es deslliurà dels compromisos del Col·legi de Pintors (1724-1737). Destacà de la seva obra: la decoració de la capella dels Dolors a l'església de Santa Maria de Mataró; les *Estacions* i algunes natures mortes; la sèrie de les vint teles de *La vida de Sant Francesc d'Assís* per al claustre del convent dels Fra menors a Barcelona (1724) avui al MNAC; per al convent de Santa Maria de Junqueras de Barcelona pintà l'apòstol Santiago i altra pel Sagrari, i les parets, arcs i voltes del presbiteri de l'església (1723); *Santa Eulàlia* per al convent del Caputxins de Sàrria (1740), entre altres.
- Vilar i Roca, Josep (?-1879), arquitecte. Deixeble d'Antoni Celles. Acadèmic per la Real Academia de San Fernando (1830). Germà de l'escultor Manuel Vilar. Projectà algunes cases per a rics comerciants l'any 1826 com a deixeble de Llotja i sis models d'esteles per a nínxols destinats al cementiri de l'Est, autoritzats per Josep Mas i Vila. Realitzà com arquitecte diverses cases a Barcelona i Terrassa.
- Vilar i Roca, Manuel (1812-1880), escultor. Deixeble de Campeny a l'Escola de Llotja. El 1833 obtingué la pensió per anar sota la direcció d'Antoni Solà i estudià amb Pietro Tenerani. D'aquest període destaquem: *Jàson*, *Latona i els llauradors*, *Deiamita* i el *Centaure Neso*, el *Judici de Daniel a Babilònia*, el *Discòbol*, *Infant amb un cigne* i una noia voltada de gossos. El 1845 fou contractat per la Real Academia de San Carlos a Mèxic per a dirigir-hi les classes. Obres: *Moctezuma*, *La Malinche*, *Iturbide*, *Tlahuicole* i *Colom*, entre altres.

- Villa Hermosa (Villahermosa), Juan Pablo Aragón y Azlar, duc de (1730-1790). Amic d'Azara, ambaixador a Torí (1778-1784). Casat amb Manuela Pignatelli. Bibliòfil, demanà a Azara per obtenir llicència del Sant Pare per aconseguir llibres prohibits. No sols ho aconseguí, sinó que Azara li proporcionà un índex i l'ajut per obtenir volums difícils de trobar. Consiliari de la Real Academia de San Fernando i membre de l'Academia Española (1777). Va escriure per l'Academia de literatos de Saragossa dos tractats, les *Fábulas griegas reducidas a un cuerpo de historia y cronología* i el *Método para leer la Historia antigua*.
- Villanueva, Juan de (1739-1811), arquitecte. Acadèmic de Mèrit per la Real Academia de San Fernando (1767), Tinent Director (1774), Director d'Honor (1785) i Director General (1792). Pensionat a Roma (1758-1765). Arquitecte del Monasterio de El Escorial, arquitecte major de les obres i fonts de Madrid (1786) i director principal de les obres del Real Palacio (1789). Entre les obres destaca el projecte de la Casita del Príncipe (1784), el seu projecte pensat pel museu d'Historia Natural l'actual Museu del Prado (1785-87). Tingué com a deixeble a Isidro González Velázquez, pensionat a Roma sota la tutela d'Azara. Dibuíxà l'edició castellana de Giacomo Barozzi de Vignola *Regla de los cinco órdenes de Arquitectura* (1764). Construí a Madrid l'*Academia de Historia* (1788) i l'*Observatorio Astronómico* (1790), entre altres.
- Visconti, Ennio Quirino (1751-1818), hel·lenista, arqueòleg i humanista. Amic i col·laborador d'Azara en les edicions dels seus clàssics. Bibliotecari del Vaticà, catalogador dels fons del Museu Pio Clementino i director del Museu Capitolino. Bibliotecari del príncep Sigismondo Chigi. Cap d'arqueologia a París i Conservador de l'Antichità (1803). Catalogà el Museu de Napoleó. Entre les seves publicacions destaquen: *Osservazioni di Ennio Quirino Visconti su due mosaici istoriati* (1788); *Il Museo Pio-Clementino* (1782-1807, reed.1818-1822); *Musée Française* (1803-1809); *Sculture del Palazzo della Villa Borghese della Pinciana brevemente descritte* (1796); *Iconographie grecque* (1808); *Iconographie romaine* (1817-1826); *Opere Varie italiane e francesi* (1827-1831); i *Dizionario biografico Artistico, Storico-Artistico e di Universale erudizione Archeologica* (1867).
- Visconti, Giovanni [Antonio] Battista (1772-1784) (pare d'Ennio Quirino), arqueòleg. Successor de Winckelmann com a Prefecte della Antichità (1768). Posà en marxa l'organització del Museu Pio-Clementino (1778).
- Vitali, Marco (1755-1810), gravador. Participà en obres patrocinades o promogudes per Azara.
- Volpato, Giovanni (1735-1803), gravador. Va fer la recerca de la tècnica del vernís i l'elaboració de la porcellana. Protegit de Climent XIV i del rei Gustau III de Suècia. Fou deixeble de Francesco Bartolozzi i Giuseppe Wagner a Venècia. Anà a Roma i participà com a gravador en l'empresa de gravar les voltes i pilastres de les Llotges vaticanes, els monuments de Paestum; i les pintures de la Galeria Farnese. Participà en obres patrocinades o promogudes per Azara. En el seu taller treballaren Giovanni Folo i Pietro Fontana. Amic de Canova, li facilità el primer encàrrec important a Roma. Junt amb Raffaello Morghen publicaren *Principi del disegno tratti delle più eccellenti statue antiche per li giovani che vogliono incaminarsi nello studio delle belle arti publicati ed incisi* (1786). El 1785 fundà un taller en el que s'especialitza en petites reproduccions d'escultures antigues en una porcellana sense brunyir, d'acord amb el gust de Winckelmann. També va fer figures de personalitats contemporànies, com la de *Pius VI*, la de *Mengs* i la d'*Azara*, i la més coneguda el bust bicèfal Mengs-Azara. Canova li va fer l'estela funerària que es troba a l'església del Santi Apostoli a Roma. Intervingué en gravar la Col·lecció reial espanyola (1793) a petició d'Azara.
- Walpole, Horace (1717-1797), comte d'Oxford, *dilettanti*, escriptor, artista i historiador de l'art. Precursor en la recuperació de l'art gòtic.
- Wall, Ricardo (1695-1777), militar i polític. Secretari d'Estat i de Guerra (1759).
- Winckelmann, Johann Joachim (1717-1768), morí assassinat a Trieste el 9 de juny de 1768. Arqueòleg i teòric de l'art. Amic de Mengs des del 1755. Trencà la correspondència amb Mengs l'octubre de 1766. Anà a Roma l'any 1755, fou bibliotecari i conservador de les col·leccions del cardenal Albani des del 1758 i Commissario della Antichità di Roma (1764). Publicà: *Reflexiones sobre la imitación del arte griego en la pintura y la escultura* (Gedanken über die Nachahmung der

Griechische Werke in der Malerei und Bildhauerkunst 1754); *Anmerkungen über die Baukunst der Alten* (1762), *Historia del arte en la Antigüedad seguida de las observaciones sobre la arquitectura de los antiguos* (Nachrichten von den neusten Herculischen Entdeckungen i Geschichte der Kunst des Altertums 1764); obra estètica que va obrir una de les qüestions principals sobre la interpretació de l'art grec, per tant de gran valor per Azara. *Monumenti antichi inediti* (Anmerkungen über die Geschichte der Kinst, 1767).

Xifré i Casas, Josep (1777-1856). Prohom català que havia fet les Índies. Al nou Passeig d'Isabel II (1836) manà construir l'edifici conegut com els Porxos d'en Xifré (c.1840) en el qual participaren molts dels artistes sortits de l'Escola de Llotja. A la seva població nadiua, Arenys, construí un Hospital d'estil neoclàssic.

Ximeno i Planes, Rafael (1761-1825), pintor. Pensionat per la Real Academia de San Carlos els anys 1782/3 i premiat per la Accademia di San Luca. Participà en la il·lustració de la reedició valenciana de la *Historia General* de Juan de Mariana (1783-1797). Anà a Mèxic i fou director de l'Acadèmia (1794).

Zelada, Francesco (1717-1801), cardenal. Contribuí en la supressió de la Compañía de Jesús. Primer bibliotecari de la Vaticana. Col·laborà amb el cardenal Archinto en la classificació de les estampes i monedes d'Azara. Destacà per la seva biblioteca i la seva col·lecció de medalles i monedes antigues. Climent XIV el nomenà cardenal (1773) i Pius VI Bibliotecari della Santa Chiesa (1780) i Segretario di Stato (1789-1796).

Apèndix documental

Núm. 1

Carta d'agraïment d'Antonio Rafael Mengs al Sr. Hor de 27/6/1761 per les lloes a la seva Cleopatra. Document inclòs en l'edició de Carlos Fea (Fea 1787) traduït al francès i amb una nota a peu de pàgina on diu que Azara té una còpia de la Cleopatra:

«Da Mengs als Signor Hor. Il sig. Jenkins mi ha fatto il piacere d'interpretarmi la graziosa lettera, che voi gli avete scritta in occasione del quadro della Cleopatra, che io ho avuto in vantaggio di fare per voi. Il piacere, che voi dite di averme provato, sorpassa la speranza, che io avevo delle mie forze nelle pittura. Le cose vantaggiose, che voi dite di me, non mi farebbero state così sensibile, se io non fossi stato sicuro della vostra sincerità per ragione della critica, che unite ad esse colla più dolce maniera possibile, facendovi anche un paragone, che mi è glorioso. Che si trovino dei difetti nella mia opera, non mi farà giammai sorpresa, sapendo io d'esser uomo; che l'arte, che io professo, è molto difficile; che la parte principale di essa dipende dalla scelta degli oggetti della natura, e del loro modo di essere; e che la scelta di tutti gli uomini è diversa secondo la differenza del loro genio, e che è assai difficile decidere quale sia il migliore. Io non mi sono punto meravigliato, che si siano trovati dei difetti nella Cleopatra, perchè io l'avevo quasi preveduto. Pensai alla prima di fare come gli altri pittori, qui quali i dilettranti hanno formato il loro gusto, e l'idea, che si sono fatta di Cleopatra. Io domando ai pittori, che hanno trattato questo soggetto a norma delle idee dei dilettranti, come farebbero se qualche giudizio critico facesse loro levare dai loro quadri tutto ciò, che vi è posto contro il costume, e contro la storia, e [...]

[...] Se io avrò l'occasione di fare qualche altra opera, procurerò d'informarmi del gusto degli amatori; perchè capisco bene, che il pittore deve cercare di contentar loro. Per il caso presente io non posso far altro, che pregarvi di credere, che io non ho trascurato cosa alcuna per servirvi a dovere. Spero, che le ragioni, che mi hanno guidato, faranno almeno assai buone per rendermi scusabile. Ho l'onore, ec. (a)

Roma li 27.giugno 1761.

(a) Di questo quadro ne ha una copia molto buona il sig. cav. Azara. Fea».

Fea 1787, carta datada el 27/6/1761, núm. 7, 370-3.

Núm. 2

Reconstrucció de Luis de Usóz de tot allò suprimit en les cartes d'Azara a Roda des del 7/1/1768 al 28/12/1780⁴:

«Supresiones hechas en esta Edⁿ, i no las apunté todas, por descuido Tomo 1°

Paj 12. lin. 16 Debe dezir= Karante Spedalieri

Id. 36. C.---= Cazzi

41.= p... = putear

51,- 3. P...=

63.lin 17 -= en quanto a los Preladillos, = Asi, el ms.

64. En los ... diez el ms. Orijinal= con cuatro sicarios del Abruzzo, se coje a Torrigiani i se le echa en el Tibre, i tras él a Ricci, i tres o cuatro amigos. Contres o cuatro rejm^{tos} de.

81. Hai tambien ... en el ms. orij.^l quiza= bujarrones.

93. Dize el ms. en los puntos= putas =

107.=juito= Debe dezir= Kinto e bugiardo =

289 VB. Antes de la carta del 1° de Junio 1769.// hai en el ms orijinal pegado un papel de dos pliegos no impreso aquí. Cuyo contenido es, sobre la cononización de Palafox.; i sobre las artimañas de los Jesuitas que había en Córcega, para introducirse en España-

⁴ Azara 1846. «Esta edicion la ha hecho de. Juan de Aguirre, i le ha ayudado en su tarea el abogado D. Tomás Vallejo Aguirre, es hoy dueño del manuscritos orijinales, qe. consiste en diez volumenes encuadernados en carton azul, de las mismas cartas de Azara. Aguirre me hizo el favor de prestármelos, i de ellos, he sacado la copia, puesta al fin, para llenar las supresiones hechas en los tres tomos impresos, por el mismo Aguirre. Que no sé yo si Azara se los agradecería. Por mi parte, creo qe. toda supresión en escritos de personas ya difuntas, es cosa mal hecha.[...] Madrriid 2. 4^om. 1848. Luis de Usóz i Ros.»

289lin.4= *dispueta. La. En el ms. orijinal, dize claro= precito i arrestado. Xe bi dusoy*
290 *la b...= En el suo = la bragueta*
327 = *bu...= Así en el ms. Paeze q,d,= questa buzzara non=*
Tomo 2º
Paj. 23 *Los ... qº. Hai dizen así en el ms. orijinal.= “ de las puterias de sus madre, i de los cuernos del facchino D. Juan Zelada, su padre putativo. El es verdadero hijo de D. Juan de Arce”= &c.*
Paj. 144. *Despues de= ergo= el mar, dize:= “erago, ellos son los mejores putaneros i alcahuetes = ‘Ke*
189.= *Barrigello = Debe dezir= Bargelo.=*
200= *Barrigello= En el ms. rufian.=*
316= *p...= En el ms.= Pellicia=&c.*
330=*f...= En el ms.= fornicadores=&c.*
347.= *b...= En el orij. Ms. = barriga= &c.*
376.=*c...= &c. en el ms.= el culo el Pº Mro. I= &c.*
378.= *ribedenirlo=. Errata. El ms. bien= ribenedirlo*
379 *En el ms.= griego= i=general= con Mayúscula.*
Tomo 3º
Paj.77= *c...= En el ms.= cagar=*
Paj 106. *En el ms. dize bien= somaro= ino= pmaro:=Pallone= i no= Sallone:= briccone= i no = luicone».*

Azara 1846, Cartes de 1768-1780 (BN, Col.Usóz U.829).

Núm. 3

Discurs preliminar en la *Introducción a la Historia natural y a la Geografía física de España*, por D.Guillermo Bowles (1775), Azara deixa constància de l'interès pel món clàssic en terres espanyoles:

«Hai infinitas minas de cobre en España las quales nunca se han tocado. La de riotitno en andalucía (1) se beneficiaba en mi tiempo por unos suecos de cuenta de la Compañía de comercio de aquel Reino.
IMP. NERVAE. CAESARI. AUG.
PONTIFICI. MAXIMO. TRE ...
... O TEST. P. P. COS.III
... G.III.PVDENS AUG. LIB.
... PROCURATOR.
... IO.POSVIT. »

(1) *Esta debió de ser mui apreciada de los Romanos, y lo infiero de una Inscripcion que en 31 de Julio de 1762 hallaron los trabajadores en ella à sesenta pies de profundidad, en un socavon antiguo, ya casi enronado por los escombros y escorias. Es una Dedicacion á Nerva grabada en una plancha de cobre de la misma mina de cerca de tres pies de largo y dos de ancho. Pónese aquí la Inscripció para satisfacer la curiosidad de los Lectores».*

Azara 1775 [Bouwles], 35 i n. 1.

Núm. 4⁵

Còpia manuscrita de Luis de Usóz de la carta d'Azara enviada a Roda (16/10/1777), en la qual s'anuncia la propera arribada del marquès de Grimaldi, com a ambaixador:

«Roma 16 Octubre 1777.
Amigo i Sr. Nada tenían um. que dezir de bueno de ahí, i no hai gran mal en eso, porque cuantos menos negocios haya, tanto mejor. Lo que importa es que um. tenga salud, que lo demas, vaya como Dios quisiere. Veo, por lo que um. me insinua, que el Patriarca se quedará con su Arzobispado. Buen provecho le haga, que a um. ni a mi no nos remorderá

⁵ Hem cregut oportú incloure aquesta carta inèdita, encara que no aporta res de nou a l'estudi d'Azara promotor de les arts, perquè a la nota afegida per Luis de Usóz i Ros en l'edició (Azara 1846) eren dues les cartes adjuntades i ara només en resta aquesta. *«[...]Las copias qe. Van al fin. Las hize tal cual las hallé en las cartas mismas./ Madrid 2. 5ºm 1848. Luis de Usóz i Ros.»*

la conciencia. Hasta ahora Gálvez nada me ha escrito, i, cuando me lo manden, expediré las burlas sin replicar, que es lo que me toca hazer en esta comedia. Haze algunos años, que el zelo me consumía, pero, a fuerza de años i de palos, he mejorado en esta enfermedad, i no me ha quedado otra resulta, mas que la mania de hazer bien lo que pasa por mi mano. Um. dize, que me equivoqué, en dirigir por su mano la representacion, i, si fue así, fue peor, porque fue con premeditacion. Las incompatibilidades del arzobispo de Sevilla, i sus representaciones son dos: una de Patriarca, i otra, de Procapellán mayor. Por la primera, toca a Indias, i por la segunda, a Um.: con qué, debiendo dar parte por uno de los Ministros, escojí a Um. como era regular. No hai nada perdido.

Celebro mucho, que um. apruebe el modo con que he dirigido el negocio de los Bobadillas, el cual, siento yo mas que nadie, que se haya resuelto tan mal, porque ya sabe um. mi amistad con los interesados: pero, aunque aquí hubiera estado un anjel, no podía hazer mas ni menos. Lo mismo sucederá a um por ahí, Hai carta de negocios, que no hai fuerzas humanas para enderezarlos. Creo que el Rei habrá quedado bien persuadido, cuando habrá visto lo que el Papa le dize, i como no dudo, que habrá consultado a um, habrá visto que hai todo lo que yo le dije.

Aquí ahora estamos en una inaccion perfecta. El Papa pasea todos los dias por estas villas, i va a su pasatayo, con que se divierte, sin pensar, a lo menos al público, ningun negocio. Yo me voi esta tarde a Sⁿ Pastor, a pasar tres dias con Quiñones. Tengo en verdad, necesidad de hazer ejercicio, i de no oír hablar de enredos. Tres días es poco, pero peor fuera nada. Las prevenciones de ^x Grimaldi (Era el recién nombrado Embajador para Roma) no me dejan mas tiempo para holgar. Este Señor llegará aquí el 15 del que viene.

Diga um. a Bayer, que le escribiré el que viene. Deseo que um. lo pase alegremente, i acuuérdese de mandar a su mas af.^{mo} am.^o i S.^r

Azara

Sr. Roda

VB. (Esta carta orijinal de Azara, se halla interpuesta entre una del Conde Gros, al mismo Sr. Roda, de fha. de 11 Octubre 1777. Tomo 4° de su correspondencia. Ambas correspondencias, la de Azara i Gros, la 1^a en 10 vol. la 2^a en 5. las tiene, en sus mss. originales D. Juan de Aguirre. Madrid. 19. 7^om. 1849.)»

Azara 1846, carta de l'16/10/1777 (BN, Col.USOZ, U.829), carta no impresa en l'edició.

Núm. 5.

Notícia al *Chracas* (3/7/1779). Amb motiu de la festa de Sant Joan Bautista es van fer una sèrie de celebracions a la *Piazza della Terme Diocleziane*, les quals van ser molt concorregudes. Nobles i cardenals van assistir a l'espectacle des del balcó de Villa Negroni, els quals després van gaudir de l'exposició de l'obra de Mengs i dels gravats de la pintura antiga trobada a la vil·la:

«In occasione di essersi celebrata con divota sagra pompa di apparato, e concerti di fuori, la Festa del glorioso Precursore S.Gio Battista, nell'Oratio della Nazione Neofita; dal P. Sig. Rettore, e Curato de Catecumeni fu solennemente Battezzato un 'Ebreo Francesi di Alsazia di anni 33, prima chimato Levi, al quale furono posti i nomi di Gio:Francesco Maria Sartorio, e fattosi dal R. Battezzante un fervoroso Discorso, sí cantó l'Inno Amorosiano, e nella Messa, che il sudetto Sig. Rettore celebrò, il nuovo Candidato reune Comunicato per la prima volta, con edificazione di tutti, e particolarmente di quella Fratenallenza, che in grna numero assiste a tutta la Funzione.

Il medesimo Giovedì dal Battaglione dei Soldati chiamati Rossi furono eseguite nella gran Piazza della Terme Diocleziane gli Esercizj, o Voluzione Militari a fuoco, sotto il comando e la direzione di questo Marchese Accoramboni, che copriva la Carica del Sign. Maggior Reali.Riuscivono queste con universale applauso, ed ammirazione di molta Nobiltà, e infinto Popolo quivi concorso, non potendosi lodare abbastanza il buon ordine di tempo, e di suoto nelli Soldati, che le efetuivano, e la intelligenza del Comandante. Si vedevano piene di Popolo in disposizione veramente pittorica tutte la alture di quella gran Piazza, la ferrate de Granarj che ivi si trovano, e li granarj istessi Pontificj, ma il maggior numero di Nobiltà su spettatrice di questo bel colpo d'occhio dalle fenestre del Palazzo della Villa Negroni corrispondente sulla stessa Piazza: La quale Nobiltà a compimento delle compiacenze di quella giornata vide, ed ammirò il terzo rame miniato dell'Opera delle antiche Pitture in detta Villa scoperte col quadro di mezzo veramente

sorprendente uscito dal valoroso pennello del celebre Sig.Cav. Mengs Pittore di Sua Maestà Cattolica, il quale Martedì scorso passò all'altra vita; ma credesi, che non ostante ciò quanto prima farè pubblicato il quarto rame per soddisfare colla possibile sollecitudine la universale virtuosa impazienza, che condotta dal piacere di questo bell'opera, bramerebbe già d'interamente possederla».

Chracas, núm. 470, 3 Luglio 1779, 2 (notícia que es produí el 24 giugno)

Núm. 6.

Notícia de 1779. Article sobre el descobriment a Villa Negroni d'una vil·la romana amb pintures i d'una Venus restaurada per Mengs, la qual podia ser admirada en el gabinet d'Azara. Per la categoria de l'edifici i de les pintures daten el conjunt en el període de la filla de Marc Aureli:

«[...] Aveano cominciata nel 1777, alcuni amatori dell'antichità una cava amatori nella Villa Negroni tra il colle viminali, e l'esquilino, quando scopersero il pian terreno d'un elegante palazzino ivi sepolto. Erano li mure della camera tutte dipinte con istorie, ed emblemi di Venere, d'Amore, d'Adone, di Bacco, d'Arianna[...] Le pitture, ed i loro disegni coloriti furono trovati tanto graziosi [...] Si trovò pure tra quelle rovine una piccola statuetta di Venere in marmo di rara scoltura, ma mancante d'una gamba. Quantum que Mengs non fosse escultore egli intraprese a ristorarla per suo piacere, e lo fece con tal felicità, che difficilissimo è ora il distinguere il lavoro Greco dal suo, e non si sa quale delle due gambe sia la più bella. Quando un pittore possiede bravamente il disegno, la scoltura non è più per lui, che uno scherzo, un passatempo. La statuetta forma ora uno de' piu belli ornamenti del gabinetto del Cavaliere di Azzara Ministro di Spagna, ed ognuno può vederla.

Siaci qui permesso, giacchè l'occasione lo porta, il proporre su questo antico edifizio un nostro sospetto senza però pretendere, che ci si presti veruna sede. A noi pare, che vi sia gran ragione per credere, che fosse una delizia di Lucilla moglie di Lucio Vero, e figlia di Marcaurelio, e di Faustina. Oltre all'esservi trovati frammenti di marmi preziosi, che si vede ne ornavano gli stipiti delle porte, gli zoccoli, ed i litostrati ora tuti rovinati, oltri all'eleganza della pianta, ed alla finezza delle pitture, cose tutte indicanti un possessor non comune, v'era in una camera una pittura, che è la copia esatissima del rovescio d'un insigne mediaglione di questa Principessa».

Antologia 1779/1780, v. VI, articolo VIII, 251-2, [font citada per Pietrangeli 1943, 45; i Cacciotti 1993, nota 81/3, 44]

Núm. 7.

Notícia de 1779. El Papa delega a monsig. Riminaldi i al Ministre Azara la gestió del patrimoni de Mengs. El diplomàtic erigeix un bust a Mengs per col·locar al Panteó d'Agripa:

«[...] Si è trovato però più di quello, che credevasi per la cura di Monsig. Riminaldi Uditore di Rota, che malgrado le molt'altre sue laboriose occupazioni è stato costituito dal Papa per regolatore di questo patrimonio, che per l'amore generoso del Cavaliere Don Niccola di Azzara Ministro di Spagna suoi grandissimi estimatore, ed amici. Essi sono tuttavia i padri di questi orfani, ed in mezzo ad un tanto inopinato naufragio anno salvate molte cose, che farebbero senza di loro andata certamente disperse.

[...] Nel Panteon d'Agrippa oggidì la Rotonda, che può chiamarsi il Pecile di Roma, è stato collocato in una nicchia vuota, in poca distanza dal busto di Raffaele, e d'Annibale il busto di bronzo, e somigliantissimo d'Anton Raffaele. Non v'è altra Iscrizione, che il solo nome del defunto, e dell'Cavaliere Azzara, che in contrassegno d'eterna amicizia ha fatto erigergli il monumento. Questi due nomi valgono più d'una lunga Iscrizione».

Antologia 1779/80, v. VI, articolo X, 266 i 268.

Núm. 8.

Notícia de 1781. Descripció de l'emplaçament del bust de Mengs, patrocinat per Azara en memòria del seu amic:

«Il Panteon, cioè il più maestoso ed intatto tempio che si sia rimasto dell'antica Romana architettura, sembra che siasi, e meritamente, destinato a conservare la memorie di que'rari geni, che sono si più degli altri distinti nell'esercizio delle arti belle. Quivi è che primeggia la memoria del divin Raffaello col notissimo aureo disticolatino del Bembo. Quivi s'incontrano con piacere i busti di Flaminio Vacca, di Pierin del Vaga, di Annibal Carracci, di Taddeo Zuccari & Quivi non ha quasi si vide collocato il busto dell'Apelle Sassone Sig. Mengs per opera dell'illustre e dotto di lui amico Sig. Cav. de Azara[...]».

Antologia 1781/2, v. III, p. 219.

Núm. 9

Francesco Milizia dedica la tercera edició del llibre *Memorie degli Architetti antichi e moderni* (1781) al seu patrocinador, José Nicolás de Azara, i proporciona informació sobre l'arquitectura a Espanya :

«A sua Eccellenza il signor D. Giuseppe Niccola D'Azara cavaliere dell'ordine di Carlo III, Ministro di S.M. Catt. presso la Santa Sede ec. ec.

Francesco Milizia

Fra i monumenti antichi i più belli sono certamete qu'e gruppi, ne' quali spiccano più meriti. Tali sono i Tucididi, i Senofonti, i Ciceroni, i Plinj, e tanti altri grandi uomini di Stato ugualmente che Autori eleganti di cose utili. Genj sublimi, che seppero dagl'impieghi pubblici raccorre ritagli di tempo per erudirsi, e per illuminare tutta la posterità: cuori generosi infiammati per la vera gloria, per la felicità del genere umano. Anche il nostro secolo, malgrado lapolitica più complicata, e le maniere della urbanità più deistraenti, va adorno di consimili Personaggi. Ella, Signore, è in questa nobil classe. Ella ha saputo trarre dalle informi schede di Guglielmo Bowles la Introduzione alla Storia Naturale, e alla Geografia fisica di Spagna: opera interessante, che fu subito tradotta in Francese, e che sarà ben presto ristampata nell'idioma Spagnuolo, da Lei più arricchita. La Filosofia strinse l'amicizia tra Lei e quel Pittor filosofo, di cui Ella ha tessuta la Vita, e ha pubblicate e comentate le Opere: e Megns per suo mezzo sarà agli Artisti quello che Ipocrate è ai Medici. Ella si è anche degnata promuovere la ristampa delle Vite degli Architetti, e a questo riflesso mi ha somministrate molte notizie architettoniche di Spagna, che io ho inserite con altre aggiunte e con modificazioni, ricavate in gran parte dalla sua scelta Libreria. Alla sua beneficenza si deve adunque questa nuova edizione, la quale è ben dovere, che porti in fronte il nome di Lei, che io amo quanto stimo. »

Milizia 1781, dedicatòria a José Nicolás d'Azara, el seu amic i benefactor.

«Degli Ordini.

Non si danno che tre spezie di ordini , perchè non si danno che tre maniere di fabbricare, che sono: soda, mezzana, e delicata. Alla maniera soda conviene la semplicità, alla mezzana la gentilezza, e alla delicata la ricchezza. A questre tre maniere corrispondono tre ordini: il dorico semplice e robusto, il jonico gentile, e il corintio svelto e adorno. Più in su del corintio, e più in giu' del dorico non si vede più grazia.

Il diametro della colonna, preso al suo imoscapo, riguardo alla sua altezza, è ne'tre ordini inquesta semplice progressione: Dorico 1/8 Jonico 1/9 Corintio 1/10

Ciascuna di queste colonne esige un cornicione proporzionato, per la semplice ragione, che il sostegno più forte deve portare un carico più grosso, e il più delicato un più leggiero: onde l'altezza del cornicione rispetto all'altezza della colonna sarà Dorico 2/8 Jonico 2/9 Corintio 2/10

Dunque il diametro della colonna riguardo a tutta l'altezza dell'ordine sarà Dorico 1/12 Jonico 1/11 Corintio 1/12

[...]

Questi rapporti però, per quanto sieno generali, sono alquanto alterabili, secondo le varie circostanze, alle quali l'Artista di buon senso deve badare. Quanto più le colonne sono fra loro vicine, più sembrano grosse: quanto più elleno sono inalzate sopra un

pedestallo, o basamento, men lunghe compariscono. Esposte all'aria aperta, o sopra un fondo oscuro, pajono minute, perchè la grand'aria mangia, dicono gli Architetti. Le scanalature quanto più sono numerose rendono il fusto più apparentemente ingrossato. Tutte queste, ed altre considerazioni mettono in dritto l'Architetto d'ingrossare, o di diminuire le colonne: ma un tale cambiamento sarà sobrio.

DORICO.

Siccome il Dorico è stato il primo ad essere inventato, è stato perciò soggetto a molte variazioni. Da principio non ebbe regole fisse; e l'altezza della sua colonna fu di circa cinque diametri, e talvolta anche di quattro. Dal tempo di Pericle si fissò a sei diametri, finchè i Romani lo inalzarono a sette e mezzo, e lo portarono anche a otto, coll'aggiungerevi la base, che dai Greci non fu mai usata.

La base propria per quest'ordine, qualora ne abbia bisogno, è quella, che ordinariamente si chiama Base toscana, tanto bella, quanto semplice. Quest'ordine maschio non soffre molteplicità di membri, nè picciola divisione di parti. Perciò il suo capitello non ammette membrete nè piccioli, nè intagliati. Questo capitello è bello e forte, e non ha che tre parti; il collarino, l'ovolo co' suoi gradetti, e l'abaco col suo cimaccio, che vanno gradatamente acquistando forza, e aggetto a misura, che si allontanano dal fusto della colonna, come è di dovere. Tutto l'opposto deve essere nelle basi, le quali non debbono ammettere che tre o quattro divisioni principali, altrimenti si dà nel tritume contrario al buon gusto. La parte più forte, che è l'infima, avrà maggiore altezza: la seguente ne avrà meno; e la superiore, che è la più leggiera, ancora meno.

Parimente il suo architrave non deve esser diviso in più fasce, ma soltanto coronato da un regoletto. Il suo fregio è mirabilmente espresso con metope, e con triglifi scanalti, cioè strisciati da gocce d'acqua, la quale si suppone, ch scolando dal gocciolatojo sia strisciata per i mutuli, indi per i triglifi, ne quali termina in gocce: onde esse gocce vanno rappresentate non a cono, o a piramidi troncate, ma a gocce.

Gli Architetti si sono imposta la legge rigorosissima di far le metope quadrate perfette, e di far cadere i triglifi nel mezzo della colonna. Queste due condizioni, talvolta incompatibili, hanprodotti varj assurdi, che si possono evitare da chi non è rigorista.

Usar dentelli nella cornice dorica, come ha praticato il Vignola su l'esempio di parecchi edificj antichi, è un manifesto contrassenso, no solo perchè sono un ornamento troppo delicato l'pere questo ordine, ma anche perchè non possodono stare sotto i mutuli. Se i dentelli sono i panconcelli, e questi sono sopra il gocciolatojo, come sipossono mai rappresentar sotto ? »

Milizia 1781, primera part, 1er. vol., XIX i XXI-XXIII, introducció als ordres i sobre el dòric.

«JONICO.

L'ordine Jonico ebbe da principio la colonna alta otto diametri. I Romani l'accrebbero fino a nove.

La base assegnatagli da Vitruvio, e praticata da alcuni moderni, è alla rovescia di quello, che deve essere ogni base, la quale deve sempre avere i suoi memri diminuenti di forza e di aggetto a misura, che si accostano al fusto della colonna. Quivi è tutto il contrario; il grosso è sopra il più debole. La base propria per quest'ordine è l'attica, che è più composta della dorica, e meno ricca della corintia. I Greci non vi posero plinto.

Il suo capitello antico è formato ordinariamente di due piumacci, o cuscini paralleli, ciascuno legato in mezzo con una cintura, formanti due fasce ornate di volute. Un tal capitello ha il grande inconveniente, che le colonne angolari riguardate di fianco presentano un aspetto ben differente che quando sono mirate di faccia. Per evitare tale inconveniente usarono gli antichi nella colonne angolari i cuscineti non paralleli, ma riuniti all'angolo interno, e all'angolo esteriore posero una voluta sbiecata. Un altro capitello antico è con una voluta disgiunta a ciascuno de' quattro angoli in modo, che si vedessero ugualmente da tutti i lati, come è al Tempio della Copncordia; e questo è stato migliorato dallo Scamozzi, il quale ha lasciate vuote esse volute, e le yha elegantemente ornate con un filetto. Finalmetne si ha un altro capitello jonico, attribuito a Michelangelo, consistente in due piumacci a guisa di campane, con due facce, in un abaco incavato pesantemne, in due festoni sospesi agli occhi delle volute, e in quattro mascheroni. Non è questa una delle più felici idee.

Il suo architrave starà meglio con due fasce che cont re, riserbando le tre pel corintio, per mostrare così la conveniente gradazione degli ordini. Per questa ragioneli fregio deve restare liscio, o con rarissimi ornati

Alla cornice si sono aplicati i più leggieri pezzi di legname, e si è caratterizzata co' dentelli, i quali, se vi avessero luogo, dovrebbero averlo non sotto il gocciolatojo, ma sopra, dove sono realmetne i panconcelli. Il solo Scamozzi gli ha omessi».

Milizia 1781, XXIV.

«CORINTIO

Nell'ordine Corintio la mira de'Greci fu di distinguere la maggior delicatezza, e di spiegarvi tutta la sontuosità. L'altezza della colonna fu da principio di otto diametri e un quarto, come si vede nella Torre di Cireste in Atene, dove però è senza base: indi si è a fissata a dieci diametri.

La base usitata a quest'ordine ha la digustevole ripetizione dell'astragalo raddoppiato, e contiguo fra i due cavetti. Meglio è l'attica aumentata da un astragalo fra i due tori, e d'un cavetto con due listelli.

Il capitello corintio è d'una grazia, e d'una eleganza incantatrice. Egli ha quattro parti, che crescono nell'elevarsi; cioè le piccole foglie, le foglie grandi, i caulicoli, e l'abaco. Alcuni hanno effigiato nell'intervallo delle foglie l'intreccio d'un canestro di vinchi, per alludere all'invenzione di Callimaco. Ma un canestro può stare colassù?

Il suo cornicione ha una differenza poco sensibile dal cornicione jonico: si rassomigliano nelle parti principali, e non differiscono che ne' piccoli dettaglj. L'architrave ha tre fasce, ciascuna coronata dal suo regoletto. Il suo fregio è liscio, e suscettibile di ornamenti, secondo le occasioni. Per la cornice si sono (p. XXVIII) scelti de'pezzi di legname più grossi de' panconcelli, cioè si sono effigiate le teste de' puntoni, che si chiamano modiglioni. Ma se il corintio è più delicato del jonico, ragion vuole, chenel corintio si esprimano le parti piu delicate che nel jonico; onde pare, che i modiglioni converrebbero più al jonico, e i dentelli al corintio, purchè essi dentelli si mettano dove vanno, cioè sopra il gocciolatojo. Meglio è sopprimerli, e applicare a uesta cornice modiglioncini ingentiliti d'intagli, e alla jonica modiglioni grandi, e lisci.

Se le scanalature si hanno per ornamenti, dovrebbero riserbarsi per i fusti corintj. Non però si debbono usare nell'interno degli edifizj, dove non piove, e dove in conseguenza non può fingersi, che quelle scanalature, o strie, sieno cagionate dallo scolo della pioggia. Si possono usar le colonne striate dove si vogliono far comparire più grosse di quello, che realmetne sono, perchè l'occhio girando per quegl'incavi, e fissandosi in più numero di punti, le vedrà più grosse. Le scanalature sono disdicevoli nelle colonne di marmo di vario colore. Se poi sono spirali, sono insoffribili, perchè contro natura: e con pianuzzi di metallo, che bel'accordo faranno i marmi coloriti scanalati? Anco i fogliami, con cui si vviticchiano le colonne, vano maneggiati con parsimonia, e con grazia, affinchè il diametro non ne resti alterato.

La colonna liscia, e rotonda fa più spicco. Le torse, cioè spirali, attortigliate, come alla Tribuna Vaticana, sono mostruosità, come son mostruose le gambe storte.

Le colonne vanno restremate, ossia assottigliate da fondo in cima, o dal terzo in su. Questo è ben naturale: gli alberi si assottigliano amisura che si inalzano. Ma il farle panciute è un ignorare quel che si fa. La retremazione deve esser maggiore quanto più è svelta la colonna; onde può farsi di un sesto nel corintio, di un settimo nel jonico, e di un ottavo nel dorico.

Ciascuno de'suddetti tre ordini deve conserva rsempre il suo carattere. Può ciascuno alterarsi secondo le occasioni, ma non mai farsene un misto. Un dorico colla cornice corintia, un corintio col cornicione dorico sono mascherate visibili, come un Soldato colla cuffia, o una Fanciulla con un berrettone da Granatiere. E qual modo di fabbricare allora si rappresenta? Può anco ciascuno degli ordini migliorarsi nell'esattezza delle proporzioni del tutto, e delle parti, nella forma, e nella disposizione de' membri, e di ornati più leggiadri; ma non mai formarsi un ordine nuovo, come alcuni hanno vanamente preteso; perchè tre sono le belle maniere di fabbricare, e per quanto si pensi non si troverà altro che qualche cosa di mezzo ne' loro intervalli, e allora bastano le accennate alterazioni di ciascuno de' tre ordini» .

Milizia 1781, XXVI-XXX.

«ORDINI IMPROPRJ

TOSCANO, e COMPOSITO.

Perciò l'ordine, che si dice Toscano, e quell'altro, che si chiama Composito, onde i moderni contano cinque ordini di architettura, tutto altro sono che ordini distinti. Il Toscano non è che il dorico più semplice. E il Composito in che differisce dal corintio?

PERSICO, e Cariatico.

Molto meno sono ordini, benchè ordin vogliono chiamarsi, il Persico, e il Cariatico. Questi sono piuttosto disordini, o spropositi: uomini prigionieri Persiani, donne cariatidi schiave furono effigiate da' Greci, e stranamente nelle loro fabbriche, e più stranamente poi Satiri, Eroi, Dei, a far che ? A sostener fabbriche su le loro teste. E come? Coll'internare nel muro la metà del loro corpo dal mezzo in giù, o col finire in pesci, e in fogliami.

ATTICO

All'Attico, che non è che un picciol muro in cima alle fabbriche per occultare il tetto, o una spezie di zoccolo per separare gli ordini, che si mettono l'uno su l'altro, o per distinguer la nascita delle volte, appiccare ordinetti è un dare nel pigmeo, e nella insignificanza.

RUSTICO

Il Rustico poi non è che un apparecchio di pietre ruvide e grezze, che si dicono bugne, o bozze, le quali in molti muri convengono; ma non costituiranno mai un ordine, e molto meno se ne ingombreranno le colonne, e le colonne joniche, come indegnamente si è spesso praticato. »

Milizia 1781, XXXI-XXXII.

«SCULTURE.

Negli ordini le Sculture debbono essere convenienti alle qualità, e alle condizioni delle fabbriche. Stolta indecenza sarebbe copiare teschi di bui, e pàtere nelle nostre chiese. Ciascuno edificio deve avere le sue decorazioni alludenti al suo rispettivo carattere, e ogni figura deve essere conveniente al luogo, dove è posta. Come dunque possono stare nella cornice quella teste di lioni per isgorgare acqua dall bocca?

In qualunqu spezie di sculture applicabili agli edifizj non si debbon mai perder di mira i tre principj seguenti: 1° Parsimonia: giammai sieno scolpiti tutti i membri d'un ordine, giammai due membri consecutivi: vi vogliono degli intervalli, e de'riposi. 2° Significanza: che bel significato hanno i meandri? 3° Convenienza, sì relativamente al soggetto rappresentato, come al carattere dell'ordine, e dell'edificio: gli ornamenti, che si possono convenientemente appalicare alle modanature, traggon la loro origine dalle foglie, da' fiori, da'frutti, e da alcuni animali, che vi possono convenire. Questi ornati, scelti con giudizio, non vanno mai applicati ai membri rettilinei; si debbono bensì disporre regolarmente, e in particolare corrispondenza gli uni su gli altri.

Le parti più vistose meritano gli ornamenti; ma in marmi schietti, o in stucchi, affinché sieno vedute con distinzione. Le vene e i colori del marmo perturbano sempre quello, che ha toccato lo scarpello, confondono i contorni, e producono inuguaglianza di lume. Ma sieno sempre bassi-rilievi; perchè le sculture per quanto arricchiscono una fabbrica distruggono sempre la grandezza de'suoi effetti.

Se l'Architettura ha bisogno di statue, non è per sdrajarle su gli archivolti, su i pendj de'frontespizj, nè per intisichirle su gli acrotej, e su le balaustrate. Se le statue rappresentano uomini, perchè collocarle l'a dove uomini non possono stare un momento senza timore della loro vita? Vi si metta quello, che può naturalmetne starvil. La più conveniente situazione per le statue è negl'intercolonnj, dove non sieno finestre, nè porte, e per farle spiccare, e difenderle dagli urti sopra un plinto non eccedente il quarto della statua, ma semplice e liscio. Non è inverisimile, che un uomo si metta sopra un sasso per farsi vedere, o per meglio vedere. E' bensì inverisimilissimo, che un uomo a cavallo stia galoppando sopra un piedestallo, e dentro a un portico, e sopra scale. E mancano altri modi da situar bene le statue equestri? Non so nemmeno come stieno bene le statue su le colonne.

L'Architettura non impiegherà che statue della grandezza ordinaria, o poco di più. Le minori del naturale si possono riserbare per i gabinetti, e le maggiori negli spazj aperti, nelle piazze, nelle strade grandi.

Anche le statue debbono essere analoghe ai caratteri degli ordini: se il dorico non le richiede che d'un'indole grave, il corintio le vorrà svelte e delicatge. Ma di qualunque spezie sieno, sieno istruttive, con chiare iscrizioni; e quelle, che s'inlzano per uomini illustri, sieno vestite secondo l'uso corrente della nazione.

Si è altrove parlato, e forse declamato, contro l'abuso de'cartocci, degli scontramenti, e di tanti frastaglj, che si prodigano fino negli arnesi di lor natura i più mobili, e per questi incomodi intaglj resi inservibili. Ma pare che la ragione albeggi».

Milizia 1781, LXXVIII.

«PITTURE.

Se l'Architetto saprà regolare il Pittore saprà anche per mezzo delle pitture fa comparire più spaziosi alcuni luoghi, correggerà altri di alcuni loro inevitabili difetti, e altrove spiegherà una convenientne ricchezza.

Nell'adoprar la prospettiva non si rappresentino mai quegli oggetti, che ricreano in un solo punto, e negli altri punti offendono la vista. Se, per esempio, un soffitto è dipinto a più ordini di architettura, per poco che l'occhio si scosti dal punto di veduta tutto è in confusione e in ruina.

E perchè dipingere i soffitti, le volte, e fino i cupolini delle cupole, e rappresentarvi cose, che ivi non possono essere? E quando anche potessero convenientemente starvi, come goderle senza un martirio della nuca, e degli occhi? Qualche soggetto aereo e leggiere al più. E allora bisogna alla pittura superiore accordare i muri con tinte soavi.

Le pitture belle debbono essere sopra i muri verticali; e quivi l'Architetto di genio potrà progettare disegni mirabili per convertire una camera in una spaziosa campagna arricchita d'ogni sorta di oggetti ugualmente istruttivi che dilettevoli. Lo zoccolo comparirà marmo, su cui si ergono colonne, e tra le loro apereture che sfondati di quadri! Non concepisco come siusino altri quadri; e più inconcepibili sono i rabeschi antivitruvianiani, ora tanto in moda sotto l'imponente nome di Rafaello.

Se l'Architetto sarà amico del Pittore saprà anche impiegare i varj mari secondo la convenienza de'soggetti. I marmi di colori vivaci converranno alle decorazioni degli archi trifali, delle fotmane, de'teatrid egli appartement. Ne'tempj, e negli altari si useranno marmi di colori diversi; e nelle tombe non s'impiegheranno certamente quelli di un colore allegro. Per combinare i marmi variamente coloriti, affinché risultir un accordo pittoresco, conviene intendere quali sono i colori leggieri, e quali i pesanti, quali gli amici, e quali i discordanti; ed eseguire l'assioma pittorico di non unire mai ude colori discordanti, nè dipassare da un estremo all'altro che per gradi intermedj».

Milizia 1781, LXXXI.

«Anche la Spagna al rinnovarsi le Belle Arti in Italia ebbe il suo Secol d'oro, cioè un principio di gusto, che durò appunto un secolo, da Carlo V. fino a Filippo III. Machuca, Siloe, Otaños, Gamiel, Toledo, Cobarrubias, Bustamante, Mora, Herrera, Monegro, Navarra, Hernandez costruirono edificij degni d'ammirazione. Vi fiorirono allora anche egregj Statuarj, e Pittori insigni, fra'quali fu Velasquez, intelligente nel maneggio del Chiaroscuro, e nella Prospettiva aerea: Rivera, di stile forte, mirabile nell'imitazione del naturale, nelle pennellate franche, e nell'esprimere gli accidenti del corpo, le rughe, i peli; Murillo, ora forte e naturale, ora dolce e grazioso. Ma decadde poi ogni cosa, e si confuse tutto sì stranamente, che si prese il brutto per bello, e si diede nell'orrido. Finchè Carlo III. felicemente regnante ha rimesse le Belle Arti nel buon cammino collo stabilimento dell'Accademia di San Ferdinando, senza il di cui esame ed approvazione il Conte de Florida-Blanca ha saviamente ordinato niuno poter fabbricare, Accademici e Architetti insigni già vi fioriscono; fra' quali Sabbatini, e molti altri danno continue riprove del loro merito; spicca sopra tutti Villanueva per la purità del gusto, fondato su la semplicità Greca; e il più consolante è, che il Principe d'Asturies, e i Reali Infanti suoi fratielli intendono bene il Disegno, ene sanno dare un fondato giudizio. Se le Corti, i Nobili, i Filosofi, bisogna ripetere, non dirigono gli Artisti, non si possono dare Belle Arti: per dirigere bisogna intendere; e per intendere bisogna studiare».

Milizia 1781, II vol., 311-312; Milizia 1785, 404-405. Síntesi històrica dels arquitectes espanyols.

Núm. 10

Carta signada per N. N. Garzone de la Regia Stamperia de Parma a Azara [Ella], identificat com l'efemeridista de Mengs a Roma. Lloa el llibre de Mengs i l'erudició de l'autor. Parma 8 de març de 1781.

«Prima di passare avanti bisogna, ch'è io dica a V.S.Illmâ chi sono io, giacchè la mia condizione è di essere conosciuto da pochissimi in questo mondo. Io sono dunque un Garzone, che servo il Sig.Bodoni in questa Regia Stamperia. Questo impiego soddista la mia ambizione, sino a credermi eguale a lei nel nobile impegno di propagare, e promuovere le lettere, e i Letterati; pochè se gli Effemeridisti coi loro stupendi giudizj fanno conoscere le opere, ch'escono alla luce, e decidono sovranamente della forte dei poveri Autori; io col preparare l'inchiostro, e bagnare la carta, contribuisco alle belle edizioni, colle quali il mio Principale rende pregevoli i libri, e ricercati da tutti i Bibliofili, che amano la nitidezza della stampa portata da lui all'ultima perfezione a gloria del nostro secolo, e della nostra Italia.

Ora ch'ella sà, chi son io, bisogna, che le dica ancora il motivo, che ho avuto d'incomodarla con questa Lettera. Ne'giorni passati stampammo le opere di un certo Pittore chiamato Mengs. Nel vedere la cura, e l'impegno, con cui il mio Principale faceva eseguire questa edizione, io mi figurava dover essere questa qualche gran cosa; e mi lusingava di averne una buona mancia per le mie fatiche. In fatti finita l'impressione, ricevei in dono dall'Editore cento Esemplari, che a una doppia l'uno, secondo gli avea tassati il Sig.Bodoni, faceano cento Doppia per me, se sò computar bene; somma, che in mia vita no ho veduta insieme, e che mi fece voltare la testa, non pensando, e non sognando altro per molti giorni, e molte notti, che le mie care cento Doppie. La mia lusinga andò ancora più avanti. Lascero, che gli Esemplari degli altri siano venduti (diceva io a me stesso) ed aspetterò che l'effemeridi di Roma; che sono la Tromba della Letteratura, il di cui suono d'a, e leva la fortuna agli Autori, e sbalordisce i Lettori, a guisa del Corno di Astolfo, che faceva istupidire i malandrini, e fuggire le Arpie: lascerò, dicea, che l'Effemeridi Romane dal loro inappellabile Tribunale facciano l'elogio sincero, dotto, erudito, spassionato, elegante di questo libro, quale lo sogliono tessere delle grandi opere, e portentose Poesie, ch'estraggono, ed allora i miei cento Esemplari saranno ricercati, e venduti a piu caro prezzo; e chi sà, che non mi trovi con qualche migliajo di scudi da poter fare il Signore.

Tutte le mie speranze, com'Ella ben vede Sig.Effemeridista, erano riposte nel di lei giudizio. Ma oh vicende dele umane cose ! Questo di lei giudizio ha trastornate tutte le mie fortune, ed ha rovinate le mie ricchezze, mandando in sumo le mie cento Doppie. Compatisca dunque se io con cuore trasfritto dal colpo fatale, ch'Ella viene a dare alla mia borsa, sfogo il mio dolore, emi peremetta, ch'io la capaciti del torto, che mi ha fatto, screditando quello benedetto libro. Forse il di lei grand'amico si muoverà a pietà, sentendo la mie sciagure.

La prima mia disgrazia proviene da un qui pro quò, che V.S.Illmâ ad uso di Speciale ha preso; poichè credendo di fare l'estratto del libro di Mengs, per farlo conoscere dal Polo Artico all'antartico, che sono i limiti della giurisdizione del di lei Giornale; Ella ha preso in mano qualche altro volume della sua scelta, e copiosa biblioteca, e ce l'ha dato per l'opera di quel Pittore. Dico così, perchè più leggo i Fogli dell'Effemeridi, meno io trovo Mengs. Anzi vi leggo tutto il contrario di ciò, che l'Autore ha detto; e ssido chiunque abbia il coraggio, e lo stomaco così forte da mettersi in corpo le Effemeridi, ed il libro, di dirmi, se non ho ragione, e se per i suddetti Fogli abbia capito niente di quel, ch'è l'opera : molt meno poi, s'Ella la loda, o la biasima; perchè vi ha messo tanto dell'uno, e dell'altro, che non è possibile, che una istessa cosa meriti giudizj tanto contadittorj.

Comincia Ella col saltare di volo la vita dell'Autore, e tutto ciò, che appartiene all'Editore, scusandosi colla strettezza dei Fogli. Ma, Padron mio, nella guisa, ch'Ella ha dato l'estratto del rprestatge del Libro, potea benissimo averci data Effemeridata la Biblioteca Vaticana, ed anche quella de'Tolommei, se non fosse stata abbruciata dal Calife Omar. Che il cap. 3.della terza parte del Trattato della Bellezza contenga il colorito, il 4.la Composizione, &C.le pare, che sia una cosa tanto difficile a dirsi, a tanto importante ai Lettoria degli Antipodi, che bisogni avvertirglielo, perchè non credano, che la Composizione si trova al cap. 3.ed il Colorito al 4.Che poi Mengs in progresso di tempo aggiungesse questa terza parte alle altre due, forse Ello lo avrà sognato, perchè quì in Parma sappiamo tutto il contrario.

Riguardo poi all'oblio, a cui ella ha condannate le fatiche dell'Editore, io non mi ci posso accomodare. Bisogna che io gliela dica, come la penso, e ancora che ne avesse detto molto male: Primo perchè a me ninete preme l'Editore, e niente mi duole; 2. perchè dicendone Ella tanto male, forse se ne farebbe venduto qualche esemplare di più, trovandosi de' Lettori Così stravaganti, che gabbati dalle lodi dell'Effemeridi non vogliono pi`yu libri in esse lodate, e cercano i biasimati. Finalmente l'elogio, ch'ella fa degli Spagnuoli a proposito del profitto, che fanno ne'loro viaggi, compensa all'Editore la pena di vedersi privo de'preziosi elogi di lei: ed il Mondo vedrà, ch'Ella è giusto nelle critiche, quanto negli Encomj. La nazione Spagnuola poi, che si appaga molto di Elogj, ed è, per quel, che mi dicono, assai amica del fasto, e del vento, farà forse al suo Panegirista qualche Statua d'oro per lo bene, che ne ha detto, e l'Editore una di argento, pel favore di non averlo estrattato. In quanto a me non ho che fare cogli Spagnuoli. Le mie cento Doppie sono quelle, che piango unicamente, mentre Ella me le ha mandate alla malora col suo giudizio.

Continuando V.S.Illmâ il suo estratto ci dice mille belle cose, che il Poveretto Mengs non sapeva certamente: Come per esempio, che l'Apollo (non si sà qual sia) e la Venere di Firenze (ove però ve ne sono molte) sono il più bell'uomo, e la più bella donna, che siano sulla Terra, e che per tali le riconobbe il Sig. Chefelden, che ne disegnò due Scheltri colle loro proporzioni. Tutto questo si dice, per provare che l'arte può superar la natura, e si vâ a finire coll'autorità di Michelangelo, e di Bacone di Verulamio. Questa pomposa Erudizione è buona per Lei, e per gli uomini consumati al par di lei; ma non per me, nè per altri ignoranti miei pari, che non abbiamo sentito nominare nè Chefelden, nè Bacone, se non quando qualche Carrettiere giura, o bestemmia. Ella poi, che sà, ove abitano il Sig. Apollo, e Madama Venere che sono il più bell'Uomo, e la più bella Donna che vi sieno sù la Terra, ci faccia il piacere di unirli in Matrimonio per far razza di bellezze, che al giorno di oggi sono così rare.

Noi Lettori Lombardi, che siamo un poco grossolani, leggevamo alla buona nel libro di Mengs quello, che v'è; ma V.S.Illmâ colla sua gran penetrazione ha saputo leggersi quel, che non v'è, per ricavarne una critica fina, e risplendente. Dopo la conclusione dell'opera, dice Ella, v'è un altro Capitolo. Io però, che sono assai corto di vista, e di mente, adoperando un paio d'Occhiali del Campana, ch'ebbi per eredità da un mio Bisavolo, leggo nell'Epigrafe del Cap. VII. =Conclusione=, ma non vi posso trovare la menoma traccia di quelle due parole = Dell'opera. Forse sarà per difetto de'miei Occhiali, perchè non mi posso persuadere, ch'Ella ve le abbia aggiunte. Il mio Principale legge al pari di me, e mi ha detto, che avendo Mengs fatto il paragone de'tre gran Pittori, fa poscia una specie di ristretto del suo sistema, e delle ragioni, sulle quali lo fonda e perciò chiama questo Capitolo conclusione, cioè Conseguenze.

Ella prende a male, che l'Editore non creda Michelangelo il più gran Talento, che sia comparso nelle belle Arti. In questo sappia, che anche io sarei del di lei parere, perchè sembrami troppo duro lo spogliare senza ragione del suo titolo un Eroe, che dacchè io sono nato, sendo chiamare Divino. Buon per lui che ha trovato un Campione, quale Ella è, che lo fa difendere con ragioni tanto robuste, e che colla sua rara Logica abbatte l'orgogliosa baldanza di questi saputelli moderni. Dicano pur Mengs, e l'Editore quanto vogliono; provino che l'imitazione in fe non è nè bella, nè brutta; che la bellezza sta negli oggetti, e non nella maniera d'imitarli; che si puole imitare benissimo una cosa bruttissima; che la conclusione di V.S.Illmâ resterà sempre vittoriosa; l'Imitazione, ed il Disegno farono per favor suo una cosa identifica; e questo suo Aforismo dovrà servire di regola infallibile: Che una cosa ben disegnata è sempre bella= Evviva, evviva.

Continua V.S.Illmâ la guerra alle mie cento Doppie, scoprendo le magagne del libro, che senza di lei si farebbe venduto felicemente, perchè nesso altro avrebbe veduto in esso le cose, ch'ella vi vede. Le avesse almeno tenute per se, invece di pubblicarle tanto spietatamente. Se qualche cosa mi può consolare in questa disgrazia, è la recondita erudizione, ch'Ella sparge con questo motivo; poichè c'insegna, che Mengs ignorava ciò, che aveva detto Federigo Zuccheri, il quale aveva postillato di suo pugno (per conseguenza sapeva postillare) un esemplare del Vasari, che sta nella Biblioteca Corsini; che inoltre ignorava, che in casa Albani v'è un abbozzetto di un quadro di Raffaello; che quest'Abbozzetto era una volta della Casa Gaetani; che il Sig. Volpato ha così bene inciso il quadro della Teologia; che Lionardo da Vinci è un Codice di Pittura; e che so io quante altre belle notizie ci dà ella per prova della sua vasta erudizione. Queste sono notizie utili, rre, e sicure; ma non così quelle di Mengs il quale, siccome mi dice un di lui

amico, era così eretico in materie di Pittura, che non credeva di Raffaello l'Abbozzetto di Casa Albani, prima di Casa Gaetani; e quel ch'è più, era sì ostinato quel Cervello Tedesco, che negava, aver mai Raffaello fatto nel suo buon tempo verun Abbozzetto colorito. E perchè (veda ella sin dove giugneva la di lui stravaganza) negava egli ancora, che questo quadretto, che ora è in Casa Albani, e prima era in Casa Gaetani, fosse nemmeno un abbozzetto; e lo credeva una copia molto posteriore al Quadro famoso dela Trasfigurazione. Dicea in prova dell'opinion sua, non esservi Pittore, che non sappia, come si fanno gli Abbozzetti, e come siniscano i Quadri, e questo di cui si tratta, esser finitissimo, ed anche leccatissimo.

Quando io leggeva i Fogli, che s'imprimevano di questa disgraziata opera, mi facea ben difficoltà il trovare in essa spesso la parola Ideale, e come io non la capiva, ne dimandava la intelligenza al Sig. Bodoni, il quale mi rispondea sempre, che leggesti con attenzione il libro, ove avrei trovata più di cento volte la spiegazione di quella parola. Il mio amor proprio si è alquanto sollevato, vedendo, che se io non capiva l'Ideale, nemmeno lo capiscono gli Effemeridisti; e che Lionardo da Vinci non usa quella voce, e quel che è più di tutto, non l'usa nemmeno il conde Algarotti, che è il Testo favorito da v. S. Illmà, e alla di cui autorità in Pittura omne genuslectatur, perchè è un uomo pieno di Graco, e di Latino, e che per fortuna non era intinto di nessuno de' principi astratti di Mengs; e parla dell'Arte in termini intelligibili, epopolari, da essere capito dai Ragazzi, e dalle Donne: in somma è un'Autore di Pittura degno del secol nostro, ed alla portata di noi altri Stampatori, ed Effemeridisti.

Non la finirei mai, se mi trattenessi ad esporre tutte le scoperte, ch'Ella per rovina mia ha fatte nelle Opere di Mengs; i nuovi aspetti, che ha dati alle sue proposizioni; le contradizioni, nella quali lo fa incorrere; e la sagacità, colla quale ha saputo leggere nero, dove il libro dice bianco. Dove pere esempio, Mengs da modesto Scettico dubita, che abbiamo le Statue originali dei Greci di primo ordine, e ne dà le sue ragioni, Ella vi sostituisce, che vuole, che non ne abbiamo veruna; e di un tuono ironico gli domanda, qual idea si era fatta del bellissimo degli Antichi? Ella certo non avrebbe fatta tale domanda, se non avesse sbagliato il libro, come ho detto al principio, poichè tutta la fatica di Mengs si dirige giustamente a spiegare questo bellissimo. Finalmene su questo proposito Ella conclude, che Mengs vuole più dubitare, che ragionare; e che non si mostra neppur conseguente; ch'è un presuntuoso, credendosi miglior giudice di Michel Angelo, allorchè questi non si credette buono a rifare un braccio, che mancava a Laocoonte (prova che quegli pensava come Mengs nella venerazione per l'antico); che parlando delle Statue, giudica di cose, che non sono del suo mestiere; ch'è un ignorante in materia di Scultura; e che solo il paradosso Cornelio Agrippa potrebbe assumersi l'impegno di sostenere l'opinione del Mengs. Dopo una critica così savia, così fina, cotanto modesta, sortita dalla bocca d' un uomo tanto consumato nelle Scienze, e nelle Arti, chi vuol Ella, Padron mio Stimò, che compri nemmeno un esemplare delle mie cento copie? Almeno avesse Ella per dcarità verso di me, e della mia povera Famiglia, avvertiti i Lettori, non esser vero, che Mengs abbia pensato, nè scritto quelle brutte cose, ch'Ella gli appiccica; e che leggestero il libro, e non l'Effemeridi, se volean sapere i pensieri di Mengs.

Se la cosa restasse qui, pazienza; ma v'è di peggio. Ella colla sua solita fagacità, e dottrina, e colla mira unica di rovinarmi, ci scuopre il povero Mengs, e lo mette in paribus naturalibus, mostrandocelo per un ignorante, non solo nel suo mestiere, ma in tutti gli altri, che hanno relazione con esso. Non si vuol peraltro, dice Ella, mancare qui di osservare un errore, che si commette, chiamando Vena Cava quella, che passa nell'intiore della Coscia, e ciò sul proposito di rilevarci le bellezze del Torso. Questa è un'ignoranza dei verei nomi anatomici perdonabile forse a un Mengs Pittore, a cui poco importa il sapere il nome delle Vene, ma solo la loro giusta situazione; ma imperdonabile a un Mengs Scrittore, e autore.

Al leggere questo bello squarcio mi parve che la vista mi traballasse; strofinai i miei occhi, ripulj con un fazzoletto gli occhiali del Campana, rilessi il passo, e sempre mi dicea lo stesso. Bisogna, ch'Ella sappia, che io prima di farmi stampatore, sono stato Cavasangue in questo Spedale di Parma, e sò benissimo in nomi delle Vene, e dove si dà la botta colla lancetta. Per conseguenza non posso ignorare, che la Vena Cava divisa di nome in ascendete, e discendente, o per parlare con più proprietà, in superiore, ed inferiore, scorre per i corpi di tutti quanti siamo al mondo a planta pedis usque ad

verticem Capitis, passando pel ventricolo dritto del Cuore, e questo non è possibile, che sia ignorato dai Ragazzi, che imparan' il mestiere di Barbieri.

Ora dunque, dicea io, com'è possibile, che quell'Effemeridista, ch'è così grand'uomo, sia caduto (perdoni il termine) nella bestialità di faare a Mengs un delitto imperdonabile di avere detta una verità conosciuta da tutto il mondo; e di condannarlo baldanzosamente per avere ragione? Com'è possibile, ripeteva fra di me, che uno, che fà il mestiere di critico, impugni con un'aria così trionfante una verità con un errore? La cusa del qui pro quo qui non ci vâ, perchè il Giornalista cita putuale il passo di Mengs.

In questa perplessità io mi trovava, quando entrò in Camera mia un altro Garzone della Stamperie compagno mio; gli comunicai i miei dubbj, e mi fece una fisata in faccia. Ti picchi di Chirurgo, mi disse, e non sai trovare la cagione dello sbaglio del Giornalista? Sappi dunque che al mondo ci sono dei Mostri, e l'Effemeridista farà fose un Mostro, che non avrà Vena Cava per le Coscie. Prima di scrivere l'Estratto di Mengs si farà tenticato ben bene le parti inferiori, ed avrà osservato non sservi detta Vena. Questa in lui forse è tutta assorbita dai Didimi, e con tanta affluenza di alimento dovranno essergli cresciuti a dismisura. Confesso, che questo raziocinio del mio Collega dissipò tutti i miei dubbj, e mi chiuse la bocca.

Dopo questo caso mi sono consolato alquato, ed ho conosciuto, quanto bisogna esser guardingo in decidere della figura, e del giudizio degli altri; perciò mi asterrò di rappresentare a lei più riflessioni sul suo Estratto di Mengs. Ella può dunque impunemente fargli dire quel, che vorrà; torcere il senso delle sue parole; stiracchiarle, perchè vengano a dire ciò, che le accomoda; non darsi per intenso del sistema dell'Autore; non darne la menoma idea ai Lettori; citar falso, e far dire al buon Petronio ciò, che non ha detto mai; trattare Falconet di Pagiario di Algarotti, cosa che rinrescerà più a quello Scultore Francese, che quante gentilezze amare ha dovuto forbirsi da Mengs, e dall'Editore; e molto di più quando la Citazione è così strana, che non passa di una riga quel, che dice l'algarotti del Soggetto, sopra di che Falconet ha fatto un libro. Dia pur Ella delle lodi ironiche a Mengs, e al suo amico; gli rimproveri di non avere avuta la facilità, la quale suole essere prodotta più dalla natura, che ci inclina, che da tutta l'arte, che ci affatica; confonda la prestezza colla facilità, le cose colla maniera di farle, e per questa ragione stimi più i versi di un Sperandio, a cui scivolano dalla bocca coll'istessa facilità, che a Lei gli Estratti per l'Effemeridi; e condanni quel seccatore di Virgilio, che sudava fangue prima di finire quattro Versi. Faccia ella Giorgione discepolo di tiziano a dispetto di Mengs, e della Storia che dicono tutto il contrario.

In somma faccia, e dica quel che le parrà, e piacerà, che a me non importa un fico. Vedrà come dare ai Pizzicagnoli le Cento Copie a peso di carta, e farà conto di essermi sognato ricco. Ella però non sò, come se l'aggiusterà colla sua coscienza, avendomi rovinato col suo Estratto, ossia giudizio.

Avanti però di finire bisogna che io le faccia una Confessione. Ella è alla testa dell'Effemeridi romane, ed Ella è conosciuto per quel bravo uomo, ch'è onorato; e senza adulazione, uno dei più dotti uomini dell'Italia, pacifico, e incapace di scrivere come l'Autore dell'Estratto di Mengs, che sappiamo di chi è; e perchè Ella l'ha dovuto adottare. Tutto ciò dunque, che ho detto non è diretto a Lei, ma all'officioso ajutante, che mi ha rovinato, screditando col suo giudizio l'opera, che mi dovea arricchire. In segno poi della stima, che io faccio di lei, le voglio dare un consiglio, che benchè venga da un pover'uomo, quale son io, fose le potrà esser utile in molte occasioni.

L'Effemeridi sono giudizj delle opere. Si guardi unque Ella di ricevere tutti i giudizj, che se le presentano. Ella sà quanto son rari nel nostro Mondo, e quanto abbonda qui quell'altra cosa sua contraria.

Che stà quà giù, nè se ne parte mai. V'è una gran quantità di questi giudizj, là dove era ripollo quello del Sig.d'Anglante. si provveda Ella per mezzo di qualche Amico, che full'Ippogriffo abbia fatto il viaggio di quel Paese, di alcune ampolle di quel famoso liquore, e quando se le presenteranno simili ajutanti co loro pretesi giudizj, ne prenda una, e la dia forte sul naso al Sig.mio, che così non faremmo più esposti ai qui pro quo in materia de'Giudizj, come lo siamo stati riguardo a'libri.

Compartisca Ella una così noiosa diceria. Ad un uomo rovinato per l'Effemeridi debe esser permesso qualche sfogo, almeno per divertire la fame. Non ho veduto ancora il fine del Giudizio del suo Ajutante. Quando lo vedrò, gliene saprò dare delle nuove. Intanto Ella mi creda suo Servitore. // Parma 8.Marzo 1781».

Núm. 11.

Ennio Quirino Visconti en *Il Museo Pio Clementino* (1782-1807) recorre a l'*Alexandre El Gran* d'Azara per identificar a l'*Apol·lo Belvedere* del Museu, tingut erròniament com un retrat d'Alexandre:

«Apprendo con sommo piacere, che il Sig. Cavaliere D.Giuseppe Nicola Azara, soggetto abbastanza noto presso la republica Letteraria, di cui è benemerito, nelle note, que si eggiungono alla nuova edizione, che si sta facendo a Venezia delle opere di Mengs, sia di questa stessa opinione. Il suo suffragio ha diritto presso il pubblico di acrescerne la probabilità. In fatti Orazio stesso Carm.lib.IV, oda VI, incomincia il suo Inno d'Apollo con questa impresa:

*Dive, quem proles Niobea magna
Vindicem lingae, Tityosque raptor
Seufit &c.*

[...]Una immagine bellissima di Apollo in figura del Sole è la testa del Museo Capitolino, creduto un ritratto d'Alessandro Magno, e per tale pubblicata da Winkelmann *Monumenti antichi ined.*, fig. 175. Quel che toglie ogni dubbio sono fette buchi nello strofio, che gli circonda la testa, i quali servivano per inferirvi i raggi di metallo, ben diversi dalle corone radiate, che si vedono sul capo degl'Imperatori. Tali sono nel simulacro del Sole a Villa Borghese, e nella testa colossale di Serapide di questo stesso Museo. Oltracciò la sua fisionomia è la stessa che quella del Sole colla iscrizione Oriens, delle medaglie d'oro di Trajano, e molto diversa dall'insigne, anzi unico ritratto d'Alessandro trovato a Tivoli colla iscrizione Greca, e posseduto dal più volte lodato Cavaliere Azara».

Visconti 1782-1807, v. I, 1782, 24 i 28 [transcrit parcialment per Nicolás 1985, p. 134]

Múm. 12.

Dedicatòria de Carlo Fea a José Nicolás de Azara en la reedició de la *Storia delle Arti del disegno presso gli antichi di Giovanni Winkelmann* (1783):

«La libertà, ch'io mi prendo, Nobilissimo Signore, di offerirvi la nuova edizione della Storia delle Arti del Disegno di Giovanni Winkelmann, non dovrebbe, per quanto io possa lu singarmi, esservi dispiacevole. Con questa io vi ricordo un uomo celebre, che Voi pregiaste, che Voi onoraste, e tra gli altri amici vostri distingueste; vi presento in nuovo aspetto un libro, che Voi, per il piacere grande, che provate nelle materie spettanti all'antiquaria, avete letto, e reletto; e del quale, se medianti le profonde vostre greche, e romane erudizioni, e fino gusto nel discernere i preziosi antichi monumenti dell'arte, e i prego loro particolari, havete saputo più che altri mai lodare il buono; ne avete insime veduto i defetti, e desiderato che venissero emendati. Lo sperito vostro infatti non è già nato per giacersi in una oziosa vita in mezzo ai comodi e alle delizie, o per impegnarsi nella sterile contemplazione de'titoli, delle signorie, delle grandezze, che vi possono al pari di tanti altri esteriormente adornare; e qui prendere le principi sue compiacenze, lasciandosi trarre nell'incantesimo di credersi di una specie più che umana, onde considerare le cose degli altri uomini come straniere a sè, e che possano appena di quando in quando meritare una leggiera occhiata per gran degnazione. No certamente. Voi siete nato fatto piuttosto per far ricredere col saggio vostro diportametto chi la pensare così. È per Voi somma delizia ogni seria occupazione, e l'immergervi nella lettura de'più dotti antichi, e moderni scrittori; non vi sono titoli cari a Voi se non se quelli di letterato, e di filosofo; no v'è signoria per Voi gradita se non quella, che benefica i vostri simili; non v'è grandezza di vostra soddisfazione, che quella di fomentare, e di proteggere coloro, i quali o per via delle industrie, e per vie delle scienze tendono a rendersi benemeriti di tutto l'uman genere. Lo sa pria di tutti l'iudito vostro Monarca delle Spagne Carlo III, che tanto en Voi confida per l'esecuzione de'suoi affari in questa Dominante medesima, che vi guarda per un modello di saviezza, di prudenza, e di attività. Lo sapevano, il mentovato Winkelmann, che potè colle vostre conferenze vieppiù ripulire la recolta ammirabile delle sue osservazioni; e l'pelle sassone Mengs, che sovra tutti sperimentò gli affetti pù dolci della vostra amicizia, e potè ripromettersi in Voi di un protettore delle sue onoratissime fatiche; mentre a Voi egli dovette in gran part le sue fortune, e la celebrità del suo nome in vita, e dopo morte ancora, tanto per il busto, che gli erigeste ad eterna memoria nel Panteon fra quello di Winkelmann, dell'altro

Raffaello, di Flaminio Vacca, di Annibale Caracci, e di altri gran nomi; quanto per aver pubblicate a beneficio dei coltivatori delle Arti del Disegno in una vaghissima edizione le di lui opera riordinate, e corredate delle più belle vostre annotazioni. Lo conoscono con distinzione gli stimatori delle antichità, i quali a Voi sen vengono, o per farvi giudice de'loro dubbj, o per ammirare que'prezzi raguardevolissimi, e singolari, che conservate come in nobile museo, frutti in parte delle premure vostre adottate per lo scavo della villa già appartenente alla celebre antica famiglia de'Pisoni in Tivoli, e dell'altro della Villa Negrone sul monte Esquilino; como lo sono nache le belle pitture ivi trovate. Lo conosco io segnatamente, che volendo riprodurre coi tochi romani a nuova luce quest'opera, non solo mi sortaste a migliorarla, ma per adornarla vieppiù, graziosamente mi comunicaste i disegni di varj de'suddetti rostri monumenti più preziosi; mi faceste a parte de' lumi vostri; e con gran liberalità, e cortesia apriste a mia disposizione, ed uso la copiosissima vostra biblioteca, e per la scelta de' volumini e per la rarità delle edizioni tutta degna di un vostro pari. In vista dunque di tutti questi motivi, e di questo vostro carattere sì glorioso per la rispettabilissima Persona vostra, e di tanto lustro alla dignissima vostra Nazione, posso con ragione assicurarmi del riguardo amoroso, in cui terrete questa mia qualunque siasi offerta; posso accertarmi della perpetua vostra grazia nel proteggere questi non meno, che gli altri più sublimi studj, a' quali per maggior interesse della repubblica dedicato mi sonno; e posso perciò sperare, che mi farete sempre più ripetere con verità, che io vi sono obbligatissimo, e devotissimo fra tutti gli altri ammiratori».

Fea 1783, dedicatòria a Azara, I-IV.

Núm. 13.

Notícia de 1783. Reunió dels Arcadi. Pius VI és un membre d'aquesta associació:

«[...] gli Arcadi, Ragunati nel primo Giovedì di Gennajo del nuovo Anno, diedero fausto principio alle loro Letteraria Funzioni con le lodi dell'Immortal Timio Nemeo, Pio VI. Pontifce Massimo felicemente Regnante [...]».

Chracas núm. 838, 11/1/1783, 2.

Núm. 14.

Notícia de 1783. Reunió dels Arcadi:

«[...]Gli Arcadi in seguito della loro lodevole costumanza di destinare ogni primo Giovedì del mese a qui soggetti, ch volessero anche nella Prosa d'assaggio del loro talento tennero il 6.dei corrente la solita generale Adumanza. In essa il Signor Abate da Barthe Segretario di Legazione in Roma del Sermô Elettore Palatino Duca di Baviera, e Agente dell'A.S. presso la S.Sede della nuova lingua dell'Ordine di Malta eretta ne'suoi stati; fece gustare alla numerosa escelta Udienza un suo ingegnoso, e doto Ragionamento sulle Reppresentazione Teatrali, investigando la cagioni, onde la Poesia Drammatica de'Greci sia stata superiore a quella de'Latini».

Chracas núm. 848, 15/2/1783, 3.

Núm. 15.

Notícia de 1783. Exemple de com es creen associacions per promoure i divulgar l'art:

«Questo Corso farà in un sol tono in ottavo reale, ed in carattere silvio, ed il suo prezzo per Sigg.Associati (non compreso il porto per quelli che stanno fuori di Roma) farà, di f. quattro paoli e mezzo, prezzo tenue, riguardo al numero de' Fogli, e delle Tavole in rame, ch'ello conterrà. I Sigg. Associati avranno la bontà di dare i loro nome coll'anticipato pagamento di paoli due ai Sig. Bouchard, e Gravier al corso, oppuse al Sig. Natale Barbiellini a Pasquino, dai quali ne avrânno la ricevuta. Quei, che non si saranno associati per la metà di Settembre non potranno aver l'Opera, se non al prezzo di paoli sei.[...] Bouchard, e Gravier Mercanti Librari nella Strada del Corso vicino a S.Marcello, danno avvisè a'Sigg. dilettanti che è loro arrivato da Parigi cuí assortimento di bellissime Stampe di Marine, Paesi, e d'ogni altro genere».

Chracas núm. 896, 2/8/1783, 24.

Núm. 16.

Notícia de 1783. Reunió dels Arcadi i la participació de la poetessa francesa comtessa de Desparbes:

«[...] *Giovedì 11. Corrente is tenne dagli Arcadi la solita Adunanza nel mese nella Sala del Serbatojo. In essa dal Custode Generale si pubblicarono annoverati in Pastori Arcadi le Sig. Contessa Desparbes celebre Poetessa Francese, le di cui opera già rese pubbliche colle stampe annunziano il di lei valore nei bei Studj... il Sign. Emanuele Alessi, il quale ritrovandosi presente in Adunanza recitò un grazioso Soneto in ringraziamento agli Arcadi per la Sua Ammissione; entrambi genovesi, a proposti dal Sign. Ab. Antonio Riechini uno de Sotta Custodi d'Arcadi[...] I due valorosi Arcadi Sig. Ab. Michele Manlio, e il Sig. Ab. Giumtotardi[...]*»

Chracas núm. 910, 20/9/1783, 3.

Núm. 17.

Notícia de 1783. Avís públic per associar-se i així poder dur a terme una nova estampació:

«*Dalla Stamperia di Giovanni Desiderj presso le Porteria di S. Agostino è venuto in luce un'Avviso al Pubblico di essersi oramai terminata l'Incisione di Rame delle Serie Cronologica de' Romani Pontefici, e che di già si dato principio all'edizione d'un Compendio Storico delle Vite de' medesimi, con accennare li prezzi rispettivi a tali Opere, e che debba farsi da chianque vorrà associarsi. E pavimente lo stesso Stampatore con altro foglio invita gli Amatori delle bueno Arti per l'Associazione delle nuova Stampa con note all'Opera della Storia Antica, e della Republica, e dell'Imperio Romano del celebre Monsieur Rollin, indicando la spesa di simile Associazione, e dando i lumi generali, ed oportuni a revvisare il pregio, e la utilità di tale erudita Opera, e di età nuova impressione.*»

Chracas núm. 918, 18/10/1783, 13.

Núm. 18.

Notícia de 1783. Azara cicerone de l'arxiduchessa d'Àustria Maria Amàlia, futura esposa de l'infant Ferran d'Espanya:

«*Mercoledì sera dopo un'ora di notte, preceduta da un Corniere Pontificio giunse in questa Città, proveniente da Parma S.A.R. l'Arciduchessa d'Austria Maria Amalia Consorte dell'Infante D.Ferdinando di Spagna, col seguito di tre mute per la sua Famiglia nobile, e andò a possarsi al Palazzo di Villa Medici ove era il tutto preparato per il di Lei ricevimento. Ivi si trovò ad inchinarla il Sig. Cav. de Azara Ministro di Spagna alla S.Sede, ed il Sig. Conte Orsini Maestro di Camera del Signor Duca Grimaldi Ambasciatore di S.M. Cattolica [...] il Sig. Cav. de Azara, si portò ad osservare la celebre Fontana di Trevi, la Colonna Antonina in Piazza Colonna, e indi al Museo Capitolino, proseguendo in seguito alla Basilica Vaticana [...] Partiba dal Palazzo Vaticano fece l'onore di portarsi a pranzo dall'Emò Sig. Card. Herzan Ministro di S.M. Imperiale, con tutta sua nobile comitiva, al quale intervennero l'Emò de Bernis, tutta la Casa Bracciano, il Sig. Cav. de Azara, la Duchessa Sforza Cefarini, il Duca di Sermoneta, e Monsig. della Somaglia, ad altri fino al numero di 16. coperti. [...] després el Card. Bernis invito a la cena a toda la comitiva. [Estem convençuts que Azara va anar]*».

Chracas núm. 928, 22/11/1783, 19-23.

Núm. 19.

Article de 1784, en el qual Azara figura com a promotor i difusor dels dissenys de Mengs i concretament de l'*Escola d'Atenes* de Rafael. Així mateix en la notícia es fa un recorregut històric de gravats precedents sobre aquest tema i s'identifiquen alguns dels personatges que hi figuren:

«*Incisione[...] Ma la morte [Cav. Antonio Raffaele Mengs] ce ne avrebbe rubata l'incisione, se il Sig. Alberico di lui Figlio non avesse riparato il danno, chiamando*

l'eccellente bulino del Sig. Domenico Cunego a questo lavoro. Sono già da qualche tempo uscite le preme VIII. Carte di questa incisione apresso la Dedicata che ne fa il Sig. Alberico di tutta l'opera al Genio intendentissimo di S.E. il Sig. Cav. D. Gius. Niccola Azara. Noi annunciamo queste otto Carte: e poichè non han bisogno di numerazione, ed ordine al curso incominciamo da quella, ch'esprime due Teste insieme, una dello stesso Rafaele, l'altra creduta del suo Maestro Pietro Perugino. Diciamo creduta perchè non tutti convengono che lo sia. E' da sapersi, che molti erroni sca. turisono poco dopo la morte di Rafaele sulle interpretazioni delle opere sua, e di questa specialmente. Il Tommansino Incisore n'el ritoccare la prima stampa di Giugio Mantovano, che se di questo Quadro alle due figure di Platone, e d'Aristotile aggiunte lo splendore, o diadema; lavando ne con molta improprietà l'argomento dagli atti di S.Paolo disputante nell'Areopago. Il Vasari sbagliò anch'egli ravvisando in questa Scuola d'Atene la Concordia della Filosofia, ed Astroligia con la Teologia; supponendovi Teologi, ed Evangelisti, forse confuso con altre Pittura. Nel 1524. uscì un'altra stampa non intiera di Agostino Veneziano, ove Pittagora è trasformate nell'evangelista S.Marco, e il Giovinetto inclinato di fianco coll'abaco Pittagorico nell'Archangelo Gabriele: Dopo tuti questi sbagli puo essere assai facile quello di credete Pietro Perugino nelle testa unita di Rafelle. Infatti il Bellori nell'esatta descrizione della Scuola d'Atene giunto a queste due figure scrive: "L'uno è Rafaele autore dell'opera dipintosi de se stesso nello specchio con la berretta in capo di nobile aspetto, modesto, e di grazie adorno, e dell'altro non ne parle. Delle altre teste incise, due sono di giovani forse arbitrarie v'e quella di Pittagora in prosilo; Arcchimide col viso del'Arquitetto Bramante inclinato. Alcibiade giovane bello in abito guerriero co'capelli cadenti dall'Elmo su le spalle, attento agl'insegnamenti socratici. Aspasia le Vaga Maestra d'eloquenza, di cui chiamossi scolare lo stesso Societe, e nell'ultima riconocesi Epitetto celebre Filosofo Stoico, che fu in Roma a 'giorni di due massimi Stoici Nerone, e Domiziano».

Giornale 1784, núm. 1, 3/1/1784, 5-6.

Núm. 20.

Article de 1784, sobre la dissertació antiquària de l'*Alexandre El Gran* de la col·lecció d'Azara:

«Collocata questa immagine [Erma d'Alessandro M. ..] da dotti Autori fra le Sculture dello stile sublime, se ne rallegrano con S.E. il Sig. Cavalier Azara, a cui appartiene. Si parla poi di qualche oltraggio sofferto dall'Erma per l'umidità della terra, che ha tolto via porzione di epidermide, o fior di carne che tutta la rivestiva; senza però alterazione delle forme, le quali appariscono tuttavia di quel la eccellente maniera usata mai più dopo l'aurea, e felice età d'Alessandro. Quindi leggiamo il sentimento del celebre Raffael Mengs a cui portossi quest'immagine scavata in Tivoli involta in un antico straccio. Stava egli allora al bastione di Barberini intento al lavoro. Mal grado il trovarsi su d'un ponte 20.palmi con uno sguardo la vide, e la giudicò. Bravo disse mi rallegro, questa è scoltura de'tempi d'Alessandro; è Alessandro, o Efestione. Bella vista, ottima decisione. Dovette Efestione esser molto simile ad Alessandro. Egli era amato dal suo Monarca, e l'amore o trova, la somiglianza, aut facit. Nella crapola erano somigliantissimi.[...]Termina questa dissertazioncina antiquaria anatomica col dire che l'immagine è di marmo cipollino statuario un po corrosa, ristorata nel naso, e nel piè dell'Erma, alta in tutto circa tre palmi; e che fu trovata nel 1779, sotto Tivoli in un luogo chiamato li Pisoni».

Giornale 1784, núm. II, 13/3/1784, p. 87, [cita referencial a Pietrangeli 1943, p. 137.]

Núm. 21.

Article de 1784. Comunicat estètic i iconogràfic sobre el Bacus amb testa de Britànic, propietat d'Azara:

«[...] Abbiamo il nuovo foglio delle Notizie sulle Antichità &c. il quale in primo luogo ci espone un simulacro di Bacco con la testa di Britannico, pezzo antico posseduto dal Sig. Cav. D.Nicolla Azara .Punto disgradevole. così descrivesi questa Statua, e la sua attitudine, anzi contraposta con semplicità, ciò che si osserva invariabilmente nell'antico, benchè cattivo. Nelle forme benchè si desidevi quella purità, ed eleganza greca delle nostre migliore Statue, vi si riconosce nulladimeno non so che di morbido, e pastoso,

proprio e consacente ai verdi anni di un giovanetto, che tocca, e non tocca la puberta. L'espressione del volto caratterizza a meraviglia l'interno, vale a dire un animo ilare, e contento, costumi dolci, ed un cuore non depravato (cuore di sasso). Semicoperto poi da una pelle di Tigre, distintivo del figlio di Semele, che capricciosamente lo attraversa da una spalla all'anca apposta, ha distesa la mano destra con un vaso detto da' Latini Cantharus, e nella sinistra inalzata un grappolo d'uva che sembra spremere. Gli sta ai piedi la Tigre ritta una Zampa, ed il capo elevato verso del suo signore in atto di festeggiarlo, o di richiederlo di qualche porzione di quell'amato frutto. Invece di Tigre meglio però si direbbe Pantera. In marmo poco disseriscono fra loro queste belve: ma è ben noto che le pantere sono propriamente le amanti del vino: ond'è che ubbriacata cadono nelle mani de' Cacciatori, come ci dissa Oppiano. Furono infatti, secondo Ateneo Dei pn.l.2.p. 38 gli ubbriachi alle pantera paregonati. Bacchum porro veteres pro ebriorum statu, ac moribus, quoniam ad violentiam temulentos vinum concitat, nunc cum tauro comparant, nunc cum PANTHERA. Che perciò il nostro incomparabile Prefetto delle Romane Antichità descrivendo nel primo tomo del Museo Pio-Clementino tre Statue di Bacco; scordatosi nella prima della fiera che gli sta a piedi, dice nella terza, che dai noti simboli della pantera, e da grappoli d'uva si comprende essere un Bacco.[...] S'impiega molto di quest'articolo in descrivere chi fosse Britannico, il suo fine tragico espresso dal famoso Racine e la Scoperta iniquità di Nerone. Merita di rimarcarsi la rara medaglia di Britannico posseduta dal Sig. Abate Visconti riportata accanto il descritto Simulacro, per riconoscerne la somiglianza, e ribatterla con suo profilo. Conchuidesi di questa statua così. Non dee recare alcuna meraviglia il non essere la scultura d'una bellezza maggiore benchè destinata a rappresentare un personaggio così distinto; ed essendo in que' tempi l'arte nel suo bel fiore. I mediocri artefici sono di ogni tempo. Probabilmente, siccome trovata in Tivoli appartenne a qualche privato bene affetto alla famiglia di Claudio. Non era conseguentemente una opera pubblica. E poi quante volte anche queste si vedono cadere in mano di professori imbecilli più fortunate o cabalisti, che abili nell'arte loro. Non si può contrastare alle erudizione di questi Autori che bene sta Britannico in forma di Bacco e per l'antico costume dell'adulazione, e per alcune medaglie greche che ne' rovesci lo rappresentano nell'istessa forma».

Giornale 1784, núm. 28, 10/7/1784. Art. II de Architettura ed Antiquaria, 223-4.

Núm. 21 bis.

Article de 1784. Identificació iconogràfica de Feredice, mestre de Pitàgores, de la col·lecció d'Azara:

«Un Erma la di cui testa alla serietà del volto, ed alla barba solta e prolissata denota essere il ritratto di qualche antico Filosofo è il secondo oggetto erudito del recente foglio delle Notizie sulle Antichità, e belle Arti di Roma. Lo stile della scultura ci si vuol dare a credere per il primo della Grecia confuso con l'Etrusco. Si tace la materia: sospettiamo però che sia di terra cotta per queste parole: se si confronti con la terra cotta in basso rilievo rappresentante Nettuno riportata nel secondo foglio bisognerà confessare essere ambedue queste sculture contemporanee. Si manacciava di dare un nome a questa testa, che si apprende per ritratto: ma gli accorti autori del foglio non persuasi che l'antichità dello stile combinabile con l'antichità di Ferecide Maestro di Pitagora basti a dichiararsi per questo ritratto, ne lasciano saviamente al pubblico letterato il giudizio. Questa testa è posseduta dal più volte degnamente lodato Sig. Caval. D. Niccola Azara.»

Giornale 1784, núm. 29, 17 Luglio 1784. Art. II, Architettura ed Antiquaria, 231.

Núm. 22.

Notícia de 1784. Reunió dels Arcadi:

«[...] Giovedì della scorsa 2.del corrente, fu aperta la Sala del Serbatojo, dove gli Arcadi tennero una delle solite pubbliche Adunanza, colla recita di una dottissima Prosa, e di varie poetiche Produzioni [...] Sig. Luigi Lamberti Reggiano [...]».

Chracas, núm. 1038, 11/12/1784, 2.

Núm. 23

L'entrada d'Azara publicada en l'*Ensayo de una Biblioteca Española de los mejores escritores del reynado de Carlos III*, per Juan Sempere y Guarinos, l'any 1785 es prou significativa del prestigi que va assolir en els seus primers anys en el món del llibre. Registre les seves primeres tres publicacions: el Garcilaso de la Vega, les *Obras de Mengs* i la *Història Natural* de Bowles. No obstant això, aporta el criteri del diplomàtic sobre l'edició a *Biblioteca Española, Tomo primero, que contiene la noticia de los Escritores Rabinos Españoles, desde la época conocida de su literatura, hasta el presente* i l'ajut que proporcionà a l'advocat dels Reales Consejos i Cònsol d'Espanya a Amsterdam, Ignacio Asso, quan li facilità material per dur a terme la Biblioteca Arabico - Aragonensis:

« *Biblioteca Arabico-Aragonensis. Accedunt nonnulla scriptorum specimina, opera et studio Ignatii de Asso del Rio, maritima Hispanorum negotia apud prourantis. Amsteledami. 1782.8. Conociendo el Autor que para ilustrar la Historia literaria de España es muy conducente el de la Árábica en tiempo de la dominacion de los Sarracenos, quiso publicar algunos fragmentos de Autores Arabo-Aragoneses, entre los quales hay dos oraciones de Abu-Taher-Mahomad Ben Joseph Tamita, que con todas le embió desde Roma el Señor don Nicolas de Azara, copiadas de un códice de la Biblioteca del Vaticano*».

Semper 1785, v.I, 153.

Elogi per haver editat en benefici de la llengua castellana:

«AZARA (Don Joseph Nicolas de) Caballero de la orden de Cárlos Tercero, del Consejo de S.M. en el de Hacienda, su Agente y Procurador General en la Corte de Roma.

Obras de Garcilaso de la Vega ilustradas con notas. Madrid 1765. El Señor ... empezó por Garcilaso ... mejorando la edicion con la correccion del texto, y con algunas notas oportunas, que señalan los lugares de varios Autores Latinos y modernos, que imitó aquel Autor, y explican algunos versos oscuros y voces antiquadas. Precede un prólogo escrito con mucho gusto, en que da noticia de los varios estados en que se ha visto nuestro lengua, y de las causas de sus progresos y decadencia».

Semper 1785, vol.I, 176-177; Sánchez 1994, 154.

Elogi per les reflexions estètiques d'Azara en les *Obras de Mengs* i la utilitat del seu patrocini de la *Història Natural* de Bowles:

«AZARA (Don Joseph Nicolas de) Caballero de la orden de Cárlos Tercero, del Consejo de S.M. en el de Hacienda, su Agente y Procurador General en la Corte de Roma.

[...]

Obras de Don Antonio Rafael Mengs, primer Pintor de Cámara del Rey. En Madrid. En la Imprenta Real de la Gazeta: 1780: un tomo en quarto mayor.

El Jurisconsulto Italiano Juan Vicente Gravina, dixo que no habia cosa mas apreciable que la amistad de un Español. Puede citarse por una de las pruebas de aquella opinion el exemplo del Señor Don Joseph Nicolas de Azara. No contento con los buenos oficios que hizo con Don Antonio Mengs quando se le preguntó reservadamente la causa de su larga detencion en Roma, y en otras muchas ocasiones; despues de muerto mandó labrar en bronce su retrato, el que colocó en su sepulcro, con una inscripcion que honrará eternamente al Pintor que la mereció, y al amigo que la puso (1). Escribió su vida, y publicó sus obras, las que acompañó con un comentario suyo al tratado sobre la Belleza del mismo Mengs.

Este Autor en todos sus escritos tenia cierta obscuridad, nacida así de su estilo propio, como del sistema Platónico y Leibniano, que seguia generalmente, aunque ilustrado con sus propias observaciones. El Señor Azara, despues de haber censurado estos dos sistemas, como tambien los de Hutcheson, el P. Andres, y el de Mr. Diderot, propone el medio que debe adoptarse en esta questão tan metafisica. Prueba que la belleza está realmente en las cosas; advierte qué es del agrado; habla del gusto en la

Pintura; del deleyte que produce en las artes la belleza; y últimamente trata de varias partes de la Pintura, quales son el claro obscuro, la composicion, la expresion, y de lo grande, mediano y pequeño.

La Vida que precede á las obras de Mengs, al mismo tiempo que convence haber sido este Aleman el Pintor Filósofo, y el Apeles de nuestro siglo, manifiesta el buen juicio, y exquisito gusto del Editor, cuyas notas son tambien muy apreciables.

Las obras de Mengs que se contienen en este tomo, son: Reflexiones sobre la Belleza y Gusto en la pintura: Pensamientos sobre los grandes Pintores Rafael, Correggio, Ticiano, y los antiguos: Carta á Monseñor Fabroni sobre el grupo de Niobe: Carta á Mr. Esteban Falconet, Escultor Frances en Peterburgo: Fragmento del discurso sobre los medios par hacer florecer las Bellas Artes en España: Carta d Don Antonio Rafael Mengs á Don Antonio Ponz: Carta á un Amigo sobre el principio, progresos y decadencia de las Artes del Diseño: Noticias de la vida y obras de Antonio Alegri, llamado el Correggio: Reflexiones sobre las excelencias de Corregio: Lecciones prácticas de Pintura: Carta á un Amigo sobre la constitucion de una Academia de las Bellas Artes.

El Señor Don Nicolas de Azara es el sugeto de quien dice don Guillermo Bowles, que se valió para que le arreglara los borradores de su Introduccion á la Historia Natural de España, allanando muchas dificultades que se oponian al progreso de aquella obra, y añadiéndola algunas notas muy curiosas y útiles».

Semper 1785, vol. I, 177-9.

Així mateix recull el parer d'Azara sobre la *Biblioteca Española*, Tomo primero, que contiene la noticia de los Escritores Rabinos Españoles, desde la época conocida de su literatura, hasta el presente (1781):

«Habiendo visto el Ilmo. Señor D.Manuel Lanz de Casafonda, quando era Abogado, la crítica que se hizo en el Diario de los sábios de Paris de la Biliotheca Hispana de D. Nicolas Antonio...

Esta obra ha sido muy bien recibida dentro y fuera de España. Bastará, en prueba de ello, poner aquí parte de una carta escrita por el Señor Abate Rossi, sugeto muy conocido por su literatura, y por la edicion que está haciendo d elas variantes del Viejo Testamento, en la biblioteca Real de Parma, al Señor D.Joseph Nicolas de Azara. "Io, dice, debo all'E.V. il piacere che ho avuto ne' di passati, di vedere, e scorrere la nuova Biblioteca Hispana Rabinica. Mi permetta dunque che li rassegni i miei piu vivi ringraziamenti per la bontá che ha avuta di procurarmelo... Le cose sono trattate con molta diligenza, e con una erudizione vastissima, che fa molto onore all'autore. Le publiche e private Biblioteche della Spagna, che sono in questo genere assai doviziose, é gli autori classici, che ha avuto alla mano, gi hanno somministrati tutti i lumi necessari..."

Continúa hablando de la preciosa colección que posee el mismo Sr. Rossi, de libros hebreos, así impresos, como MSS.de algunos de los quales, y con otras noticias que posteriormente ha adquirido, ha formado un suplemento, que se pondrá al principio del segundo tomo de su Biblioteca Española. De este he visto ya impresos mas de setenta y cinco pliegos, que llegan hasta el siglo VII.

A la publicacion de esta obra se opusieron muchas de las dificultades que son comunes á la execucion de todos los grandes pensamientos. Mas el gran zelo y espíritu patriótico del Excmo.Sr.Conde Floridablanca las cortó todas; y es de esperar que la nacion no tarde á ver completa esta obra, que sin duda dará un grande esplendor á su literatura».

Semper 1785, vol.II, 165-166.

Núm. 24.

Article de 1785. Distribució mensual als associats dels gravats de les Llotges Vaticanes:

«Agli amatori delle Belle Arti. Secondo Bianchi incisore della Societa Georgica di Corneto. [...] avviso perciò di bel nuevo agli amatori delle belle Arti, che l'Associazione si terrà aperta, come già si disse, sintantochè faranno uscite otto rami, quali si daranno ai signori Associati al prezzo di un carlino l'uno; [...], [Nota a péu de pàgina] Si dispensa

nella Libreria, che fa cantone nella Strada de' Sediari all'Insegna di Mercurio, è l'Associazione è sempre aperta a paoli dodichi l'anno. [...] distribuzione mensile della serie de'rami rappresentanti i fatti della Scrittura dipinti da Raffaello de Urbino nella Logge Vaticana. [...] si darà gratis la dedica pur'incisa in rame, che degnossi di accettare l'immortale nostro Sovrano PIO SESTO.

[...] ch'egli copia dai propj originali, a me somministra il diligentissimo Sig. Pietro Bartolozzi.

La distribuzione di questa mia edizione oltre che si farà, come già dissi nell'altro manifesto, dai Signori Bouchard, e Gravier a S. Marcello, e da me nella mia casa incontro al suffragio a Strada Giulia, si farà anche dal Signor Pietro Montagnani negoziante nella piazza di Pasquino[...].»

Giornale 1785, 3/1785, 80.

Núm. 25.

Article de 1785. Venda dels gravats de D. Cunego, dissenyats per Mengs, de l'Escola d'Atenes de Rafael:

«Incisore a'professori ed amatori della Belle Arti. Con altro mafesto pubblico si fece nota l'incisione delle testa di Raffaello dipinte nella celebre Scuola d'Atene, e lucidate del Cavaliere Antonio Raffaello Mengs con una esattezza degna della imcomparabile sua maestria. Non abbiamo oggi a ripetere se non che l'Incisione è del Signor Domenico Cunego; che tutta l'opera comprende 52.teste in 40.Carte; che si distribuisce dal medesimo Incisore nella Piazza Mignagnelli alla salita della Trinità de' Monti per il prezzo di due Zecchini.

Ma siccome in quel Manifesto si disse, che l'Associazione chiuder si dovea col terminar dell'Opera; perciò ora devesi avvisare; che srà due Mesi questa Incisione farà felicemente compita; dispensandosi la quinta, ed ultima parte nel Mese di Maggio. Quindi con essa terminerà pure l'Associazione; ed inappresso il prezzo intero di tutte le 40.Carte si stenderà a scudi cinque. Se minutamente serbate si sono tutte le condizioni prescritte nel primo indicato avviso; con altrettanta sedeltà serberassi questa, dopo che il Pubblico n'è rimasto consapevole[...] dispensa nella Libreria, che fa cantone nella Strada de'Sediari all'Insegno di Mercurio, e l'Associazione è sempre aperta a paoli dodici l'anno [...] Sono pregati per tuto i Signori Dilettante delle belle Arti, e li Amatori delle morali pratiche Verità [...] di non tirare che soltanto quella quantità di Copie corrispondenti al Numero preciso dei Signori Associati.»

Giornale 1785, 3/1785, 95-111.

Núm. 26.

Article de 1785. Reproducció de l'Adonis trobat a Villa Negroni:

«[...] fatta per Milord Percy, uno dei Signori Inglesi più intendenti, ed manti dei bei monumenti dell'arte; e questa rappresenta l'elegante figura di Adone in piedi molto ben intesa, e lavorata, e copiata (per Sig. Alessandro Cades Romano) da una belle pitture antiche, trovata pochi anni sono negli scavi di Villa Negroni, già note per le stampe diseguate dal Cavalier Mengs, e incise dai Signori Campanella, e Vitali.»

Memorie 1785, 5/1785, LXXXXVI.

Núm. 27.

Article de 1785. Distribució dels gravats de D. Cunego, dissenyats per A. R. Mengs, de l'Escola d'Atenes de Rafael:

«Incisione. Nell'anno scorso si ennucciò ne nostri foglj el núm. 1.21.33, e 34. la tanto interessante Incisione dell 52. teste diseguate dal Cavalier Mengs, sopra la Scuola d'Atene dipinta dal Divin Raffaello d'Urbino nel Pontificio Palazzo Vaticano, e si giunse fino al núm. 24., essendo tutto 40.rami. Ne rimanevano a incidersi ancora 16. [...] cotanto piacevoli ai dilettanti, sono si utili a Professori, ed in particolare a chi tiene Discepoli [...] la gioventù cominci a gustar de buon fonte di primi Elementi dell'arte.»

Giornale 1785, 7/1785, 151.

Núm. 28.

Article de 1785. Distribució de més gravats sobre la pintura de Rafael:

«Secondo Bianchi[...] distribuzione dei soliti due rami, che suol dare ni ogni mese uno de'quali rappresenta la creazione degli Animali, e l'altro il ritratto del suddetto celebre pittore Raffaello Sanzio di Urbino[...]»

Giornale 1785, 8/1785, 200.

Núm. 29.

Descripció de l'any 1785 del contingut de les *Memorie per la Belli Arti* segons l'abate Juan Andres:

«Una prueba del gusto de los romanos en este particular puede ser el diario ó gazeta que sale todas las semanas con el titulo de *Memorias de las nobles artes*, donde se dá noticia de las obras que van saliendo de pintura, escultura, arquitectura, gravado y de todo lo que pertenece á las nobles artes, haciendo sobre cada una de ellas sus reflexiones, esparciendo de este modo por toda la Ciudad el buen gusto, y animando á los pintores y otros artistas con el estímulo del aplauso. Con las nobles artes e junta en este diario la antigüedad, y realmente tienen entre sí tal conexión estos estudios, que injustamente se querrian separar; y asi los romanos se ven igualmente instruidos en esta parte que en la de las nobles artes, y las nociones de mitologia y de historia griega y romana, que en otras Ciudades darian honor á un sugeto harto erudito, son en Roma comunes á las personas menos literatas. Hecho á ver siempre antigüedades por qualquier parte que vuelvan los ojos, y á oír hablar todos los dias de cosas antiguas y de nuevos descubrimientos en este particular, no pueden dexar de adquirir algun gusto, é internarse algo en estas cosas».

Andres 1786, v. I, carta VII, 15/12/1785, 213-4.

Núm. 30.

Article de 1786. Durant l'any sortí publicada la resposta per facetes de C. Fea a la crítica d'O. Boni:

«Disegno. Fu'come e noto, dal ch. Sig. Ab. Carlo Fea dotto antiquario e giureconsulto data alla luce ed illustrata la Storia delle Arte del Disegno dell'illustre Giovanni Winckelmann. Il terzo tomo di questa, con cattedratica autorità gli è stata censurato dal Sig. Cav. Onofrio Boni, alle cui censure hà creduto bene il ch.Sig.Ab.Fea dover rispondere con la seguente lettera, che hà ricevuto l'universale applauso di tutta Roma. Noi crediamo che non farà discaro a nostri lettori trovarla repartitamente inferita in questo giornale, anche per maggiormente acreditarlo, giacchè ha la sventura di non godere molta stima presso di profondo crítico. Solo ci dispiace, che abbia egli posta in compromessa tutta la sua nazione, che sapra compatirlo, come imbevuto delle esalazioni fangose della Chiana, che qualche volta occupano il cielo di quell'antico e scosceso paese.»

Giornale 1786, 230-233 "Lettera del Sig. Abate Fea al Sig. Cav. Boni"; 238-241 "Sig. Cav. Boni risposta fatta dal Sig. Ab. Fea alle sue critiche sul'opere di Winckelmann"; i d'altres a 208-212; 203-204; 283-87 i 269-271.

Núm. 30 bis.

Transcripció d'alguns fragments del capítol «Della Bella Scelta» del llibre *Saggio Pittorico* (1786) de Michelangelo Prunetti, en els quals s'aprecia la influència de les *Obras de Mengs* (1780):

«La Bella Scelta degl'Italiani, il Bello Ideale de'Francesi; il Genio e il Gusto grandioso degl' Inglesi sono appellativi di una cose medesima: cioè di quella dignità intellettuale che nobilita l'Arte del Pittore, e lo distingue dal puro meccanico. La regola fondamentale per acquistare questo gusto grandioso, questo Bello Ideale, questa Bella Scelta, esser de un continuo paragonare un coll'altro gli oggetti essitenti nella natura. Imperochè come bene anch'egli cel definisce il prelodato Cav.Azara nella vita di Mengs, il Bello Ideale

cosiste nella scelta giudiziosa delle parti che sono sparse nella natura. Ecco il sentiero per cui potrà l'Artista (dice Giosuè Renyolds) giungere a posseder l'Idea di quella Forma centrale, da cui ogni diviamento non è ch'una deformità. Questa sentenza però a taluno sembrerà alquanto rigida...

Non negari che si sieno differenti idee di bellezza l'Ercole Farnesiano, il Gladiator di Borghese, e l'Apollo di Belvedere ci danno l'idea del bello possibile: eppure niun per se stesso somministra una forme generale di bellezza perfetta, per appropriarla a tutta la specie umana presa nella sua totalità...

l'attività del Gladiatore, la delicatezza dell'Apollo, e la robustezza dell'Ercole...l'ideal de Bellesa ... Raffaello la rinvenne (giudice lo stesso Mengs) nell'Espressione: Correggio nelle belle masse del Chiaroscuro: e Tizziano nella bella apparenza del Colorito».

Prunetti 1786, 33-34.

Núm. 31.

Notícia de 1786. El *Giornale* detalla la decoració del dormitori i de l'estudi d'Azara en el Palau d'Espanya, encarregada a Francisco Ramos. També inclou altres treballs del pintor:

«Al núm. 10 di questo nostro Giornale dell'anno 1784. si vede da noi annunziata una produzione del Sig. D. Francesco Ramos rappresentante San Pietro che risana lo stroppiato alla Porta Speciosa del Tempio, dipinta a olio, ora passeremo ad'annunziare due opere dipinte a fresco, avendogliene somministrata l'occasione Sua Eccellenza il Sig. Cav. D. Giuseppe Nicola de Azara Ministro di S.M. Cattolica presso la S.Sede gran Mecenate delle Belle Arti, con avere aumentato al Regio Palazzo di Spagna due stanze nel luogo ove avanti vi era un terrazzo o sia loggia scoperta. E cercando sempre il prelodato Sig. Cavaliere di giovare e di maggiormente avanzare il detto Signor Ramos gli ha dato commissione di dipingere nelle volte delle furriferite stanze quello che gli piacesse a fresco, acciò le servisse di, prova non avendo in tal genere se non che veduto dipingere il di lui valoroso Maestro il Cavalier D. Antonio Raffaele Mengs, ma esso giamai ha cosa alcuna dipinto.

Nella prima stanza ha dipinto (essendo questa destinata per dormirvi) la favola d'Endimione e Diana: sta dolcemente dormendo Endimione con il suo fido cane accanto,

*Dormiva Endimion tra l'erbe,
e i fiori,
stanco dal faticar del lungo
giorno,*

e Diana fu le nuvole abbassata in vicinanza del medesimo guardandolo con attenzione somma per osservare se dorme, e calare a lui vicino per baciarlo (a). Vi ha introdotto il Pittore, Cupido in atto di partire volando con arco in mano, e ridendo fastoso d'aver sottomesso al suo imprero la stessa Dea della castità. Ha scielto il Sig. Ramos questo soggetto, poichè per la Luna esprime la notte, e il sonno il Pastore che dorme, e però è molto adattato ad una stanza destinta a dormirvi. Sarà continuato.[...]

[p. 121]Pittura. Segue la Descrizione delle Pitture del Sig. Ramos. Passando alla seconda stanza destinata per lo studio di Sua Eccellenza, ha il Signor Ramos espresso un Filosofo che appoggiando ad un tavolino il gamito, fa con la mano sostegno alla faccia in cui sta delineata la riflessione che va facendo sopra un libro che tiene con la mano sinistra. Stando sparsi sopra il detto tavolino varj altri libri e istrumenti matematici, ed un Mappamondo e per la profonda applicazione in cui è immerso il detto Filosofo non lascia ch'egli accorgasi essergli già vicino Minerva, ch conducendo un altro filosofo (che porta un volume sotto il destro braccio) le addita come per modello allo studioso, nella costante ed instancabile applicazione alle scienze ad essa sacre, acciò in amistà col medesimo si stringa per poterlo consultare ne suoi dubbj. Essendo essigate queste figure in una stanza, in fondo si vede una porta che da ingresso ad una Galleria di Pittura e Scultura, per dimostrare che le belle Arti giammai vanno disgiunte da chi è assistito dalla Dea delle Scienze, poichè non si da Uomo veramente scientifico, che non abbia sommo genio ed inclinazione grande per le medesime, e però goda di abitare almeno ove sono le produzioni de grandi uomini Professori delle suddette. L'essere le volte delle furriferite stanze volta a canna, che non dando tempo al Pittore di condurre l'opera come vorrebbe, asciuttandosi con troppa celerità la calce, e la privazione di pratica in simil genere di

Pittura gli si rende più difficile, ma non resta che non si scorga nell'opera l'intelligenza ed il merito grande del Sig. Ramos niente inferiore alla bellissima.[...]

[p. 122] *Ebe che l'anno scorso [Ramos] fece per S.E. il Sig. Principe Josupoff Ministro Plenipotenziario dell'Imperial Corte di Pietroburgo a quella di Torino; la quale ebbe per compagno altro quadro fatto dal celebre Signor Cavaliere Antonio De Maron.»*

Giornale 1786, núm. 15, 15/4/1786, 113-4 i núm. 16, 22/4/1786, 121-122 [donat a conèixer a García Portugués 2000-I, doc. núm. 50].

Núm. 32

Vicenzo Requeno dedica unes paraules de lloa a Azara per la seva intervenció en veure publicada la seva obra *Saggio sul ristabilimento dell'antica arte de' Greci e Romani Pittori...* (segona edició l'any 1787):

«A sua Eccellenza il signor D.Niccola D'Azara cavaliere del Reale e distinto ordine di Carlo III del consiglio di S.M.Cattolica nel Reale delle Finanze e Ministro Plenipotenziario della medesima Presso La Santa Sede.»

"Eccellenza

Parecchi benefizj dalla generosità vostra ricevuti mi obbligheranno perpetuamente alla più significante riconoscenza, bramando da gran tempo darvi un pubblico attestato della sincera e dovuta mia gratitudine, quale occasione più di questa opportuna poteva a me presentarsi? Io ho l'onore di umiliarvi ristampata a mie spese, accresciuta di un nuovo Tomo, e adorna di Rami un'Opera, che per tutti i titoli vi debbe essere gradita. L'Autore di essa è uno Spagnuolo. Chi più di Voi pregia l'onore della Patria sua? L'argomento è della più bella delle belle Arti: Voi tutte queste proteggete con ardore: Voi è vero che così proteggete le belle Arti, perchè svisceratamente le amate; ma è più vero ancora, che in questo modo le amate, perchè intimamente le conoscete. Di tutto ciò è un'evidente prova l'aver Voi premurosamente raccolte, diligentemente ordinate, e sontuosamente date alla pubblica luce le Opere del rinomato Signor Cavaliere Raffaello Mengs, nelle quali si contengono le più squisite cognizioni della moderna Pittura. Dunque non vi dispiacerà, che io vi dedichi in questi tomi quanto finora è stato accertatamente scritto dell'antica Pittura. Voi a Roma in qualità di Primo Ministro servite un Re, a cui per la scoperta dell'Ercolano debbono più le antiche Arti che a nessun altro Monarca dell'Europa: ed io ho la fortuna di dedicarvi un'Opera, nella quale colle sperienze si spiegano i metodi, con cui furono fatte le pitture tratte dai sontuosi ed utili scavamenti dell'antica Eracle e Pompejano.

Voi avete pubblicati, e illustrati (con que'raggi d'impegno, che scappano dal centro de'vostri politici affari, ove risiede la pienezza de' vostri lumi) i Viaggi del Signor Bowles; e Voi in questi Tomi trattandosi del nitro fossile troverete la sua dottrina lungamente confermata, e vendicata dalla critica di un accreditato Scrittore.

Io finalmente vi presento adorna co' suoi proprj abbigliamenti la genuina Sorella delle altre belle Arti, cioè quella stessa greca Pittura, che accanto del Cavaliere Mengs più volte fermò il delicato suo piede dentro i vostri nobili appartamenti, e alla quale lo stesso Mengs servì d'interprete per parlarvi, allorchè volevate qualche ristoro dalle più serie occupazioni del vostro Ministero. Se questa, da me nuovamente vestita e adorna, e a Voi presentata, vi comparisce graziosa, io ho ottenuto il mio fine, che è unicamente di farvi un piacere in contraccambio (se le vostre grazie possono da me contraccambiarsi) di qu'è favori, che dalla gentilezza vostra ho ricevuti: io altro non cerco fuorchè mostrarmi riconoscente facendo palese a tutto il Mondo, che pieno del più profondo rispetto sono Di Vostra Eccellenza».

Requeno (1784) 1787, dedicatòria a José Nicolás de Azara.

Due classi di persona erano in diritto d'alzarsi in giudici de'miei Saggi: i letterati, ed i Pittori. Ai Letterati apparteneva il giudizio dell'antichità de'mieie metodi di Pittura; a'Professori dell'Arte però la decisione toccava dell'utilità e della bellezza degli Encausti: ambedue queste classi chiamarono a'rispettivi loro tribunali la rinascante Pittura. Sul fine del Tomo primo ho esposto con la possibile sincerità il giudizio de'Professori: in questo Secondo spiegherò quello de' Letterati. La verità, la facilità, e la bellezza de'metodi da me proposti ne' Saggi è stata approvata con ripetuti tentativi dentro e fuori d'Italia dai più accreditati pennelli; nè questo si è un vano vanto: lo

dimostrano i quadri fatti (1) co' miei metodi felicemente a Madrid, a Roma, a Mantova, a Genova, a Firenze, a Cremona, a Ferrara, a bologna, a Venezia ec.

(1) A Madrid dal signor Antonio Martinez accreditatissimo Pittore, Maestro di Disegno e di Colorito di S.A. il Serenissimo Signor Infante Don Gabriello.

A Roma dalla celebre Pittrice signora Angelica Kauffman, e da altri Pittori eziandio, incombenzati di fare tutti i tentativi de' miei Encausti dal signor Consigliere Raiffenstein, che mi fece l'onore di prendere a cuore la ripetizione de' miei tentativi. Degli altri Signori, che hanno lavorato a encausto, ho fatta onorevole menzione nel primo tomo».

Requeno (1784) 1787, segon volum dins «Argomento e divisione di questo Secondo tomo».

Núm. 33.

Transcripció del pensament estètic d'Esteban de Arteaga, publicat l'any 1789:

«No puede dudarse que los Griegos conocieron esta sublime parte de la pintura y de la escultura, y que la conocieron con excelencia. Si se atiende á los filósofos que hallaron de ella, Platon la designó con una evidencia que excluye todo reparo, quando dixo, que un pintor que quisiese darnos la idea de la Belleza presentandonos el retrato d euna sola muger por hermosa que fuese, nos daria la imagen de una parte de la Belleza, pero no la de la Belleza total y perfecta. Su comentador Proclo añade con esta ocasión, que el dechado de la Belleza absoluta no se halla en el mundo visible, sinó en el anima humana, donde la grabó el Autor supremo de toda Belleza. Aristóteles, siguiendo el mismo principio, fue tambien de opinion que los buenos printores, quando dan á las figuras sus verdaderas formas y proposiciones, la s hacen mas hermosas de lo que son, porque toman por norma la naturaleza universal, y no un solo individuo.

Si se reflexiona sobre el entusiasmo con que seguian y buscaban lo que era mas bello en todos los generos, se concluirá, que despues de haber agotado en la imitacion lo que hallaron mas cumplido y hermoso en la naturaleza, debieron remontarse con su ingenio sobre el mundo material, dirigiendo el vuelo hácia otra clase de perfeccion mas subida. Sin entrar en el influxo físico que debia tener en la formacion de sus cuedros la agradable temperie del ayre, la dulzura del clima, la delgadez de las aguas, la suavidad de los vinos, y los ano de los alimentos: y sin hablar de la agilidad de fibras, flexibilidad de musculos, viveza de imaginacion, disposicion acomodada de organos sensitivos, que suponen, aumentan, ó facilitan la Belleza: sin detenerme en todas estas cosas, que se requerian en los Griegos para que se formasen, como de hecho se formaron, una música tan expresiva, y una lengua tan harmosiosa y tan pintoresca; es indubitable que su educacion civil y política contribuia del modo mas eficaz á desenvolver en ellos la idea smas cabales acerca de la Belleza corpórea. No puedo yo detenerme á exponer con la debida extension este punto; pero leanse las obras del citado Winckelmann, y en particular su Historia de las Bellas artes, y sus Reflexiones sobre la imitacion de los artífices griegos, y se verá palpablemente lo que debian influir para el efecto, no menos su gimnastica admirable, que su manera de vestir, sus juegos públicos, sus quotidianos ejercicios corporales, sus costumbres, sus espectáculos, sus opiniones, sus leyes, y hasta sus mismas preocupaciones.

Poema d'Azara que Arteaga transcriu en el seu llibre de la *Belleza Ideal* (1789).

«La expresion es aquella parte de la pintura que representa los movimientos del alma, sus pasiones ó ideas, tanto las que excita la presencia de los objetos, quanto las que se muestran en el semblante y en las actitudes del cuerpo. Aquí lo ideal entra de dos maneras: la primera escogiendo entre los movimientos propios de las pasiones los mas nobles, los mas energicos, los mas decisivos, y los mas adaptados á la persona y al argumento. La explicacion que el Caballero Azara nos da des esta máxma es tan acertada y cuerda que merece copiarse aquí por entero. "La union

*"del alma y el cuerpo (dice en sus observaciones sobre el tratado de la Belleza de Mengs)
"es de tal naturaleza, que no puede haber movimiento en el uno, que no excite su movimiento en el otro. Debiendo, pues, el pintor representar sus figuras en accion, debe ex*

pressar en sus semblante, y en todo lo demas, aquella situacion y aquellos movimientos que el alma produciria en los cuerpos si realmente se hallase en aquel estado; pero como entre estos movimientos hay su mas y su menos: esto es, que unos son forzados, otros fáciles; algunos nobles, otros ordinarios, y de otras mil maneras; depende por tanto del gusto del pintor el saber escoger los que producen Belleza. Si la pasion que quiere expresar es muy violenta, y copia materialmente algun modelo ordinario, hará una cosa afectada y fea, que moviendo demasiado las fibras de los sentidos, causará pena en vez de placer. Ni un instante debe perder de vista aquel gran principio en que consiste el misterio de su arte, esto es, que el objeto de la pintrua es contentar el alma y los sentidos, deleytandolos y no fatigandolos"».

Arteaga 1789, capítol X. VI, *Ideal en la Pintura y en la Escultura*, 88-89, i el poema, 112.

Núm. 34.

Carta d'Azara al comte de Floridablanca de 14/5/1789. Aporta informació de l'èxit de les *Bacants* de l'escultor Pascual Cortés, i així mateix li fa saber que ha posat a treballar els pensionats en l'elaboració de les exèquies a Carles III:

«Al Sor Conde de Floridablanca en 14.de Mayo 1789.

En cumplimiento de la disposicion de V.E. para que los Escultores que haya aquí pensionados se exerciten en trabaxar el marmol executando Copias de las mesores Estatuas antiguas, dispuse que D.ⁿ Pasqual Cortes unico pensionado que hay ahora aquí, executase las Copias de dos medias figuras de escultura Griega, conocidas entre los Artistas con el nombre de las Bacantes del Conde Fede, que este Papa hà depositado en el Museo Vaticano. Escogì estas figuras tanto por su belleza ideal, quanto por que creo que ahì no se conozcan ni por los yesos. Los originales fueron hallados al principio de este Siglo entre las ruinas de uno de los teatros que el emperador Adriano truso en su Villa de Tivoli. Hai apariencia de que estaban colocadas a la Puerta de el, y como todos los Teatros de los antiguos se consideraron bajo la tutela de Baco, los Antiquarios les han dado el nombre de Bacantes. Yo no obstante soi de opinion de que una sea el emblema de la Tragedia, y otra de la Comedia, infiriendo la de una quasi imperceptible expresion que se nota en una y otra. Por lo que toca a la execucion de estas Copias me parece que Cortes las hà executado con toda perfeccion, y asi lo hà juzgado toda Roma que las ha visto. En consecuencia de esto le darè la gratificacion para q Vm. me hà autorizado.

Si me es licito decir mi dictamen sobre el uso que se podria hacer de estas Estatuas diria que podria hacer mui bien colocadas sobre las dos Pilastras que rematan el primer tramo de la escalera principal de Palacio, para ser vistas de frente quando se sube.

Dicho Escultor Cortes esta ahora haciendo todas las Estatuas de Estuco que han de servir en las exequias del Rey Padre que està en gloria, y los otros Pensionados Pintores hacen los quadros que les he distribuido para el mismo fin. Esta ocupacion es causa de que no envio este año muestra de sus obras como en los antec.^{tes}, pero los harè trabajar en ellas luego que hayan despachado dhas obras».

AEESS, lligall 360, f. 6.

Núm. 35

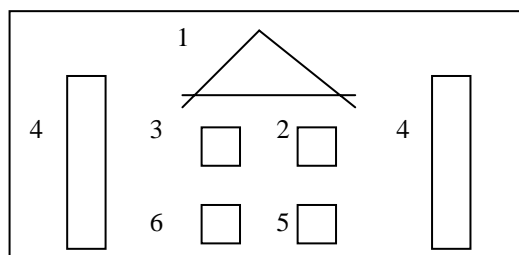
Instruccions de 15/5/1789 per a la cerimònia d'atorgament del Toisò d'Or al príncep Doria Pamphili:

«Ynstruccion delas Ceremonias que se han de observar en la funcion de recibir el Collar dela insigne Orden del Toyson de oro el Exmo Sor Principe Doria, por mano del Sor D.ⁿ Jph Nicolas de Azara, Ministro Plenipotenciario de S.M. en Roma en virtud de Comision del Rey N.S., Gefe y Soberano de esta insigne orden.

Esta funcion se executarà en el Palacio del Sor D.ⁿ Joseph Nicolas de Azara, el dia y hora que señalase y en la Sala destinada para esta funcion ha de haver un dosel en testero de ella, y debajo la silla para sentarse el Sor D.ⁿ Joseph. A su derecha con Bufete donde se pondrà una almoadada, y encima de ella con santo crucifijo, y un Misal abierto por la parte que contiene los evangelios para que S. Ex.ª el Sor Principe dora haga el Juramento que se dirà despues.

Estarà cubierto el pavimento que comprende el ambito del Capitulo con alfombras que le formaran tres Bancos rasos[¿] cubiertos de Damascos, ò Terciopelo carmesí, y estos Bancos se pondrán como lo demas en la disposicion que aquí se figura

- 1º Dosel
- 2º Silla para el Sor D.ⁿ Joseph
- 3 Bufete para el S.^{to} Crucifijo
- 4 Bancos p.^a los Caballeros si los hay
- 5 Banco para el Secretario
- 6 Bufete para el Collar

A la hora, y en el sitio señalado concurrirà el S. Principe Doria acompañado con el mayor lucimiento de familia, entrará en la Pieza inmediata à la del capitulo, y se hallará allí el Secretario, ò Ministro que represente el de la orden para recibirle que le nombrará el Sor D.ⁿ Jph Nicolas de Azara, el qual entrando en el Capitulo ocupará su asiento, y el Secretario el que le corresponde, y entonces hará señal al Caballero Padrino que hubiere elegido el Sor Principe para que pase à la Pieza donde espera S.Ex.ª à decirle lo siguiente

El Rey de España, Gran Maestre de la insigne orden del Toyson de Oro, hà nombrado à V.E. para Caballero cofrade, y compañero de ella, y à este efecto ha cometido esta funcion al Sor D.ⁿ Joseph Nicolas de Azara su Ministro Plenipotenciario en esta Corte, por lo qual me manda saber si admite V.E. el nombramiento.

El Sor Principe responderà con expresiones de gratitud, y estimacion que lo acepta, y recibe.

El Caballero Padrino hará tres reverencias al tiempo de bolver à dar la respuesta al Sor D.ⁿ Joseph y bolverà à salir para acompañar al Sor Principe hasta dejarle en la Sala del Capitulo, y entonces el Caballero hará otras tres reverencias, y se retirará y el Sor Principe dará gracias al Sor Comisionado por haverle elegido el Rey Catolico Gefe y Soberano de esta insigne orden por Caballero Cofrade, y compañero en ella.

A este tiempose hallará el Secretario al lado del Bufete, y dirà en voz alta el razonamiento que sigue

El Rey Cat.^{co} Gefe y Soberano de la insigne orden del Toyson de oro, para demostrar la estimacion que hace de V.E. y esperando se empleará en el mayor lustre y esaltacion de esta insigne orden ha elegido de V.E. por Caballero Cofrade de ella, y antes que reciva V.E. el Collar, falta que declare si està armado Caballero?

Si no lo està suplicará el Sor Principe al Sr D.ⁿ Jph lo arme Caballero en nombre de S.M. Cat.^{ca} cuya Ceremonia se executarà en la forma siguiente.

Entrará el Caballerizo del Sor D.ⁿ Jph en la Sala del Capitulo con el estogue, ò espada de honor desembainada, y haciendo al Sor Comisionado tres reverencias, pondrá en sus manos el estogue, retirandose al lado del Sor Principe hasta concluir esta Ceremonia.

El Sor D.ⁿ Joseph Nicolas preguntará al Sor Principe dandole tres golpes con la espada en los hombros: *Quereis ser Caballero?* y otras tantas responderà: *Si Señor, y continuará diciendo, Dios os haga buen caballero, y el Apostol Sr Andres Patron dela orden. À que responderà el Sor Principe, y haciendo reverencia al Sor D.ⁿ Joseph se*

pondrà de rodillas delante del bufete con la mano derecha sobre los evangelios, y la izquierda en el pie de la cruz, y à su lado siniestro tambien de rodillas el secretario que leerà el Juramento siguiente, y el Sor Principe responderà según se dira.

Jurais que con todo vrô poder procurareis defender la soberania, señorío, y de derechos del soberano de la orden del Toyson de Oro mientras viviereis y fuereis Caballero de ella? Responderà el Sor Principe si juro

Que os empleareis en mantener la en su estado, y honra, y procurareis aumentarla sin consentir padezca disminucion en su honor, y publica estimacion, responderà si juro.

Que si sucediese lo que Dios no permita el que cometais algun delito por el qual, según las Constituciones de la orden merezcais ser excluido de ella, y que siendo requerido de restituir el Collar lo hareis, y restituireis al Soberano dentro de tres meses de hecho el requerimiento, y que despues no usareis de el, ni de otro semejante, ni por esto tendreis mala voluntad al Soberano, Caballeros, ni Oficiales dela Orden? Responderà si juro.

Que todas las penas, y correcciones que por otros casos leves os fueren impuestos por la orden las cumplireis, y llebareis en paciencia? Responderà si juro.

Que os hallareis en los Capítulos, y Juntas de la orden o enviareis persona à ellos según sus estatutos, y al Soberano ò sus Sucesores, y a los que por el fueren cometidos obedecereis en todo lo que tocara a las obligaciones, y negocios de ella? responderà si juro.

Finalmente jurais que guardarreis, y cumplireis todas las Constituciones, y Decretos de esta Orden, y que aunque lo ofrezcáis en general de tal modo quereis que valgo como si sobre cada articulo hicieseis particular Juramento? responderà: si juro. Así lo jurais bajo de vrâ fè y palabra? responderà: Así lo juro y así me ayude Dios y todos los Santos.

Hecho el juramento en la forma referida se celebrará S.Ex.ª el Sor Principe, y se hincará de rodillas delante del Sor D.ⁿ Joseph Nicolas quien tomando el Collar de mano de una persona que haga de Tesorero de la orden (que le servirá en una Bandeja, ò Fuente de oro, o de plata) se le hecharà al cuello de Sor Principe, ayudando à esto el Padrino, y mientras tanto dirà el Secretario en voz alta lo siguiente.

La orden os recibe en su amigable compañía en señal de lo qual os pone este Collar, quiera Dios lo traigais muchos años à honra y gloria suya, y exaltacion de la Sta Iglesia. Y el Sor Principe responderà Dios me dè gracia para ello: Y el Sor D.ⁿ Joseph proseguirà diciendo: en el nombre del padre, del Hijo, y del espiritu santo.

Levantandose el Sor Principe hará reverencias al Sor D.ⁿ Joseph Nicolas, y ocupará su asiento en señal de estar recibido en la orden, y concluida esta ceremonia se dà fin à la funcion.

El Secretario, ò Ministro que hubiese nombrado el Sor D.ⁿ Joseph para este solemne acto enviarà una Relacion de haverse ejecutado así para que se archive, y conste en los Libros dela Orden. Aranjuez 15.de Mayo 1789= el Conde de Castelblanco Grefier del Toyson».

AEESS, lligall 360, exp. 45.

Núm. 36

José Esteban de Mendizábal envia al *Grefier del Toyson*, el conde de Castelblanco, amb data 10/6/1789 la Relació de la funció celebrada per donar el Toisó d'Or al príncep Doria Pamfili:

«El Domingo 7.del corriente dos horas despues del medio dia celebrò con toda solemnidad y magnificencia el Sor D.ⁿ Joseph Nicolas de Azara en este Real Palacio de España donde resido como Ministro Plenip.^{rio} de S.M. la funcion de poner en su Real nombre el Collar de la insigne orden del Toyson de Oro al Exmo Sor D.ⁿ Andres Doria Pamfili Landi de la edad de 42 años. Principe de Torriglia, de Mesti, Grande de España de primera Clase S.C.^a haciendo de Padrino en ella el Ex.^o Sor Condestable Colonna Cab.^o de la misma insigne orden del Toyson. D.ⁿ Estevan de Mendizabal Archivero y oficial de la Secretaria del Min.^{rio} y nombrado Sec.^o para dha. funciòn leyò en voe alta, e inteligible la carta y Real Concesión en Lengua francesa, con que S.M. autorizaba el mencionado D.ⁿ Jph Nicolas para la execucion de dho solemne acto, y subsiguientem.^{te} dho Sor Principe Doria: prestò su juramento en la forma acostumbada, guardandose en

todo lo demás q.^{to} se previene en la Instrucción firmada del Sr Conde de Castelblanco Grefier del Toyson.

Para q. la funcion fuese mas lucida y brillante, el Sor D.ⁿ Jph Nicolas de Azara convidò no solo a todo el noble Parentesco del Sor Principe Doria sinò tambien a los Grandes de España que residen en Roma y a los Cardenales aderentes à las dos Coronas de España y Napoles y a los Embaxadores y Ministros Estrangeros. De modo que ha concurrido la nobleza mas respetable de Roma à esta solemne funcion durante la qual el Sor Ministro Comisionado hizo distribuir un Copioso refresco de helado a todos los Gentiles hombres del Sor Principe Doria, y del Sor Condestable Colonna que vinieron haciendo su respectiva Corte a los Ex.^{as} y cabada la funcion dho Sor Ministro diò un esplendido Banquete 40. Cubiertos a los Personages que asistieron a el, y haviendome hecho el Sor D.ⁿ Jph Nicolas el honor de nombrarme su Sec.^o p. ^a este solemne acto. Certifico con tal todo lo referido para el efecto que se espera de dha Instrucción. Roma 10 de Junio 1789.

Jph Estevan de Mendizabal
Archivero y oficial de la
Secretaria del Min.^o y Sec.^{rio}
dela funcion».

AEESS, lligall 360, exp. 45.

Núm. 37

Detall de despeses del segon quadrimestre de 1789 de l'Ambaixada Espanyola davant la Santa Seu a Roma:

«[...]

Por las colgaduras puestas en la fachada del Palacio con motivo de la procesion del Corpus	006
Por las Luminarias puestas en el Real Palacio con motivo de la festividad de S. ⁿ Pablo y de la promoción del Cardenal Flangini	100,46
Por el banquete que dio d. ⁿ Jph. Nicolás de Azara el dia en que celebros la funcion de poner el collar del Toyson de oro al Principe Doria Pamfili con orden	300,50
	30/9/1789
	Gabriel Duran Contador interino del mismo Ministerio».

AEESS, lligall 360 f. 41-46.

Núm. 38

Relació de la funció d'entrega del Toisò d'or al duc de Montelibreto, D.Carlos Barberini, enviada per Esteban Mendizábal a Miguel d'Otamendi el 25/11/1789:

«El Domingo 22.del corriente tres horas despues de medio dia celebrò con toda solemnidad, y magnificencia el S.^{or} d. Jph Nicolas Azara en este Real Palacio de España, donde reside como Min.^o Plen.^{rio} de S.M. la función de recibir en su Real nombre Caballero Gran Cruz de la Real y distinguida orⁿ [ordre] española de Carlos 3° al ex.^{mo} s.^{or} d.ⁿ Carlos Barberini, duque de Montelibreto, Grande de España, D.ⁿ Jph Estevan de Mendizabal Archivero y oficial dela secretaria del Ministerio, y nombrado secretario para dha funcion leyò en voz alta, e inteligible la Carta del Sor Conde de Floridablanca con que autorizaba al mencionado D.ⁿ Jph Nicolas de Azara para la execucion de dho solemne acto, y asimismo el Real titulo que eribiò [rebé] el Duque de Montelibreto, el qual hizo su Juramento en la forma acostumbrada, guardandose en todo lo demas quanto, se previene en la instruccion firmada por el Sor D.ⁿ Miguel de Otamendi secretario de la Real orden.

Para que la función fuere mas lucida y brillante el S.^{or} d.ⁿ Jph Nicolas de azara convidò no solo à todo el noble Parentesco del Sor Duque, sino tambien a los Grandes de España que residen en Roma, a los Cardenales aderentes, a los Embajadores, y Ministros extrangeros, de modo que hà concurrido la nobleza mas respetable de Roma à esta funcion, durante la qual el Sor Ministro Comisionado hizó distribuir en copioso refresco

de helados a los Gentiles hombres del Sor Duque de Montelibreto que vinieron haciendole Corte. Acabada la Ceremonia dho Sor Ministro diò con esplendido Banqueto de 40. Cubiertos a los Personages que asistieron à ella. Y haviendome hecho el Sor D.ⁿ Jph Nicolas el honor de nombrarme secretario para este solemne acto, certifico como tal todo lo referido para el efecto que se expresa en dha Instrucción. Roma 25 de Nov.^{bre} 1789.

*Joseph Estevan de Mendizabal
Archivero y oficial de la Secretaria
del Ministerio, y Secretario de la funcion»*

AEESS, lligall 360 exp. 40

Núm. 39

Azara notifica al comte de Floridablanca el 25/11/1789 haver realitzat la cerimònia d'entrega del Toisó d'Or al duc de Montelibreto, D.Carlos Barberini. A la carta inclou les instruccions del Cerimonial:

«Mui Señor mio. Remito à V.E. la carta adjunta que escribo à D.ⁿ Miguel de Otamendi Secretario de la Real y distinguda orden Española de Carlos III incluyendole la certificacion de haber yo executado la Comision del Rey que V.E. me comunicò de recibir Caballero Gran Cruz de la misma al Exmo Sor D.ⁿ Carlos Barberino, Duque de Montelibreto, para que V.E. se sirva mandar se entregue à su título. Y con este motivo me ofrezco à las ordenes, de V.E., cuya vida ruego à Dios gue. m.^sa.^s Roma 25 de Nov.^{re} 1789. Incluyo tambien otras quatro cartas q.^e à este efecto me ha traído el mencionado Duque, y entre ella suna para V.E. Exmo Sor Conde de Floridablanca».

AEESS, lligall 360 exp. 40

Núm. 40.

Azara notifica a la Junta de Comerç el 14/7/1790 haver rebut la *Notícia històrica de l'Escola*, la *Relació dels premis* de l'any anterior, la *Relació del Funeral a Carles III* i el gravat de la façana de Llotja guarnida per lloar al nou sobirà Carles IV:

*«Mui Ilustre Señor
Con la apreciable Carta de V.S. de 19. del pasado he recibido los exemplares, que acompaña de la Noticia historica de esa Escuela de las Nobles Artes, y Relacion delos premios Distribuidos el año proximo pasado; como tambien los del Funeral, que la Real Junta dispuso hacer por la muerte del Sr D.ⁿ Carlos III, y de la Iluminacion hecha en la fachada dela Casa Lonja porla proclamacion del Soberano Reinante el Sr D.ⁿ Carlos IV. Yo doi a V.E. las mas vivas gracias por esta atencion, y por las finas expresiones, que le debo con este motivo, asegurando a V.E. me alegrarè de poder contribuir a los progresos de ese noble establecimiento, y de que V.E. me proporcione repetidas ocasiones de su agrado, en que acreditarle mi agradecida voluntad. Dios le gue. a V.E. m.^s a.^s como des.^o Roma 14. De Julio de 1790.
Al Sr. Presidente y R.^l Junta de Comercio del Principado de Cataluña».*

AEESS, lligall 455, núm. 252; [transcripció parcial a Riera 1994, p. 513 i total a García Portugués 2000-I, doc. núm. 63.]

Núm. 41.

E. Q. Visconti identifica com a *Faustina Giuniore*, en volum III del Museu Pio Clementino (1790), a través d'una obra de la col·lecció d'Azara:

«Dalla doviziosa raccolta di Sua Eccell. il Sig. Cav. Azara Consigliere di Stato e Ministro Plenipotenziario di S.M. Cattolica presso la S.Sede, è tolta la presente statuuina, che in tutto corrisponde a quella pubblicata nella tavola X.; e pel cornucopia in parte antico esistente ancora nella sua manca, dimostra come debbano risarcirsi tali figure, che forse esprimono la Concordia, o altra divinità, solita fregiarsi con questo simbolo dell'abbondanza. Alla Concordia fu perciò dedicato da Ottaviano Augusto un gran cornucopio d'oro tempestato di superbe gemme, preziosissime per natura e per arte, una

delle quali, anzi l'ultima in pregio era al dir di Plinio la famosa gemma di Policrate, incisione di Teodoro Samio (Hist.nat.lib.XXXVII,s2). Elegante è il lavoro di questo marmo assai propriamente risarcito nel capo col ritratto di Faustina giuniore».

Visconti 1790, v. III, 73 núm. 10; Visconti 1818-22, v.III, 233 [transcripció parcial de Nicolás 1985, 135, que identifica erròniament com a Ceres].

Núm. 42.

Novament una obra d'Azara ajuda a Visconti a identificar una peça del Museu Pio Clementino:

«Il soggetto preciso dovea determinarsi dagli attributi dell'altra mano. Questa elegante scultura è ancora fralle rarità del sovente lodato Sig. Cavaliere d'Azara, che v'ha fatto ripostare una testa di Faustina Giuniore colle insigne di Cerere. Se ne dà il disegno nelle tavola aggiunte in fine».

Visconti 1790, v. III, tavola X, 11 és Lucil·la; Visconti 1818-22, v. III, 50 és Faustina.

Núm. 43.

Estudi iconogràfic i històric d'Azara amb l'objectiu d'identificar el retrat de Ciceró, en l'edició que va promoure de la *Historia de la vida de Marco Tulio Cicerón* (1790):

«Cabecera. Esta preciosa medalla nos ha conservado el retrato auténtico de Ciceron; y como es el monumento mas raro de aquel gran hombre, conviene ilustrarle con alguna mas atencion y exâctitud que lo han hecho quantos hasta aquí han hablado de él. En la parte anterior se ve la cabeza de Ciceron, que le representa un poco descarnado y calvo, con este epígrafe ΜΑΡΚΟΣ ΤΥΛΛΙΟΣ ΚΙΚΕΡΩΝ. En el reverso se ve una mano derecha, que tiene una corona y un ramo de laurel, una espiga y un racimo de uvas: alrededor se lee ΜΑΤΝΗΤΩΝΤΩΝ ΔΠΟ ΣΠΠΥΛΟΥ; y dentro en el area en giro ΘΕΟΔΩΡΟΣ: Magnetum a Sipylo. Teodorus, Praetor. El primero que poseyó esta medalla fue el célebre Fulvio Orsini, que la compró en Bolonia por mano de Julio César Vela, como se lee en una carta de este á Orsini, que existe original en la Biblioteca Vaticana: de la copió Botari el curioso pasage siguiente: „ Ya te escribí que la me-, dalla de Ciceron que compré para tí con tan-, tas largas, y cont antas dificultades, ayudado de „ tantos amigos, y con mis tales quales diligen-, cias, costó un precio tal, que no me acuerdo de „ otro tan excesivo por una sola medalla. La ca-, beza es de un hombre calvo; y como no se acor-, daba de esta calva ... [Azara fa la cita d'on es troba a peu de pàgina (1) (1 Museo Capitolino, T.I, tav. LXXXII)]

Juan Fabri en sus comentarios á las imágenes de Fulvio Orsini dio una exâcta descripcion de esta medalla, fixando su época al año en que Quinto Ciceron gobernó el Asia, por razon de que Magnesia de Sipilo pertenecia á aquella provincia. Quien quisiere saber quanto han dicho los antiquarios que han ilustrado esta medalla, que ahora se guarda en el monasterio de Clase de Ravena, puede verlo en los monumentos Mateyanos del Abate Amaduzi [(1) (1 Tom.I,tav.X. yXI) Azara cita la font], donde la dio grabado, aunque con poca fidelidad.

Como nadie ha explicado hasta ahora, que yo sepa, el motivo por que los Magnesios de Sipilo se movieron á eternizar con este honroso monumento la memoria del hermano de su Gobernador, diré lo que yo pienso en pocas palabras. Me parece hallar la causa de esto en la primera carta de nuestro Ciceron á su hermano Quinto, donde menciona la empresa que este tomó á su cargo de libertar las ciudades de la provincia de Asia de las contribuciones acostumbradas para las fiestas Edilicias. Su hermano Marco Tulio le ayudó en el Senado con todo su crédito y autoridad; y mediante ella salió con su intento de aliviar aquellas ciudades de un grandisimo agravio: por lo que no es maravilla, que agradecidas á tanto beneficio, hiciesen acuñar esta medalla á su bienhechor. Esto se hace más probable sabiendo por la referida carta, que ve conocidas aquellas gentes, decretaron erigir á ambos hermanos Cicerone monumentos y templos en su honor, que ellos rehúsaron generosamente [Cita de Azara(2)(Cita llatina de Epist. Ad Quint. Frat. I.I)]; pero es natural que Quinto no pudiese ó no quisiese impedir á los Magnesios (ciudad libre y autonoma en premio de su fidelidad á los romanos en las guerras de Mitridates [(1)(appiam.bell.Mithrid.- Stab.lib.13)] estampar en su propia moneda el retrato de su bienhechor, con los símbolos de su agradecimiento.

En quanto à las inscripciones, no entiendo lo que quiera insinuar Botari [(2) (Loco citato)] quando dice, que la del anverso da motivo á alguna duda sobre la sinceridad de la medalla; pues el nombre de Cicerón está escrito exâctamente con la ortografía que usaban los Griegos.

*Mas digno de observacion seria el epígrafe del reverso MATNHTΩNTΩN ΔΙΟ ΣΙΠΥΛΟΥ: Magnetum ab Sipylo. De esta segunda manera los llaman Tácito y Plinio [Azara cita la font a péu de pàgina:(3) (Annal.II 47.-Plin.lib.5.29)], y tambien Ciceron en una carta á su hermano Quinto [Azara id.(4)(AdQuint.frat 2.II)].tolomeo y Livio [Azara id.(5)(Liv.lib. 36.44)] la llaman Magnesia *πρξοο σιπυλου*, ad Siphylu. Strabon Magnesia *υπο σιπυλου*, sub Siphilao. Las medallas imperiales lo intitulan Magnesia ΣΙΠΥΛΟΥ, de Sipylo, que todo viene á ser lo mismo: esto es, distinguir la Magnesia situada al pie del monte Sipilo, de la otra Magnesia, tambien omonima, y de la misma provincia, situada á la orilla del rio Meandro.*

El Abate Amaduzi en el lugar citado confunde eta Magnesia de Sipilo con la ciudad de Sipilo destruida mucho ántes de la época de Ciceron por un terremoto, como atestiguan Strabon y Plinio.[Azara cita la font a péu de pàgina:(1) (Satrab.lib.12.in fn.-Plin.5.29)]. El mismo Abate comete otro error creyendo que el nombre de σιπυλουΘΕΟΔΩΡΟΣ sea el del grabador: que seria un exemplo nuevo y nunca oido en numismatico; quando es claro que es el del Magistrado municipal, que se llamaba Pretor en latin, y Stratego en griego, con cuya autoridad se acuñaba la moneda en las ciudades autonomas, como saben todos.

Los emblemas del reverso aluden, según yo juzgo, à la abundancia y felicidad que procuró Ciceron á aquellos pueblos libertándolos de tan molestas exâcciones.

Final. Esta insigne medalle es de las que los antiguos llamaban cistóforas, porque contienen la cesta mística de Baco rodeada de una corona de Yedra. En la leyenda dice M.Tullius Imperatur. ΛΑΒΑΣΙΠΥΡΡΟΥ: Labas Pyrrhi filius, Laodicensiu. Dos serpientes entrelazan una aljaba con su arco, y à un lado el caduceo de Mercurio. El primero que publicó esta gloriosa medalla de Ciceron fue Monsieur Seguin en sus Selectas, ilustrándola con un docto comentario, que el curioso podrá consultar si quiere. Para nuestro intento baste saber, que la ciudad de Laodicea era la primera donde los Procónsules se apeaban quando iban al gobierno de la Cilicia con todos sus agregados, que eran la Panfilia, Licaonia, y parte de Frigia pasado el rio Meandro; y las tres diócesis Asiáticas, que eran Laodicea, Cibira y Apamea, con la isla de Chipre. Todas estas célebres provincias rigió Cicerón con el título de gobernador de Cilicia; y en Laodicea particularmente tomó posesion de su gobierno, y en ella le acabó; habiendo convocado allí a los diputados de las otras diócesis para administrar justicia á los pueblos, y celebrado una famosa feria; dexando en su archivo depositado el registro exâcto de quanto habia obrado en el tiempo de su gobierno. Dicha ciudad autonoma acuño esta medalla en honor a Ciceron agradecida á sus beneficios. Las serpientes, la aljaba y el arco aluden á Hércules, ó son el símbolo del Asia, como se colige de otras medallas. El caduceo expresa las riguezas y artes pacíficas promovidas por nuestro héroe. Labas hijo de Pirro era el Magistrado que presidia entónces en Laodicea.»

Azara 1790, v.III, llibre setè.

Núm. 45.

Azara dedica l'*Horatii* (1791) als lectors i detalla en el *Praefatio* els col.laboradors que intervingueren en la traducció de l'obra, Ennio Quirino Visconti, Carlo Fea i Esteban de Arteaga:

«IOS.NIC.DE AZARA / LECTORI.

Quum sit ipse lyricorum principes, idemque venerum, et leporum omnium cantor FLACCUX, non aliis describeretur typis oportebat, quan Bodonianis, omnium scilicet nobilissimis, et nitidissimis, e quibus iam profectum est quidquid ab ipsa tandem arte poterat postulari. Cuius ego artificis, simul et eroditorum hominum (1), qui mecum una volumen ipsum castigarent, industria usus, et doctrina, illud a me Horatianum exemplar exstare volui, quod Italicis praelis, et bibliothecis universis commendationi esset, et ornamento. I am vero [//]

(1) Nota que diu Ennius Quirinus Visconti Romanus, Carolus Fea Nicensis, Stephanus Arteaga Matritensis.

...ne quid statim occureret, quod a mundo simplicique, quem volumus, cultu alienum videretur; statui, quatum est prolegomenon, scholiorum, et variarum lectionum ab hoc volumine prohibere: immo, si nomina demas Deorum, vel hominum, quae sibi poema quodque praescribit, ne argumenta quidem adesse passus sum; queis etsi antiquitas quaedam sit munimento, non tamen a me tanti facta sunt, ut tam venustis, tam claris poematis praeponerentur. Nostrarum vero quod erat praecipue partium egimus ita, ut haec editio primum ab orthographia, deinde a lectionum delectu, denique a stigmatum collocatione, quam maxime fieri per nos poterat, commendaretur.

Ad orthogrphiam quod spectat, cavimus pariter nequid nimis indiligenter, nequid curiose nimis ageremus. Quod institutum nostrum insimulabunt, opinor, nonnulli Angliae, Bataviae, Germaniae, ceterum eruditissimi viri, qui genus aliud orthographiae sectando, otiolum quandoque suum potius delectasse, quam serio rem egisse videntur. Spissi enim illi, similesque in exitu casus sententiis impedimentum afferunt, tenebras etiam suffundunt; [/]

certe si ad nostratum eruditorum aures referantur, vereor, ut queant tolerari. Novi pro hac scribendi ratione testimonia veterum monumentorum circumferri, fateorque in aliquibus vel aetqatis aureae eam desiderari in literarum occurso levitatem, cui rtantopere student grammatici: (legitur enim nec raro in illis inprovisum, conlega (1) at aera, et lapide sub Augusto, immo et superioris aetatis preseferunt imperator, collegiu, cet. Profecto, quum sit par hinc et indi auctoritatis momentum, adduci nonpossum, ut credam, nullam euphoniae habendam esse rationem; nihilique putandum esse, quod Graeci, aquibus nostra promanant, hiulcos istos asperosque sonitus aurium caussa tam sedulo vitaverint. Ut errgo auribus indulgeatur, sermonisque prospiciatur perspicuitati, plurales casus is finitos expunximus. I um enim plurales casus is finitos expunximus. I um enim Ancyranae tabule (2), tum C.Caesaris titulus Arimenensis (3), tum arcus Augusti, qui est de

(1) nota Noris Cenotaph. Pisana. Dis.IV.cap. VI.), ct.

(2) Chishull.Antiq.Asiat. pag.172.seqq.

(3) Gruter, pag.CXLIX.num.2».

Azara 1791, I, II i II.

Núm. 46.

Notícia de 1793. El diari *Chracas* recull l'arribada de la Princesa Sofia Albertina de Suècia i les diverses celebracions i visites realitzades en el seu honor en les quals participà Azara i la princesa de Santacroce:

«Nella predetta Domenica il Sign. Cav. De Azara Ministro Plenipotenziario di S.M. Cattolica a questa S.Sede diede un lauto Pranzo a contemplazione delle Loro altezze Reali la Principessa Sofia Albertina di Svezia, e del Principe Augusto d'Inghilterra, che vi fi portarono con il loro rispettivi nobili Seguiti, ed al medesimo intervennero il Sr. Principe Poniatowski nipote di S.M. il Re di Polonia, con alcuni nobili Polacchi, gli Emi Sigg. Cardinali Busca, e Baschi, il Corpo Diplomatico, il Principe Rezzonico Senator di roma, alcuni Principi, e Principesse, Prelati, ed altra Nobiltà fino a 38. Commensali, che furono servite con molta splendidezza....

[p. 16] *La Real Principessa Sofia Albertina di Svezia amantissima delle Antichità, e delle Belle Arti, non manca di portarsi giornalmente ne'divesi studi di questa Dominante accompagnata sempre dal suo nobil seguito, e servita dal Sig.Cav.Piranesi Residente della sua corte, come su Giovì della scorsa che si condusse allo Studio de'rinomati Sig. Canova, ed all'altro del Sig.Franzoni Scultori.*

Vernedì, acompagnata dalla Sig.Principessa Santacroce, destinata da Sua Santità per servirla si portò alla Basilica Vaticana, ove in un coretto espressamente eretogli per ordine della, Sant.Sua, osservò la Sagra funzione della Cappella Papale per la memoria della Cattedra di S.Pietro; e la sera fu alla Conversazione delle Reali Principesse di Francia; e indi passò dall'Emò. Sig.Card.de Bernis.

Sabato si portò ad osservare la Villa Ludovisi, ed allo Studio del Sig.Pacetti; e la seguente Domenica dopo essere stata dal Sig. Mastellini, che fa il di Lei ritratto in Scagliola, passò al Pranzo, como si é detto dal Sig.Cav.de Azara; e la sera fu alla Conversazione della Sign.Principessa Altieri, e indi dalla Sig. Cicciporci.

Lunedì mattina l'A.S.R.si portò agli Studi del Sig.Capparoni incisore di Camei; delli due Mr.Sablet Pittori di figure, e Pesì, di M.Ducras Pittore in acquarella, e finalmente da

Madama Angelica Kauferman rinomata Poettrice d'istoria, ed in tutti i luoghi si trattenne in osservare le cose più pregievoli e la sera fu alla Conversazione dal Signor Ambasciatore di Venezia.

Martedì si portò ad osservare le due Ville Albani, e Borghese, dove si trattenne in osservare le rarità, che esistono in quei due rinomati Palazzi. Mercoledì si trattenne in Casa, ove si portarono con le loro Opere i Professori Svedesi pensionati, che si trovano in questa Città, e la sera andò alla Conversazione del Sig. Cav. de Azara.

L'Emò Sig. Card. Herzan de Harras la mattina di detto Martedì i si portò in abito, e treno alla Chiesa delle Monache dell'Incarnazione del Verbo Divino dette le Barberine, ove premese le prescritte Cerimonie, ricevè la solenne Professione di Suor Felice Maddalena del Cuor di Maria della Casa Frangipani, qual funzione riuscì di comune edificazione della Nobiltà, che vi era intervenuta».

Chracas 1793, núm. 1886, 26 de gener de 1793, 10 i 16.

Núm. 47.

Notícia de 1793. La princesa Albertina de Suècia visita els tallers d'artistes de renom relacionats amb Azara i la princesa Santacroce és l'encarregada d'acompanyar-la.

«La R.Principessa Albertina di Svezia continuando la Sua demora in questa Capitale, è instancabile in portarsi continuamente ad osservare le case più insigni, e pregievoli, come fece Giovedì della scorsa che col solito suo accompagnamento, andò a vedere la Galleria del Sig. Principe Albani, e l'altra del Sig. Principe Barberini, nelle quali si trattenne molto tempo. Il Venerdì S.A.R. andò a vedere il Chiostro della Certosa dove fu servita dal P. Procurat. Generale di detto Ordine, ed ivi ammirò la bella Collezione di Stampe, l'amenità di quel Convento, la di cui vastità, ed il bel gruppo de'Cipressi sono veramente sorprendenti, e indi si condusse allo studio di Pittura lavorata all'Encausto, e Scajola in Campo Vaccino, dove fece acquisto di alcuni Tavolini di ottimo gusto.

Sabato la R.Principessa andò allo Studio di Scoltura al Babuino del Cav. Cavaceppi, ove osservò la bella Collezione di Statue; e poscia andò allo Studio di Mosaico presso la Chiesa de' Greci; fortita dal medesimo si trasteri dal Pittore Sign. Cristoforo Unterperger.

Lunedì si portò da Mr. Jenchins per osservare diverse statue ed altre cose pregievoli da Lui acquistate in Roma, come pure il suo pregievole Museo di Camei. Dopo andò dal Sig. Peters Pittore Tedesco di Animali a strada Condotti, ed in seguito passò dal Sig. Gragorio Fianza Pittore di Marine.

Martedì mattina si portò ad osservare i Palazzi Mattei, Costaguit, e Boccapaduli, e la sera in Casa della Sign. Principessa Santacroce.

Fin da Domenica scorsa giunge quì il Sig. Lagersvard Incaricato d'affari di S.M. il Re di Svezia a diverse Corti d'Italia, avendo portato in dono a Su Santità da parte di quel Duca Reggente il seguito delle Medaglie della Svezia, che il defonto Re ave già mandate a Sua Santità...».

Chracas 1793, núm. 1900, 16 de març de 1793, 20-23.

Núm. 48.

Notícia de 1793. Exemple dels sopars dels dijous d'Azara:

«Il Sig. Cav. de Azara Ministro di S.M. Cattolica, Giovedì della scorsa diede un ristretto Pranzo con invito degli Emò Sigg. Cardinali Busca, e Flangini, della Sig. Principessa vedova Santacroce, del Sig Principe Poniatowski nipote di S.m. il Re di Polonia, e di altra primaria Nobiltà».

Chracas 1793, núm. 1902, 23 de marzo de 1793, 2.

Núm. 49.

Notícia de 1793. La princesa Sofia Albertina convida a Azara i altres nobles a dinar en les estances del seu palau:

«Martedì 9. Aprile S.A.R. diede un Pranzo al Palazzo di sua abitazione, ove furono invitati la Sign. Principessa Santacroce, il Sig. Cav. De Azara Ministro di Spagna, Miledi

Cor bet, e suo Consorte Inglese, il Cav. Falconieri, tuto il suo Seguito, ed i Nobili Svedesi, che si ritrovano presentemente in Roma».

Chracas 1793, núm. 1908, 13 d'abril de 1793, 20.

Núm. 50.

Notícia de 1793. Altre exemple dels sopars dels dijous d'Azara:

«Il Sig. Cav. De Azara Ministro di S.M. Cattolica a quest S.Sede, Giovedì della scorsa diede un splendido Pranzo, al quale intervennero gli Emi Sigg. Cardinali Busca, e Flangini, la Sig.Principessa Santacroce, il Sig.Principe Poniatowski nipote di S.M.il Re di Polonia, alcuni Prelati, ed altra Nobiltà sino a 15.Commensali.»

Chracas 1793, núm. 1934, 13 de luglio de 1793, 5.

Núm. 51.

Notícia de 1793. El cardenal Bernís, amic d'Azara, es convidat a Tívoli.

«Nella riferita Domencia mattina con tiri di Posta parti da questa Dominante l'Emò.Sig.Card.de Bernis, per portarsi a Tivoli a far visita alla Sig.Principessa Vedova Santacroce, ed al Sign.Cav.Don Niccola de Azzara Ministro di S.M.Cattolica presso questa S.Sede, e la sera di detto giorno l'Emzâ sua si restituì in questa Dominante».

Chracas 1793, núm. 1964, 26 d'octubre de 1793, pp. 12-13.

Núm. 52.

Notícia de 1793. La visita de la Princesa de França a l'estudio de l'escultore Pontificio proporciona informació de la procedència de l'Antino del Museu Pio Clementino.

«La Reali Principesse di Francia nella mattina di Sabato, con il loro nobile accompagnamento si portarono allo Studio del Sig. Gio: Pierantoni Scultore Pontificio, ad osservare il riattamento di varie Sculture destinate per il magnifico Museo Pio-Clementino, e particolarmente quello della famosa Satua di Antinoo, rinvenuta da Monsieur Amilton nel Cavo, che tutt'ora tiene aperto nel Territorio di Palestrina; ed avendo il tutto osservato con molta loro sodisfazione, si restituirono al Palazzo di loro abitazione».

Chracas 1793, núm. 1966, 2 de novembre de 1793, p. 6.

Núm. 53.

Notícia de 1793. El *Chracas* fa ressò dels magnífics dinars que tant la princesa de Santacroce com Azara donen en honor del príncep Poniatowski i després com aquests són convidats pel príncep Borghese:

«Il Sig.Principe Poniatowski Nipote di S.M. il Re di Poloni, avendo preso in affitto un Casino per farvi la Villeggiatura fuori la Porta S.Pancrazio, nel predetto giovedì vi diede un splendido Pranzo a contemplazione della Signora Princepessa Vedova Santacroce, e del Signor Cav. De Azara Ministro di S.M.il Re di Spagna aquesta S.Sede, che v'intervennero unitamente ad altra primaria Nobiltà.

La mattina poi del seguente Venerdì la duetta nobile Comitiva si portò a Frascati, dove fu trattata a lauto Pranzo dal Sig.Principe Borghese, e la sera si restituì in questa Dominante.

[p. 13] ... *Nel Giardino esistente nel Palazzo della Sermâ Repubblica di Venezia a S.Narci, da sua Ecc.il Sig. Antonio Capello Ambasciatore alla S.Sede di detta Sermâ Repubblica è stata aperta da diversi giorni una Cava di antichità, enlla quale finora non si trova, che gran quantità di mattonella, per i molti muri antichi che sono stati scoperti, ma essendo quel sito il luogo dove non è stato mai scavato, perciò sperasi, che andando ad una maggior profondità di quello che fin'ora sono andati, si possano rinvenire degli antichi Monumenti di pregio».*

Chracas 1793, núm. 1972, 23 de novembre de 1793, 3 i 13.

Núm. 54.

Notícia de 1793. L'antiquari Hamilton ha tornat a obrir l'excavació a Palestrina. Més endavant dedica unes paraules a la delicada salut d'Azara.

«Sono alcuni giorni che Mr.Hasmilton ha fatta nuovamente riaprire la Cava di antichità nel Territorio di Palestrina con la lusinga di poter invenire altri Monumenti pregievoli, como in passato.

... Il Sign. Cav. De Azara Ministro di S.M.Cattolica a questa S.Sede, che nei passati giorni era stato obbligato a guardare il letto per flussione di occhi, essendosi perfettamente ristabilito in salute, Giovedì parmente della scorsa diede un laudo Pranzo, al quale intervennero l'Emô Signor Card.Busca, la Sig.Principessa Santacroce, ed altra distinta Nobiltà tanto Estera che Nazionale sino a 17.coperti che furono serviti con molta splendidezza».

Chracas 1793, núm. 1976, 7 de desembre de 1793, 2.

Núm. 55.

Notícia de 1793. Es crea una nova societat per a la venda de vedutis antigues i modernes de diverses ciutats:

«Bernardino Olivieri Incisore di Rame in roma ha pubblicato un Manifesto, con il quale fa noto al Pubblico, che il medesimo si accinge a dare alla luce una Raccolta delle migliori Vedute Antiche, e Moderne del Regno delle due Sicilie, cioè Napoli, Pozzuolo, Ercolano, Porto, e l'Isola di Sicilia, cole qualli ne formerà una serie. Saranno pertanto tali Vedute disegnate colla massima diligenza, e con tutta nitidezz incise. Lo spaccio delle medesime si farà per Associazione, ed il prezzo sarà di bajocchi cinque l'una in quarto grande, ed in ottima carta. Ogni quattro Vedute ne darà le spiegazioni a parte, ed in fine di ogni tomo darà gratis il Frontespizio, e le Tavole Tipografiche. Le Associazioni si prenderanno da Romero in Piazza di Spagna, da Agapito Franzetti Stampatore a Tor Sanguigna, e dal medesimo Incisore, che abita a S.Maria in Monterone accanto al Falename verso la Strada Papale.»

Chracas 1793, núm. 1978, 14 de desembre de 1793, 21-22.

Núm. 56.

Notícia de 1793 sobre les activitats orfebres de l'arquitecte Giuseppe Valadier.

«Nel Negozio che ritiene l'Architetto Signor Giuseppe Valadier sono stati lavorati nei scorsi giorni núm. 6.Candelieri con sua Croce in argento dell'altezza di circa palmi sei, i quali si sono veduti in queste Sante Feste di Natel per la prima volta sopra l'Altar Papale della Basilica di S.Maria Maggiore, che un icognito Benefattore ne ha fatto il dono pere mezzo di Monsig.Francesco Manatica Camerlengo di detta Basilica. L'eleganza del disegno dei medesimi cavati dal buon stile antico, e bandito ogui capriccio grottesco, fa sì che stiano ammirati particolarmente dall'intendenti, che vi scorgono la semplicità, e la sodezza del lavoro, già propria al ridetto negozio. Furono anche presentati alla Santità di N.Signore, che si degnò non solo di ammirarli, ma mostrarne tutto il gradimento attesi i sudetti requisiti, che vi trovò nell'osservarli».

Chracas 1793, núm. 1982, 28 de desembre de 1793, 28.

Núm. 57.

Notícia de 1794 sobre la celebració de les exèquies d'Emanuelle Mendizábal, secretari i amic d'Azara.

«Essendo passato all'altra vita nella sua età avanzata il Sign.Don Emanuelle Mendizabal Segretario Regio di S.M.Cattolica a aquesta S.Sede, la sera di detto Giovedì fu associato con pompa funebre alla Chiesa di S.Andrea delle Fratte, dove la mattina del Venerdì seguente fu esposto in terra sopra ricca coltre, e dopo esserli stata celebrata la solenne Messa, e consuete Esequie fu umato in detta Chiesa, come sua Parrochia».

Chracas 1794, núm. 2000, 1 de març de 1794, 3-4.

Núm. 58.

Notícia de 1794. La princesa de Santacroce amb motiu de l'estada del príncep August d'Anglaterra celebra una Accademia i un dinar en el seu apartament amb la presència de professors i noblesa. Mentre, Azara ha d'atendre els oficials de la Flota Espanyola.

«La sera del detto Martedì la Sig.Principessa Santacroce diede nel suo appartamento nobile un'Accademia di suono, e canto eseguita da'migliori Professori di questa Città per divertimento della Nobiltà di ogni rango, in particolare estera, che trovasi in questa Dominante, oltre del Real Principe Augusto d'Inghilterra, il quale nell'antecedente Lunedì fu pure trattato a lauto Pranzo da detta Sign.Principessa, con altri nobili Commensali.

[...]Essendo giunti in questa Dominante alcuni Ufficiali dello Stato Maggiore della Flotta Spagnola approdata li 11.del corrente nel Porto di Livorno, i medesimi nei giorni di Martedì, e Mercoledì della presente settimana sono stati trattati a lauto pranzo dal Sig. Cav.de Azzara Ministro Plenipotenziario di S.M.Cattolica a questa S.Sede, con invito di altra Nobiltà sì estera, che nazionale.»

Chracas 1794, núm. 2016, 26 d'abril de 1794, 21-23.

Núm. 59.

Carta d'Azara al seu germà Eustaquio, datada el 14/1/1795, recentment nomenat bisbe de Barcelona:

«Roma 14.Enero 95.

Querido Eustaquio. Estamos faltos de quatro correos de España, y desde el 2. de Xbrè no se lo que pasa por ahí directamente, y es necesario reunir a los impresos de Francia para saber nuestras noticias. Por desgracia quanto dicen es fatal para nosotros, y demasiado se verifica. Considero los embarazos de tu situacion a la primera entrada en una ciudad poco menos que sitiada. Era menester mas salud que la que tienes para desempeñar tu comision. Espero no obstante con la ayuda de Dios que te haras honor.

Aquí corren buenas noticias de Rosas y Gerona, pero son de mas, y no las creere hasta que de ahí me las confirmen. Lo que no tiene duda es que la nueva Campaña esta decretada por todas las cartas, y por la nuestra la primera como lo haran yo no lo se, pero lo haran.

Aquí estamos siempre ni en cielo ni en tierra. Como el alma de [Garibai?] en la rivera de Genova y en Tolon hacen grandes preparativos los franceses, y no se sabe a donde ivan a descargar, yo creo a Corcega, pero no lo aseguro, porque al mismo tiempo amenazan la Italia. Si me obligan a emigrar, no se a donde poder ir a dar. Espero con ansia tus noticias. Dios te de salud, y soi tuyo siempre. J.Nicolas[rúbrica]».

BC (Fons Torres i Amat) ms. 3783 sig.22-VI Registre 5484 armari V, prestatge IV, núm. 15, vol.32 737-1804, doc.333.

Núm. 60.

Escrit de Silvestre Pérez publicat en *Delle case di città degli antichi romani, secondo la dottrina de Vitruvio* (1795) de Márquez, en el qual figura com a científic col·laborador de l'obra de l'arqueòleg. Edició que fou obsequiada a la Real Academia de San Fernando.

«Per commissione del Rmo.P. Maestro del Sacro Palazzo ho letto, e considerato un'opera intitolata: Delle Case di Città dei Signori Romani secondo la dottrina di Vitruvio esposta da D. Pietro Marquez Messicano; e non avendovi trovato cosa contro le regole delle stampa, nè contro il buon gusto nella scienza architettonica di cui tratta, anzi molta erudizione, giudizio delicato, e savia interpretazione nei difficili ed oscuri luoghi vitruviani, la reputo perciò utile, e degna della pubblica luce.

Roma questo dì 3.Aprile 1795.

Silvestro Perez Architetto Accademico di Merito della Reale Accademia di S.Ferdinando di Madrid».

Márquez 1795, *Delle case di città degli antichi romani, secondo la dottrina de Vitruvio*, VII-VIII.

Núm. 61.

Notícia de 1795. El nom d'Azara surt entre els dels prínceps i cardenals en les festes que es celebren a la ciutat.

«Roma, domenica 12 de aprile de 1795.

In detta Domenica il Sig.Principe Borghese diede un lauto Pranzo al Casino della sua Villa fuori di Porta del Popolo, al quale intervennero S.A .il Principe Augusto d'Inghilterra, il Sig.Cardinal Braschi, il Duca, e Duchessa Braschi, il Sig. Ambasciator di Venezia, il Sig.Cav.Azara Ministro di Spagna, diversi Principi, e Principesse, ed altra Nobiltà tanto estera, che nazionale fino a 50 Commensali».

Chracas 1795, núm. 2118, 18 d'abril de 1795, 14-15.

Núm. 62.

Notícia de 1795. Mostra de com el diari *Chracas* recull tot el que fa Azara, com les seves anades a Tívoli i els seus convidats:

«Roma, Giovedì 30 Aprile 1795: "Festa Santa Caterina de Siena".

Il Sig.Cav.de Azara Ministro di S.M.Cattolica a questa S.Sede, in detto Giovedì diede un lauto Pranzo a contemplazione delle Reali Principesse di Francia, che vi si portarono con la loro Corte nobile, ed al medesimo intervennero l'Emò Sig.Card.Vicenti, la Sig.Principessa Santacroce, ed altra Nobiltà tanto estera, che Nazionale.

Il predetto Sign.Cav.Azara, unitamente alla Sig.Principessa Santacroce, nel seguente Venerdì partirono per Tivoli, dove sentesi, che si tratteranno per diversi giorni, per respirare di quell'aria salubre».

Chracas 1795, núm. 2124, 9 de maig de 1795, 10.

Núm. 63.

Notícia de 1795. El diari *Chracas* s'interessa per la salut d'Azara.

«Roma, sabato 23 de maggio de 1795.

Il Sign.Cav.De Azara Ministro Plenipotenziario di S.M.Cattolica a questa S.Sede, dopo essersi trattenuto per alcuni giorni in Tivoli per godere di quell'aria salubre, la sera di detto Sabato si restituì in questa Dominante unitamente a la Sig.Principessa Santacroce».

Chracas 1795, núm. 2130, 30 de maig de 1795, 6.

Núm. 64.

Notícia de 1795. Així mateix, el *Chracas* recull la preocupació d'Azara per proporcionar les pensions als exjesuïtes.

«Roma, domenica 2 d'agost de 1795.

La sera della predetta Domenica il Sig.Cava.deAzara Ministro Plenipotenziario di S.M.Cattolica in questa Corte, introdusse alla solita Accademia, che fu data nel Palazzo Giraud il Capitano, con quattro Ufficiali della Fregata Spagnola, che portó in Civita Vecchia i pezzi duri per le solite pensioni degli ex Gesuiti di quella Nazione quà dimoranti».

Chracas 1795, núm. 2150, 8 d'agost de 1795, 20.

Núm. 65.

Notícia de 1795. El *Chracas* fa ressò de la hospitalitat d'Azara proporcionada a tot espanyol que arribà a Roma.

«Roma, venerdì 7 d'agost de 1795.

Gli Ufficiali della Fregata Spagnola, che eran venati per goder le rarità di questa Dominante, la mattina di detto Venerdì si posero in viaggio per imbarcarsi in Civita

Vecchia, sodisfattissimi delle attenzioni, e trattamenti ricevuti dal Sig.Cav.de Azara Minsitro di S.M.Cattolica a questa S.Sede».

Chracas 1795, núm. 2152, 15 d'agost de 1795, 8-9.

Núm. 66.

Notícia de 1795. Qualsevol alta dignitat que arribava a Roma passava per la casa d'Azara, una parada obligada. Depent del rang del dignatari, el dia següent tenia una audiència papal.

Giovedì [27] della scorsa il Sig.Principe Camillo di Rohan Ambasciatore della sagra Religione Gerosolimitana a questa S.Sede condusse il Sig.Cav.Commendator Spinelli Comandante in capite della Squadra delle Galere di Malta, che sono nel Porto di Civita Vecchia, ed i Sigg.Cav.Gio:Romagnoli, e Cav.Capitano Camagna Comandanti delle altre due Galere della stesa Squadra a rassegnarsi, e far visita agli Emi Sigg.Cardinali Albani Decano del Sagro Collegio, de Zelada Segretario di Stato, Braschi Nipote di Sua Santità, e Roverella, che furono ricevuti dall'Emzè Loro con atti di somma gentilezza. In seguito passarono a far visita ancora al Sig.Ambasciator di Venezia, al Sig.Cav.Azara Ministro di Spagna, al sig.Conte di Priocca Ministro di Sardegna ex.» «La mattina poi del seguente Venerdì lo stesso Sig.Ambasciatore ebbe l'onore di presentare a Sua Santità i referiti Sigg Cavalieri, che furono ricevuti dall Sant.Sua con atti di somma clemenza, e dopo averli tratti per buon spazio di tempo in discorso li licenziò con la sua Apostol.Benedizione».

Chracas 1795, núm. 2158, 5 de setembre 1795, 2-3.

Núm. 67.

Notícia de 1795. El *Chracas* esmenta altre dinar, en aquest cas el de l'ambaixador de Venècia, protector de Canova i d'altres artistes veneziens, amb els quals Azara tenia molt bones relacions.

« Sua Ecc.il Sig. Ambasciator di Venezia in detta Domenica diede un lauto Pranzo al quale intervennero gli Emi.Sigg.Cardinal Busca, e Flangini, La Sign.Donna Giustiniana Ottoboni, ed il Sig.d.Marco suo Consorte, il Sig.Principe Rezzonico Senator di Roma, la Sig.Principessa Santacroce, il sig.duca di Ceri, il Sig.Cav.de Azara Ministro di Spagna, il Marchese Selvatico, e Conte Massimi Nobili Padovani, Monsig.Brancadovo con altri Prelati, e Nobiltà fino a 24 coperti, che furono serviti con molta splendidezza».

Chracas 1795, núm. 2190, 26 de desembre de 1795, 11-12.

Núm. 68.

El 16 i 30 de gener de 1796 es publicà en l'*Efemeridi Letterarie* uns comentaris sobre el llibre de la pintura encaústica de Pedro Garcia de la Huerta, en el qual es fa referència del treball realitzat prèviament per Vicente Requeno. Dos jesuïtes que van rebre la protecció d'Azara.

«Molti certamente dovettero essere i vantaggi che nell'esercizio delle belle arti ebbero gli antichi sopra i moderni, s'egli è vero, siccome ognuno ne sembra generalmente persuaso, che i loro capi d'opera, i quali d'altronde non furono nè pochi nè rari, si lasciano sì gran pezza indietro i più celebrati lavori de'nostri tempi. I monumenti e i grandiosi avanzi che ce ne sono rimasti ci portano a formare siffatto giudizio della loro scultura ed architettura; e i pochi resti che abbiamo potuto dissotterrare dell'antica pittura, e le relazioni unanimi delgi scrittori ci forzano a credere che anch'essa, non meno che le due arti sorelle, fosse anticamente molto più in alto salita di quello che non si trova. Ma sarà poi anche vero che tra questi vantaggi degli antichi sopra i moderni nell'esercizio delle arti del disegno, e massime della pittura, debba contarsi come uno de'principali, il particolar loro meccanismo, e la miglior attitudine de'materiali, co'quali e su'quali essi lavoravano, a ricevere, appresentare, e perpetuare i loro nobili pensamenti? Così almeno pretende, e poco meno che nol fa credere, il celebre sig.ab.D.Vicenzo Requeno nella sua elaboratissima opera: Saggi sul ristabilimento dell'antica arte de'greci, e romani pittori, in cui appunto prende a sostenere che l'introduzione dell'olio nella moderna pittura, e per la bellezza, e per la durevolezza, l'ha privata di molti pregi, de'quali godeva quella degli antichi, ai quali l'uso dell'olio era sconosciuto, e che in vece

adoperavan la cera. Checchè ne sia di questo sentimento, sul quale toccherà ai pittori di giudicare, egli è certo che dopo tanti inutili tentativi fatti in tutta la più culta Europa, nessuno è andato più avanti del sig.ab.Requeno nel ristabilimento dell'antic pittura colla cera e all'encausto, nessuno meglio di lui ha saputo interpretare i pochi ed oscuri passi di Plinio, e di qualche altro antico scrittore che della pittura encaustic aha fatto memoria, e nessuno meglio di lui, accoppiando la pratica alla teorica, ne ha con più felicità e costanza ripetuto e moltiplicato i cimenti e le pruove. Ebbe il sig.ab.Requeno, come era ben naturale in Italia, ed in Roma massimamente, molti contraddittori, e molti seguaci, molti che contrafecero e travisarono in più guise le di lui scoperte, e molti per lo contrario che si studiarono di compirle e perfezionarle. Tra questi secondi il primo posto si dee senza contrasto al di lui degno patriotto, e già antico contubernale, sig.ab. D.Pietro Garzia de la Huerta, il quale appassionato per lo studio e l'esercizio delle belle arti, e profondamente versato nella lettura degli antichi, coll'occasione di eseguir in Roma, ed insegnare ad altri le operazioni del sig.ab.Requeno, si è trovato nel caso di fare molti scoperte, le quali ora contradicendo, ora perfezionado e portando avanti quelle del suo collega, lo associano alla gloria da questi acquistata pel suo ritrovato. Egli ha pubblicato il frutto di queste sue lunghe ed ostinate esperienze nell'opera che annunciamo. Se gli angusti confini di un estratto non ci permetteranno di darne quel ragguaglio che vorremmo, e che l'importanza dell'argomento, e il merito dell'opera esigerebbero, risarciremo in qualche modo il desiderio dei nostri lettori coll'inserir per intero nell'Antologia il penultimo cap. della medesima, in cui si riassumono ed epilogoano le istruzioni pratiche per questa specie di pittura encaustic, risultanti dai ragionamenti e dalle osservazioni, che nel corso dell'opera vengono riferite. E'diviso il libro in 32.cap. , oltree ad una nobile dedicatoria a S.E. il sig. Duca de la Alcludia, e ad una sensata ed opportuna prefazione. Ne' primi due cap. si dà un'idea generale della pittura, e delle di lei singolari prerogative, per farsi così strada a deplorarne la caducità, e la breve durata de'suoi lavori, massimamente dopo che l'olio si è usurpato gli ufficj che prima prestava la cera. Colle parole del sig.ab.Requeno si cominciano a descrivere nel cap. 3.3 questi danni cagionati dall'oli alla pittura, onde poi dudurne la necessità di ristabilire l'antico metodo de'greci, e de'romani del miglior tempo. Il princi9pale danno portato dall'olio si è, che questo col rancidarsi nel giro di pochi anni cambia ed altera tutte le tinte, fa screpolare il quadro, e lo manda in perdizione. Un altro danno che vien pur rilevato dal sig.ab.Requeno si è che il fetore per molti malsano, e massime in Roma, della pittura a olio ne tiene lontane dall'ersercizio le più gentili e meglio educate persone, quelle cioè dalle quli appunto potrebbe sperar la pittura i maggiori progressi ed incoraggimenti. Vi è però un pregiudizio, che corre come assioma tra gli artefici, vale a dire che l'olio col farsi rancido perfezioni anzichè danneggi il quadro, dandogli una patina conforme ed eguale, moritificando i colori troppo allegri, e facendo acquistare alla pittura un colorito giallognolo, che più somiglia, secondo quei che così pensano, al color della luce che rende visibili i corpi. Quindi un celebre pittore, che così ragionava, era solito di dire ai suoi allievi: per ora dipingo il quadro io, il tempo poi farà il resto, e gli darà l'ultima mano. Si fa carico di un sissatto sentimento il N.A.nei cap. 4, e facilmente dimostra non potersi mai dar ad intendere, o creder davvero da chicchessia, essere allora il quadro migliore e più perfetto, quando ne sono o scurati e renduti quasi indiscernibili i contorni, quando ne rimangono alterate e totalmente diverse da ciò che debbono rappresentare le tinte:poichè se questo fossse facil cosa riuscirebbe a qualunque pittore di procurare sin da principio ai suoi lavori questi sì stravaganti pregi. Ma è egli poi certo che l'uso dell'olio nella pittura non sia che di recente data, e che agli antinchi greci e romani fosse affatto sconosciuto? E'questa la questione che si propone, e risolve nel cap. 5.il N.A.,trattovi dall'opinione di un illustre suo nazionale, D.Filippo de Guevara, il quale ne'suoi Comentarj sulla pittura, scriti sin dal 1535, ma pubblicati solamente in questi ultimi tempi, in mezzo alle molte erudite notizie, ed ingegnose viste che vi raccoglie ed espone, per un mal inteso trasporto in favore della antiche arti, non si potè indurre a credere che l'uso dell'olio nella pittura non si conoscesse in que' felici tempi. Ma oltre al non trovarsene mai fatta menzione negli scrittori che di pittura ragionano, ed i quali anzi di altro non ci parlano mai che di cera e di encausto, a provar lpiù concludentemente il suo assunto si accinge l'A.a fissar l'epoca dell'uso dell'olio nella pittura, e valendosi a questo proposito delle erudite ricerche fatte su di ciò da un dotto inglese il sig.Raspe, che noi riferimmo in queste nostre Efemeridi dell'ano 1781, niun indizio e niun monumento ei

*dimostra ritrovarsene fuori de'tempi della total decadenza e rovina della arti del disegno, cioè dal principio del secolo V.sino al lor risorgimento.
(sarà continuato)*

Efemeridi 1796, Núm. III. Li 16. Gennaro, 30-32, Art.I.

«Premesse queste quasi preliminari notizie e riflessioni, discende immediatamente l'A.al suo assunto, dando primieramente ne'tre cap. che seguono un'idea generale delle tre maniere di pittura encaustica, rammentate da Plinio in quel celebre passo,che tanto ha dato che fare ai suoi interpreti: encausto pingendi duo fuisse antiquitus genera constat, cera, & in ebore cestro, idest viriculo, donec classes pingi coepere. Hoc teritum accesssit, resolutis igne ceris penicillo utendi, quoe pictura in navibus nec sole, nec sale, ventisque corrumpitur. (Plin.lib.XXXV.cap. 10). Noi siamo interamente all'oscuro intorno alle due primo maniere di pittura encaustica, e soltanto riguardo alla prima la quale fu, più comunemente delle altre e quasi antonomasticamente, chiamata encaustica, sembra che coll'A.possa versimilmente stabilirsi che dessa consistesse nell'uso di cere colorite, che calde e liquefatte si applicavano con certa specie di spatole sopra le tavole o le pareti, per poi distenderle e meglio sfumarne le tinte col fuoco. Plinio medesimo non sa fissar l'epoca di questo primo metodo: ceris pingere, dic'egli nel citato luogo, ac picturam inurere quis prius excogitaverit non constat. Sembra all'A.che il medesimo dovesse incominciare a decadere allorchè Apollodoro vi sostituì l'alltro metodo del pennello, del quale o fu il primo inventore, o almeno il primo a maneggiarlo con somma gloria e riputazione, secondo la testimonianza che gliene rende il medesimo Plinio, dicendo ch'egli fu che: primus gloriam penicillo jure contulit... nequ ante eum tabula ullius ostenditur, quoe teneat oculos ... ab hoc artis fores apertas Zeusis Heraclotes intravit. (lib.XXXV.cap. 9). Ora questo terzo metodo appunto, per cui salirono in sì gran rinomanza le greche tavole, e di cui Apollodoro fu o l'inventore o il primo promotore, si è quello che prima il sig.ab.Requeno, e dopo di lui il N.A.si sono proposti di richiamare a nuova vita. In questa maniera di pittura si liquefaceva la cera al fuoco solamente per unirli ai diversi colori, e queste cere colorite si adoperavan poi fredde, e disciolte più o meno ad arbitrio del professoree; nè dessaa prese il nome di encaustica dalla liquefazione, che dovea farsi delle cere per impastarle coi colori, ma sibbene dall'encausto o adustione a cui si sottoponevan le tavole nell'atto di dipingerle, e dopo. I grandi vantaggi di questa maniera di dipingere sopra la moderna a olia consistevano, secondo il N.A., nella maggior durata delle pitture, nella maggior facilità di dipingere, nella freschezza del colorito, nella nettezza e proprietà del lavoro, e finalmente nella maggior facilità di pulire da ogni lordura siffatte dipinture. Ma quante questioni, quante difficoltà non si paran dinanzi per il ristabilimento di questa perduta pittura, di cui presso gli scrittori antichi ci sono rimaste sì poche ed oscure tracce? Conqual metdo si rendevan morbide e pastose le cere colorite? Come e con quali ingredienti ed in qual dose adoperati si rendevan atte ad attaccarsi stabilmente sulle tavole e sulle pareti ove si dipingeva? Qual era l'oggetto ed il metodo dell'encausto o dell'adustione? Questi ed altri molti sono gli oggetti che prede l'A.ad esaminare nel rimanente dell'opera, ove noi più non possiamo seguirlo per la molteplicità delle erudite ricerche, delle vittoriose riflessioni, e delle decisive esperienze, colle quali egli con passo sempre analitico procedendo s'incammina e giugne al suo scopo. Accenneremo in vece così tumultuariamente alcune delle principali cose, che ci sembrano più degne di essere avvertite. Tale ci sembra per es.la distinzione ch'egli fa, e diffusamente e dottamente spiega ne' tre cap. 14, 15, e 16 tra le gome resines, e le attaccaticcie od elastiche, dando luogo nella pittura encaustica soltanto alle prime, ed escludendone affatto le seconde, contro l'opinione del sig.ab.Requeno che le une e le altre indifferentemente ed in grn dose adoperava. Bella ancora, e molto interessante per l'oggetto di cui si tratta, è la discussione che intraprende il N.A. ne'capi 21, e 22 intorno alla cera punica mentovata e descritta da Plinio al lib.XXI &49. Il sig.colonnello cav.Lorna, ed alcuni altri eruditi italiani si figurano che Plinio in quel luogo insegnasse il modo di render saponacea e pastosa la cera per uso della pittura encaustica; e siccome il naturalista romano rammenta il nitro tra gl'ingredienti dell'operazione che insegna, poichè questo sale non è capace di produrre l'effetto da loro ideato, così pretendono che in luogo di nitro debba leggersi natron, cioè l'alcali base del sal marino, il sal fisso che estraesi dalle ceneri dell'erba Kali, e di altre piante che allignano nel fondo e presso la spiaggia del mare. Ma

il fatto sta che nè per questa via ottiensi un candido cereo spona, quale si richiede per uso della pittura, nè Plinio intese mai. In quel passo d'insegnare il modo di formarlo, essendo evidentemnte il suo oggetto soltanto di dimostrare, siccome ad evidenza fanno vedere il sig.ab.Requeno ed il N.A., il modo di depurare ed imbiancare le cere. Questa cera punica, siccome più purgata e perfetta, serviva in vero per la pittura, al dire del medesimo Plinio: punica medicinis utilissima ... variosque in colores pigmentis truditur ad ededas similitudines (lib.XXI.cap. 14); ma la maniera di farla non era che un'operazione preparatoria all'altra di risolverla col fuoco (resolutis igne ceris) perchè il pennello potesse comodamente maneggiarla. Il difficil problema adunque, e d'onde sostanzialmente dipendeva il ristabilimento della pittura encaustica, si era quello di render la cer amorbida, pastosa, e maneggevole col pennello, senza farle perder quella necessaria bianchezza che si era ottenuta col purgarla e col farla punica; e ciò non già con processi chimici che gli antichi non conoscevano, e che non vogliono esigersi dai pittori, ma bensì con mezzi semplici ed ovvj. La gloria di avere sciolto quest'arduo problema rimane divisa tra il sig.giovanni M.Astori veneziano, e il nostro sig.ab.de la Huerta. Imperocchè quegli fu il primo, a cui riuscì di ottenere la desiderat risoluzione della cera, senza oltraggio della sua bianchezza, mediante l'infusione di un ranno formato colleceneri vitrarie di riscoli, o di erba kali, a cui aggiungeva un poco di mele; ed il N.A. per mezzo di fortunate esperienze, ch'egli descrive al cap. 27, potè poi ridurre questo metodo alla sua massima perfezione e semplicità, prima col dimostrare l'inutilità e bandirne in conseguenza il mele, e poscia col sostituire, rimanedo sempre il medesimo l'effetto, alle ceneri vitrarie le ceneri più comuni, quelle cioè del proprio focolare. Dopo di queste ricerche, ed altre molte che per amor di brevità passiamo sotto silenzio, altro non rimaneva all'A.per compimento del suo lavoro, che di parlare e fissare il metodo dell'adustion od encausto, d'onde questa maniera di pittura encaustica del pari che le altre due veniva denomiata. E questo appunto è ciò ch'egli colla sua consueta felicità e dottrina eseguisce ne'cap. 29 e 30. Che gli antichi adoperassero in questo terzo genere di pitture l'adustione o l'encausto non ci lascian luogo a dubitarne l'espressioni che troviamo in Plinio: ceris pingere, ac picturam inurere: ad eas pictura quae inuruntur: O Nicias ΣΥΣΤΑΥΣΥ: O ΔΙΣΙΤΗ 9 ΣΥΣΤΑΥΣΥ. In fatti si liquefacevano e rendevan saponacee le cere per comodamente adoperarle nell'atto di dipingere; e per render poi le pitture consistenti e durevoli, si assodavano ed indurivano coll'adustione. I precetti che dà l'a.circa il modo e il tempo di farla, siccome tutti gli altri che riguardano le altre parti del lavoro, sono un bel frutto delle sue non vane esperienze. Il risultato generale di queste si epiloga, siccome abbiamo già detto, nelle istruzioni pratiche per la pittura encaustica del pennello, le quali porgon materia al cap. 31 che abbiam promesso di voler inserire per intero nella nostra Antologia. Desideriamo che questo possa contribuire a soddisfare i voti che fa l'A.nel cap. 32 ed ult.per la propagazione e diffusione di questo ristorato metodo di pittura encaustica; al qual oggetto medesimo potrà pure molto giovare che qualcheduno dei nostri professori o dilettanti di belle arti si assuma l'incarico (e noi per quanto è in noi gli esortiamo ora a farlo) di regalare all'Italia un'esatta traduzione dell'eruditissima ed elaboratissima opera del sig.ab.de la Huerta, così benemerito delle arti del disegno, e della più astrusa ed utile erudizione ad esse appartenente.

Efemeridi 1796, Núm. V. Li 30. Gennaro, 37-40, Art. II. ed ult.

Núm. 69.

El 2 de juliol de 1796, l'*Efemeridi Litterarie* de Roma dedica l'espai al patrocini d'Azara *La Religion vengée* del cardenal Bernis, publicat l'any 1795 a Parma:

«PARMA // *La Religion vengée, Poème en dix Chants. Dans le palais royal 1795.in 8.*
 I titoli di poema eccellente, di insigne produzione, di ouvrage immortel, de' quali comparisce fregiato il presente componimento da un gran maestro di color che sanno, l'em.sig.cardinal Gerdil, nelle note sobrie, dotte, e modeste, colle quali lo ha arricchito per elucidazione più esatta di alcune frasi poetiche; tali titoli si riconosceranno da tutti come meritati per molti capi da questa produzion sua favorita del defunto e rinomatissimo cardinal de Bernis. Noi non potremmo darne meglio un'idea, che prevalendoci delle espressioni medesime del ridetto porporato Gerdil, in quella specie d'introduzione, che ha (p. 212.) premessa alle indicate note dopo il poema, e che è scritta

non solo con quella delicatezza e proprietà di stile francese, che è veramente propria di lui; ma anche con tale urbanità e dolcezza di critica, che può servir di modello per questo genere. Dice dunque dell'illustre suo collega defunto, e della di lui oera presente, l'em.annotatore, che quivi, l'Autore presenta un quadro maestoso, nel quale, per mezzo di una profonda cognizione degli uomini i delle più segrete risorse del cuore umano, viene a scuoprire la sorgente dei mali, che infettano, ed affliggono l'umanità, nella rivolta del 'orgoglio contro la religione. Al sommo poi portentosa è la sagacità, colla quale nella mirabil sua descrizione dell'isola degli atei (Cant.III.pag.56.)sviluppa le spaventose conseguenze dell'empio sistema di Bayle. Quivi non si vede già la lenta marcia d'un freddo metodista, che pesante si strascica risalendo dall'effetto alla causa: ma vi brilla il colpo d'occhio di un genio superiore, che con uno sguardo penetrante e sicuro vede e separa nella loro cagione l'ammasso enorme degli effetti ch'ella dovea necessariamente produrre, e che mentre gli espone in dettaglio, ei segna anticipatamente la lugubre historia dei fatti, che sono dipoi avvenuti sotto degli occhi nostri. Nella riunione felice di dieci canti che compongono il suo poema, l'Autore presenta un piano egualmente ben ordinato, che vasto, nel quale tutto cospira, tutto conduce a quella rigorosa unità d'azione, che fa il carattere dell'epopea, e di cui non è possibile di non ravvisare l'impronta nella religion vendicata colla disfatta dell'orgoglio. Un lavoro sì serio, intrapreso nel fior degli anni, e in quel punto, che i talenti dell'Autore cominciavano a mostrarsi con dello strepito nella carriera delle lettere,, (aveva appena ventidue anni quando compose i primi quattro canti: e nel 1739.e 1740., mentre era in auvergne compìe la giunta degli altri sei) ,, tal lavoro dimostra bene quanto fin d'allora il di lui spirito e il cuore s'occupavano nelle più sode massime della religione, e che, se ciò non ostante proseguì ancor lungo tempo a coltivare e raccorre i fiori e gli allori di Pindo, nei suoi disegni disponeva la Provvidenza, che si arricchisse nel tempo stesso delle spoglie d'Egitto per consacrarle alla gloria del Tabernacolo: e che dopo aver guadagnati dei dritti alla più giusta celebrità in varj generi, fosse in grado di opporre con successo viè maggiore, l'energia di una poesia tanto maschia quanto brillante, siccome è questa, all'incantesimo seduttore delle profane muse de'tempi nostri, che non respirano che licenza, errore, e vizio. Egli stesso nel suo discorso sopra la poesia, spiega l'oggetto che si era prefisso fatigando a perfezionare il suo poema contro i differenti principj d'irreligione. Ei fortunato (dice di se parlando, sotto il velo dell'anonimo) se consacrando gli ozi dell'età giovanile alla difesa della verità, sia riuscito ad abbellire con immagini interessanti i sistemi astratti di fisica e di metafisica, che necessariamente entrano nel piano, che si è proposto,,. Così il dottissimo porporato. Dal colto sig.cav.de Azara, nell'avvertimento, che ha premesso a questa superba edizione, risappiamo le circostanze: che l'Autore vi messe mano nel 1737 per insinuazione del famoso cardinal di Polignac; e che i primi quatro canti ne furono scritti dal giovane poeta con tanta velocità, che non sarebbe a stupire, se qualche volta vi mancasse la correzione. E come riflette più sotto:,, la facilità troppo grande dell'Autore di questo poema in comporre, e la poca sua pazienza in correggere, hanno recato assai nocumento, parlando generalmente, alla perfezione degli scritti della sua gioventù,,.Quando nel 1742.il cardinale allora conte de Bernis era al procinto di dare il suo poema alle stampe; il gran Racine diede alla luce il suo della religione: e ciò fece mutar pensiero al de Bernis sulla sua stampa. Ne inserì però degli squarci in varj pubblici fogli: ma nell'intero rimase sempre manoscritto, e sempre col progetto di stamparsi alla di lui morte.,, Il manoscritto, che ora dò in luce (conchiude il personaggio Editore) in più luoghi ha delle correzioni di proprio pugno dell'Autore, che m'incaricò di passarlo in mano de'suoi nipoti: ma eglino me l'hanno rilasciato per pubblicarlo. Io ho ricavato gli aneddoti riportati in questo avvertimento da alcune memorie interessantissime, scritte dallo stesso cardinal de Bernis, che ritengo presso di me, e che un giorno può essere divengan pubbliche.,, Dopo tali giudizj noi non avremo che aggiugnere per dare piena notizia di quest'opera e de'di lei pregi, fuorchè accennare l'argomento de'dieci canti, che sono i.L'orgoglio, e la caduta degli angeli e dell'uomo.2. L'idolatria (p. 19) 3.L'ateismo (p. 35).4.Il materialismo d'Epicuro (p. 63.) 5.Lo spinosismo (p. 85.). 6.Il deismo (p. 107.) 7. Il pirronismo (p. 125.), 8.L'eresia (p. 148.).9. La corruzione dello spirito e de'costumi (p. 169.) E il 10.finalmente (p. 189.) dopo aver abbattuti gli errori precedenti, stabilisce sulle loro rovine il trionfo della religione. Riguardo alla stampa che quivi forma oggetto d'osservazione anche lei, oltre l'edizione più magnifica in quarto massimo, della quale ci siamo serviti, un'altra in 8.se n'è tirata contemporaneamente in minori caratteri. Ma sono ambedue di una

magnificenza e perfezione tale in ogni pregio tipografico, che occuperanno sempre distinto luogo fra le bellissime cose del celebre sig.Bodoni, il quale ha assicurato alle stampe d'Italia un decoro del tutto nuovo, e al suo nome una memoria, che non cesserà».

Efemeridi 1796, Núm. XXVII. Li 2.Luglio, 210-212.

Núm. 70.

Notícia de 1796 sobre l'Armistici de Bolonya signat per Azara:

«Mentre intanto Roma era anelante tra il timore, e la speranza, circa le ore 13.di Domenica 25.Giugno, giunse il Corriere Tagliavini diretto all'Emò Sig.Cardinal de Zelada con la Tregua conclusa tra il Sig.Cav.de Azara Ministro Plenipotenziario di S.M.Cattolica in questa Corte, per parte della S.Sede, e la Nazione Francese, il chè recò un general contento in tutti questi fedelissimi Sudditi. Il detto Corriere il seguente Lunedì fu rfspedito con importanti Dispacci per il medesimo Sig.Cav.de Azara a Firenze, e indi sentesi, che debba proseguire la sua corsa a Parigi».

Chracas 1796, núm. 2244, 2 de juliol de 1796, 4-5.

Núm. 71.

Notícia de 1796 sobre les celebracions del Papa per agrair la pau i el reconeixement públic de la intervenció d'Azara. Actes que duraren diversos dies i en diferents esglésies i parròquies romanes:

«Essendosi degnato l'Altissimo di esaudire li Voti communi, e di benedire le provide misure della Santità di Nostro Signore Papa Pio Sesto felicemente Regnante per la sicurezza, e tranquillità di Roma, e dello Stato nella attuali circostanze, stante l'accordo concluso sotto l'autorevole, benefica, ed amorosa mediazione di S.M. Cattolica il Re di Spagna coll'Armata Francese, come si disse nella scorsa settimana, e per rendere il quale anche più solido, e permanente già è stato spedito a Parigi un Plenipotenziario Pontificio; E riconoscendosi, che questa grazia, che si è compiaciuta la Divina Misericordia di compartirci deve riconoscersi principalmente dall'intercessione di Maria Ssmâ, e de' SS.Apostoli Pietro, e Paolo, che sono stati sempre li Protettori, e Custodi di questa Città, perciò Sua Santità fece pubblicare un'Invito Sagro, sottoscritto dall'Emò Sig.Card.della Somaglia suo Vicario, col quale ordinò, che si in ringraziamento del ricevuto beneficio, quanto anche per implorare la continuazione della loro protezione, ne'tre giorni di Giovedì 30.Giugno, Venerdì 1.Luglio, e Sabato 2.detto, Festa della Visitazione della Bmâ Vergine Maria, in tutte le Chiese Parocchiali, ed altre fosse esposto il SSmò Sacramento, ove premesso l'Inno Veni Creatur Spiriturs, e letta la Preghiera quotidiana in onore de'Santi Apostoli Pietro, e Paolo, recitati tres Pater, ed Ave, e Gloria Patri, coll'Antifona Gloriosi Principes &c.V.Constitues cos &c., e l'Orazione Deus cujus dextera &c.e cantate le Littanie della SSmâ Vergine, il Te Deum &c.,e Tantum ergo &c.con l'Orazioni: Deus qui nobis misericordiae &c.,Deus omnium fidelium, e Deus refugium &c.; terminò la sagra funzione con la Benedizione del Venerabile. In tale occasione fu numeroso il concorso del Popolo per l'acquisto dell'Indulgenza concessa da S.Santità.

Il Sig.Cav.di Priocca Ministro Plenipotenziario di S.M. il Re di Sardegna presso la S.Sede, dopo aver preso congedo da Sua Santità, e fatte le visite al S.Collegio, ed agl'altri Personaggi di maggiore distinzione di questa Metropoli, ne partì Venerdì al giorno della scorsa settimana con universale rincrescimento per le amabili sue qualità, istradandosi di ritorno a Torino per riempirvi il cospicuo impiego di Primo Segretario di Stato della Maestà Sua per gli affari esteri.

Sabato mattina da questa Segretaria di Stato fu spedito per Firenze il Corriere Faini con pieghi per il Sig.Cav.de Azara.

[p. 9] ...Circa le ore 6.della notte di detta Domenica, venendo il Lunedì, proveniente da Firenze giunse un Corriere straordinario, dicesi conpieghi del Sign.Cav.de Azara diretti all'Emò Sig.Card.de Zelada Segretario di Stato».

Chracas 1796, núm. 2246, 9 de juliol de 1796, 3-6 i 9.

Núm. 72.

Notícia de 1796 sobre la demanda d'or del Papa al poble romà per poder complir amb l'Armistici de Bolonya.

«La necessità di corrispondere con pari esattezza, e sollecitudine alle obbligazioni, mercè le quali è piaciutto alla Divina Misericordia, che abbiam potuto redimerci dall'imminenti, ed incalcolabili disastri di un ostile invasione, che ci ha minacciato così da vicino, obbliga la SANTITA'DI NOSTRO SIGNORE a mettere in opera li mezzi più energici per adunare colla prontezza corrispondente all'imperiosa, ed indeclinabile urgenza del bisogno la quantità di valute in Ori, e d Argenti, che unita a quella, la quale si è già conseguita, e si vada anche procurando con altre providenze, giunga nelli presissi termini al compimento della pattuita indispensabile contribuzione, perciò l'Emò Sig.Card.de Zelada Segretario di Stato, ha fatto pubblicare un'Editto col quale, con l'oracolo della Sant.di Nostro Signore, ad esempio di ciò, che si è dovuto fare in altri Stati, ordina che in Roma, e suo distretto debba qualunque Persona di qualsivoglia grado, condizione, o preeminenza, ed ancorchè Ecclesiastica Secolare, o Regolare: comunità, Collegi, Università, ed ogni, e qualunque altro Corpo, benchè privilegiato, privilegiatissimo, niuno eccettuato, dare negli Atti de'Segretarj di Camera dentro il termine di giorni otto dalla data di tale Editto con suo speciale giuramento la intiera, e compiuta assegna per notula sottoscritta di tutti gli Ori, ed Argenti di sua proprietà, lavorati, o non lavorati, e ridotti in massa, o in verga; quale assegna verrò dalli sudetti Segretarj di Camera ricevuta gratis.

Che dall'obbligazione di quest'asegna debbano intendersi per eccettuati quegli ori, ed argenti soltanto, che nel momento della pubblicazione del presente sono di proprietà, ed in potere degli Argentieri, Orefici, o altri simili, che lavorano in manifatture di oro, o di argento, come pure debano intendersi per accettuati quegli ori, ed argenti, che per ciascuno sono destinati a servire di personale abbigliamento, ed a portarsi indosso, come sono spilloni, orecchini, pendenti, anelli, fibbie, astucci, orologi, medaglie, sigilli, guardie da spada, scatole, ed altri simili, dichiarando però, che quanto alle scatole debbano restare incluse nell'obbligo dell'assegna quelle, che sono di mero oro, come pure le catene di oro da orologio, come in tale Editto sottoscritto in data de'5.del corrente, diffusamente si legge.

Ancora li rispettivi Superiori delle Chiese, Luoghi Pii, Monasteri, Conventi, e Confraternite di Roma avevano ricevuto l'ordine di portare gli Ori, e Argenti alla Zecca nel termine di sei giorni; ma con nuovo Avviso è restato sospeso un tal'ordine, dovendo solamente dar le loro assegne, come risulta dal sudetto Avviso dato in istampa».

Chracas 1796, núm. 2246, 9 de juliol de 1796, 20-23.

Núm. 73.

Notícia de 1796 del retorn a Roma d'Azara després d'haver aconseguit l'Armistici:

«Alle ore 6., e mezza della notte di Martedì, proveniente in ultimo luogo da Firenze si restituì in Roma il Sig. Cav.D.Nicola de Azara Ministro Plenipotenziario di S.M.Cattolica a questa S.Sede, e la mattina del Mercoledì si portò dall'Emò Sig.Card.Segretario di Stato, da dove passò all'udienza della Sant.di Nostro Signore, che lo trattenne per molto tempo in discorso».

Chracas 1796, núm. 2248, 16 de juliol de 1796, 19.

Núm. 74.

Notícia de 1796 de l'acolliment proporcionat per Azara a la delegació francesa procedent de la Toscana:

«Circa le ore 18.di Giovedì della scorsa 22.del cadente incontrato dal Sig.Cav.de Azara Ministro plenipotenziario di S.M.Cattolica a questa S.Sede, giunse in Roma A.F.Miot Ministro Plenipotenziario di francia presso S.A.R.il Gran Duca di Toscana con Mr.Fùville Segretario di Legazione a tetta Corte, e andarono a prendere alloggio alla Locanda detta di Sarmiento. Indi furono trattati a Pranzo dal detto Sig.Cav.de Azara, che la sera gli presentò all'Emò Sig.Card.de Zelada Segretario di Stato, che gli accolse con arti di particolar distinzione. La mattina poi del seguente Venerdì dal sullodato

Sign.Ministro furono presentati a Sua Santità, che gli ricevè con atti di paterno amore, e li trattenne per qualche tempo in discorso. Domenica poi dal predetto Sig.Cavaliere furono trattati a lauto Pranzo con invito degli Emi Sigg.Cardinali Busca, e Braschi, del Sig.Duca Braschi, della Sign.Principessa Santacroce, del Sign.Ambasciator di Venezia, de'Monsignori maggiordomo, e Maestro di Camera, Guardoqui, e Bardaxt de Azzara, del Sig.Tenente Generale di queste Truppe Pontificie, e di altra Nobiltà fino a 22.comensali, che furono serviti con molta splendidezza; Gli Emi Giuseppe Doria, e Flangini giunsero al caffè».

Chracas 1796, núm. 2252, 30 de juliol de 1796, 6-7.

Núm. 75.

Notícia de 1796 sobre les activitats diplomàtiques d'Azara per atendre a la delegació francesa:

«Sua Ecc.il Sig.Ambasciator di Venezia Giovedì della scorsa diede un lauto Pranzo a contemplazione di A.F.Miot Ministro di Francia alla Corte di Toscana, che vis si portò col Sig.Cav.de Azara Ministro plenipotenziario di S.M.Cattolica a questa S.Sede, e col suo Segretario di Legazione Mr.Fuville, ed al medesimo intervennero gli Emi Signori Cardinali Busca, Brascho, e Flangini, i Sig.Duca Braschi, la Sig. Principessa Santacroce, Monsignori Maggiordomo, e Maestro di Camera, Monsignor Segretario di Propaganda, il Sig. Tenente Generale Gaddi, il Marchese Zurla, ed altri commensali fino a 20.colperti, che furono serviti con molta splendidezza.

[p. 4-5] ... *Il Sign.Cav.de Azara Ministro Plenipotenziario di S.M.Cattolica a questa S.Sede Sabato mattina presentò a lla Santità di Nostro Signore Mr.A.F.Miot, col suo Segretario di Legazione Mr.Fùville, che ebbero l'onore di congedarsi, en el tempo medesimo presentò alla Santità sua Monsieur Cacault Agente Francese in Italia, iunto in Roma la sera del Giovedì antecedente, che furono ricevuti dal Santo Padre con atti di somma clemenza, e trattenuti per qualche tempo in discorso. Indi passarono a far lo stesso dall'Emò Signor Card.de Zelada Segretario di Stato, che gli accolse con le più gentile maniere. In seguito furono trattati a lauto pranzo dal sullodato sign.Cavaliere de Azara, unitamente ad altri Francesi quì giunti nei giorni antecedenti, con invito di altra Nobiltà, e terminato il pranzo il detto Mr.Miot, col Segretario, circa le ore 23., a mezza si pose in viaggio per restituirsì al suo Ministero a Firenze».*

Chracas 1796, núm. 2254, 6 d'agost de 1796, 3 i 4-5.

Núm. 76.

Notícia de 1796. Més informació sobres qüestions diplomàtiques relacionades amb Azara:

«Circa le ore 10.della mattina di detto Venerdì, giunse in Roma in qualità di Corriere il Segretario del Sign.Baron Cappelletti Ministro di S.M.Cattolica in Bologna, con pieghi per il Sig.Cav.de Azara...

[p. 11] *Il Sign.Cav.de Azara la stessa Domenica diede un splendido pranzo al Segretario del Sig.Baron Cappelletti, giunto in Roma come si è detto, ed al medesimo intervennero sei Francesi, ed altra Nobiltà fino a 14.Comensali; terminato il pranzo il detto Sign.Segretario ripartì in diligenza per Bologna».*

Chracas 1796, núm. 2256, 13 d'agost de 1796, 6-7 i 11.

Núm. 77.

Notícia de 1796. S'edita el volum cinquè del Museu Pio Clementino d' Ennio Quirino Visconti:

«Essendo uscito alle luce il quinto Volume del Museo Pio Clementino, il quale mancava all'Opea dopo editi il quarto, e il sesto; il Sig.Ab. Ennio Visconti Direttore del Museo Capitolino, ed Autore delle spiegazioni dell'Opera stessa, unitamente al Sig.Luigi Mirri intraprendente della Edizione, la mattina di Mercoledì 10.del corrente si portarono dalla Santità di Nostro Signore per offerirgli il detto Volume alla medesima dedicato, ed ebbero la consolazione di vedere, che il Santo Padre accolse con somma degnazione, e gradimento questo grandioso, ed erudito lavoro.

[p. 4-5] ... *Il seguente Venerdì giuntero due Straffette, una alle ore 10. proveniente da Firenze, spedita da Monsig. Odescalchi Nunzio apostolico a quella Corte, con pieghi per il Sig. Duca di Bracciano suo Padre; e l'altra alle ore 13., mezzo, proveniente da Imola compieghi per il sudetto Sig. Cav. de Azara».*

Chracas 1796, núm. 2258, 20 d'agost de 1796, 3 i 4-5.

Núm. 78.

Dedicatòria a Azara de Pietro Márquez en *Delle Ville di Plinio il Giovani* (1796).

«A sua eccellenza il signor D. Giuseppe Niccola D'Azara, Cavaliere dell'ordine di Carlo III, Consigliere di Stato, Ministro di S.M. Cattolico presso la S.Sede etc.etc.

Pietro Marquez

All'ECCELLENZA VOSTRA, le di cui onorevoli insinuazioni furono altrettanti comandi, che mi posero nell'impegno, a me peraltro gradito, di stendere le presenti dilucidazioni sopra le ville di Plinio, è dover, che elle sieno da me umiliate. Il trasporto massimamente, che Ella ha per la Laurentina, di cui nella faccia del luogo ha fatto molte curiose, ed erudite osservazioni, esigge, che senza esitar punto le si presenti un lavoro sopra la medesima. E poi, qual altro personaggio potrei scegliere, che più fosse al caso di proteggere questa operatta, se non l'ECCELLENZA VOSTRA, che giusta stimatrice di tute le belle arti lo è singolarmente dell'erudita architettura? Fan testimonianza tra le altre, sue cure, gli esatti, e grandiosi disegni, che Ella ha ordinato delle famose rovine della villa di Mecenate a Tivoli; nel che VOSTRA ECCELLENZA al medesimo empo mostra il suo special gusto per l'ordine più antico di architettura. Gli apprezzatori pertanto della dorica semplicità le sapranno grado sì dell'essere stato il promotore della scoperta di così bei pezzi di antichità, che per lo spazio di tanti secoli giacevano sepolti sotterra; e sì per i lodati disegni, che con altri dello stesso primitivo ordine una vola pubblicherà. Accresca dunque l'ECCELLENZA VOSTRA le sue premure intorno alla più nobile, e all più utile delle belle arti, accogliendo benignamente queste mie piccole fatiche, onde sotto il suo nome, e protezione possano vedere la pubblica luce».

Márquez 1796, dedicatòria a José Nicolás d'Azara.

Núm. 79.

Notícia de 1797. Es publicada la carta enviada pel general Bonaparte a Azara en la *Gazeta Universal* de Florència, per la qual el general atorga el mèrit de la Pau de Tolentino al diplomàtic aragonès.

«Florencia 4 de Marzo.

Apenas se ajustó la paz entre la Corte de Roma y la Francia escribio el General Bonaparte la siguiente carta al Caballero D. Joseph Nicolas de Azara: " la mediación y los buenos oficios de Su Majestad el Rey de España han producido el efecto que deseabais. Adjuntos hallaréis los artículos del Tratado de paz, concluido hace dos horas entre la República francesa y el Papa. Siento que las circunstancias no os hallan permitido asistir al ajuste definitivo de este Tratado. Ocho meses hace salvasteis a Roma con el armisticio concluido en Bolonia. Si hubieran seguido vuestros consejos, no se habrían expuesto a los riesgos de una guerra insensata; pero ahora que con la experiencia ha podido aquel pueblo apreciar el acierto de vuestros consejos, no dudo que Su Santidad reconozca lo mucho que importa para la tranquilidad y para la conservación de la paz que volváis prontamente a Roma. Por mi parte, lo deseo con ansia, pues estoy persuadido de que vuestra vuelta contribuirá poderosamente a fortificar los principios de paz que desde ahora debe profesar la Santa Sede.

Os ruego creáis en el aprecio y distinguida estimación que os profesa vuestro afecto= Bonaparte"».

Gaceta de Madrid 18.4.1797, núm. 31, 318, publicada en la *Gazeta Universal de Florencia*, el 4 de març de 1797, citada per Sánchez Espinosa 1994-I, 40, n. 217; i Sánchez Espinosa 2000, 35.

Núm. 80.

Notícia de 1797. El secretari d'Azara, Esteban Mendizábal, rep la Creu Reial de l'Orde de Carles III:

«Sua Maestà Cattolica sodisfatisima della buona condotta tenuta in di Lui servizio dal Sign.D.Gio:Stefano Mendizabal Segretario Regio della Legazione di Spagna presso questa S.sede, in assenza del Sig.Cav.D. Niccola de Azara si è degnata la M.S.di graziarlo della Croce del Real Ordine di Carlo Terzo».

Chracas 1797, núm. 2324, 8 d'abril de 1797, 2.

Núm. 81.

Notícia de 1797. Azara es rebut per l'Auditor de la Rota i el seu secretari:

«Dopo essersi trattenuti alcuni mesi in Firenze, verso la sera de Venerdì 21, del cadente, si restituirono in Roma il Sig.Cav.D.Niccola de Azara Minsitro Plenipotenziario di S.M.Cattolica questa S.Sede, la Sig.Principessa Santacroce col suo figlio Secondogenito, ed in loro compagnia giunse ancora il Sig.d.Donato Rimbotti Tenente delle Guardie Italiane della M.S.Cattolica, i quali fuerono incontrati da Monsin.Bardaxy Uditore di questa Sagra Rota, e dal Sig.Cav.D.Gio; Stefano Mendizabal Segretario Regio della Legazione di Spagna».

Chracas 1797, núm. 2330, 29 d'abril de 1797, 2.

Núm. 82.

Notícia de 1797 sobre el que fa Azara:

«Mercoledì [10] il sig.Cav.de Azara Ministro Plenipoteziario di S.M.Cattolica in questa S.Sede, parti per Tivoli dove si porto ancora la Sign.Principessa Santacroce, per farvi la villeggiatura».

Chracas 1797, núm. 2334, 13 de maig de 1797, 24.

Núm. 83.

Notícia de 1797 sobre l'arribada a Roma del cardenal Lorenzana i altres dignitats religioses espanyoles enviades per Manuel Godoy.

*«Roma, venerdì 19 maggio 1797.
La sera del riferito Venerdì, insero in Roma provenienti da Madrid l'Emô sig.Card.Francesco Antonio de Lorenzana Arcivescovo di Toledo, che andó a posarsi al R.Palazzo di Spagna, dove dal Sign.Cav. de Azara gli era stato fatto preparare un decente appartamento, ed i Monsignori Antonio Despuig y Dameto Arciv.di Siviglia, e D.Raffaele Musquiz Arciv.dí Seleucia in partibus, e confessore di S.M.la Regina di Spagna, i quali andarono a prendere alloggio nel Palazzo abitato dal Sig.Cavalier Despuig nipote di detto Prelato alla Fontanella detta di Borghese».*

Chracas 1797, núm. 2338, 27 de maig de 1797, 3-4.

Núm. 84.

Notícia de 1797 sobre l'atenció dispensada per Azara als militars francesos:

*«Roma, domenica 21 maggio 1797
Il General Canciaux Francese, che da divese giorni era giunto in Roma, dove ha ricevute particolari attenzioni da questa Nobiltà, come in particolare dal Sign.Cav.de Azara, dall quale nella scorsa Domenica fu trattato a lauto pranzo nella Villa della Sign.Principessa Santacroce in Tivoli, dove si trattiene a far la sua villeggiatura, in seguente Lunedì dopo pranzo si posé in viaggio per Napoli per andare a coprire il carattore di Ambasciatore della Repubblica Francese presso S.M.il Re delle due Sicilie».*

Chracas 1797, núm. 2338, 27 de maig de 1797, 10.

Núm. 85.

Notícia de 1797. Azara es troba amb el cardenal Lorenzana a la Porta di San Lorenzo:

«Roma, lunedì 29 maggio 1797.

Il sign. Cav. de Azara Ministro Plenipotenziario di S.M. Cattolica a questa S. Sede, la sera di detto Lunedì tornó dalla sua villeggiatura ditivoli, ed incontrato fuori la Porta S. Lorenzo dal Sign. Card. de Lorenzana, l'Emzâ. Sua, dopo un reciproco complimento volle che il detto Sign. Ministro ascendesse nella sua carrozza, ed unitamente si restituono al R. Palazzo di Spagna.

Ancora la Sig. Principessa Santacroce la stesa sera si restituì in Roma dalla detta villeggiatura di Tivoli».

Chracas 1797, núm. 2340, 3 de juny de 1797, 19.

Núm. 86.

Notícia de 1797. Audiència Papal amb tots els cardenals per honorar el cardenal Lorenzana, cerimònia a la qual està present Azara junt amb els arquebisbes Despuig i Musquiz.

[Fragment de l'assistència dels espanyols en aquesta audiència papal en honor del cardenal Lorenzana]

« Roma, giovedì 4 d'agost 1797.

[...]

...in luogo apparte, sotto la Bussola, vi erano il Sig. Cav. de Azara. Minsitro di Spagna ed i Monsignori Despuig Arcivescovo di Siviglia y Musquiz Arcivescovo di Seleucia...».

Chracas 1797, núm. 2360, 12 d'agost de 1797, 5-6.

Núm. 87.

Notícia de 1797. Azara es convidat pel germà de Napoleò, ambaixador de la República Francesa davant la Santa Seu. Invitació que es agrada per Azara amb un esplèndid dinar en el Palau d'Espanya.

« Roma, Venerdì 1 Sett. 1797 i domenica 3 sett. 1797

Il medesimo Signor Ambasciatore il seguente Venerdì tratto`a Pranzo in detta Locanda la Sig. Marchesa Massini, el Sig. Cav. de Azara Ministro di Spagna, ed altri Commensali fino a 20 coperti.

[Es refereix a Giuseppe Bonaparte, germà del General de l'Armada d'Itàlia, destinat a Ambaixador de la República Francesa davant la Santa Seu. El lloc de trobada es la "Locanda di Mr. Pio" a la sortida de S. Bastianello.]

La Domenica seguente il sudetto Sig. Ambasciatore Bonaparte fu trattato unitamente alla sua Consorte, e Sorella con altri del suo seguito, a splendido Pranzo dal Sig. Cav. de Azara Ministro di S.M. Cattolica presso questa S. Sede, al quale intervenne ancora la Sig. Marchesa Massini, ed altri Commensali fino a 24 coperti».

Chracas 1797, núm. 2368, 9 de setembre de 1797, 4 i 5.

Núm. 88.

Notícia de 1797. Els afers polítics fan palesa de la bona relació d'Azara amb el germà de Napoleó.

«Il giorno del sudetto Giovedì giunse un Corriere straordinario proveniente da Udine con pieghi per il Citt. Bonaparte Ambasciatore della Republica Francese a questa S. Sede en non avendolo trovato in Roma, detto Corriere proseguì a Tivoli, dove il medesimo Ambasciatore si era portano por trovare il Sig. Cav. de Azara, e la Sig. Principessa Santacroce, che subito tornata in roma si transferì in quel suo Palazzo per pasarvi la presente Villeggiatura».

Chracas 1797, núm. 2378, 14 d'octubre de 1797, 7-8.

Núm. 89.

Francesco Milizia publica dos volums amb el títol *Dizionario delle Belle Arti del Disegno estratto in gran parte dalla enciclopedia metodica da Francesco Milizia* (1797). Resum del seu parer sobre els arquitectes i els tractats d'arquitectura i del seu concepte estètic sobre la bellesa ideal i el bon gust.:

«BELLO chi nomina bello dipinge il piacere nella sua fisionomia, ma con espressioni differenti, aclune relative ai sensi, altre al cuore, ed altre alla mente ...

[...]

I Greci destinati a godere e da decidere delle Arti, erano istruiti a sentire e a giudicare; e gli Artisti sapevano scegliere e imitare. Onde le opere Greche sono per noi i modelli di quella vera bellezza, che i nostri contrarj costumi hanno da noi bandita.

I greci hanno stabilita non solo la bellezza generale del corpo umano, ma anche la bellezza particolare delle parti. E le parti non possono avere bellezza, se le loro proporzioni e dimensioni non si riferiscono ai loro usi.

Desprès analitza la bellezza de les diferents parts de la cara i totes amb coherencia ...

Dunque saranno belli, se hanno proporzioni e dimensioni corrispondenti al loro ufficio. Gli occhi poi, e la bocca... ah Artisti ricorrete alla Poesia, alla vera Poesia che è conforme alla bella natura, e che è ammirata in tutti i secoli. Leggete il Canto VII. Dell'Ariosto, e vedrete le incantatrici bellezze di Alcina. en el Canto XI, vedrete Olimpia, «Che in lei dal capo al piede / Quant'esser può beltà, tutta /si vede

[...]

Il Bello dunque è relativo a ciascun uomo, ma sempre fondato sul misto di soddisfazioni de'sensi, del cuore, e della mente. Diviene men arbitrario e più positivo a misura degli svilupamenti degli uomini inciviliti in società. Fina mente diviene un sentimento predominante su tutte le opinioni particolari, e allora lusinga i sensi, tocca il cuore, e incanta l'intelletto degli uomini istruiti. Questo Bello, che è visto, sentito e dimostrato, è il bello, ove tende (caduta ogni benda) l'amore; amore consolazione degli uomini, sorgente delle loro più vive gioje, e sostegnod elle nostre Belle Arti.

Bello Ideale è la riunione delle parti più belle scelte dagl'individui più belli...

Tale era il Bello degli Artisti Greci in tempo di Pericle ...

Tre sorti d'imitazioni si distinguono nelle Arti del disegno.

1. Imitazione servile degli oggetti come sono. E da qui comincia sempre l'arte.

2. Imitazione di oggetti scelti; e questa appartiene al progresso dell'Arte.

3. Imitazione che riunisce le parti migliore d'un gran numero di oggetti scelti: Questo è il Bello ideale ... l'arte de trasmettere le cognizioni ... l'uomo sopra se stesso, lo infiamma d'amore per la gloria, e dal patriotismo lo trasporta all'eroismo.

Di questi sentimenti eran impastati i Greci. Per la loro Mitologia, e per le loro istituzioni inalzarono le Arti a quel sublime che si chiama bello ideale.

[...]

I giovenetti dunque si esercitano prima ai modelli come li presenta la natura, e vi esaminano quel che v'è di più o meno bello. Mirano poi, e rimirano le sublimi produzioni antiche del bello ideale, confrontando. Ah, figliuoli miei, come vi sta il cuore? Se non ve lo sentite penetrato da quelle bellezze, ricordatevi di Fetonte, che precipitò malgrado le lezioni paterne d'apollo dio. E voi maestri ammaestrerete meglio quanto più sobri sarete di consigli, e lasciate libero corso all'inclinazione de'vostri allievi.

In Architettura il bello pè la unione delle sue tre parti costituenti, cioè costruzione, disposizione, e decorazione. Per la costruzione grandezza e forza; per la disposizione ordine e armonia; per la decorazione ricchezza ed economia. Queste tre parti dell'architettura si hanno da riunire insieme secondo l'uso e il carattere dell'edificio, che una non preponderi su l'altra. In questo loro bilanciamento è il bello architettonico. Questo accordo è quello che piace ai sensi, all'intendimento, e al gusto.

Per i sensi, cioè per la visione, la differenza è insensibile negli uomini, onde qui il bello è di ogni tempo e paese.

Anche per l'intendimento, qualora sia coltivato, si troverà la stessa uniformità di bello nelle proporzioni delle parti all'ordine e all'armonia. Ma siccome la cultura della mente non è universale, così questo bello non è di tutti i tempi, nè di tutti i paesi.

Quello poi che dipende dal gusto varia secondo il tempo e i luoghi.»

[...]

«GUSTO è propriamente la sensazione della lingua e del palato. Il senso del gusto giudica del sapore degli alimenti. Si è imprestato questo nome all'intendimento che sente e

giudica del merito delle opere naturali e artificiali. Da principio non si ebbe gusto che per giudicate della bontà del cibo; si ebbe poi gusto per giudicare della bontà de'libri, delle stgatie, de'quadri, degli edificj, de' mogili, delle vesti, delle carrozze, e anche di tutte le inutilità, delle bizzarrie fantasticate dal lusso e dalla moda, e spesso dal gusto depravato.

Applicato il gusto a tutto, ognuno s'è piccato d'averne. Onde questa parola si è tanto applicata e mal applicata, che si stenta a conoscerne il significato.

Il gusto non é altro che il sentimento delle convenienze. Se qualche cosa sconviene, se ne ha disgusto. Le scarpe a barca de' nostri arcavoli eran di cattivo gusto, perchè i nostri piedi non terminano in punta aguzza rivolta in su, e tutte le vesti debbon esser convenienti ai membri che cuoprano. Sarà di cattivo gusto una stoffa troppo carica, perche la confusione è sconveniente. Saranno di cattivo gusto i colori d'un apparato, dacchè vi son colori che non convengono fra loro.

Se il gusto lè il sentimento delle convenienze nell'insieme, ne'dettagli, e nell'espressione, che cosa pretendono dire coloro che chiaman il gusto l'assassino dell'ingegno? E' forse l'ingegno nemico delle convenienze? Taluni col bel titolo d'ingegno voglion decorate le loro bizzarrie.

L'autore di gusto giudica delle convenienze del suo soggetto, e le osserva; l'uomo di gusto applaude l'osservanza di queste convenienze, e condanna l'autore se non le ha osservate.

Un 'opera 'e di cattivo gusto, se il soggetto è sconvenevole. Tali sono quelle di oggetto ingnobile o osceno, che non posson piacere che alle genti corrotte. I dettagli son di cattivo gusto, se mancano alle convenienze generali; o senza essere in lor stesse viziose non convengono al soggetto. Così i gran movimenti e le figure ardite nell'oratoria e nell'alta poesia tanto prodigalizzate ne'soggetti che esigono semplicità, sono sconvenevoli e disgustanti. Finalmetne l'espressione è di cattivo gusto, se non conviene al soggetto, o perchè è troppo alta, o troppo bassa, troppo fiorita, troppo semplice, troppo ricercata, sempre relativamente al soggetto.

La delicatezza e la finezza, se non sono convenienti al soggetto, sono cotntrarie al buon gusto. Sconviene la finezza dove si richiede nobiltà, forza, grandezza; e la delicatezza disdice dove la chiarezza è necessaria.

Il buono stile sarà sempre di buon gusto, perchè il buono stile debe ssempre accordarsi colle convenienze di qualunque soggetto.

Un disegno sarà d'accordo colle convenienze generali, se è conforme ad un bel modello scelto nella natura; ma può mancare alle convenienze del soggetto, se per esempio la fiugra d'Ercole è d'un disegno svelto, se quella di Apollo è d'un disegno muscolato. Il disegno allora buono in sè sarà di cattivo gusto relativamente al soggetto.

Il colore esarà di cattivo gusto, se spira allegria in un soggetto di mestizia, di pietà, d'orrore; o se è malinconico in un soggetto ilare.

Tutto quello che nella composizione può offendere le convenienze generali e particolari dei soggetto, costituisce una composizione di cattivo gusto.

Una drapperia, indipendentemente dalle convenienze del costume, sarà di cattivo gusto, se non convien al soggetto o al personaggi: come le stoffe gaje e brillanti in un soggetto lugubre, ad un vecchio rispettabile, ad un filosofo grave, ad un magistrato austero.

Tutti gli accessorj si posson giudicare cogli stessi principj. La prodigalità delle ricchezze ne'dettagli è di cattivo gusto, perchè pecca cogntro una delle prime convenienze dell'arte, che è d'attrarre l'attenzione all'oggetto principale.

Difficilmentge si trova uomo senza gusto veruno, purchè non sia d'un' organizzazione assolutamente viziata. Ma s'è capace di sentire alcune convenienze, e giudicarne, avrà in quelle il suo gusto.

Più difficilemnte si troverà chia bbia un gusto unviersale,perchè il circolo delle convenienze abbraccia tutto quel ch'esiste, nè v'è persona che possa percorrere tutto questo circolo.

Si dice che il gusto sia innato, e che non si possa acquistare. Questo è falso in generale, ed è vero in particolare. Chi ha per esempio un temperamento freddo, avrà gusto per gli oggetti severi, de'quali sentirà le convenienze, ma non sentirà quelle delle passioni impetuose e d'un entusiasmo ardente. E' dunque vero che certuni non acquistgeranno mai il gusot per alcune opere, perchè non hanno gli organi di quel gusto, come un cieco non può sentir le convenienze de' colori.

Le organizzazioni, o sieno le disposizioni, sono un dono della natura, e si posson chiamar innate, ma non perciò il gusto è innato. Se Raffaello fosse nato in un villaggio, e condannato a lavori rustici, non avrebbe mai acquistata la minima idea delle convenienze pittoresche, ch'egli ha saputo sì ben osservare ed eseguire.

Non v'è d'innato che le disposizioni per acquistare gusto; ma il gusto si acquista coll'esperienza, colla pratica, collo studio, coll'abitudine di comparare, e colla riflessione.

Il gran principio, il principio universale delle arte non è altro che quello delle convenienze osservate negli oggetti che cadono sotto il senso della vista. Questo principio della convenienze conduce gli Artiste alla bellezza, pochè la natura cessa d'esser bella, se rigetta le convenienze. La bellezza consiste nella giusta corrispondenza e nell'esatta proporzione delle parti; e per conseguenza non è altro che la perfetta convenienza di quelle parti fra loro. Un naso troppo lungo o troppo corto, guance troppo incavate, bocca troppo larga, labbra troppo spianate, o troppo grosse, sono tanti difetti di convenienze che costituiscono la bruttezza.

Conoscer la natura è conoscer la bellezza: lo scopo dell'arte è imitar la natura, e imitar la natura è imitar il bello. Le deformità non sono la natura, sono gli scarti della natura. Raffaello ha dipinta la natura. Rembrandt non he ha spesso dipinto che la degradazione, almeno nelle forme; ma ne imitò le bellezze nel colorito. La natura quando si allontana dall'bellezza, fa i suoi primi passi verso la bruttezza. La bruttezza è formata dall'eccesso o dal difetto di quel che la natura esige per sè.

Il buon gusto nelle belle arti kpuò trovarsi ne'generi inferiori, se vi sono ben osservate le convenienze. Una festa campestre, un mazzetto di fiori, una cesta di frutti, può esser di bun gusto.

Le imitazioni di scene ignobili son di cattivo gusto per la scelta del soggetto che ferisce le convenienze generali; ma posson esser di buon gusto per l'osservanza delle convenienze partiolari.

Il gran gusto suppone un gran genere. Genere grande è scegliere le grandi e principali parti dell'uomo e di tutta la natura, e rigettare tutte quelle che sono deboli, subordinate, quando non sono necessarie.

Gusto meschino è occuparsi in tutte le piccole parti, e preferire le povertà e le debolezze alle forme grandiose che costituiscono la forza e la bellezza della natura.

Il gusto determina l'artista a scegliere un oggetto principale, e a prendere il buono, e a rigettare il cattivo. La scelta del pittore decide dello stile dell'opera, come anche del colorito, del chiaroscuro, dei panneggiamenti, e di tutte le altre parti della pittura. Se egli ha il più bello e il più grande in ciascuna parte, la sua opera riuscirà immancabilmente del più gran gusto.

Convien dunque studiare ciascuna cosa per isceglierne il meglio, e per rigettarne il cattivo.

Nell'esame delle cose si trova l'espressione. Niente è espressivo, se non è rappresentato colle qualità che naturalmente lo caratterizzano. Il buono è quel che ci è utile e ci piace: il cattivo ci disgusta.

Noi ci disgustiamo per tutto quel che non è d'accordo colla sua causa e col suo destino; e allora non sappiamo concepire perchè quell'oggetto abbia tale o tal'altra forma.

Tutto quel che cospice troppo fortemente i nostri occhi offende la vista; perciò ci dispiacciono i lumi e le ombre troppo taglienti, i colori troppo vivi e contrastati. L'armonia ci è grata, perchè stabilisce de' mezzi fra gli estremi.

L'arte della Pittura è sì difficile, che non v'è ancora stato Pittore di gusto ugualmente perfetto in tutte le parti. Chi ha scelto bene in una parte, è riuscito spesso male nell'altra, e in alcune non ha fatta veruna scelta.

Il Gusto ha per basi non solo le convenienze, ma anche le convenzioni.

Le convenienze nascono dalla natura stessa delle cose, sono essenziali, e sono nell'ordine generale.

Le convenzioni non sono nella natura delle cose, nascono dall'arbitrio degli uomini; sono perciò variabili come varia la loro volontà, e come variano i climi, i governi, i costumi, i capriccj, le mode.

Il gusto fondato su le convenienze è costante e univiale; il gusto su le convenzioni è vario e arbitrario. Il gusto della Corte non è quello della Capitale, nè questo è quello delle provincie; e spesso ogni quartiere, ogni brigata ha il suo gusto particolare.

Bene spesso il gusto su le convenzioni è in battaglia col gusto su le convenienze. Guai a quegli artisti che si lasciano imporre da' ranghi, da'titoli, dalle ricchezze. Il vero gusto è fondato su le convenienze, e queste hanno il legittimo impero del mondo.

Per conservare la purità del gusto vi vuole studio di buone opere, mediatazione su le vere convenienze, conferenze co'maestri di sana teoria e di pratica giusta. Se la gioventù si avvezza a rispettar queste guide, queste guide regoleranno i suoi costumi, la sua condotta, il suo talento, e fiorirà sempre il vero gusto».

Milizia 1797, vol. I, BELLO, 101-104; GUSTO, 279-281.

Núm. 90.

Joseph Goya y Muniain dedica *Los Comentarios a Julio Cesar* (1798) a Carles IV, el patrocinador de l'obra, i no s'oblida de la participació d'Azara i en el segon volum inclou unes paraules al nostre mecenes:

«ADVERTENCIAS.

Como sea así que el Prologo al tomo primero de estos Comentarios de Cesar se compuso diez años ha con lo que entonces se ofrecia declarar; y como en tiempo tan largo ha ocurrido algunas cosas que por ventura será bien advertirlas aquí; de ahí viene que al fin de dicho Prologo se hizo remision a unas que se llamaron Advertencias; y ha parecido ponerlas al principio del tomo segundo, que es d'ela Guerra Civil de Cesar con Pompeyo. Acabada la traduccion Castellana de Cesar, y puesta en limpico con Prologo, Notas y Dedicatoria, se obtubo del Sr.Rey Don Carlos III. Real permiso para dedicar la obra al Sr. Infante Don Gabriel. En conformidad de esto se presentó en manos de S.A. juntamente con la Dedicatoria, que fu admitida a una con el Autor bajo su Real proteccion, según consta por aviso que de órden de S.A. se pasó al Traductor en Junio de 1788.

Con el fallecimiento del Sr.Infante quedaron frustadas mis bien fundadas esperanzas de que, según eran de nobles los designios de S.A., y pasando la generosidad de aquel Real Mecenas mucho mas allá de quanto hubiera podido yo prometerme; la obra saliese impresa y adornada a par del mismo Real Salustio Español, como se indicó en la nueva Dedicatoria al Rey nuestro Señor.

Arrimada y casi sepultada estaba la obra en el olvido aun de su mismo Autor, quando en el año de 1793.deparó la Providencia el que habiendo sigo presenta a S.M. por mano del Ministro de Estado, se diese orden a la Imprenta Real paraque a espensas suyas imprimiese esta obra. Al mismo tiempo se comunicó la correspondiente al Excmo.Sr.D.Joseph Nicolas de Azara Ministro de S.M. en Roma, paraque a espensas del Rey mandase abrir allí las láminas que pareciesen mas oportunas a ilustrar y adornar esta edicion de Cesar. Las quales láminas, tomadas de las mejores que se conocen y hallan en diferentes ediciones de Italia, Francia, Holanda e Inglaterra, se han grabado en roma por los Artistas que las firman: y colocadas en lugares correspondientes, enriquecen y hermosean la obra; y no facilitan poco a los Eruditos, señaladamente a los Militares estudiosos, la inteligencia de vários pasages háрто difíciles del original...».

Goya 1798, *Los Comentarios...* Advertencias, vol. II, I-II.

Núm. 91.

Joseph Goya y Muniain en la traducció al castellà millorada d'*El Arte poética de Aristóteles*, deixa escrita la intervenció d'Azara per trobar les millors edicions de la Poètica i ser examinada per experts. També li proporciona la il·lustració del bust d'Aristòtil de la seva col·lecció que prèviament fou publicat en la *Historia de la vida de Marco Tulio Cicerón* (1790).

«Madrid 20 de juny de 1798.

Al Excelentísimo Señor D.Gaspar Melchor de Jovellanos.

Excmo.Señor:

Como al Rey nuestro Señor dediqué el Cesar traducido en Castellano, y al Serenísimo Señor Príncipe de Asturias el Catecismo Católico trilingüe del Padre Pedro Canisio; así ahora por especiales razones ofrezco á V.E. puesta nuevamente en Castellano la Poética de Aristóteles con algunas Notas que para su mejor inteligencia me parecieron necesarias.

La ocasión que hubo para la nueva traducción fué ésta; que habiendo el Sr. Azara Ministro de S.M. en Roma pedido á ésta Real Biblioteca las lecciones variantes que resultasen entre un precioso códice que hay en ella, y entre las ediciones mas correctas de la misma Poética; el Bibliotecario mayor, quando me hallaba dedicado á otro linage de estudios mas propios de mi genio, profesion y estado, me encargó que reconociese y anotase dichas variantes.

Al desempeñar el encargo me aficioné á la Poética de Aristóteles: y creyendo que las dos versiones que tenemos podrian todavía mejorarse algun tanto, determiné de probarme á hacer otra tercera. Acabada que fue, se remitió original á exámen de inteligentes en Roma: como allí les hubiese parecido bien, quiso el Bibliotecario mayor, y S.M. mandó, que se imprimiese á espensas de la Real Biblioteca.

Como los negocios de ésta se despachan por la Secretaría de V.E., y como su voto puede muy bien discernir y justamente apreciar el valor de la obra, calificando quanto pertenece al Arte Poética; parece que sin haber de buscar otras razones, naturalmente se ofrecen las especiales que se han insinuado para dirigirme á la proteccion de V.E.; suplicándole tenga por bien de admitir ésta muestra de mi aficion á las Buenas Letras en quanto ella son impiden el estudio de otras mas sérias é importantes en que debo emplearme.

*Dios guarde á V.E. muchos años.
Madrid 20. de Junio de 1798.*

*Exc.mo Señor:
B.L.M.D.V.E.
Joseph Goya y Muniain.»*

Goya 1798-I, dedicatòria a Jovellanos.

«AL QUE LEYERE.

Pues que todas las Naciones cultas han traducido en su lengua vulgar la Poética de Aristóteles, y los Poetas y Escritores de todos los tiempos se han esmerado tanto en estudiarla, observarla y clararla; no se puede dudar sino que este Tratado debe de ser verdaderamente precioso y á todas luces estimable. Lo que sienten los inteligentes y juiciosos es, que no nos haya llegado entero y con el sér cumplido que le dio su Autor. De hecho, quien leyere este Libro de la Poética, y lo confrontáre, así con otras obras del Autor, como con lo que él mismo ofrece al principio de este Tratado y no cumple; sacará por consecuencia, que si bien se debe creer que Aristóteles cumplió lo que prometió y comenzó, nosotros no gozamos sino es un fragmento de la Poética, y ese muy oscuro y truncado.

Como sin embargo se mira generalmente con tanto respeto la doctrina que en él se asienta y enseña; de aí proviene que unos han procurado traducir en su lengua nativa eso poco que nos queda; otros aclararlo con Notas: esos lo comentan; aquellos lo ilustran: quien pone lecciones variantes; quien llena las lagunas ó suple los vacíos: algunos corrigen el testo; muchos hacen observaciones sobre él: y cada qual, empezando desde Horacio, prueba sus fuerzas á explicar lo mejor que puede la primera y mas sábia de las Poéticas conocidas. No se descuidáron por cierto los Españoles antiguos en semejante género de estudios; ni muchos de los modernos hasta nuestros dias han alzado la mano del trabajo por amor de desplegar y poner en claro los preceptos sólidos del mas juicioso de los Filósofos.

Pero como sea así que este Tratado, no ménos por la suma concision del Autor, que por los defectos que en su testo se advierten, aun ahora despues de tantas manos y tanta diligencia, quéde todavía oscuro, y en algunas partes inapelable; parece que no se debria calificar por inútil ni condenar por del todo impertinente el nuevo ensáyo de traducirlo en Castellano en obsequio de los Españoles aficionados á la Lengua Griega, y en gracia tambien de los inteligentes en el Arte Poética.

Para ésta nueva traducción Castellana he tenido á la vista, y me han ayudado grandemente, las dos que ya teniamos: una de Ordoñez das Seixas reimpressa el año de 1778. Con suplementos, emiendas y notas de don Casimiro Florez Canseco; y otra de Vicente Mariner, que se halla manuscrita entre la muchedumbre de sus obras originales que se conservan en esta Real Biblioteca. Se suele citar otra traducción Española anterior á estas, hecha al parecer por Juan Paez de Castro: mas yo no la he visto; sino es

que sea la parafràstica que tomó por testo de su Ilustracion Don Joseph Antonio Gonzalez de Salas. El original Griego que he seguido es el de la edicon de Glasgua por Roberto Foulis año de 1745.

Por noticias que el Exc.mo Señor Don Joseph Nicolas de Azara me habia dado de que cierto Caballero Inglés disponia una edicion cumplida de esta Poética con las correcciones y lecciones variantes tomadas de los códices antiguos mas célebres de Europa, he aguardado mucho tiempo el egemplar que S.E.me tenia ofrecido para el caso de publicarse: pero no habiéndose todavía verificado, puesto que ha cinco años que al nuevo Editor se remitiéron las variantes que pidió del muy apreciable Códice de S.M. en esta Real Biblioteca; ha sido preciso seguir al citada edicion de Glasgua, que pasa por una de las mas seguras. La division de Capítulos vá hecha según que me ha parecido mas conforme con la mente del Autor, y naturaleza de la obra.

Se han puesto tambien Notas: pero no mas que las precisas; procurando aligerarlas de erudicion que no sea escogida: pues como quiera que sería cosa muy facil amontonarlas y cargarlas de noticias obvias y comunes; todavía teniendo por cierto que la abundancia de las cosas, aunque sean buenas, hace que no se estimen; y la carestía, aun de las malas, se estima en algo; he cercenado á las veces Notas enteras; que por eso se podrá estrañar elque no la shaya donde quizás fueran menester. Por si alguno quisiere carear mi version con el testo, y fallar sobre la fidelidad y mérito de ella en comparacion de otras; ha sido preciso imprimir el Griego á par del Castellano: que el juicio adesios ó á bulto, qual suele de ordinario ser el de muchos, no es muy para temido, ni aun siquiera para respetado. Si en algun tiempo saliese á luz la prometida edicion del Caballero Inglés, y por ella se corrigiesen, supliesen y aclarasen las que hasta ahora corren; no faltarán Españoles inteligentes y versados en la Lengua Griega que mejoren entónces, aclaren y perfeccionen esta version. La qual, ya se vé, no estará libre de defectos: con solo que sean ménos que en las otras traducciones anteriores, me daré por contento. Tal qual de ellos se debe atribuir á la imprenta: algunos otros á falta de la letra Griega, que siendo la primera que se ha hecho y fundido en España por esta Real Biblioteca; no ha salido de todo en todo cumplida y perfecta.

Por si alguno quisiere todavía mejorar mi version y enriquecer las Notas, será bien que se valga de las esquisitas noticias que sobre muchos puntos dudosos y oscuros dio el erudito Cárlos Sigonio en sus controversias con Francisco Robertello acerca de unas materias tan antiguas como cuirosas de esta Poética; y son por egemplo, la música Aulética y Citarística, la Poesía Nómica, la llamada de los Persas y Ciclópes, la Falica, Ditirámica, el Margites de Homero, el Archonte, y otras curiosidades de este género, que tal vez yo no he acertado á ponerlas en claro por no haber tenido noticia de las tales controversias hasta despues de acabada la impresion.

Dicho Sr.Azara ha querido que ésta traduccion, vista y exâminada de su órden en Roma, llève á la frente el retrato de Aristóteles que se hizo para la vida de Ciceron publicada por S.E.en gracia de los Españoles antiguos y modernos, entre quienes jamas han faltado escelentes Maestro de Poética y Poetas muy aventajados, debe decirse y tener por cierto, que sin salir de España, se encuentra quanto es necesario, no solo para la inteligencia entera de Aristóteles y Horacio, sino para formar tambien, si fuese menester, una cumplida, sábia y segura Poética, que en nada conociese ventaja ni á la muy aplaudida del insigne Obispo Gerónimo Vida, ni á la tan celebrada de Nicolas Boileau Despréaux, bellamente traducida en Castellano por el Sr. Madramany.

No me parece cerrar este Aviso al Lector sin dar respuesta y satisfacer á una pregunta curiosa que casi diariamente oímos hacer á muchos paisanos nuestros, y es: por qué medios los Españoles en el siglo décimosesto, que fue y se apellida con razon el de Oro de la Poesía Castellana, llegaron á un tal punto de Buen-gusto, que lo viniesen á poseer y mostrar en todas las Buenas Letras, no solo en las posías de todo género? La respuesta es de D.Luis Joseph Velazquez en sus Orígenes de la poesía Castellana: La tercera edad (dice) fue el siglo décimosesto; siglo de Oro de la Poesía Castellana; siglo en que no podia dejar de florecer la buena Poesía, al paso que habian llegado á su aumento las demas Buenas Letras. Los medios sólidos, de que la Nacion se habia valido para alcanzar éste buen gústo, no podian dejar de producir tan ventajosas consecuencias: SE LEÍAN, SE IMITABAN, Y SE TRADUCIAN LOS MEJORES ORIGINALES DE LOS GRIEGOS Y LATINOS: Y LOS GRANDES MAESTROS DEL ARTE ARISTÓTELES Y HORACIO, LO ERAN ASIMISMO DE TODA LA NACION. He pues aquí los medios sólidos y únicos para llegar al Buen-gusto: y he aquí tambien porque yo, suscribiendo

gustosamente al moderno digno Elogiador de Antonio de Lebrija, Alentado de su espíritu (de éste, y tomando las palabras de aquel) me atrevo á pronunciar, que la presente falta de gusto y solidez en las Letras seguirá sin remedio, miéntras no se favorezca por todos modos el estudio de la lengua y erudicion Griega.

Y aun se podria añadir, que á tan necesario estudio debe juntarse la imitacion de los escelentes y acabados modelos de los Griegos en toda suerte de literatura; porque escrito està, y por sugeto que tenia voto en la materia: E solis propemodum Graecis hauriendum est quidquid ad Poëticam pertinet: cum et copiosius et felicius quam ulla alia gens artem hanc excoluerint, et monumetna reliquerint, unde congoscere possumus, ad quam sublime fastigium provecta ab iis fuerit haec scientia. Quod Latinos attinet, de his opus non est ut quidquam dicamus; cum in omnibus Graecos secuti sint, et, paeter imitationis studium, novi nihil addiderint. Ab his itaque exempla, à Graecis, praeter exempla, etiam praecepta Artis petas licet. »

Goya 1798-I, I-VIII, transcripció parcial Batllori 1966, 125-126.

Núm. 92.

Notícia de 1798. Azara es presenta davant del Directori francès com a ambaixador d'Espanya a París. Transcripció dels discursos del marquès del Campo, cessat de les seves funcions, la contestació del Directori, la benvinguda a Azara i l'agraïment del diplomàtic:

«Paris 6 de junio.

En la noche del 22 al 23 de Mayo llegó aquí el Sr. Caballero de Azara, nuevo Embaxador del Rey de España.

El dia 29 del mismo mes concurrió el Directorio á la sala de sus juntas diarias, y el Ministro de Relaciones exteriores presentó al Sr. Marques del Campo, que cesando en las funciones de Embaxador del Rey de España cerca de la República francesa, iba á despedirse del Directorio, lo que executó por medio de este discurso: „Ciudadano Presidente. En mi primera audiencia y presentación al Directorio ejecutivo tuve la honra de ofrecerle en nombre del Rey de España la seguridad mas positiva de su amistad sincera, y de su deseo de estrechar los vínculos que acababan de formarse entre S.M. y la República francesa. En fuerza de esta declaracion se firmó en Madrid pocos meses despues un tratado de alianza ofensiva y defensiva, que une para siempre estas dos grandes potencias; y desde aquella época no han dexado de darse mutuas y continuas pruebas de su confianza sin límites. Mediante la situacion dichosa en que me he hallado, he podido emplear mi zelo y esmerarme en consolidar las mas perfecta armonía entre los individuos de nuestras dos naciones, y he tenido el consuelo de recibir frecuentes testimonios de satisfaccion de parte de mi Soberano. Al concluir mi honorífico encargo me seria igualmente agradable saber que tambien he merecido la benevolencia y aprobacion del Directorio ejecutivo, á quien ruego admita mis homenages respetuosos, y mis mas ardientes deseos de su prosperidad.”

Respondióle en los siguientes términos el ciudadano Rewbell, actual Presidente del Directorio: „Señor Embaxador. Miéntras habeis permanecido aquí pudisteis convenceros de quan ansioso está el directorio ejecutivo de cultivar la amistad de S.M. el Rey de España, y de darle pruebas de recíproca confianza. Habeis contribuido a estrechar los vínculos que unen los dos gobiernos, y tiene el Directorio el gusto de manifestaros por ello su satisfaccion. Se lisonjea, de que no dexaréis la Francia sin algun sentimiento, y de que en todas partes en que la suerte os haga encontrar franceses, hallarán en vos un amigo de la República.”

El mismo dia pasó el Directorio á la sala de sus audiencias públicas acompañándole los Ministros y el Secretario general. Concurriéron tambien los individuos del cuerpo diplomático, y gran número de ciudadanos. Entró el Ministro de Relaciones exteriores con el Sr. D. Joseph Nicolas de Azara, y al presentar dixo: „Tengo la honra de presentar al Directorio ejecutivo el Sr. Caballero de Azara, Embaxador de S.M. Cat. el Rey de España, cerca de la República francesa: La España, aliada mucho tiempo de la Francia; estaba destinada á serlo nuevamente de la República, y á no separar nunca su causa de la nuestra. Su paz y alianza han excitado el gozo de los franceses, y la desesperacion de sus enemigos. Sin duda que semejante pacto no experimentará la suerte de las alianzas antiguas, pues tiene por garantía no ya aquellas vanas y frágiles combinaciones de una política momentanea, sino el interes bien manifiesto de los dos gobiernos, y la lealtad tan

justamente célebre de las dos naciones. Se consolidará todavía con el odio de aquel implacable enemigo del sosiego del mundo, que en sus proyectos insensatos se ha atrevido á meditar la ruina de una y otra. No ha cesado la República francesa de acreditar lo mucho que desea conservar el vínculo que la une con la España. Los intereses de un aliado como este han sido constantemente sagrados como los suyos propios: y en la eleccion que acaba de hacer del Sr. Caballero de Azara veo con gusto una nueva prueba de los sentimientos que le animan á favor de la República. Este amante ilustrado de la filosofia y de las artes estaria seguro de que le recibiria con anhelo un pueblo que las cultiva con tanta gloria; pero valeroso y leal defensor de los franceses alevosamente asesinados, está ademas seguro de recibir á cada, momento los afectuosos testimonios del agradecimiento nacional."

Habló luego el Sr. Caballero de Azara diciendo: „ Ciudadanos directores : Al presentarme á vosotros por primera vez como Embaxador del Rey Católico, no repetiré lo que sabeis muy bien, y lo que es tan notorio: pues muy inútil seria recordaros que el Rey mi amo es vuestro primer aliado, el amigo mas leal, y aun el más útil de la República francesa, supuesto que si las alianzas y la buena fe política se fundan en los intereses respectivos de las potencias, jamas dos naciones habrán estado tan íntimamente unidas como la Francia y la España. Ninguna disputa territorial existe entre ellas: unos mismos son nuestros amigos y nuestros enemigos; la riqueza de la España hará siempre la de Francia, y la ruina del comercio de los españoles arruinaria tarde ó temprano el de los franceses. El carácter moral del soberano a quien tengo la honra de representar aquí, afianza toda la exâctitud deseable para cumplir sus empeños, y su probidad os asegura una amistad franca, leal y sin sospecha. La nacion a quien gobierna está reconocida por su delicado pundonor: es vuestra amiga sin rivalidad cerca de un siglo hace; y las mudanzas acaecidas en vuestro gobierno, en vez de debilitar dicha union, no pueden servir sino á consolidarla cada dia mas, porque de ella depende nuestro interes y nuestra existencia comun: He sido testigo de las pasmosas hazañas de los franceses en Italia, y ahora vengo á admirar más cerca la sabiduría que las dirigió. Harto feliz de que haya recaido en mí esta eleccion, seré el instrumento que estreche aun mas los vínculos de nuestras dos naciones: y si he merecido muchas veces que el Directorio haya aprobado la conducta que tuve con ciudadanos franceses en momentos muy críticos, espero que mi reputacion no se desmentirá jamas en esta parte. "

Respondióle así el Presidente del Directorio: „Señor Embaxador. Quando el aprecio reune dos pueblos vecinos, valientes y generosos, es muy agradable para sus gobiernos el estrechar mediante una amistad y una confianza recíprocas los vinculos que han de unirlos para siempre. Asegurad, Sr. Embaxador, asegurad á S.M. el Rey de España que en cambio de los sentimientos que ha manifestado al Directorio executivo de la República francesa, hallará de su parte respeto inviolable á sus empeños, y el mas ardiente deseo de contribuir á la prosperidad de la nacion española, y á la felicidad personal de S.M. Por lo que á vos toca, Sr. Embaxador, el interes que habeis tomado en la suerte de los franceses en tiempo y circunstancias muy espinosas, os ha grangeada el afecto de los numerosos amigos de la humanidad, y con una satisfaccion muy viva aprovecha el Directorio la ocasion para manifestaros solemnemente su agradecimiento en nombre de la República"».

Gazeta de Madrid, 22 de junio 1798, núm. 50, 460-463 [transcrit parcialment, només el discurs d'Azara, dins Sánchez 1994, 43-44, n.235].

Núm. 93.

Llista de les possessions espanyoles en territori de la República Romana realitzada per Gabriel Durán el 13/6/1798 per als Comissaris de la República:

«Copia/Cittadini Commissarj.

Gabriele Duran, Procuratore, ed Amministratore dè beni spettanti a Sua Mtà. Il Rè Cattolico, ed alla Nazione Spagnola in Roma si dà honore di rappresentarvi, Cittadini Commissarj, qualmente gli Edili del secondo Circondario di Roma si sono impadroniti, hanno bistato, e spogliato i seguenti Luoghi pii, che sono di pertinenza della Nazione Spagnola, cioè:

L'Ospizio di St. Anna alle quattro Fontane dè Carmelitani Scalzi.

L'Ospizio di St. Ildefonso a Strada Felice degli Agostginiani Scalzi.

A ciò, fare non si adduce altra ragione, se non se che i sudd. i luoghi pii sono stati soppressi in vigore del proclama de 24 Fiorile.

Inoltre hanno preso possesso, e spogliato l'Ospizio di S. Giovanni in Campo Marzo de Mercenarj Sclazi col solo pretesto, che i religiosi del med.º sono partiti in vigore dell'Ordine, che riguarda i preti, e frati forastieri.

Riflette l'esponente, che quest'operare è Lesivo de' divitti di proprietà, e delle genti, mentre l'autorità di questo governo non deve estendersi, che sopra i beni appartenenti alla Republica, e non a quei di una Nazione Amica, ed alleata di Francia, sopra la quale Roma non gode alcun diritto, ed alla quale la Republica Francese deve garantire. La vostra giustizia, Cittadini Commissarj, vi suggerirà, come spera l'Incaricato di Spagna, quei mezzi, che assicurino i beni del Rè Cattolico, e della Nazione Spagnola da qualunque alienazione.

Roma, li 13 Gig.º 1798 = Salute, e rispetto

Gabriele Duran [rúbrica]

[Escrit al marge] *Renvoyè a l'admsitration di partimentale du libre pour donner les ordres necessaires afin que les proprietès du Roi Catholique et de la nation espagnole soient Respecteès. Rome 26.prairial an.6. Florent Faipoult.»*

I síntesi sense datar, ni signar:

«Nota de los Bienes spectantes a la Nacion Española que existen en el territorio de la Repub.ca Romana

Los dos Hospitales, ê Yglesias de Santiago , y Monserrate con todos su Bienes.

El Colegio y bienes de los Trinitarios de estrada Conducti.

El Hospicio y bienes de los Mercenarios Descalzos de S.n Juanino en Campo Marzo.

El Hospicio y bienes de los Carmelitas Descalzos de S.ta Ana a las quatro fontanas.

El Hospicio y bienes de los Agostinianos Descalzos de S.n Yldefonso a Estrada Felice.

El Convento y bienes de S.n Carlino a las quatro fontanas de los Trinitarios Descalzos.

El Hospicio y bienes de S.n Juan de Dios a los Montes.

Mas varios Censos, que tenia fundados el P.e Quiñones Ge.ral de los Dominicos, que pertenecen al Convento de Toledo.

Una viña puesta en Marino perteneciente al Convento de Salamanca de los Clerigos Regulares Menores.

Una Posesion existente en Loreto spectante a Nra. Nacion».

BC (Fons Torres i Amat) ms. 3783 sig.22-VI Registre 5484 armari V, prestatge IV, núm. 15, vol. 32, 737-1804, doc. 178 i 120 (respectivament).

Núm. 94.

Notícia de la publicació i la venda del llibre *Los Comentario de Julio César* (1798):

«Los Comentarios de Julio César en castellano por D.Joseph Goya y Muniain, presbítero. Esta nueva traduccion se hizo en obsequio del Serenísimo Sr.Infante D.Gabriel por los años de 1785, procurando imitar el modelo de traduccion que S.A. habia dado en su Salustio español. Presentada despues y dedicada á S.A. la obra en el año de 1788, se dignó no solo de admitirla baxo su proteccion, sino de mandar tambien que á expensas suyas se imprimiese con magnificencia igual á la de Salustio. Quando se disponia lo necesario al efecto murió S.A., y por conseqüencia el César castellano quedó arrimado como aquel que no tenia patrono ni apoyo alguno especial. Habiendo posteriormente mandado el Rey que se imprimiese en la imprenta Real, y que el Exc.Sr.D.Joseph Nicolas de Azara, Ministro de S.M.en Roma, hiciese abrir las láminas que el traductor señalase para ornato y mayor estimacion de la obra: verificado todo en los términos que se indican en las advertencias que preceden al tomo 2.º. ha llegado el tiempo de darse al público esta obra hermosamente impresa, y ricamente adornada. Si los sabios nacionales y extrangeros hallasen en esta traduccion algunas circunstancias particulares que la recomienden, si la noble juventud española encuentra en ella alguna cosa digna de imitacion, si los militares estudiosos observaren reglas y noticias tocantes á su profesion, el autor confesará llanamente que ello se debe en gran parte al mérito singular de los mismos Comentarios, á la nobleza incomparable de la lengua castellana,

al respetable exemplo del Sr. Infante D. Gabriel, y á la liberal munificencia del Rey nuestro Señor, á quien ahora se ha dedicado la obra por muy justas razones, que se expresan en lugar conveniente. Para mayor comodidad del público los juegos se venderán á la rústica, unos con láminas, otros sin ellas. Todos llevarán á lo menos el retrato del Rey, y el de César y Pompeyo, con una medalla de buen gusto en la portada; son dos tomos en 4.º marquilla, y se venden en la imprenta Real».

Gazeta de Madrid, 3 d'agost de 1798, núm. 62, 622-623.

Núm. 95.

Notícia de la publicació i la venda del llibre *El Arte poética de Aristóteles* (1798):

«El Arte poética de Aristóteles en castellano por el mismo D. Joseph Goya. En la dedicatoria al Exc. Sr. D. Gaspar de Jovellanos y en el aviso al lector se refiere puntualmente la ocasión que se ofreció para emprender esta nueva traduccion: la qual vista por inteligentes en Roma, habiéndoles parecido bien, de orden de S.M., y á expensas de la Real biblioteca se ha impreso en casa de D. Benito Cano: un tomo en 4.º marquilla con el texto griego enfrente de la version castellana, y notas al fin. Se vende en la librería de Ximenez, Caños del peral».

Gazeta de Madrid, 3 d'agost de 1798, núm. 62, 623.

Núm. 96.

Pedro José Márquez escriu a Azara des de Florència el 9 de setembre de 1798. L'arqueòleg li posa al corrent dels seus treballs, especialment d'una disertació sobre el dòric:

«Exmo Señor

A principios de Julio proximo passado escribi a V.Ex. desde esta ciudad, la carta fue por medio de D. Eusebio Bardagi, y asi no dudo avra llegado a manos de V.Ex. No obstante esto tengo escribir nuevamente porque en la citada decia, que me detendria en Florencia hasta todo Agosto, y las circunstancias me han obligado a estar aquí todavia incierto de quando partire para España; por lo qual si V.Ex. como siempre me ha honrado, me favorece de alguna letra, esta puede venir incculsa la S. Bardagi, pues aunq. yo no me halle aquí, el me la dirigira donde estare, previniendoselo.

Confieso, que los asuntos de mis cartas no merecen el que V.Ex. interrumpa el curso de los grandes negocios, que esta obligado a manejar, mas con todo siendo dichos asuntos emprendidos por dar gusto a V.Ex. me parece que seria falta en mi el no darle parte. Digo pues, que la Disertacion sobre el Orden Dorico esta quasi al fin, y voy haciendo delinear los dibuxos, o tablas necesarias. Esta Disertacion podia publicarse separada de la obra sobre Mecenas; y aunq. yo no tengo para los gastos, tal vez alguno o Librero, u otro tomara a cargo la impresión. Por tanto dexo el parecer de V.Ex. sobre esto, pues al trabajo, que en ella he puesto, tiene V.Ex. derecho. Y digo mas q.e aun la otra sobre Mecenas se podria juntar, pues tengo de ellas, y del Diseño, que en falta de los grandes de V.Ex. podria bastar para la inteligencia: mas esto ultimo lo digo por mera hipotesi, pues no sé lo que V.Ex. pensava en orden a incidir los dichos diseños grandes.

El caso de la impresión de aquí de la Disertacion sobre el Dorico se entiende si quedo todavia en Florencia, pues yendome, bien q. podria hacerse, seria mas dificil. Los amigos, que me han hecho mis dos libros impresos, me instan por q. me quede todavia por estas partes, mas ninguno hace cuenta de q. yo no abundo en dinero; y entre mis desgracias tengo la de no ser muy afortunado: A lo que se añade la otra de aver perdido todos mis libros, que han ido a Africa cogida la nave, en que iban p. un Corsario Tunesino: la qual desgracia me ha sido tanto mas servible quanto quitandomelo dela boca, mo dicen, los avia ido juntando en todo el tiempo, q. estuve en Roma. Y sobre todo, que hago yo sin libros a la mano, pues a mi modo de estudiar quanto no sufragan las publicas Librerias? V.Ex. perdone a la pluma, que no se ha podido contener en tocar con punto, cuyo remedio no esta en mano de V.Ex.

Deseo, que en todo caso goze V.Ex. de perfecta salud, quedando yo como siempre pronto a sus ordenes

De V.Ex.

Florencia 9. de Sept. de 98 // Muy Att. Servidor // Pedro Josef Marquez».

BC (Fons Torres i Amat) ms. 3783, sig.22-VI, Registre 5484, armari V, prestatge IV, núm. 15, vol.32, 737-1804, doc. 289-290.

Núm. 97.

Carta sobre l'intercanvi de material literari i manuscrits entre Bourgoing i Azara de 18/9/1798:

«J'ai l'honneur d'envoyer a M.r l'ambassadeur d'Espagne les six premier exemplaires de l'ouvrage auquel il prend intérêt. Il est inutile de dire que tous ceux qu'il desireva de plus seront a les ordres. Je suppose qu'il ne sera pas taché de recourir les manuscrits qu'il a bien voulu me confier. Aussitot que j'aurai achevé de retirer ceux que son encore chez col.r Dupont de Nemour j'aurai l'honneur de les lui faire passer. Je prie M.r l'ambassadeur d'agréer la respectueuse hommage de son devoué serviteur. Bourgoing [rúbrica] Rue neuve S.te croix n° 460. Chaussée d'Antin. Le 18 nivose an sept [1798]».

BC (Fons Torres i Amat) ms. 3783, sig.22-VI, Registre 5484, armari V, prestatge IV, núm. 15, vol. 32, 737-1804, doc. 101.

Núm. 98.

Carta de Joseph Goya y Muniain a Azara de 27 d'octubre de 1798, en la qual demana a Azara la seva intervenció per aconseguir una pensió i la Gran Creu de Carles III.

«Madrid 27 de X.e de 1798, Excmo. Señor: Muy S.r mio y favorecedor: ya no hay memoria de cuándo se interrumpio nuestra correspondencia epistolar. Negocios gravisimos y no esperadas alteraciones arrancaron à V.E.de Roma, le ocuparon larga temporada en Florencia, y por ultimo le trasladaron à Paris, donde aora reside dirigiendo casi todo el mundo politico. De los cortesanos unos envian à V.E. á Viena á concertar la paz general; otros le traen luego á su Patria; y algunos quieren que subsista en Paris para bien de la Europa. Lo que yo he sabido es que V.E.echa menos el tiempo y sazon para sus estudios; y mucho ha que para atender á ellos y al bien desta Monarquía, le quisiera yo cerca del Rey nuestro Señor. Mas las cosas están en el parage que vemos: y á mi parecer solo Dios es quien puede revocarlas á su juicio y lugar conveniente. Por muchas vias sabia V.E. que el Cesar y la Poetica de Aristoteles se presentaron á los Reyes, y que ambas obrillas se publicaron en gazeta de 30.de Julio pasado: pero no habrá sabido las andanzas que han ocurrido ya con la mudanza de Ministros, ya con la enfermedad del S.r Saavedra, y ultimamente con mi poca ventura en este asunto. Al presentar las obras, solicité cincuenta egemplares del Cesar para cumplir con mis amigos y favorecedores dentro y fuera de España (entre los quales, ya se vè, el lugar que à V.E. se debe): renuncié á favor del Rey y de la Imprenta todas las utilidades de la venta de la obra en el concepto de que pasarán de 70 Ob.s: en atencion á esto y á que mi pariente D.Juan Gregorio Muniain fue Gran-cruz fundador de la Orden de Carlos IIIº, pedí una chica pensionada. Por quantos medios tenia (bien debiles todos), fui promoviendo la instancia hasta que en 17.de Nov.e me hallé con un oficio tal como ese que incluyo por copia. Sabida la resolucion, no faltó quien digese con tanta gracia como verdad; Bien se conoce que estas cosas de Goya no andan en manos del S.r Azara! Y bien, digo yo; qué he de hacer? Lo que me conviene y deseo saber es si los egemplares de Cesar y de la Poetica para V.e. para los am.s Mendizabal y Arteaga han de ir á Paris; ò si aguardarán á V.E. como Ministro de Estado de España? V.E.mandemelo avisar, y todo se egecutará á su querer en la suposicion cierta que donde quiera se pueden presentar sin rubor ambas obras, merced á la proteccion de V.E. Este S.r Bibliotecario Mayor me decia dias pasados que se le quejaba V.E. de la baraunda, diversidad y condicion fatal de las cosas presentes; que no parece sinoque todas caminan á su destruccion y ruina. Y qué diremos de las Letras sino que corren parejas con lo demas? Me temo mucho que presto nos habran de poner en romance el Misal si lo hemos de entender.

V.E. vengase quanto antes; y veamosle en parage dedonde las fomente, levante y honre como aquel que sabe apreciarlas. Mire tambien V.E. por su salud; y como quien puede, mande quanto gustare á su favor.do serv.r y recon.do capp. n. q. B.L.M.d.V.E. // Joseph Goya y Muniain».

BC (Fons Torres i Amat) ms. 3783, sig.22-VI, Registre 5484, armari V, prestatge IV, núm. 15, vol. 32, 737-1804, doc. 257-258.

Núm. 99.

Carta de Juan Antonio Pellicer a Azara de 26/4/1799, en la qual demana la seva opinió sobre els dels dos volums del seu Quixot.

«Muy S.r mio y mi favorecedor. Habia determinado remitir a V.E. los cinco tomos juntos, de que consta mi nueva edicion de la Historia de Don Quixote, pues estan todos impresos; pero considerando que de las quarenta laminas quelleva, falta que tirar tres de las principales, que son la de las trece Lagunas de Ruidera, la de la Cueva de Montesinos, y la de la Carta Geografica de los Viages de aquel heroe estrafalarario (donde se encomiendan[sic] no pocos defectos de la publicada hasta ahora), he resuelto enviar a V.E. los dos primeros tomos, que se han entregado ya a los subscriptores, reservando para despues la remision de los otros tres, quando acaso las cosas descubran mas placido semblante, aun que sospecho que mientras mas no lisongemos con la esperanza de mejorar, envejecemos sin verla cumplida, como dixo el otro filosofo viejo: Tandem, expectando meliora, senescimus: bien que para la lectura de la historia de un heroe sin tino y sin tiento ningunos mas propios de los tiempos que corren.

Las notas de don Quixote anuncian al parecer un trabajo leve y superficial; pero yo puedo decir que en ellas, en la Vida del Autor y en el Discurso Preliminar he consumido mas de veinte años; porque tal qual sea este trabajo es hijo de la casual lectura ya de libros impresos, ya de manuscritos, que me han venido á las manos con motivo de estar à mi cargo los del Rey. Empeñé esta ocupacion literaria persuadido à que esta Novela inimitable, sin embargo de sus defectos gramaticales y sus italianismos, era ya en la Republica de las Letras un Libro clasico, al modo que lo son la Iliada y la Eneida: y asi como debe estimarse el trabajo, que han puesto los criticos en rectificar y en ilustrar el texto de estos dos famosos poemas no me parecia despreciable el que he puesto en ilustrar y purificar el resto de la fabulosa Historia del mismo Ben Engeli que habia corrido hasta aora defectuoso, sin embargo de las indagaciones criticas de la Academia Española. Y si consigo que estas tareas parezcan bien a los inteligentes, me dare por bien recompensado del ceño, con que me ha mirado siempre la fortuna: de la qual no me quepo de que no me haya favorecido ni aun el negro de una uña, sino que de los treinta y seis años que hace sirvo en esta Biblioteca me haya perseguido los veinte y tres, privandome del producto de los ascensos que me correspondian en ella, por aplicarse á la maniobra de la Fundicion de Matrices, que quando practicaba y habia de remunerar á los que las criamos y promovimos con ntra.sangre la entregó Bayer à la Imprenta Real, que no la pedia. Quien sabe si la divina providencia tiene destinado á V.E.para deshacer este y otros tuertos nacionales?

La memoria de estos sucesos displicentes me renueva la obligacion de repetir gracias á V.E. á cuyos oficios atribuyo la plaza de Bibliotecario que hace algun tiempo se me confirió. No menos reconocido està mi [Casiano?] á V.E. á quien debe su pension eclesiastica, viviendo con la esperanza de recibir el importe de los dos años caidos del S.rAbad, ahora que se ha desembarazado de algunas dificultades que le [oprimà?] su Cabildo

V.E.mande como puede y debe à su mas at.º y fav.do serv.r

Juan Antonio Pellicer [rúbrica]

Madrid y Abril 26 de 99.

Ex.mo.S.r D.Josef Nicolas de Azara».

BC (Fons Torres i Amat) ms. 3783, sig.22-VI, Registre 5484, armari V, prestatge IV, núm. 15, vol. 32, 737-1804, doc. 271-272.

Núm. 100.

Carta del Comissaire de l'Académie de les Science Cossigny a Azara de 16/7/1799, en la qual li sol·licita el seu parer de l'assaig i dues memòries que ha escrit sobre la fabricació d'indic i «Eaux-de-vie de sucre»:

«Paris le 28 Messidor, any de la Répub. 1.e ecinc.ble (16 Juillet 1799)

Monsieur l'Ambassadeur,

Je n'ai de ressourcer que dans la générosité de Votre Excellence. La mort subite d'un de mes amis, frappé d'apopleisie, que j'avois cautionnés, pour l'aidee à se tiree d'affaires, à qui j'avois même fourni quelque foibler secours pour sa subsistance, malgré ma détresse, dons la succession ess inselvable, me jette dans les plus grands embarras. Je seur que je mes rends importun, mais vos bonté me rassureus; le lei conois, j'eu ai éprouvé les effets; je n'ajeriterai rien pour les excites, connoissant la générosité de votre coeur.

Permettez moi, Monsieur l'Ambassadeur, de mettre four les yeux de Votre Excellence, trois pièces que je la supplie de lire. Si elles lui paroisseus méritée quelque attention, elle voudra bien les adresse à Sa Cour, qui en aujourd'hui ma seule espérance. Ce sera un moyen de provoquer la répose que que j'eu attends depuis long-temps.

Pour mettre Votre Excellence à même de jugee du mérite des ouvrages cités dans mes notes, je lui envoie mon Essai sur la fabrique de l'indigo et mes deux Mémoires sur la fabrication de Eaux- de -vie de sucre. Elle pourra parcourie la Table du premier et jettes un coup -d'oeil dans les deus autres. Je suis bien fâché de n'avoir par des exemplaires à lui offris de ces ouvrages; il ne me reste plus aujourd'hui que ceux-là.

J'ajoute à mon envoi un exemplaire de ma lettre sur le café; je prie Votre Excellence de vouloir bien l'agrèer c'est le premier ouvrage que j'aie douné au public.

Je la Supplie de recevoir avec bouté les témoignager de ma recounoissance et les expressions du profond respee avec lequel j'ai l'honneur d'être.

Monsieur l'Ambassadeur,

De Votre Excellence,

Le très humble et tres obéissan serviteur [Cossigny signat amb rúbrica]».

BC (Fons Torres i Amat) ms. 3783, sig.22-VI, Registre 5484, armari V, prestatge IV, núm. 15, vol. 32, 737-1804, doc. 155-156.

Núm. 101.

El 22 de juliol de 1799, Juan Antonio Pellicer agraeix a Azara el seu suport i li envia la resta dels volums del Quixot:

«Ex.mo S.r.

Y mi favorecedor. Recibi con aprecio la de V.E. fha. 28 del pasado, cuya tardanza queda superabundantemente disculpada con el tropel de negocios fastidiosos que cercan a V.E. y cuyo menor daño es robar el tiempo, pues el mayor es criar tanto tedio en el espíritu, y para su remedio en algun modo remito à V.E. por manos del amigo D.n Esteban los tres restantes tomos de mi nueva Edicion del Don Quixote. Yo sin hipocritas melindres me complazco de saber que mis tareas auxiliares sobre esta inmortal Novela parecen bien a los lectores discretos è inteligentes, especialmente à V.E. cuyo voto esta tan bien recibido en el tribunal de la Republica Literaria por de tan de justicia. Esta satisfaccion almenos me sirve de recompensa del ceño, con que siempre me ha mirado la Fortuna, como dixe à V.E. en mi antecedente pues de los 37 años que hace sirvo al Rey, los 23.estube (y lo estoy) privado del producto de los ascensos que me correspondian en mi Oficina, cosa que se concede a los mas oscuros oficiales de Rentas.

Aquí hay mas charlataneria que ciencia, y el fruto tipografico de ntra.erudicion es continuar la plaga de los traductores; especialm.te de pestíferas novelas, sin invencion que suspenda, sin language que deleyte y con ofensa tal vez de las costumbres y del pudor. En medio de esto se ha suscitado una nueva secta de poetas, tan satisfechos de sus azucarados y desvirtuados versos, de sus frequentes diminutivos, y de su estilo neoantiguo, que no estiman en lo que pisan á todos ntros.poetas, incluso los Lupercius, y del canonigo añaden que es prosista en versos, y verificador en prosa. Estos denuestrados se

leen en una obra que se está publicando aquí, traducida del ingles por un navarro, ó vascongado, donde inserta un largo capitulo de propio marte en que fulmina un criminal proceso contra el language y sintaxi de Cervantes, y en que acredita este impudente criticaastro que ni sabe sintasi ni lengua castellana. Yo como padrino de Miguel de Cervantes, que se ve sentado y desafiado y mal herido se lo perdono al agresor hasta poderle vengar, que sera en la reimpression de la Vida, que se pondra en la edicion en 12.º que anda ya en el tomo sexto.

V.E. procure guardar la tranquilidad posible en el mar borrascoso que navegamos todos en estos calamitosos tiempos, aunque unos à la orilla, otros engolfados. V.E.mande como puede y debe á su mas at.º y fav.º serv.r

Juan Antonio Pellicer [rúbrica]

Madrid y Julio 22 de 1799

E.mo. S.r D.Josef Nicolas Azara».

BC (Fons Torres i Amat) ms. 3783, sig.22-VI, Registre 5484, armari V, prestatge IV, núm. 15, vol. 32, 737-1804, doc. 375-376.

Núm. 101 bis.

Reglament per l'Estudi d'Arquitectura i Geometria de la Real Academia de San Fernando a aplicar en l'Escola de Barcelona, segons el document datat el 9 d'agost de 1799.

«Ha propuesto solamente la Academia que para evitar toda duda en la succesivo conviene se declare que la sujecion de Director à los Comissionados, contenida en el Capitulo primero del Reglamento, seha de entender unicamente en la parte gubernativa, mediante à que en punto à la enseñanza ha de observar el Plan que se adopta; y que asimismo conviene se declare que la sustitucion del Director por su teniente en los casos que prescribe el Capitulo segundo, ha de ser reciproca, y deberá este suplir por aquel en iguales casos; y este supremo tribunal despues de haber ohido al S.res Fical, se ha servido apuntar con estas ligeras variaciones el enunciado Reglamento.

[...]

Madrid 9 de Agosto de 1799. Manuel Gimenez Breton a la Junta.»

BC AJC, Caixa 137, llig.CIV, doc. 3, 23.

Núm. 102.

Carta de 18 août 1799, testimoni de la relació entre el director de l'Observatoire Lalande i Azara.

«Monsieur li chevalier Azzara ambassadeur d'Espagne rue Plumet

[...]

La nouvelle que vous nous avez procurée de Constantinopla a fait tant da plaisir aux francais, que j'osez vous en demander un pour les astronomes; celui de savoir si Beauchamps est au Bagne ou a l'arsenal, les anglais ll'ont vuoyé a Constantinopla, et nous s'avons (aucune nouvelle daloso-no ho enten); ? nous interessa vivament et cedera peutetre una excuse pour la liberté que je profess.

Salut et respeut

Lalande dir.de l'observatoire».

BC (Fons Torres i Amat) ms. 3783, sig. 22-VI, Registre 5484, armari V, prestatge IV, núm. 15, vol. 32, 737-1804, doc. 41.

Núm. 103.

El 12 de novembre de 1799, Azara notifica al seu amic Bernardo de Iriarte la seva arribada a Barcelona i el seu allotjament a casa del seu nebot, el prior de Santa Anna. Així mateix li fa ressò de la darrera conversa que va tenir amb Napoleó abans de marxar a París:

«Barcelona 12.novrè 1799.

Querido Bernardo. Na dicen que mañana parte el correo y adelanto quatro letras porque sepas mi experiencia. Anoche llegué a esta Ciudad bueno pero molido como te puedes figurar de un viage tan largo y de unos caminos que los del cielo no deben de ser tan

asperos, según informan los que los conocen. Estoy finalmente al termino de mi larga carrera, y digo Low Eneas.

Anchora de prosa jacitor, Steult itores suppeg.

He visto un momento a Aranza que me ha entregado tu cartita, tan consolante para mi, pues tus noticias de salud y experiencia civil meson cada dia mas preciosas. Arnya Arauza me ha parecido mui buen mozo y mui amigo tuyo, con que lo sera mio.

Tiene razon ese Cavallero de haber cehado menos mis cartas, pero pues tienes proporcion de verle hazme el gusto de decirle que no crea que sea olbido, pues antes mui al contrario he debido abandonar la pluma varias veces, porque la incomoda prudencia me obligaba a ello. Que tengo en la cabeza lo que le he de escribir, pero no lo puedo executar en el dia, porque le he de incluir una disertacion harto curiosa, que le instruire a fundamentos de cualiencia que el no conoce, y no le pesara saberla pero que esta tal disertacion la trahe un correo coxo. Talaveras tambien.

No dudo que habras hallado a Campo mui avengentado y Caido, y ya te lo habia yo escrito varias veces. El iba con intencion de permanecer ahí mui poco, pero tal vez habra mandado de parecer. Hoi le escrito quatro letras.

Mi equipage no podra llegar aun en 15.dias por lo horrendo de los caminos, y entretanto estoi con la ropa que traigo acuestas. Me he aloxado en la casa que tiene aquí mi sobrino el Auditor de Rota como Prior de S.ta Ana, y es una especie de convento. Para un invalido desterrado todo es bueno.

Me dicen que este Comandante Izquierdo se ha puesto en etiqueta; y que quiere que yo me presente. Debe de ser gran tonto; pero yo le dare gusto y me le presentare una docena de veces si es menester. Son gente curiosa nuestros Militares. Bonaparte llegado a Paris en hombros de toda la francia, se puede decir, apenas apeado me escrivio un billete en que me decia quanto sentia mi partida, y que no lo dexaban venir a abrazarme en el momento, y que no partiese sin verlo. Fui a verle, y dexando 300. Generales, Directores y Diputados en la Sala se encerró conmigo por tres horas; y yo ya no era embaxador ni nada. Es verdad que Bonaparte no es Izquierdo, ni tiene tanta porra a su puerta

No tengo mas fuerza para escribir hoy. Mil y mil expresiones tu Princesa, y que siento no poderla pagar el afecto que ha mostrado al mamarracho de mi retrato preguntandola el mamarracho superior del original, pero que no es Dios viera. Agur 'eabrazo [Rúbrica]».

BN, mss. 20089, carpeta 8, núm. 41, transcripció parcial a Sánchez Espinosa 1994-I, 50, n. 256-259.

Núm. 104.

Carta de Facundo Caballero a Joseph Goya y Muniain (còpia a Azara) (14/11/1799), en la qual informa de la resolució de Saavedra a través d'Urquijo d'atorgar-li només vint-i-cinc exemplars i deixar per més endavant la pensió i els honors:

«El Exmo.Señor D.Mariano Luys de Urquijo por indisposicion del Exmo.Señor D. Francisco de Saavedra me ha comunicado con fecha de 8.de este mes la siguiente Orden. En vista de quanto V.E.me informa sobre el recurso de D.Joseph de Goya y Muniain Presbitero Auditor General de la Nunciatura en que renuncia â beneficio de la Corona y de la imprenta R.l todas las ganancias que resulten de la venta de los Comentarios de Julio Cesar que ha traducido al Castellano si yo inclinâse el Real ánimo de S.M. â que le haga gracia de una Cruz pensionada de Carlos 3.º relevandole de todo gasto, y concediendole desde luego el goze efectivo de la pension, solicitando al mismo tiempo se le entreguen 50.exemplares de su obras mitad en pasta, y mitad â la rustica, que dice necesita para dar una muestra de su aficion â las Personas con quienes ha seguido correspondencia literaria; debo decir â V.S. disponga que se le den 25.exemplares de dha.Obra en papel, y en quanto â la Cruz que solicita, le manifestará V.S. que se le atendera mas adelante.

Lo que participo â V.S. para su inteligencia, y gobierno. Dios gue. a V.S. m. a.s Madrid 14.de Nov.e de 1798

Juan Facundo Caballero. Señor D.Joseph Goya, y Muniain».

BC (Fons Torres i Amat) ms. 3783, sig. 22-VI, Registre 5484, armari V, prestatge IV, núm. 15, vol. 32, 737-1804, doc. 259-260.

Núm. 105.

Azara escriu a Bernardo de Iriarte (22/11/1799) sobre la seva trobada amb Bonaparte a París i amb la duquesa d' Orleans a Barcelona:

«Barnà 22.novrè 1799

Querido Bernardo. Despues de la carta que me entregó Aranza a mi llegada no he tenido mas noticia tuya. Mendizabal me ha escrito por el extraord.io de Italia y no me dice cosa de Sustancia, porq.e aun no sabia mi llegada aquí. Yo voi vegetando lo mexor que puedo, y aunque no rio de lo que veo y oigo, porque no es para reir, lo miro con oxos estoicos y doi gràs a los Dioses de ser mudo y mero espectador. No tengo aun la menor noticia de mi pobre equipage, que tal vez se hallava atascado por esos Landes de Francia. Espero que llegara aslavamento para no obligarme a hacerme Capuchino.

Me cien que en Paris ha habido una gran revolucion, que Barras quedaba preso, los otros Directores depuestos, Los Consexos fuera de Paris y Bonaparte declarado generalisimo, o lo que seria lo mismo, Dictador. Mucha [...] La castracion del Directorio se la aconsejé yo el ultimo dia que lo vi, y si esto se verifica tendremos la paz infaliblemente.

He visto la Duquesa de Orleans en la pobre choza que ocupa, y se aseguro que me ha hecho hacer mas de una reflexion moral. Su vista es capaz lacoyar al mas muerable.

Aquí hace un tiempo de primavera, y aun no ha entrado fuego en mi cuarto, quando en Paris el 4º de Setrè tenia yo encendiadas mis chimeneas. Creo haber hallado ya un cuarto que alquilar para pode mesar la cabeza, pues en esta casa de mi sobrino estamos entrambos incomodados. No te puedo ponderar los infelices aloxamientos de este pais, y lo ridiculo que meparecen los muebles, no obstante que bien es lo mexorcito de España, pero el hombre qe acostumbra a todo.

Campo me escribe muí contento de las finezas y distinciones que recibe, y yo conozco que soi bien infeliz de no poder gozar de tanta dicha. Recuerdo mis aft.os a tu parte contraria y soi tuyo siempre [rúbrica]».

BN, mss. 20089, carpeta 8, núm. 42.

Núm. 106.

Carta de Silvestre Pérez a Azara (1/1/1800). Primer l'arquitecte agraeix al diplomàtic el seu ajut i recomanacions que li han proporcionat ser nomenat vicesecretari de la Real Academia de San Fernando, a més d'obtenir l'encàrrec per dibuixar els Reales Sitios. Tot i així, li demanà la seva participació en revisar el seu projecte de traduir les *Memòries dels arquitectes* de Francesco Milizia pel bé de la docència a Espanya:

«Exmo.Señor.

Muy S.or mio y de mi mayor respeto: por el Amigo y Señor D.n Estevan he sabido varias veces dela buena salud de V.E. y que aun nos tenia en su memoria asi á mi como á los demas pensionados que tuvimos la fortuna de vivir baxo la proteccion de V.E. en Roma; pero como siempre ha estado V.E. tan ocupado en los negocios, no me he atrevido á molestarle su atencion hasta ahora que lo hago persuadido de q.e V.E.se alegrará saber que me hicieron Vice-Secretario de la Acad.a y despues me han señalado ademas ocho mil r.s para q.e me ocupe de dibuxar los edificios de buen gusto q.e hay en Mad. (nose quales son) y sitios R.s principalm.te el Escorial. Para obtener una y otra gracia creo que contribuyó mucho el favor q.e debí á V.E.quando vine de Roma. Como se pasó tanto tiempo desde entonces hasta conseguir estos dos motivos de ocupacion me divertí á ratos en traducir las Memorias delos Arq.s q.e escribio el S.or Milizia; cuyas obras me son tan geniales que ellas y las estampas de Roma han sido el alivio de mis tristezas en los tres años q.e he estado sin tener quasi nada q.e hacer. Bien conozco que toca en temeridad el atreverme á decir yo en castellano lo mismo q.e el S.or Milizia dixo en su lengua; porq.e esta empresa correspondia á un literato que poseyera todos los conocimientos que tenia su autor, de los quales yo carezco y principalm.te. de escribir con propiedad; pero si se atiende á q.e mi fin es solam.te q.e entiendan estas obras los muchachos q.e estudian la

Arq.ra tal vez tendrá disculpa mi atrevimiento; y pueda ser q.e no falte alguno q.e viendo mi mala traducion se anime á hacer otra buena, de lo qual me darè por contento, con tal que los Arq.s la lean q.e es lo mas difícil. Jamás abren aquí un libro los profesores sinó tiene estampas, y aunq.e se pudiera muy bien adornar la Obra de Milizia con ellas, no creo que por eso se adelantaria cosa, porq.e debiendo ser muchas, entonces por otro camino quizá se acrecentaria la dificultad. En fin, he pensado para prueba presentar por medio del S.or D.n Estevan el libro primero solam.te y si agrada pondré en limpio lo demas, y verán al mismo tiempo q.e no lo paso en la ociosidad, y q.e á mis pocas fuerzas procuro suplir mis buenos deseos.

Si V.E.me honrase con sus sabias advertencias acerca de este asunto y de los que tienen relacion con la Arquitectura, me tendré por el hombre mas dichoso; pero conozco que no soy acreedor á ellas.

Dios guarde á V.E. m.s a.s

Màd.1º de En.º de 1800

Exmo.Señor.

Blm.deV.E.

Su mas atento servidor // Silvestre Perez [rúbrica] // Ex.mo S.or D.J.Nicolás de Azara».

BC (Fons Torres i Amat) ms. 3783, sig. 22-VI, Registre 5484, armari V, prestatge IV, núm. 15, vol. 32, 737-1804, doc. 265-266.

Núm. 107.

Pedro José Márquez escriu a Azara, des de València el 9 de gener de 1800, per demanar la seva valoració i correccions dels escrits que li havia enviat sobre l'ordre dòric amb la idea de publicar-los:

«Exmo señor D.Nicolas de Azara

La de VE. de 18. del pasado Dic.e me ha conmovido no poco: veo, que los motivos, que impelen a VE a tomar la resolucion de volver a Italia, son no solo suficientes, sino muy eficaces para obligar a ello a quien como VE.tiene la felicidad de saber dar su peso a todas las cosas. Un hombre acostumbrado a fomentar la mente con eruditas conversaciones, y con la vista de objetos, que instruyen , no puede hallar placer entre gentes, que no tienen idea ni de amor a literatura, ni los principios del buen gusto. Yo embidiare a VE.las oportunidades, que logra de poder pasar a aquella feliz region, y mas quando avra alli fijado su residencia: mientras la suerte me obligue a seguir por aca privado de lo que no puedo gozar VE. con el favor, que me comparte llevara alla mis escritos, a los que dire como Ovidio: Parve, nec invideo, sine me liber ibis in urbim. Estando ellos en manos de VE.tendre la segura satisfaccion de que no sufriran borrasca, ni padeceran naufragio. Por lo mismo me adelanto a proponer a VE.que si a mas del Ms. de Mecenas quisiera tomar bajo su amparo los otros dos, que tengo trabajados en italiano, y que en español serian inutiles tambien se los remitiria. El uno es: Ricerche sopra l'Ordine Dorico; y el otro : Discussioni sopra i luoghi concessi agli Arvali nell'anfiteatro. El primero tiene relacion con la obra de Mecenas, pues lo escribi a continuacion de ella; el de los Arvales u obra separada, pero corta, que podia servir de Apendix: sera como la mitad de la de Mecenas, quando la del Dorico es al doble de esta ultima.

Entretanto, que VE. me comunica su ultima resolucion, le voy dando una pasada: actualmente recorro el Ms.de Mecenas, y voy poniendo en un pliego aparte las advertencias para el caso, que se imprima. Hare lo mismo con los otros dos. Los pliegos sobre el Dorico, que di a leer a VE. eran un ensayo de la obra, que despues escribi, y asi solo importa, que no se extravien porque otro no quiera hacerse dueño de lo que no es suyo. Los Diseños, que me confio VE.sobre Mecenas me sirvieron para trabajar el Ms.el qual concluido se los restitui junto con la Obra del P. Paoli sobre Pesto. Si VE: no los llevo a Paris, avran quedado en Roma con los demas libros suyos, que espero encontrara VE. quando alla vuelva; asi como espero, que las alajas que vienen de Paris no se perderan: entre estas vendra el primer Ms.de Mecenas, que di a VE. en Roma luego, que lo conclui, el qual es lo mismo que el que he de enviar a VE. con la diferencia, que este está mas corregido. Y basta de estos asuntos, que si vien son del genio de V.E. alargandoles mucho, le podrian enfadar; y lejos de querer yo esto le deseo dar gusto y que se conserve con toda salud, y prosperidad, y asi ofreciendome a su disposicion pido a Dios p.r su vida m.s a.s

Valencia 9.de Ene.de 1800 // de V.Ex. // Att.º y Hum.Servidor // Pedro Josef Marquez».

BC (Fons Torres i Amat) ms. 3783, sig.22-VI, Registre 5484, armari V, prestatge IV, núm. 15, vol. 32, 737-1804, doc. 267-268.

Núm. 108.

A través de la carta d'Azara a Bernardo de Iriarte (22/1/1800) coneixem algunes de les afeccions del diplomàtic a Barcelona:

«Barnà 22 [gener] de 1800

Querido Bernardo. [...] aquí el tiempo continua revuelto y malo y llueve como a los 40grados, yo paso mi vida con los pocos libros que tengo, y me instruyo con la correspond.a de mi grande amigo el Doctor De historia natural, cuyas disertaciones has visto. Es una mina inagotable el tal hombre, y cada día hace nuevos descubrimientos que comunica al que mira como su senyor y aprovante.

Tu tienes demasiados quehaceres para querer perder tu tiempo en estas bachillerias, pero para ayudar a la digestion puedes desperdiciar algun rato en oír al que está instruido en estas materias, que contigo no se mostrara reservado. Despues podras chacharar conmigo que soi un idiota.

[...]Ya te dige que contaba con que mi sobrino habria partido de Paris, y asi lo creo, por que le encargaban la diligencia.

[...] Adios mi Bernardo. Saludos a tu parte contraria. Dixi (rúbrica)

El Gen.l Solano tubo antes de ayer un accidente que le hizo caer sobre el brasero insensado, y se quemó fuertemente un pie. Estas en hesas pero es gran lastima».

BN Mss.caixa 20089, carpeta 8, núm. 120.

Núm. 109.

Azara explica a Bernardo de Iriarte (1/3/1800) la seva relació amb la duquesa de Orleans i un tal Lacobe:

«Barcelona 1º Marzo 1800

Querido Bernardo

[...] no veo anadie ni entro en casa alguna del Lugar. Dicen que Alguien [Alquier] iba albergar uno de sus secretarios es Lacobe o Jacobe con quien he vivido mucho en Italia. Es un buen hombre y nada mas gran trabaxador.

Mi amigo y amiga aquí es la Duquesa de Orleans lamas buena muger del mundo, hablamos de sus cosas y de las de Francia, y asi nos ponemos un poco al corriente. Viene dos veces a la semana a tomar chocolate conmigo. Podridedir aquello de detad.me (?) emperatrices, doncellas de trece a catorce años & con el mismo fundamento que el heroe manda ego lo decia. A la Borbon no he visto nunca porque n osoi de los iluminados. Contí me [...] a expresiones».

BN Mss.caixa 20089, carpeta 8, núm. 26.

Núm. 110.

Azara comunica a Bernardo de Iriarte (22/3/1800) que vol anar a Roma a vendre les seves coses, perquè no troba ni l'ajut ni l'interès suficient per dur-les a Espanya. També, esmenta el pas per Barcelona del baró de Draier.

«Barna, 22 Marzo 1800.

Querido Bernardo. ¿ Por qué no me has escrito este ordinario? Yo no lo se, y tal vez ni tú tampoco [...]

Por una envarcacion hemos recibido Cartas de Roma en 9 días, y de Toscana en 6. Todo aquello estaba sumamanete pacífico y quieto como antes de la revolucion, pero padecían gran carestía de todo, hasta de dinero. Esto me da esperanzas de que antes de un año podre ir a vender todos mis chismes que estan por allí abandonados, pues voi viendo no sera practicable mi primer proyecto de transportarlos a España, tanto por el coste que me traeria, quanto porque no sabia donde colocarlos aqui, ni a quien podrian ser utiles: Quia barbarus hic ego cur non intelligor ulli. Reservare unicamente de mis libros los que me son mas de uso. Enfin tengo un millon de proyectos en la cabeza, que te

ire comunicando al paso que se maduren. Sat patriae Priamo quedatum. Si pargama dextra defendi possent, etiam hac defensa fuissent. Estoí tan desafortado que por poco no te espero lo prestatge del 2º Libro de Virgilio, que vendria tan al caso como las coplas de Calainos.

Aquí ha venido hace tres días el Baron de Draier, que conociste ahí Ministro de Dinamarca, y fue mi colega en Paris, ha sido destituido como otros muchos en este Valle de las primas, y ha querido venir a pasar en este clima quatro meses antes de irse a enterrar en el hiperboreo. Hemos hablado mucho de los bailes de la opera de Paris. Ten salud y haz una higa al diablo, porque asi en propios terminos lo aconsexa la S.ta Madre S.ta Teresa de Jesus, Alvàs Ahumadas &. [rúbrica]».

BN Mss.caixa 20089, carpeta 8, núm. 32 [transcripció parcial a Jordán 1995, doc.235, 728-9]

Núm. 111.

Carta autògrafa d'Azara a Bernardo Iriarte (23/7/1800), en la qual destaca l'amor per les arts del tresorer Martínez Hervás. Així mateix, comprovem que està al dia de la situació del Papa i del que passa a França, i s'interessa pel que succeïx a Espanya:

«[Barbuñales] 23 Julio 1800

Querido Bernardo. [...]

[...]

Dios de mas salud fisica al pasado tesorero Martínez de la que ha gozado moral. Jefe nuevo por haver caido, hara mui mal, ... [?] el haselo, yo en su lugar me habria muerto antes de ser Tesorero. No le conoci pero le he debido algunas priosas [?], y le sere siempre grato, amaba mucho las Artes y se puede decir que las protejia.

[...] que el 27 llegaba el Papa, para tener tiempo de celebrar la fiesta de S.n Pedro el 29.

[...] te digo que habia leído el capitulo de Barcelona en los papeles franceses lo juzgue el mas insignificante del mundo, aun por lo que me tocaba. Veo me admirava que haya quien me lo arriba ya [?] no osbtante que me haga poco honor, y que talvez sea yo el ultimo que lo habra visto en Europa, porque estoí acostumbrado a oirme de hacer cosas [...]

[rúbrica]»

BN Mss.caixa 20089, carpeta 8, núm. 60.

Núm. 112.

Carta autògrafa d'Azara a Bernardo Iriarte (29/7/1800), en la qual es centra en el seu projecte d'editar el llibre del seu germà Fèlix a París perquè creu que és una obra fonamental i única en el seu gènere.

«[Barbuñales] 29.Julio 1800

Querido Bernardo. [...]

[...]

[...] otros que produgimos quando aun no habiamos degenerado, cogieron la ciencia mui en mantillas. Lo que ahora se esta imprimiendo en Paris no es mas que un fragmento informe sobre los Quadrupedos que mi hermano me envio hace 15.años, y asusto mucho al instituo nacional donde se lego antes que yo partiera de Paris. Maradiaga trata ahora la obra completa, con la de los pascaios [?]. El MSC [abreviación de manuscrito/escrito] de la historia del Paraguai le dege en Paris por condescender a las instancias de un amigo, y no hai forma de arrancarsele. Teno escrito prestamente que le dirixan aquí q.trataremos de imprimirle para des decir a tu amigo el oficial de la secretaria de Indias que ni memoria la mas remota conservo de la pregunta que se supone haberseme hecho sobre el 4º Concilio Mexicano, pero que todo el expediente se hallara en cuerpo y ahora en el archivo de la Embaxada deRoma, el qual estaba en mui buen orden en mi tiempo, y aun ahora lo estara, porque alli nada se ha tocado. Con una palabra que se escriba a Labrador se tendra todo.

[...] tienes razon en creer mui interesante los escritos de mi hermano, porque seran los primeros de esta especie que habra en nuestra lengua[...]

[rúbrica]».

BN Mss.caixa 20089, carpeta 8, núm. 61.

Núm. 113.

Carta d'Azara a Bernardo Iriarte (2/8/1800), en la qual manifesta seguir els seus consells per aconseguir els manuscrits del seu germà Fèlix, i descriu com funciona els despatxos del Ministeri i la Cort.

«[Barbuñales] 2 Agosto 1800
Querido Bernardo. Recivo tu cartita del 26. Enque mehablas delas obrasde mi hermano quetrata Maradiaga y propones que yo escriba a este a Lisboa para que las entregue alapersona que me dices. Elpensamiento me pareceexcelente, y ahí te incluyo esa carta que tu amigo podra presentar en Lisboa dho comisionado quando llegue; si es que el y los papeles no estan ya descansando en Londres hace mucho teimpo. Celebro que este tu compañero por que no lo hayasido [...] de limites, y elpodra darte razon de muchas cosas. Qverdad que hara doceocatorce años que felix enviolos MSC de algunas obras suyas y dealgunos Mapas que havia levantado de aquellos incognitos países i pero el buen Indiano sehabia olvidado de los escritos del mundo viexo, y me dirigio todo por elcanal del Ministerio de Indias. hice todas sus habilidades para sacarlos de aquel pozo de airo [ratllat ...?], y noobstante que yo entonces era uno de los mas favoritos dela porqueria que llaman corte, subi el [...] de no poder los pasar de alli, donde habranservido p. a limpiar el Culaso de algun Gallego Portero dela Secretaria. [...]
[...][rúbrica]».

BN Mss.caixa 20089, carpeta 8, núm. 62.

Núm. 114.

Carta d'Azara a Bernardo Iriarte (9/8/1800) en la qual s'aprecia el seu coneixement de les activitats mercantils que es realitzen a Barcelona i de l'ús que fa dels seus béns.

«[Barbuñales] 9.Agosto 1800
Querido Bernardo. [...]
[...] *Por fin me ha contestado Mendizabal desde Trillo [?], y me dice que envian mis diamantes a Barnà lo que le habias prevenido, y asi te [...] me alegro que los hayas visto paraque tengas q.aprov [?] de mis [...] a bien que sin ellas me habria gastado aquellos dineros, y ni esto tendria ahora a que apretar no se si llegaran a tiempo de cambiarse por trigo africano, que era el trato que se havia empezado en Barnà. En bajo contrario iran conmigo a Livornò donde los Babaresos compran continuam.te diamantes y perlas para sus sultanes, y entras ia ya los hai de estas cosas que vender.*
[...]
[rúbrica]»

BN Mss.caixa 20089, carpeta 8, núm. 65.

Núm. 115.

Carta d'Azara a Bernardo Iriarte (16/8/1800), en la qual mostra la seva preocupació perquè no apareguin els manuscrits del seu germà.

«[Barbuñales] 16.Agosto 1800
Querido Bernardo. [...]
[...]
[...] *Dios quiera que los MSC de mi hermano lleguen a ver obrarse, y que no hayan ido a parar a Londres [...] lo que se imprimira en Paris viose en que anda, porque aquellas gentes son como dios los h ahecho, y pasado el primer fervor no se acuerdan [...] de ninguna cosa. Si llegamos a tener dhos escritos al instante se han de imprimir. He escrito y rescrito a Paris para tener la historia Civil de Paraguai y no hay forma de que lleguen. Debe venir esta a mano. Mil cosas a tu muger, y adios.*
[rúbrica]».

BN Mss.caixa 20089, carpeta 8, núm. 67.

Núm. 116.

Carta d'Azara a Bernardo Iriarte (20/8/1800), en la qual manifesta la idea de vendre la seva col·lecció i només guardar llibres. També, aporta la dada que les joies les guarda el seu majordom a Barcelona.

«[Barbuñales] 20 agosto 1800
Querido Bernardo. [...] [...] veo todo quanto me dice sobre mis jogas, y este es negocio concluido que supuesto que a estas horas estaran ya en Barnà en poder de mi Mayordomo, el que las tenia sera mas de burro que el Patriarca[...]
[rúbrica]».

BN Mss.caixa 20089, carpeta 8, núm. 68

Núm. 117.

Carta autògrafa d'Azara a Bernardo Iriarte (23/8/1800), en la qual desqualifica a Mendizábal.

«[Barbuñales] 23.agosto 1800
Querido Bernardo. [...] [...] hablemos de Mendizabal, que es un gran calabazon con punta de ingrato.[...]
[rúbrica]».

BN Mss.caixa 20089, carpeta 8, núm. 69.

Núm. 118.

Carta d'Azara a Bernardo Iriarte (27/8/1800), en la qual anuncia el seu retorn a Barcelona.

«[Barbuñales] 27 agosto 1800
Querido Bernardo. [...] [...] mi regreso a Barnà seva acercando, pero aun no se el dia que partire, porque antes quiero pasar aquí ocho dias con un amigo que ha de venir dentro de poco de Baqueres.[...]
[rúbrica]».

BN Mss.caixa 20089, carpeta 8, núm. 70.

Núm. 119.

Carta d'Azara a Bernardo Iriarte (6/9/1800), sobre la seva partida a Barcelona.

«[Barbuñales] 6 7bre 1800
Querido Bernardo. [...] [...] Apropos.he pedido ya las mulas para volverme a Barcelona, y cuento salir de aquí el 15.por consiguiente comenzando de la respuesta a esta, dirigeme tus cartas a aquella Ciudad, more/cuore solito.[...]
[rúbrica]».

BN Mss.caixa 20089, carpeta 8, núm. 73.

Núm. 120.

Carta d'Azara a Bernardo Iriarte (10/9/1800), en la qual elogia a Pinto i pensa en refer a Barcelona la història de la negociació de Portugal a París que ha escrit a Barbuñales.

«[Barbuñales] 10 setre.1800

Querido Bernardo. [...]

[...]

[...] *Aquí he acabado la historia de la negociacion de Portugal en Paris, que tiene bastante de curioso. Si tubiera quien me copiara este fragmento te le enviaria, pero quizas se podra conponer en Barcelona, y alli veras lo grande hombre que es Pinto, y lo vil y baxo de su colega ahí.*

Ya te dixee en mi anterior que me escrivieses a Barnà, pues estoi esperando las mulas para trasladarme alla.[...]

[rúbrica]».

BN Mss.caixa 20089, carpeta 8, núm. 74.

Núm. 121.

Carta Azara a Fr. D. Joaquin de Madariaga, s.d. [1800] per recuperar els escrits del seu germà Félix.

«Mui S.or mio.D.n Felix de Azara mi hermano me escribe con fha de 5.de Abril la amistad que debe a Vm.y que Vm.se ha encargado de conducir para mi à Europa ciertos manuscritos de historia natural, con encargo de recomendarlos à nuestro Embaxador en Lisboa que los remitira á nrò Ministro de Estado à fin de dirigirlos à Paris, à donde me creia. Todo este plan es mui inutil en el dia, porque yo no soi Embaxador en Francia y me hallo restituído à mi Casa en España. En esta inteligencia y consaxido con el favor que mi Hermano debe a Vm.le pido que se sirva entregar dichos manuscritos à M.r Pilaert/Pilsvert [?], que entregará a Vm.ésta Corte el qual los dirigira à Madrid a persona que me los enviará donde yo esté con toda seguridad.

En este caso seran inutiles las Cartas que dio à Vm.mi hermano para ese Embaxador y para el Ministro de Estado y Vm.podra entregarlas ò no como mejor le parezca. Si Vm.se interesa como no dudo en las cosas de mi hermano y en que las ciencias naturales no pierdan por la segunda vez estos trabajos de tantos años no hai otro medio de que salgan à luz que el que propongo à Vm.

Deseo que se me proporcione la ocasi3n de conocer à Vm.y de poderle ofrecer mis servicios. Por ahora mi domicilio es aquí en Barcelona y es natural que lo sea aun por algun tiempo. Aquí pues podra Vm.dirigirme sus ordenes según mi hermano se explica muchas cartas suyas anteriores se han perdido.

Quedo para servir à Vm.pido à Dios lo que m.s a.s. Blm de Vm.su mas seguro afecto servido= J.Nicolas de Azara.= Fr. D.n Joaquin de Madariaga».

BN Mss.caixa 20089, carpeta 8, núm. 77.

Núm. 122.

Carta d'Azara a Bernardo Iriarte (6/10/1800), en la qual s'aprecia la seva implicació per assolir l'èxit en la publicació dels manuscrits del seu germà.

«Barnà 6.8brè 1800

Querido Bernardo. [...]

[...]

[...] *Tocante a las obras de mi hermano he visto quanto me citas, y aun mas en otros Diarios, donde me elogian no pno. [...?] de las publicaciones en el pais donde es de listo decir los hechos mas materiales, y dare orden para que vestida en otro trago se dege conocer en los paises forasteros donde saben mexor que nosotros nuestros secretos. Vostros los Indianos estais indenticamente en el caso del cornudo, que es siempre el ultimo a saber que lo es. Ya habras visto en Journal desde bay [?] que se anuncia el Paraguai con su pero y jubana su basca. Yo porque en Paris el original al mismo traductor de la obra de los Quadrupedos, y lo ha traducido, y en diciendole yo que la publique lo hara el maldito celo, de que no acierto a desprenderme, me haria desear que coniese este documento en la patria una [...]*

El correo me ha dado ahora tus noticias. Mil abrazos a Bernardina de quien soi y sere siempre.

[rúbrica]».

BN Mss.caixa 20089, carpeta 8, núm. 78.

Núm. 123.

Carta d'Azara a Bernardo Iriarte (11/10/1800), en la qual expressa la seva amistat amb José Bonaparte, Bernardo Clarck, Miot i al nebot de Clark. També les trobades i visites al marquès de la Romana.

«11 Oebre 1800

Querido Bernardo.

[...] *El marques de la Romana nuevo comandante me trata con mucha amistad; y es que no es de los que temenla peste ni a los apestados. Vive tambien con intimidad con nuestro amigo, con que todo el frio la pasase, mas menos mal este hibierno; pues de sociedad no hai que hablar en este pais. Por mi parte ya estoi hecho a mi sola compañia.*

[...]

Sin Vale.

[rúbrica]».

BN Mss.caixa 20089, carpeta 8, núm. 4.

Núm. 124.

Carta d'Azara a Bernardo Iriarte (18/10/1800), en la qual es mostra preocupat pels manuscrits del seu germà sobre el Paraguai.

«Barna 18.Ocbrè 1800

Querido Bernardo.

[...]

Vamos ahora a los papeles Americanos estan concebidos en pecado mortal, la mala estrella de los Azara los persigue. El buen Madariaga como negociante fijo su negocio en el Brasil y se volvio a su Buenos Aires para aumentar sus pesos duros. Yo pongo duda en que como dichos papeles no son materia comerciable, los habra encomendado a alguno de los que venian a Europa, como sospecha mui bien el correspond.e del S.r Sagrera. Para servir a la averiguacion lo que me escrivia mi hermano, de haber dirigido sus manuscritos al Embaxador del Rey en Lisboa, parque por medio del Ministro del Estado me los enviase a Paris. El Encomendero tal vez habra ido a pagar con el Duque de Frias, y ahí se podra tomar alguna luz. Yo no conozco a ese elefante de Frias que sino le escriviria. Los cuida mas que es hombre de letras debe interesarse en que esta obra que hara honor a la Nacion no se estravie, o dé en malas manos. Di todo esto al S.r Requena con mil agradecimientos de mi parte.[...]

[...]

[rúbrica]».

BN Mss.caixa 20089, carpeta 8, núm. 5.

Núm. 125.

Carta d'Azara a Bernardo Iriarte (15/11/1800), en la qual manifesta estar a punt de sortir l'edició a París dels escrits del seu germà Félix i la seva intenció de publicar-los també a Espanya:

«Barnà 15.novrè 1800

Querido Bernardo. Por tu carta de 5.veo que por fin ha llegado atus manos el Libro de mi hermano por el conducto que debias haberlo recibido hace mas de un año, que es el de Hervas un Tesorero en Paris. Habia dos mapas para esta obra. El como entro dans le gouffre de la Seretaria de Indias, y alli dio fondo. El otro menos extenso le tengo yo aquí por milagro, y te le enviare según sera menester. Mi intencion es de publicar esa obra. Leela y hablaremos me diras si Sancha u otro Grafotipo quiere encargarse de la edicion. Por un mui corto numero de exemplares le abandonaremos el original. Yo se que de Pireneos alla hara fortuna; pero mucho mas la descripcion de los Quadrupedos y volatiles que trahia Madariaga, y en parte tenia yo, y dexe en Paris traducida, y ahora no ves tu la traduccion ni el original. Mil y mil gràs por lo que has trabaxado con tu colega Xara para apurar la remesa de Madariaga. Ya esta visto que no ha venido nada, y que el tal Madariaga se volvio con sus papeles a Buenos aires. A proposito parece que xara esta tan engraci como yo aupres de l'áne qu traie sur son trone viscaieu. Adesproposito su paisano de quien me hablas, y que pace en su prado de Tolosa, me ha

renunciado solemnemente su ingratitud es mui negra, pero no me quexo, porque solos los necios se quexan.

No te ha caído mala prebenda con mis libros. Vuelvo a ellos. Ese tomo de Blair traducido por Munarriz? Me le enviaras quando halles alguno q.e buenamente quiera encargarte de el, para que acompañe a sus dos hermanos mayores que duermen en mi copiosa librería que anda encerrada en un caxon.

Acaba de pasar el correo de Italia y trahe nuevas harto tristes para aquel pobre pais. Los franceses acavan de desollar la Toscana a fuerza de contribuciones y repiñones?. La ciudad de Arezo ha querido resistir y ha sido saqueada. Era mui fanatica. En Roma los Napolitanos hacen actualmente lo mismo, inponiendo contribuciones como si fuera pais conquistado, en...? parte hai que comer. El Papa ha deliberado si partiria o no de Roma, pero ha resuelto esperar alli. Entre tanto se divierte a hacer Cardenales, de los que va a crear un rebaño antes de Navidad pocos habra entre ellos qu Luis de Borbon admitiera para sus Lacayos, y ahora seran sus hermanos in dominio.

Las cosas de Francia ya no las entiendo, Cobenzal?? Ha sido recibido en Paris como no lo seria el emper.r Cañonazos, guardia con vandera a su puerta. Cosa del mismo Ministro de Estado, mesa, Coches & y la paz no esta hecha. El mismo dia llego a Paris enbaxador extraord.io de Prusia Marques Luche si mi famozo, y nadie le quitó el sombrero. Vuelvo a mi antiguo principio de la nulidad del hombre en politica. No se si te he escrito que el mismo dia que Berthier fue nombrado Ministro se dio orden a su Maitresse la samoza visoduti? Para salir de Paris y ir a vivir con su marido en Milan.

Moreau se dexo ver en Paris para decir pestes del armisticio, de la paz & y se volvio asalir al infante.

Mi bendicion te caiga por mitad y por mitad a tu mitad. Vale [rúbrica]

No se Vicario de Agustino P. e Rey le ha ido por este correo el reve de General».

BN Mss.caixa 20089, carpeta 8, núm. 13.

Núm. 126.

Carta d'Azara a Bernardo Iriarte (19/11/1800), sobre la publicació del llibre del seu germà:

«Barnà 19.novrè 800

Caro Bernardo. Tu carta del 12.comienza por el libro de mi Felix, y mi respuesta sera por el mismo tono. La obra aunque yo lo diga es buena y bien escrita, y sale del comun de las diez jmil que hai de aquellos asuntos no hai duda en que haria honor al Gobierno que la publicase, pero yo no puedo ahora contar con esa chapuceria que vosotros llamais Ministerio de Indias, y asi estoi reducido a mis propias fuerzas y manexo. Si tu hallas modo de hacer que se imprima como quera que sea tienes amplias facultades para ello. En frances me sera mas facil publicarla. Yate he escrito que el Mapa de las cercanias dela Asuncion lo tengo yo, y te le enviare quando quieras. Siervopadrones, pero otra cosa seria si tubiesemos la historia natural delos Quadrupedos y paxaros que el maldito Madariaga se volvio al otro mundo. Verias hecho añicos por un modo incostrastable al herbe de la Gabacheria Buffona.

Espero los papeles que me envias con el libro de Munarriz, y ya esta prevenido el amigo de aquí.

Con que las v/colleras quisieron matar al heroe que ningunas valas cristianas ni turcas han podido ahuyentar la piel.s Rodó Berthier por la cuesta y te repito lo que tantas veces te he dicho, que lapaz aun no esta hecha, y quando se haga algun almodrote que se le parezca, sera diez veces peor que la guerra. Al enbaxador de Prusia Lunhesini? nadie le quita el sombrero. El hombre, que yo conozco hace mas de 30.años es el mas frio y mas falso que hai en Europa. Moreau desapruewa todo el sistema actual, y no ha querido parar en Paris mas de tres dias.

Acabemos con peste. Aquí corre que ha tomado incremento en los alrededores de la villa. No es mal modo de matar pulgas del despachar los Golillas como vosotros los despahais. El poder de dios se conoce en la prontitud con que se executa susuprema y absoluta potestad, fiat lat et facta est Sua, fiant Ministri, fiant Legati, et Legati et Ministri facti sont, pereant Golilles, et Golille perierant.

Abrazo a pesar tuyo a tu mitad por atrás y por delante y por los lados. Vale [rúbrica]».

BN Mss.caixa 20089, carpeta 8, núm. 14.

Núm. 127.

Carta d'Iriarte a Azara a Bernardo Iriarte (19/11/1800), en la qual proporciona informació sobre esdeveniments polítics:

«Madrid 19 de Nov.e de 1800.

Querido Nicolas. Tu última carta fue de 27 de Des.e llegada por Extraordinario. Despues ninguna otra he recibido. No habras tenido que decirme, como yo tampoco à ti. Sin embargo te he dado alignando señas de vida aunque destituido de asunto. Las gentes parece se han cansado en hablar de si. Supongo celebraras te olviden. Y me contentare siempre conq.e me menten entre los nuestros, renunciando à todo elogio funebre, que ningun Difunto creo haya sido exp. e definado.

Aquí se disipan ahora las gentes en las exequias de D.n Ant.º Alarcon Lozano, Subdelegado General de Rentas, (las pobrecitas tampoco existen yá) y comisionado en lugar de la tambien difunta Direccion de ellas para establecer y consolidar el nuevo plan de Administracion. Se le ha exonerado de aquel encargo, confirmandole à Murcia su Patria (Alli frequentara à otro difunto es a saber, à su Paisano y Protector el Conde de Floridablanca) con el sueldo de su plaza del Consejo y Camara de Castilla hasta mejor proveer. Correrá todo directo è inmediatamente por la Secretario de Alareta? D.n Fran.co Clemente se le ha depuesto clementisimamente de la plaza de Oficial de aquella Secretaria del Despacho de Hacienda enviandole à Aragon donde nacio con solos 60 r.s anuales, y habiendose nombrado Covachuelista en su lugar à Normante Catedratico que era en Zaragoza de Economia politica.

Vaya por contra esa Esquela de convite para el entierro proximo de los Ministerios de Guerra y Marina. Puedes leerselo al Hacedor de Ministros de este ultimo Departamento, cuyas aguas turbias distaba tanto de querer surcar, quien por tantos y tan fundados motivos preferia los del Leteo en las cuales procurara zambullirse lo mas profundamente posible aspirando solo sí permanecer ese eterno olvido. Requi es cat enpice. Quisiera dever parte, y he hçtomado el arbitrio de hacerlo funebrem.te, ya q.e de otro modo nopuedo. Or.s».

BN Mss.caixa 20089, carpeta 8, núm. 18.

Núm. 128.

Carta d'Azara a Bernardo Iriarte (22/11/1800), en la qual descriu la situació que es viu a Barcelona amb la peste i esmenta esdeveniments polític i detalls sobre la publicació del llibre del seu germà:

«Barnà 22.novrè 800

Querido Bernardo. No dexara de sorprenderte lo que voi a decir, quiza ha llegado antes a tu noticia. Alquier como te escrivi hace dias, debia ser retirado de sa enbaxada, y lo ha sido en efecto, y en su lugar tendreis a Luciano Bonaparte hombre mui diferente de su antecesor, como habras observado siguiendo el curso de la revolucion, o por nuestros decir revoluciones. Berthier ha hecho a Alquier la justicia que se merecia. Del caracter de este Luciano podria decirte infinitas coasa si la cofradia estubiera mas rica. Lleva anteoxos como Walkenaer, pero no estaimado como el, ni creo que hara las migas con el que fue su antecesor. En lo demas ello dira, y tendras que observa mucho. Su embaxada debe tener un principio tan oculto como su dexacion del Ministerio del interior que es el mas interesante y útil de la Francia. Tengo algunos datos, pero aun no estan digeridos bastante para presentartelos.

En quanto a paz oguerra te dire que Murquiz se preparaba para ir a Luncoille promener sa nullite. Que en una carta me dicen que Cobentzel habia partido para el Consejo, y en otra para Viena. La verdad la dira Apolo en Delfos yo creo lo primero, pero no me hara novedad lo segundo. Y em? Creo que los francese pasen por Roma para ir mas adelante. Ya habian entrado en el Perugino como amigos que le rote? Habra en hojados; y tendran razon detenerle porque detas de los franceses van mas de 20.mil foragidos que llevan la venganza en el corazon. Lareina ha hecho mui bien de ponerse en salvo.

Me ha hecho reir tu relacion pestifera y las disposiciones que la coronada villa toma para impedir la exbrada?; en especial la de enviar los apestados, o al menos sospechosos, al hospital. El dia que a ti toque la parada haras bien de llevar contigo un

esculapio y un albeixar para examinar bien los hombres el segundo, y las bestias el primero. Ayer recibí puntualmente el libro de Munarriz con el inpreso de la peste, que acavo de leer, y me ha gustado voi a darlo a un amigo que es aquí de la Junta de Sanidad, y podra servirle de mucho, porque estan plantificando varias providencia.

Veo que siempre te gusta mas la historia Paraguaya, y me alegro mucho. A este proposito debo decirte, que he vuelto a examinar el Mapa en question, y no es diminuto como yo creia, no acordandome bien de el, sino que comprenderas a la provincia entera del Paraguai, con el curso del rios &, y en otro parte estan señaladas las inundaciones periodicas como las del Nilo, Orinoco &. Tengo tambien los planos de todos los principales Pueblos fundados por los Jesuitas. Quando hayas acavado tu lectura trataremos de como hemos de publicar esta obra.

Supongo a tu mitad buena y a ti tambien y os doi mi bendicion, que es lo unico q.e me ha quedado quedar. Hermano. Vale (rúbrica)».

BN Mss.caixa 20089, carpeta 8, núm. 15.

Núm. 129.

Carta d'Azara a Bernardo Iriarte (26/11/1800), en la qual menciona qüestions polítiques i l'atribució que li fan sobre el llibre del seu germà:

«Barnà 26.novrè 1800.

Querido Bernardo. Te debo un beso donde trahia la peste escierto que entró en Madrid por la puerta de Segovia, por lo que me has hecho reir con tu dialogo del 19.de este mes. En fin no todo ha de ser llorar y melancolias, que me paso de [...] alegre los espincias?, y aunque sea acosta de la peste y de la muerte es bueno solazarse. Quien dice que aflora aquel azote, y quien que aprieta mas la mano. Por carta de Cadiz que llegan aquí vemos que en aquella ciudad ha cesado enteramente. Amen.

Veo que ya sabiais la venida de Luciano Bonaparte, el qual a estas horas podra ya estar en el Escorial pues aquí sabemos quando pasó por Tours. No me admira lo tardio de la informacion de trigo porque se que imprudente nulidad; y el es una de las tantas piezas que comjponen la indecente maquina que llaman vulgarmente España. Luciano como creo haberte dicho, es el reverso de la medalla de Berthier. Sabe que el expresidente (Alquier) delComite de la Preté Generala inpidio a su precursor (Berthier) executar sus inprucciones, que desbarató toda su comision, que esta vendido al Masimpresmigo?, con item coasa su colega de quatro oxos, el qual le permite dormir con su boima para tenerlo a su disposicion, y sabe otras mil coasa, que yo misuro me averguenzao de saber. Lo que resultara ya no lo sé; pero temo que sea endañó de la Nacion. Conmigo no se abren depar enpar por miedo de la peste;y los certificados de sanidad son raros.

La vecindad hoy informo aquí mui con tiempo de lo acaecido en Cartagena pero de fervor tu papeleta ha ganado las albricias. Todo es enpezar la misma razon se dilata por toda la Monarquia. Añade a esto que el Capitan gral de Galicia de su propia autoridad ha contramandado los regimientos que le enviaban para defensa de su reino, porque no tiene absolutamente pan que darles. Iba uno hablando a solas por la calle, y un loco que lo vio desde la acera apuesta le gritó: oye buen conpadre, asi enpecé yo. Las coasa que escriben los soldados que van a la guerra Lusitana hacen hooor en que pararan estas misas?. Yo cada mesada que cobro digo con Horacio: ni huevo est.

Siempre me confirmo en mis dificultades de paz. El Gitano (Bonaparte) mui confiado, y no entiende la materia, y lo peor (es) estar persuadido (de) que no necesita deconsexos. El Lorrón de Viena sea no poderlo dudar que dirige mas que antges, y por mas libertad, porq.e detrás dela cortina no sehace responsable de nada.

No dexara de hacer gran movimiento en la caldera de Pero Botero, y ha dado que sevè de los primeros a saberlo por pura curiosidad para ocuparlas horas que me dexan libres elfcalno? Y la digestion. Ayer comiendo tete a tete con este amigo y su muger hijo muestra dio ufio? Tridialogo y cantamos atrio ese vegete & &. Mil abrazos a tu mitad y Vale (rúbrica)

Todas las Gacetas me atribuyen a mi la obra de mi hermano sobre los Quadrupedos del Paraguai que elogian tontamente. Ve el journal des Debay y el Publiciste de 19.Brumaire au g.l »

BN Mss.caixa 20089, carpeta 8, núm. 16.

Núm. 130.

Carta d'Azara a Bernardo Iriarte (10/12/1800) sobre el llibre del seu germà.

«Barnà 10.Xbre 1800.

Querido Bernardo. [...]

[...]

[...] Creo lo que me dices acerca del Paraguai. Soi en todo de tu dictamen, [...] Guarda el manuscrito, que yo guardare los Mapas, y veremos lo que el tiempo os desi. Ya ves tambien lo que la Provincia honra a mi hermano [...]

[rúbrica]».

BN Mss.caixa 20089, carpeta 8, núm. 79.

Núm. 131.

Carta d'Azara a Bernardo Iriarte (23/12/1800), en la qual mostra la seva preocupació per les seves pertinences a Roma, per haver d'anar de nou a París.

«23 Xbrè 1800

Querido Bernardo. [...]

[...]

[...] te ha confiado el Principe [Godoy] de enviarme a París.[...]

Yo escribo hoy al Principe que ire al cabo del mundo si me lo mandan los Amos

[...]

Y mis Quadros, Libros, estatuas, muebles & que se me pudren en Roma, quando los volvere a ver, Caro Bernardo?. Eran sin embargo todo el consuelo de mi existencia; y me consolaba la sola esperansa de volverlos aver y gozar.

Adios mi Bernardo [...]

[rúbrica]».

BN Mss.caixa 20089, carpeta 8, núm. 83.

Núm. 132.

Carta d'Azara a Bernardo Iriarte (24/12/1800), en la qual expressa l'alegria de ser restituit del càrrec.

«24 Xbre.

Querido Bernardo. [...]

[...] tengo acavada mi historia, y si el amor propio no me engaña hara que mi nombre no se pierda en el olvido.

[...] creo que las infamias usadas conmigo exigen una reparacion: que el restituirme al puesto de que me echaron es el castigo directo de los bribones que cometieron el delito [...] no sabre si alegrarme o entristecerme, tu sabes que te hablo con el corazon en la mano [...]

[rúbrica]».

BN Mss.caixa 20089, carpeta 8, núm. 85.

Núm. 133.

Carta autògrafa d'Azara a Bernardo Iriarte (27/12/1800) sobre els que considera que són i no són amics.

«27 Xbrè 1800

Querido Bernardo. [...]

[...]Me alegro que hayas dado mis [...] a Luciano Bonaparte, no porque yo tenga grande interés en renovar y no recovrar su amistad, que me es cosa mui indiferente, sino porque no me crea un misantropo que no me acuerdo de los que fueron mis amigos quando ellos creian que yo valia algo. Ahora soi yo quien creo que valgo mas que toda su casta; a la que he hecho muchos servicios, y ellos a mi ninguno.[...]

[rúbrica]».

BN Mss.caixa 20089, carpeta 8, núm. 86.

Núm. 134.

Carta d'Azara a Bernardo Iriarte (29/12/1800), en la qual explica el seu parer sobre la censura dels escrits del seu germà i aporta notícies de Roma:

«Barnà 29.xvrè 1800

Querido Bernardo. Hoy sere corto porq.e sobre la escasez de la materia me acava de sorprender el correo de Italia del qual aun no me han dado las cartas y las estoi esperando mientras escribo esta. El correo me dice que por alla no habia novedad, pero que los franceses se iban acercando a Roma es por mexor decir a Napoles aun no se descubre lo que el Enp. r y Bonaparte han convenido hacer de Roma; y para mi lo creo impracticable. Mi hombre sera la Dupe al cabo de toda esta facheda, ya t elo he dicho mil veces.

Luciano parece que no habia aun llegado el 22.fecha de vuestras cartas, pero a las primeras ya le tendreis ahí. Espero mas bagezas y humillaciones que con su antecesor. El tal Alquijier ha sido conocido por miembro de la [erique?] que os gobierna ya medias con ella y con otras mas allá&. Luciano viene instruido, que ferat [il?] Vieu, algre sus grandes lunetes. Si la suabidad te proporciona verle no tengas reparo de entrar enconversaion con el, tomando por pretexto que soi tu amigo, y que te he encargado todas las expresiones que quiera para el.

El soprano (Berthier) ha dicho a una amiga de Pikler que no habia podido hablar del poruqe te habian disuadido que lo hiciese que el hombre jouis soit de la premiere reputation dans le pais&.

No apruevo tus escrúpulos sobre las cosas que trae la historia del Paraguai. Stos tales escrúpulos hace dos siglos que nos han puesto en la Clase borrical. Hemos medrado con ellos con ignorancia y menguado en conocimientos, en comercio y en opinion. Quando veas quelaobra no ha de tener facil curso. Yo la hare traducir y publicar en otra lengua, e nque sera aplaudida. Ya habras visto que la obras de los Quadrupedos se anuncia en todas las Gacetas. Y lo bueno es que me la atribuyen ami.

Abrazos a su mitad y revale (rúbrica)

Quería enviarte una carta mui curiosa que acavo de leer de Roma, pero la virtud que llamava prudencia, y que echa a parder lo bueno de este mundo me detiene la mano. Decias inter alia lo que mi senyor despanpana por alli, y sobretodo como blasfema contra un amigo tuyo y mio, su antiguo bienhechor, en especial disparatando sobre el bautizo reciente. Su Secretario le ayuda fuertemente, es cosa mui notable y mereceria que la parte interesada lo supiese.

En lugar de Casoni os irá Nuncio Gravina hermano del General .

He visto la respuesta de Suecia a nuestra descabelalda enbastida, falta de logica y de sentido comun. La sueca no puede volvernolras [...?] al cantaro con mas prudencia y moderacion. Somos cosa vergonzosa».

BN Mss.caixa 20089, carpeta 8, núm. 17.

Núm. 135.

Carta d'Azara a Bernardo Iriarte (6/1/1801), en la qual demana la seva intervenció perquè el rei s'interessí per les seves col·leccions. Manifesta que està en el seu ànimin què siguin exhibides al públic, per exemple en una Acadèmia pel bé de l'instrucció.

«Barcelona 6 Enero 1801

Querido Bernardo. El extraord.io de Italia llegó con la bagatela que me [...] aquí. Nada me sorprendio, porq.e paso para mi el tiempo de las sorpresas en bien ni en mal. Ahora voi a confestar a tus largas e interesantes relaciones per[...], porque como ves no es posible despulgar todos los puntos.

Es ocioso explicarte mi agradecimiento a lo tanto que te debo, ni tengo que decirte pues que amor con amor se paga, de otra manera es imposible que te lo explique. Si nuestras almas se vieran se entenderian mexor, que con todo este prologo, no digo nada de[...] mi; poco vamos alaso.

La carta de oficio dice lo de las excua de Iñigo, lo de ms meritos grandes y que esté pronto para partir que se me enviaran los despachos. El [...] mientras cosas mas alahueñas, y se explica conmigo con una cordialidad como si fuera mi hermano. Ya ves que mi respuesta sera analoga en todo a la suya, y tan de corazon como ella.

Es cosa mui rara que habiendome tu escrito seis pliegos de cosas que me interesan sabremanera, no tenga yo quasi nada que decirte en contestación [sic]; porque lo mas que puedo hacer es ir repasando una por una las especies, y darte gracias en detalle, pues es que soi [...] en todas ellas.

Al Principio se[...] contigo, y dio con ello mas gracia y mas nobleza a su proceder, pues en fin el es el autor y criador de toda esta maquina. No se lo que habra dicho de mis cartas, ni lo que resolvera sobre mis reflexiones de ir o no ir a Madrid. Ten por cierto que no he dechazer mas ni menos de lo que me diga que hago. A ti te digo que para los negocios convendria insistir que fueses i que mi mayor consuelo seria abrazarte aunque (escopiese) mas de por media, pero que por otra parte el viage y los caminos me arridran. En fin disponganlo esos señores que a todo me hallare pronto.

Veo que me sucedera lo que la otra vez que partire sin pasaportes de Francia, pero soi tan conocido en aquel país, que sin vanidad puedo decirte que en qualq.a parte donde me nombre vale mas que todos los pasaportes de los Ministros en Italia los mejores Generales franceses (enconsexaban) a quien les inportaba que [...] los unos con preferencias a los suyos.

Por fortuna aun no habia vandido mi vagilla, y esta y la ropa blanca de mi uso tendre que enviar por Perpignan i pues de la mucha que tenia de vieja me deshice en Paris. Aquí habia hecho algunos gastos par poner esta bajilla, pero lo dexare todo en cuerpo y alma a mi hermano de Aragon, con un par decavallecos que habia comprado de Francia. Mi mayor tabaxo sera poner en orden el coche de camino que esta estropeado despues de mi ultimo viage de Aragon. Aquin no hai quien sepa hacer nada bien.

En quanto a tu carta separada sobre mis cosas de Roma escribo al S.r Cevallos en el sentido que me insinuas, y si tengo tiempo y fuerzas te enviare copia para que estes instruido de todo. Mis cosas alla consistian en muebles, Libros, Quadros, estatuas y provisiones de casa. Estas ultimas ya no existen. Según lo que me han ido escribiendo. De los muebles se que la mayor parte han ido al diablo, y de los coches se sirve mi sobrino el Auditor por su propia virtud y poder. Mesas, sillas & escribi al gran Labrador que tomase lo que le acomodase, llamando el un tasador a quien yo me remitia enteramente, dexando a el dueño absoluto de hacer lo que quisiese. Ya ves que esto no era tirarle una pedrada, pues sabese que ni respuesta le he merecido. Entretanto supe que servia de mis cosas, por lo que habra un mes que escribi a mi hombre que quitase todo lo que era mio del palacio, y lo diese al primero que pasase por la calle, o lo quemase, pues todo me acomodaba mas que dar muebles aun descortes como Labrador. Aun no tengo respuesta.

Queda que disponer de los Quadros, Libros, Estatuas y una gran cantidad de porcelana del Japon. Escribo pues al S.r Cevallos que suplique al Rey en mi nombre de hacer venir todas estas cosas quando habra proporcion para ello con seguridad i esto es a la paz. Que los Libros y Quadros los pienso conservar, y que la colección de Bustos antiguos, que seran unos 70. de los oradores, filosofos y Poetas Griegos y algunos emperadores Romanos, coleccion que no habia en Roma la igual, ni aun en el Museo del Papa antes de su Saqueo, la ofrezco al Rey en mi nombre para que los coloque donde puedan servir a la instruccion y deleite del publico. Mi intencion haciendo esta coleccion fue siempre de darlos a alguna Academia de mi patria, porque no son cosas para un particular como yo que no tiene ni menos casa. Que en el estado que me hallaba hace pocos dias era mi proyecto ir a Italia a venderlos al paz, y que ahora los empleo con mas gusto a los pies del Rey &. La descripcion de todo esto se hara a su tiempo para que se conozca su merito.

El diablo me trae las cosas ala mano contra los bribones. Hablando el otro dia en casa del Intendente con el Govern.or del resguardo me conto este entre sus grandes hazañas que habia mandado tambien el resguardo en Agosto de Marisco, y q.e entre otras presas famosas que habia hecho fue una la de Lugo el que es ahora consul general en Paris, el qual con una patente falsa habia introducido en las varcas una cantidad de negros de contravando. Que fue condenado a presidio en el castrillo de S.n Juan de Olesa?, y libertado despues por enpeños de un negociante de Caracas. Ya ves, caro Bernardo, que el amigo no fue a Londres a aprender el arte liberal de Falsario.

A ti te incluyo la copia dela que escribo a Cevallos sobre trapos de Sorca, siguiendo tu consexo enterado de ellos podra hblar ahí con proporcion, y me diras si he hecho bien. Voi tambien a escribir al Principe sobre lo esencial, y d'apures lo que me dices en la tuya de 31.Xbre, que recibí ayer mañana. El se ve que quiere que le adivinen las cosas. Es natural que no hay dicho ad. La confianza que tiene en ti, y asi aquel la ignora.

La historia de los dos Pretes que me Salvaron dela Secretaria de Estado esta mui curiosa, y agradezco a[...]tolos que te labra contado. Fue tan cierto q.e estube hecho que el Infante de Parma me enpidio un correo a Florencia, donde yo estaba entonces, para congratularse conmigo, escriviendome una carta positivia &. Despues quando estaba yo en Paris se que me hicieron ambos Pretes unos peores oficios; y tal vez [lamccola?] Inpresion de turco viene de ellos mas que de Urquijo. El Mallorquin (queme debe suser) ha continuado no obstante sus flagornerias y baxesas conmigo. No puedo mas

[rúbrica]».

BN Mss.caixa 20089, carpeta 8, núm. 93 [transcripció parcial a Sánchez 1994, n. 164; Jordán 1995, doc. 244, 735; i Sánchez 2000, 23, n. 43].

Núm. 136.

Informe de la Junta de Comerç (25/2/1801), en el qual es dóna el resultat de la Comissió (formada per Pere Pau Montaña, Salvador Gurri, els arquitectes Mas i Soler) per rebutjar la proposta de l'arquitecte Ibarreche per a cobrir la plaça de professor d'arquitectura a l'Escola Gratuïta de Dibuix de Barcelona:

«...en quien conseran buen gusto en dicha profesion en laparte ornamentaria, y haver svisto para ello las obras de los mejores autores; pero no asegurarn que tena los conocimientos necesariospara dar reglas de buena cosntrucción, cuya parte dicen, ignoran si la posee el Expon.te por no haverla manifestado hasta ahora en esta Pays en la direccion de obra alguna. Que el referido Profesor con su metodo, unicamente s epropone enseñar la parte ornametnaria de la Arquitectura, apartandose del reglamento en que se exige instruccion en elDibujo, Aritmeti, y Geometria especulativa, y practica; y aunque el expresado Profesor indicó no admitiria Joven alguno en su Clase, sin estar instruido en las sobredichas materis, expresan los informante, que en el caso de que V.S. tomase baxo su poteccion aquella enseñanza, eria conveniente, que mandase V.S. examinar a los Jovenes de las primera smateria sindciadas.

Resulta pues, que la enseñanza que ofrece Ibarreche, ni es completa, conforme la tiene acordada V.S., ni cabal para formar un Arquitecto, si solo para darle buen gusto en la ornamentaria, ni costa si Ybarreche posee los conocimietnos científicos indispensables à un Arquitecto que debe dirigir Obras Civiles [...]».

BC AJC, CIV, 3, 46, de 25/2/1801.

Núm. 137.

El 4 de juliol de 1804, Ignasi Torres i Amat rep de Roma tres caixes de llibres usats dirigits a la Biblioteca del Col·legi conciliar i Episcopal de Barcelona:

«A di 4 di Luglio 1804 in Roma ha caricato col Nome di Dio e buon salvamento una volta tanto in questo Porte di Ripa Grande D.n Salvatore Borrell, per conto, e rischio della Bib.ca del Collegio Conciliare, ovvero Episcopale de Bna.[Barcelona] sotto coperta della Nave nominata la Vergine des Dolori

Comandata dal Padrone Giacomo Bosch Spagnolo per condurre e consegnare in questo suo presente viaggio in Barcellona al signore D.n Ignazio Torres Bibliotecario della medesima le appié nominate e numerate Mercanzie asciutte intere, e ben condizionate, segnate come di contro, e così promette detto Padrone al suo salvo arrivo consegnarle e di Nolo gli sarà pagato pezzi duri quindici moneta sonante, e cinque per cento di cappa.

E per fede della verità sarà questa con altre simili firmata da detto Padrone e non sapendo scrivere per lui da terza persona, ed una compita le altre restno di niun valore N.S.l'accompagni a salvamento.

Ament

D.J.T.: tre casse contenenti Libri usati, e col sudetto indirizzo

B.C. A ruego del patron Jayme Bosch firmo yo su C.s Pedro Juan Serra [rúbrica]».

BC (Fons Torres i Amat) ms. 3783, sig. 22-VI, Registre 5484, armari V, prestatge IV, núm. 15, vol. 32, 737-1804, doc. 176.

Núm. 138.

Transcripció de les síntesi biogràfica de Nicolas de la Cruz y Bahamonde realitzada sobre els exjesuïtes espanyols que honoraren les lletres espanyoles, com a literats i traductors de l'Antiguitat, en el *Viage a España, Francia, é Italia* (1806-1807), molts d'ells dins l'òrbita cultural d'Azara:

«Hablaré tambien de nuestros exJesuitas españoles. Ellos honran la nacion con sus escritos, que en todas partes tiene una acogida, y aplauso singular. De Don Juan Andres he hecho mencion en el primer tomo pág.42. Repetiré que si sus obras merecen el respeto y veneracion de quantos las leen por su gran juicio, y erudicion, no es menos obligante al corazon humano su amable trato, su modestia, y su finura. Yo me acordaré hasta el último moemtno de mi vida de los preciosos dias que en su compañía, y de nuestro Hervás nos paseabamos en Roma. Encantado con la afuencia de sus sabios discursos, muchas veces creía que llevaba dentro de mi coche una academia. Don Lorenzo Hervás, natural de Orcajo, en la Mancha, es bien conocido por sus obras. La historia del hombre en todas sus épocas, y con relacion á todos los estados que puede abrazar en artes, y ciencias, y en todos los ramos de la sociedad civil, agricultura, industria, comercio, milicia, religion, enfermedad,y muerte &c.le ha abierto un campo espacioso para manifestar su gran talento, y erudicion. Su viage estático, con otras varia sobras, le han adquirido gran reputacion, particularmente el tratado de todas las lenguas conocidas hasta el presente. Don Faustino Arévalo, natural de Campanario, hácia la Extremadura, merece las mayores alabanzas por sus obras, cada una perfectísima en su género: ha ilustrado el Juvenco, el Sedulio, el Draconcio, y con mayor afluencia de erudicion el Prudencio: ha publicado la Himnodia sobre los himnos sagrados: y ha dado á luz una obra laborfiosísima, llena de erudicion que intitula Isidoriana ó Prologomenos á las obras de San Isidoro Arzobispo de Sevilla. La divide en quatro partes, en la primera trata de la vida, hechos, y doctrina del Santo; en la segunda de cad auna de sus obras, y de su impresión en particular: en la tercera de las obras dudosas del Santo, y de las que se le atribuyen falsamente: en la quata hace una prolixa descripcion de los códices romanos que contienen obras de San Isidoro. Tambien ha impreso el arte gramatical, poética, y retórica de San Julian, Arzobispo de Toledo, que jamas se ha publicado; lo ha sacado d ellos manuscritos d ela biblitoeca Vaticana, esclareciendolo con notas. Trabaja incesantemente en otra sobras que darán nuevas glorias al autor. Don Ramon Diosdado ha escrito con crítica y erudicion, en lengua latian, sobre la tipografia española, considerada desde sus pricipios: sobre la disciplina del los arcanos; y sobre la lengua evangélica, ó sea idioma en el qual escribieron los Evangelistas. Tambien ha publicado en lengua toscana un tratado de cr'cicios esclarecimietnos relativos á varios puntos pertenecietnes á la academia del Potnano. Actualmente trabaja una apología a favor d ellos españoles, así européos, como americanos. Está lleno de honor, celoso de las glorias de la nacion, por lo qual se le debe tributar un justo reconocimeinto. Don pedro marquez, mexicano, dedicado á la arquitectura, ha explicado el famoso Vitrubio: ha escrito por separado un apéndice sobre los escamilos impares Vitrubianos, y sobre los átrios de que se hace mencion e nl a Sagrada Escritura; ha traducido las epístolas de Pinio el jóven, en que describe sus vilas ó casas de campo; añadiendo un erudito comento, sirviendose para este de la doctrina de Vitrubio, con la qual explica los pasos oscuros del texto de Plinio. Don Bartolomé Pou, de Mallorca, á mas de la historia d ela filosofia, y varias tragedias, ha escrito en español una version de Herodoto. Don Esteban Arteaga, madrileñaio, ha publicado quatro tomos sobre las revoluciones delteatro; un tratado sobre la influencia de los árabes; y varias epístolas llenas de erudicion á Puente, y á Bodoni; y sobre el Homero de Cesaroti [«Murió en París, adonde lo habia llevado en su compañía el Señor Azara, quando fue el Embaxador, por la mucha estimacion que hacia de su persona. »]. Don Gaspar Xuarez, americano, ha dado á luz tres tomos sobre la botánica, donde hace filosóficas observaciones sobre las plantas nuevamente introducidas en Roma, y una menuda descripcion de sus partes. Ha aumetnado é ilustrado con eruditas notas la Flora Peruviana, y Chilena, publicada en Madrid por Don Hipolito Ruiz, ydon Josef Pavon; la qual ha hecho imprimir en Roma con las figuras d todas las plantas, mereciendo de su generosidad que me regalase un exemplar [«murió en 1804 »]. Don Gaspar Segovia, de Zaragoza, fue catedrático d eteología Escolástica en el colegio Romano, escribió en varias materias teológicas, un tratado de Probabilismo, con sumo apluso, por su método claro. De don Antonio Eximeno ya hemos dicho algo en el priemr tomo entre los litaratos que hornan á Valencia. Don Juan Francisco Masdeu se hallaba en Ascoli. Si el tiempo me lo hubiera permitido me hubiera

honrado con hacerle una visita. Es bien conocido el mérito de su sábia y crítica historia de España. ¡Oxalá tuviésemos la suerte de que la concluyese ! Seria utilísimo que en esto pusiese su mayor conato, reservandose par apublicar despues del último tomo las inscripciones, las medallas, y demas monumentos que la ilustran».

Cruz 1806-1807, IV, 310-314.

Núm. 139.

Nicolas de la Cruz y Bahamonde en el *Viage a España, Francia, é Italia* (1806-1807) descriu l'adopció del sistema republicà a la Roma antiga, 243 anys després de la fundació de la ciutat a través del personatge de la Lucrecia. Un model de l'Antiguitat clàssica molt representat pels acadèmics, portadora d'un missatge implícit: la consolidació de la República Romana (1798):

«Sexto Tarquino, hijo del Rey, hizo violencia á Lucrecia, muger de Tarquino Colatino, su pariente, la qual por no vivir afrentada se quitó á puñaladas la vida. Este suicidio lo cometiò delante de su esposo, de su padre, de otros varios personajes, y de Bruto, el qual quitó el puñal del seno de Lucrecia, jurando acabar con Tarquino, y su familia. Bruto se hallaba en el momento de capitán general de Guardias. Lucrecio gobernaba Roma, mientras Tarquino, el Rey, sitiaba á Ardea, ciudad de los Rótulos. Bruto convocó el pueblo y obtuvo la confirmación de un decreto del senado, en que se condenaba á los Tarquinos á un destierro perpétuo. Con esta noticia, Tarquino el Soberbio volvió con su ejército sobre Roma, pero encontró las puertas cerradas, y en ellas la notificacion del decreto.

La autoridad del mando se confirió á Lucrecio en este corto interválo. En él feneció el reynado. Roma adoptó el sistema republicano á los 243 años de su fundacion.»

Cruz 1806-1807, I, 12-13.

Núm. 140.

Edició del tractat estètic de Márquez titulat *Esercitazioni Architettoniche sopra gli spettacoli delgi antichi* (1808), dedicat a la Junta de Comerç.

«Opera dedicata alla Real Assemblée di governo del Commercio di Catalogna da don Pietro Marquez messicano // Roma//Presso il Salomoni MDCCCVIII.

[...]

Molto IllustriSignori. L'autore. L'universale protezione, che VS estende sopra tutti i rami di pubblica utilità fa collocare la Vostra Assemblée nel primo grado delle patriottiche istituzioni, che nella nostra Spagna fioriscono. Non é il solo Commercio, a cui da molti secoli vi si dà luogo, come alla fontge delle ricchezze, e della felicità di una Nazione sopramaniera industriosa, ed attiva. Nè soltanto ai mestieri, e alle speculazioni mercantili vi si apre la porta. Le belle arti vi hanno forse la più nobile parte, o la più gradita. Il genio Catalano, se è robusto per le occupazioni laboriose, è altresì troppo sensibile per non lasciar di amare le gentili produzioni della IPittura, Scoltura, Architettura, e lor dipendenti, A queste si è assegnato quartiere distinto nel grandioso edifizio del Consolato, dove esse risiendono colla pacifica quite, che é loro propria. E'in somma la Vostra R. Assemblée l'emporio delle profittevoli negoziazioni, ed il domicilio delle artistiche, e scientifiche cognizioni. In questo brama essere accettata l'Opera, benchè tenue, sopra di alcuni punti di Architettura, che ho composta, e che ho risoluto di pubblicare sotto i Vostri auspicj. Se questa per la sua teuità non meriterebbe la Vostra accettazione, nondimeno per esser frutto delle fatiche di un nazionale, sopra di una facoltà di tanta importanza, la Vostra magnificenza non la riggetterà. Io ne sono così persuaso, e con tale fiducia passo ad umiliare alla Vostra presenza colla mia Opera, anche la mia persona».

Márquez, *Esercitazioni ...* 1808, portada i III-IV.

Núm. 140 bis.

Contestació de Manuel del Burgo a la Junta de Comerç (29/1/1808) a la pretensió d'Antoni Casas d'anar a estudiar en l'Escola florentina de Raffaello Morghen. La Junta considera que primer ha d'anar a estudiar a Madrid, no obstant això, li fou atorgada una pensió vitalícia pel seu treball.

«viendo ademas su soberana voluntad que si acreditaba Casas á los Profesores de este ramo, à quienes le presentaria el S.or D.n Juan Soler, Ministro Comisionado su buena disposicion para perfeccionarse en esta profesion, y queria pasar con Estevez á la Escuela de Morguen se le señalaria al efecto la pension correspondiente [...] Con este motivo manifestó á este Supremo, Tribunal el mencionado S.or D.n Juan Soler, que habiendo conferenciado acerca del asunto, primero con Casas, y segudiamente con Estevez, y con los profesores Carmona, y Ameller convienen con el mismo interesado que no está este bastante adelantado para hacer los progresos que conviene en al Escuela de Morguen, por cuya razon serà mejor venga á estudiar al lado de los profesores de esta Corte por cuyo medio puede adelantar lo conveniente en su estado actual hasta ver mas adelante lo que resulta de su disposicion, y aplicacion; por todo lo qual le parecia, que lo que convendria para el cumplimiento de la Soberana voluntad, seria que á Casas se le pensionase por V.S. por ahora en los teminos, que á los demas pensioandos de las nobles artes, por quatro años con la asignacion de veinte, y quatro r.s v.n diarios, sobre los diez, y seis vitalicios, que se le han señalado de los fondos de v.S. par a que se aplique al estudio del grabado al lado de D.n Manuel Salvador Carmona, quien se ha ofrecido gustoso á admitirle».

BC AJC, caixa 204, llig.CXLIX, doc. 169-170. Es la resposta a la carta, doc.168, enviada per Jaume Folch a Manuel de Burgo del 6/6/1807.

Núm. 141.

Dedicatòria de Félix de Azara al seu germà José Nicolás de Azara en la reedició dels seus estudis al Paraguai *Voyages dans l'Amérique Méridionale, par don Félix de Azara, commissaire et commandant des limites espagnoles dans le Paraguay depuis 1781 jusqu'en 1801... publiés d'après les manuscrits de l'auteur, avec une notice sur sa vie et ses écrits, par C.a. Walckenaer; enrichis de notes par G. Cuvier, secrétaire perpétuel de la classe des sciences phisques de l'Insitut, etc. Suivis de l'histoire naturelle des Oiseaux du Paraguay et de la Plate, par le même auteur, traduite, d'après l'original espagnol, et augmentée d'un grand nombre de notes, par M. Sonnini, accompagnés d'un Atlas de vingt-cinq planches, a Paris l'any 1809.*

«... Il fit voile en Espagne vers la fin de 1801; il avait été nommé capitaine de vaisseau le 14 janvier 1789.

De retour dans sa patrie, son premier soin fut de livrer à l'mpression la seule partie de ses longs travaux qu'il pouvait publier sans l'aveu de sa cour, c'est-à-dire, son histoire des quadrupèdes et celle des oiseaux. Il les dédia à son frère chéri, Don Nicolas d'Azara, et voici l'épître dédicatoire qu'il mit en tête du premir de ces ouvrages:

*"Cher Nicolas, à peine étions-nous nés, que nos pa-
"rens nous séparèrent. Durant le cours de notre vie,
"nous ne nous sommes vus et entretenus que pendant le
"le court espace de deux jours, à Barcelona[va ser a finals de 1765 abans de partir Azara
cap a Roma]où je t'ai
"rencontré comme par hasard. Tu as vécu dans le grand
"monde, et par tes dignités, par tes talens, par tes ou-
"vrages et par tes vertus, tu t'es rendu célèbre en Es-
"pagne et dans toute l'Europe; mais moi, sans être ja-
"mais parvenu à aucun emploi remarquable, sans avoir
"eu occasion d'eme faire connaître ni de toi, ni des
"autres, j'ai passé les vingt meilleures années de ma vie
"aux extrémités de la terre, oublié de mes amis, sans
"livres, sans aucun écrit raisonnable, continuellement
"occupé à voyager dans des déserts ou dans d'immenses
"et épouvantables forêts, sans presqu'aucune société que
"celle des oiseaux de l'air et des animaux sauvages. J'ai
"écrit leur histoire: je te l'envoie, et te la dédie, afin*

*"qu'elle puisse me faire connaître à toi, et te donner une
"idée de mes travaux."*

Il se rendit ensuite à Paris, auprès de Don Nicolas, alors ambassadeur d'Espagne à la cour de France. Il partageait son temps entre les soins qu'il lui rendait et l'étude de l'histoire naturelle. Le roi d'Espagne lui avait conféré le titre de brigadier de ses armées, le 5 octobre 1802; mais son frère sentait, par un commerce intime, s'accrître chaque jour l'amitié qu'il avait pour lui, et la supériorité de son âge mêlait à ce sentiment quelque chose de paternel; il l'engagea à donner la démission de son nouveau grade, et à se fixer auprès de lui. Don Félix y constit sans peine. Hélas! Il n'a pas joui longtemps du bonheur d'avoir consacré sa existence à l'amitié fraternelle. Le 26 janvier 1804, il eut la douleur de voir expirer dans ses bras ce frère chéri, auquel il avait sacrifié toutes les espérances de l'ambition, et tout l'éclat des honneurs! ».

BN 2/ 50119, Azara 1809, XXXVIII.

Núm. 142.

Lloances de l'arquitecte i arquedòleg Pedro José Márquez a José Nicolás de Azara en l'edició del llibre: *Illustrazioni della Villa di Mecenate in Tivoli* (1812), en la qual es detalla la fortuïta trobada del veritable pòrtic grec i el seu mecenatge en deixar-ne constància a través dels dibuixos encarregats als pensionats espanyols:

«2. Di questo numero era il Cav D. Niccola d'Azara ministro una volta della Corte di Spagna in Roma, che avendo precelto Tivoli per luogo delle sue villeggiature, se passeggiava di continuo per quelle contrade osservando i rudesi di tante antiche Ville, con predilezione si tratteneva studiando, per dir così, quelli delle Mecenate. Sapeva egli dalle notizie degli Autir, che sotto le terre che ingombravano quasi tutto edificio, vi dovevano essere della interessanti particolarità, e desiderava che fosse tutto scoperto. A questo fine si adoprò con Governo, e le sue premure ottennero lo sgombrò di quel pezzo che dalle vigne attuali si stende sino alle colonne del portico interno. Ebbe indi la soddisfazione di guardare co'proprij occhj ciò che da molti anni era interrato, e la sua soddisfazione non fu sterile; imperocchè acciò si tramandasse alla posterità la memoria di come esisteva il monumento dopo lo sgombrò, e prima che si soprapponessero le opere delle moderne faviere, fece immantinenti ricavarne i disegni in sette tavole, nella cui delineazione riuscirono con onore i due abiliti Architetti Spagnoli D.Silvestro Perez, e D.Evaristo del Castillo pensionati dell'Accademia di Madrid.

3. I soli disegni però non appagavano le sue brame; volvera che fossero accompagnati con delle illustrazioni. Avendo io verso quel tempo pubblicato due oppere sopra la Case degli antichi Romani, e sopra le Vile di Plinio il giovane, si dette a credere, che la mia opera potesse giovare al suo impegno. Più d'na volta mi spiegò la sua autorevole volontà, a cui non mi fu lecito resistere; onde pago dell'onore che mi compartiva mi risolvetti a condiscendere, tanto più volentieri, quanto che nello studio di così bel soggetto presagiva dover ritrovare abbondante materia da secondare il mio genio verso la nobile arte di fabbricare.

4. Coi disegni a mia disposizione portatomi più volte a registrare ocularmente gli avanzi della fabbrica ed a confrontare l'uno, coll'altro, mi accinsi a distendere la descrizione di tutto l'edificio: questa finita, la lesse detto Signore, e mi palerò la sua risoluzione di pubblicare ogni cosa con magnificenza da ricco Cavaliere, conoscitore del buono, amatore delle belle Arti, e potettore degli studiosi. La morte però che sa rompere ad un tratto i fili della vostre quantunque ben ordite imprese, gli levò il tempo di mettere in esecuzione i suoi belle progetti, onde ne restò a me tutto il pensiero.

5. Che se le mie forze non sono bastevoli alla perfetta esecuzione ideata dal Cavaliere, ciò non ostante per tributare un ossequio all'amicizia di cui egli mi faceva parte, ho risoluto sopra quello che posso, di dare alla luce sotto gli auspicj della nostra Accademia di Archeologia, se non tutti i disegni, i principali almeno ridotti alla metà in proporzione, e in quattro sole tavole, colle restaurazioni che ho giudicato aggiungere. Nello squarcio della detta dissertazione, che si lesse in m'adunanza della nostra Accademia si sono raccolte le ragioni, e le autorità che dimostrando essere stato l'edificio di cui si tratta la villa di C. Cilnio Mecenate; lo che previamente supposto, cavando dal resto della medesima dissertazione quello che farà al caso, daremo conto delle annesse Tavole come segue.

[...] [detall de l'èxit que va tenir aquesta troballa i l'interès de molts entesos]

[...]

La colonne, che di rilievo sono attaccate ai dgran pilastri, sono d'ordine dorico, e si possono osservare. Tav.II f.1 è più in grande tav.IV f.1. Tutti gli Autori, copiando questa notizia del Ligorio, fanno menzione dei detti duee ordini: il Volpi che gli afferma non si è curato di metterli in disegno; il Kircher che ha fatto una elevazione prospettiva della villa, dimostra nell'interno un solo ordine, e questo jonico sul luogo do ve nell'originale è un dorico como tav.Iif.2 e Tav IV f.2. [...] che di quello dalla parte del fiume Tav.II f.1, dove si osserva un doppio ordine di pilatri, che costituiscono led grandi sostruzioni, al secondo dei quali si annettono mezzo colonne doriche [...]

[ara parla de la participació d'un arquitecte amic, segurament és Antonio Celles]

[...]

30. Questo edificio, che oggi vien detto tempio della tosse, è quello la cui pianta esattamente misurata da un nostro amico Architetto Spagnuolo, diamo nella Tav. IV.f.3 [...] Je in tutto quel luogo sono, como ai tempi di Ligorio, orti di pizzotello, il quale, diceva il Cav. Azara, è il migliorfe che produca il territorio Tivolese [...]».

Márquez, *Illustrazioni*... 1812.

Núm. 143.

El 23 de setembre de 1814, Josep Coromina passa a ser ajudant del director de l'Escola Gratuïta de Dibuix de Barcelona, l'escultor Jaume Folch.

«Diseño y agregados.

(enterada la Comision)

«La R.l Junta de com.º se ha servido acceder à la solicitud del Ayudante de Director de la escuela de diseño de Josef Corominas, eximiendole de asistir à ella por las mañanas en la semana de turno, que era en cada quatro una, para poder permanecer asi fixo en su Casa, y atender à la enseñanza del grabado que tiene à su cargo y que costea la Junta, de cuyo acuerdo lo participo à V.S.S.para las providencias correspondientes.

Dios gue à V.S.S.m.s a.s

Barna 23 de set.be de 1814

Antonio B.ra.Gassó (rúbrica)

S.res Baron de Castellet, d. Lorenzo Claros y d. J.n Aleu».

BC AJC, Caixa 204, llig.CXLIX, doc. 148.

Núm. 144.

El 24 de setembre de 1814, la Junta de Comerç compra de material d'ensenyament: dos toms de pintura Toscana.

«Diseño y agregados

(enterada la Comision)

Con oficio de oy digo al S.rContador loque sigue_

"Por la comision de diseño y agregados y con destino á la escuela se han comprado à Agustín Roca y ajustados en ochenta duros, los dos tomos de pintura Toscana, obra muy apreciable y de mucha utilidad parala enseñanza. Quedan ya entregados al Director D.n Jayme Folch; y ha acordado la Junta que se agregue al intentario de la escuela, y que se despache libramiento del referido importe à favor de Roca p. a cuyo cumplimiento lo participo à Vm.de acuerdo de la Junta".

Lo traslado à V.S.s. p. a noticia en el expediente. Dios gue.à V.S.S. m.s a.s

Barcelona, 24 de Set.e de 1814.

Antonio B.ra.Sassó.rubrica

Sr.Baron de Castellet, S.r Lorenzo Claros y D.n Juan Aleu. »

BC Caixa 204, llig.CXLIX, doc. 146.

Núm. 145.

El 31 de desembre de 1814, el pintor Miquel Cabanyes aconsegueix una pròrroga de la seva pensió per dos anys més a Roma.

«Pensionistas

(enterada la Comision)

Con fha de 15 del corr.te expresè a D.Antonio solà lo q.e sigue.

El Ex.mo S.r D.n Pedro Cevallos, priemr Secretario de Estado con fha de 24 del pasado manifesto à esta R.l Junta de Comercio, q.e por el Ex.mo s.or Ministro el Rey en Roma, se habia hecho presente el merito de V.e en clase de artista, como sus sentimientos recomendables de fidelidad, añadiendo q.e seria muy del agrado del Rey la continuacion por dos años de la pension q.e pasaba à V.º la Junta antes de los Sucesos publicos, para poder seguir haciendo en Roma mayores adelantamiento en su profesion, y la Junta siempre pronta à concurrir en quanto penda de ella al cumplim.to de la R.l voluntad, ha acordado el goce en V.d por dos años à contar de prim.º de Noviembre ult.º de la referida pension q.e se le pasaba, como prorroga de otro año si fuese menester.

Para su percibo aquí nombrarà V.d sugeto, ya q.e no habiendo otros pensionistas en Ytalia q.e V.d y D.n Miguel Cabañas se evitarà así la necesidad de cuentas con relacion à estos auxilios; pero si resultase de esto algun inconveniente a V.d dispondrá la Junta, con noticia de ello, el Suministro de esa como antes se hacia= Lo participo à U.d, con mucha satisfaccion, de acuerdo de la Junta para su noticia.

Lo traslado à V.S.S.para noticia en el Expediente.

Dios gue à V.S.s. m.s a.s

Barcelona 31.Diz.bre de 1814.

Antonio B.ra Gassó

Sres. Baron de Castellet D.n Lorenzo Claros y D.n Juan Aleu».

BC Caixa 204, llig.CXLIX, doc. 132-133.

Núm. 146.

El 31 de desembre de 1814, l'escultor Antoni Solà aconsegueix una pròrroga de la seva pensió per dos anys més a Roma.

«Pensionistas

(enterada la Comision)

Con fha de 15 del corr.te expresè a D.n Miguel Cabañas lo que sigue.

El Ex.mo S.r D.n Pedro Cevallos, primer Secretario de Estado con fha de 24 del pasado manifesto à esta R.l Junta de Comercio, q.e por el Ex.mo s.or Ministro el Rey en Roma, se habia hecho presente el merito de V.e en clase de artista, como sus sentimientos recomendables de fidelidad, añadiendo que seria muy del agrado del Rey la continuacion p. r dos años de la pension que pasaba à V.d la Junta antes de los Sucesos publicos, para poder seguir haciendo en Roma mayores adelantamiento en su profesion, y la Junta siempre pronta à concurrir en quanto penda de ella al cumplim.to de la R.l voluntad, ha acordado el goce en V.d por dos años à contar de primero de Noviembre ultimo de la referida pension q.e se le pasaba, como prorroga de otro año si fuese menester.

Para su percibo aquí nombrarà V.d sugeto, ya q.e no habiendo otros pensionistas en Ytalia q.e V.d y D.n Antonio Solà se evitarà así la necesidad de cuentas con relacion à estos auxilios; pero si resultase de esto algun inconveniente a Vm. dispondrá la Junta, con noticia de ello, el Suministro de esa como antes se hacia= Lo participo à V.d. con mucha satisfaccion, de acuerdo de la Junta para su noticia.

Lo traslado à V.S.S.para noticia en el expediente.

Dios gue à V.S.s. m.s a.s

Barcelona 31.Diz.bre de 1814.

Antonio B.ra Gassó

Sres. Baron de Castellet D.n Lorenzo Claros y D.n Juan Aleu».

BC Caixa 204, llig.CXLIX, doc. 134-135.

Núm. 147.

El 15 de gener de 1815, el gravador Francesc Fontanals ofereix a la Junta de Comerç les obres que va realitzar a Florència i Dijon i presenta un recurs per obtenir alguna gràcia.

« Pensionistas

Por D.n Fran.co Fontanals se presentó á la Junta de Comercio con fha de 15 del corr.te el recurso que dice asi

"Muy Illt.re S.or= D.n Fran.co Fontanals pensionado por V.S.con el debido respeto expone: Que por proteccion de V.S.en el año 1798.fue destinando para la carrera de grabado en dulce con el auxilio de una pension, hasta q.e por sus repetidas oposiciones logró en 1805.pasase de pensionista à Florencia bajo la direccion del celebre S.r Rafael Morghen. Por el fin que se le destinó presenta á V.S.su tercera obra original en el gravado, pintura de S.ta Maria Mag.na moribunda, cuyo quadro aun que no muy correcto en el dibuxo, fue aprobado que el Exp. te lo gravase, pues siguiendo la escuela de su famoso maestro podria dar con el buril la propiedad de los muchos objetos que representa dha pintura, como son una gran parte de Carne, Cavello, tela, paño, seda, piel, plumas, hueso, penas?, troncos y cielo.

Estando inmediato à concluir esta obra, las circunstancias de la guerra interrumpieron todos sus estudios, y como prisionero en rehenes en compañía de S.C.a D.n Pedro Gomez Labrador y otros fieles españoles de carcel en carcel fue conducido à Dijon en Francia. Ensus seis años de prision gravó tambien la laminita q.epresenta à V.S. de un retrato de eun antiguo Magistrado, ni tampoco en esta obrita pudo deleitarse en perfeccionar su carrera, faltandole los medios de subsistir y entre sobresaltos.

A la fin de los quatro años de su residencia en Dijon su Maestro S.r Morghen lo llamó à Paris en donde el Exp. te empezo la lamina del dibuxo de S.n Geronimo q.e presenta à V.S; y no pudiendose aderir como buen español à los Sentimientos de su Maestro, se vió de él abandonado y librado à la desesperacion, sin otro medio ara subsistir q.e siguiendo otra vez la misma tara, cuyos principios recibí en Dijon bajo el amparo y proteccion de algunas personas q.e tampoco abandonaron al Exp. te en medio de sus calamidades en París, con solo el objeto de poderse perfeccionar en este ermoso arte, y sin otra recompensa que lograr la satisfaccion que tanto ellos deseaban, que algun dia el exp. te podria presentar sus obras en su amada patria, como así lo vé verificado por la gloria q.e le cabe en presentarlas à V.s.

Asi en la carrera del grabado, como en la miniatura, el expt.e pierde totalmente las esperanzas de podere continuar en hacer radicales estudios, sino tiene otro medio para subsistir q.e lo que le permite el trabajo de sus manos. En el gravado serà siempre un gravador mercenario, pues con afanes en gnar su sustento se verá privado en suprimir las pefecciones de su arte, y olvidar las bellezas q.e ha podido adquirir en la escuela de su famoso maestro, al contrario de lo q.e se habia proyectado V.s. En la miniatura tampoco podrá emplear el tiempo en continuar obras grandes como las q.e presenta `a V.s.el exp. te se vé con el desconsuelo y aflixion pensado si tal vez se verá privado en delytarse, haciendo mas obras q.e han causado admiracion à los artistas de Paris, así por su colorido q.e por su magnitud; las instrucciones q.e tambien ha adqurido en paices extrangeros, todo en utilidd en las nobles artes i por cierto q.e todo quedaria en olvido è inaccion si le faltase al Exp. te la binigna proteccion de V.s.como siempre ha experimentado propensa à su favor iy acompañado de la gratitud à la magnificencia de esta R.l Junta el Exp. se te rinde humildemente para q.e V.s.se digne reconocerle util en su Academia para lo mas provechoso y de mayor agrado de V.S.Gracia q.e espera de la noble y acreditada bondad de V.S.

Barcelona 15.de Enero de 1815 = Fran.co Fontanals».

BC Caixa 204, llig.CXLIX, doc. 162-163 [transcripció parcial a *Col·lecció* 1992 (Subirana) 269].

Núm. 148.

El diari *Chracas* el 22 de març de 1815 anuncia a la Junta de Comerç de Barcelona com a benefactora de l'arquitecte Antoni Celles i l'escultor Damià Campeny i el retorn dels catalans a Barcelona, per ocupar les places de director d'arquitectura i de tinent director de la classe d'escultura, respectivament.

«La Real Giunta di Commercio dei Principato di Catalogna intenta sempre nel promuovere, e proteggere gli studj liberali, ha nominato tra i Pensionati, che tiene in

Roma ad oggetto di perfezionarli nelle Belle Arti, il Signor Don Antonio Celles Direttore di Architettura, ed il Signor Don Damiano Campeny Tenente Direttore della classe di scultura di Barcellona; ricordando agli altre la continuazione di due anni di piu della pensione, che godono in questa metropoli della Belle Arti. I predolati due Direttori presto partirano a quella volta».

Chracas, núm. 23, 22 de març de 1815, 11-12.

Núm. 149.

Antoni Celles presenta a la Junta de Comerç una llista (s.d.: 24 de setembre de 1815⁶) del material que necessita per impartir les classes d'arquitectura, d'acord amb el procedir d'altres acadèmies.

«Por lo q.e toca a los libros mas necesarios, y para hir conseqeuentes con la R.l Academia de S.n Fernando, debera proveerse la R.l Junta de una cantidad de tomos, quales son el 1º del curso de matematicas de la obra chica; del tomo de arquitectura de la obra grande, ambos del autor Bails; y de la Obra de los Ordenes del Viñoa: Esta porcion de libros podra la R.l Junta ò darlos gratuitam.te, ó venderlos á los alumnos como lo hace la R.l Academia de S.n Fernando: Para cada discipulo dichos libros costarias 9 duros y 1/2».

BC Caixa 204, llig.CXLIX, doc. 8-9.

Núm. 150.

Comunicació amb lletra del director de l'Escola de Barcelona Jaume Folch de 30/10/1815 i en nom de la Comissió, en la qual contesta a Francesc Fontanals i determina que el testimoni de Morghen avala la seva formació de gravador:

«por haver cumplido su obligacion en todo como atestigua el S.or Morghen ela certificacion, que ha presentado. [...] [complí fins que fou pres] pero sobre esto debe advertirse que el S.r Morghen atestigua en quanto à sus estudios, conducta y aplicaci3n en la escuela, y como una de las obligaciones era de remitir cada año veinte y cinco estampas sacadas de los estudios de sus laminas que híverse gravado, esta Comission ha tomado informe de la Direcci3n de la Escuela, quien dice que los cumplido».

BC Caixa 204, llig.CXLIX, doc. 166-167.

Núm. 151.

El director de l'Escola de Barcelona, Jaume Folch, notifica el 2 de gener de 1817 a la Junta de Comerç l'arribada d'obres de l'escultor Antoni Solà, procedents de Roma.

*«Muy Il.e S.or
Abiendo llegado en este puerto el bergantin maones el Carmen, su patron Geronimo de la torre y traído para esta R.l Junta las obras hechas por el pensionado Solá en un cajon grande la estatua en yeso que representa Orestes invadido de las furias en el momento que se refugia sobre el altar de apolo. Y en otro cajonsito un estudio de anatomia vaciado en cera para estudio de la antomia. Otro cajonsito con Estampas para la dicha y un lio igualmente de estampas. Se llebó a la aduana y de aquella à esta Casa Lonja; Como la estatua de Orestes es Colosal y pesa bastante no pudiendola colocar en el citio endonde estan las otras por estar aquellas Salas Cerradas, provisionalmente la é colocado en la pieza en donde preside el S.or Vocal de la Junta .
Barcelona 2 de enero de 1817 Jayme Foch
Muy Ill.s sres S.or Baron de Castellet S.r D.n Cayetano de Dou S.or D.n Lorenzo Claros, y S.r D.n Felipe de Solá».*

BC Caixa 204, llig.CXLIX, doc. 17.

⁶ Data que es coneix per la resposta de la Junta BC Caixa 204, llig.CXLIX, doc.4-5.

Núm. 152.

Antonio Celles sol·licita a la Junta de Comerç (29/8/1818) el pagament dels models d'un temple de *Jupiter Stator* enviats de Roma per Antoni Solà.

«S.r Secretario

Sirvase V.m entregar à la R.l Junta los diseños gravados del templo de Jupiter Stator, venidos de Roma, à los quales y à su continuacion esta asociada la R.l Junta de comercio: Los presentes diseños cuestan ó importan 88 r.s v.n contando ya el cambio de moneda, cuyo importe hasta mandar al Pensionado D.n Antonio Solà para q.e este los entregue al grabador Feoli romano.

Cumpliendo con las ordenes del S.r Baron de Castellet, se ofrece à sus ordenes, su mas atento serv.r

Q.S.II.B.

Antonio Celles

Barcelona 29 Agost 1818».

BC AJC, Caixa 137, llig.CIV, doc. 3, 68.

Núm. 153.

Francesc Fontanals informa a la Junta de Comerç (18/11/1818) el seu nomenament d'Acadèmic de Mèrit per la Real Academia de San Carlos i el seu propòsit d'aconseguir el títol de la de San Fernando. De pas aporta dades sobre les obres que realitzà a Florència i Dijon:

«Madrid à 18 de Nov.bre 1818.

S.or Baron de Castellet

Muy S.or mio, y de mi mayor respeto: tengo el honor de participar á V.s.el buen éxito que tuvo el exâmen echo por estos S.res Profesores de la R.l Academia de S.n Fernando, los que aprobaron el dibuxo de la Lucrecia acompañado de otros dos dibuxos, que el uno representa el retrato del Conde Duque de Olivares que dibujé en Flor.a, y el otro un medio cuerpo de un S.n Geronimo que dibujé en Dijon, cuyo dibujo ha sido elegido por el asunto que debo grabar para lograr el titulo de Acad.co de merito según solicité, y lo todo fue aprobado por la junta ord.a la que tuvo lugar el dia 18 de sep. bre prox.º pasado.

No menos me interesa de que sepa V.S. mi última satisfac.n que acabo de recibir por este ultimo correo por un oficio de la R.l Acad.a de S.n Carlos de Valencia, que por la Junta ord.a del 8. Del corr.te aquel Cuerpo se dignó cocederme el condecorado titulo de Academico de merito en completa votacion, en consideracion á la estampa de S.ta M.a Magd.a la que grabé en Flor.a y asi mimso por la estampa de S.ta Catalina de Sena que ultimam.te grabé en esa. Persuadido de la mucha satisfaccion que v.s. siempre ha tenido en todos mis adelantamientos, muchos mayor le será la última que le participo, no esperando menos de su proxîma proteccion, que los buenos resultados en todos mis deseos.

Por este mismo correo lo participo á ese S.or Secret.o por un oficio que acompaño para plena satisfaccion y cumplimiento de esa R.l Junta.

Dios g.e à V.s.m.s a.s la vida, como lo desea su aff.mo serv.r G.s.M.B.

Fran.co Fontanals y Rovirosa».

BC AJC, Caixa 204, llig.CXLIX, doc. 176.

Núm. 154.

Francesc Fontanals demana el favor reial a través del pintor Vicente López (26/12/1818), expedient que passà a Barcelona.

«Madrid á 26 de dic.bre de 1818

S.or Baron de Castellet

Muy S.or mio, y de mi mayor respeto: Por la satisf.n que me cabe de haber merecido el buen afecto y consider.n del primer Pintor de Camara el S.or D.n Vicente Lopez, y otros S.res profesores S.s.M.M. se dignaron recibirme, y aceptar mis exp. s de amor y fidelidad pormedio de algunas obras que por el mismo fin y destino trabajé en el fuerte de mis calimidades en mi larga prision. S.M.quedó agradecido, y dispuesto en proteger mi

suerte y presentadole mi solicitud le pedí su augusta proteccion sin apartarme de la mas recta justicia, y tengo presentido que dho documento se ha remitido á esa R.l Junta y espero de la bondad de V.S.su interesante influjo par ael mas favorable informe como puedo esperar de su acreditada proteccion de la que no puede dudar su verd.º serv.r G.B.à V.S. LM.

Fran.co Fontanals y Rovirosa».

BC AJC, Caixa 204, llig.CXLIX, doc. 177.

Núm. 155.

Antoni Celles escriu a la Junta de Comerç (23/2/1820) per disposar en la seva classe d'Arquitectura dels llibres que tenen guardats sota la protecció del director de l'Escola.

«Il.J.S.

Siendo ya necesarios los libros y papeles concernientes à la arquitectura q.e V.s.tiene entregados al Director de la Escuela de dibujo, suplico à V.s.se sirvan mandarlos psar à la clase de Arquitectura à fin q.e los alumnos de esta puedan sacar el provecho posible dedicha colección aunque pequeña para el objeto, cuyos libros se cerrarán en la porcion del prestatge q.e V.S.ha mandado hacer para encerrar asi éstos, como los demas conq.e mano à mano se hira enriqueciendo dicha colección.

Dios gue. À V.s.m.s a.s

Barcelona, 23 Febrero 1820

B.L.II.deV.x.

Su mas atento Serv.r

Antonio Celles».

BC AJC, Caixa 137, llig.CIV, doc. 3, 71.

Núm. 156.

Transcripció del text del *Manifiesto de los premios trimestres, extraordinarios, de honor, y gratificaciones por la Junta Nacional de Comercio en Barcelona á los alumnos de su Escuela Gratuita y aficionados al estudio de Nobles Artes distribuidos publicamente en el dia 10 de Junio de 1822*, publicat a Barcelona: en la imprenta de la viuda de don Agustin Roca [1822]:

«Bellas Artes.

Entretanto la Escuela de pintura abundante en diseños, en modelos y en obras originales, se ha enriquecido con diferentes cuadros de Carlos Marata, de Fr.Sebastian del Piombo, del Correggio, de Bienvenuti, Garifoli, de Viladomat, y otros de mérito de autores desconocidos, con dos hermosas copias de la Galatea de Rafael, y de la Virgen con el niño Jesus, obra de D.Raymundo Planella discípulo de esta Escuela y pensionado que fue en Roma por esta Junta. La Galería de estatuas se ha aumentado igualmente con la de Orestes que perseguido de las furias se refugia al templo de Apolo, y con un grupo de Venus y Cupido en ademan de disparar el arco; originales remitidos de Roma por el pensionado de la Junta D.Antonio Solá. Estas obras unidas á las de varios discípulos de estas escuelas pensionados en Roma, Paris, Madrid y otras partes, demuestran el justo título con que han logrado en aquellas Cortes y en todas las ciudades mas cultas una distincion particular[...]».

Manifiesto 1822, 4-5 (AJC L.XXII, bis 467, 5); donat a conèixer parcialment per Riera 1994, 620 i 623-625.

Núm. 157.

Josep Casademunt presenta un informe a la Junta sobre els seus progressos (19/2/1824), en el qual es demostra que la línia d'estudis proposada per Antoni Celles segueix les propostes d'Azara i la impartida a la Real Academia de San Fernando.

«Il.J.S.

Quando V.s.se dicno admitirme por alumno en su Escuela de aritmetica y geometria practica, me propuse estudiar la arquitectura; en efecto asi lo hize desde que acabé el curso practico de geometria, y aunque tengo, que ganarme mi sustento con el sudor de mi

rostro; he procurado en las horas de descansos corresponder á los desvelos de V.S. en beneficio de las bellas artes. Así es que he ido, aunque con harta pena, estudiando los ordenes arquitectonicos, con todo lo crrepondiente á escorsos y sombras, y habiendo enseguido hecho según los preseptos de vitruvio, todos los templos Griegos, al paso que igualmente me he ido instruyendo en las matematicas puras, he llegado por fin al intrincado estudio de la conposicion de edificios de toda clase, de cuya espesie tengo el honor de presentar á V.S. la primera conposicion; con la mira de manifestar mi eterno agradecimiento al incorparable zelo y desvelos que V.S.se ha servido dispensarme.

Dios.gue.á. V.S.m.s a.s

Barcelona 19 Febrero de 1824.

José Casademunt».

BC AJC, Caixa 137, llig.CIV, doc. 3, 136.

Núm. 158.

El substitut d'Antoni Celles, Francesc Renart informa a la Junta del progressos dels deixebles de l'Escola (6/11/1824):

«En la Escuela de Arquitectura Civil, que V.s.tiene interinamente confiada à mi cargo, se muestran veinte y dos alumnos, incluso dos que unicamente entraron de nuevo en la repertura del presente año.

Catorce de los de aquel número estan delineando y sombreando los órdenes de Viñola, hallándose el mas adelantado en el Corintio: cinco copian templos antiguos: uno hace aplicación de ideas de Paladio; y los dos rprestatges se dedican á la conposicion de edificios.

Tal es el estado en que encontré la escuela, y el mismo en que va siguiendo con arreglo al sistema que he visto establecido.

Por lo tocante á los progresos delos alumnos, atendido el talento y la aplicación que en ellos he observado, considero podrian reportarse mayores, si á la delineacion de los órdenes, y al conocimiento de algunas reglas generales para el sombréo, se uniese una esplicacion metódica de los demas elementos esenciales del Arte, y su combinacion perfecta, facilitándose así á los cursantes la pronta aplicación de estas nociones, que es la que ha de formar un Arquitecto, y costituye por lo mismo el principal objeto á que juzgo seria de dedicar el mucho tiempo que absorbe la suma prolixidad con que he notado se procede en la parte de sombras, nada mas que Accesoria, y en las copias de templos antiguos, que, á mi entender, podria proporcionarse cada alumno á sus horas libres, sin perjuicio de reservarse su provechoso análisis como otra delas materias de la enseñanza.

Esto es lo que he creido de mi deber elevar al conocimiento de V.s. en cumplimiento delo que se sirvió prevenirme en el apartado último de su Oficio de 25.del pasado Setiembre, y en justa correspondencia á la distinguida confianza con que V.s.se ha dignado honrarme.

Dios q..e á V.s.m.s a.s

Barcelona 5,de Nov.e de 1824.

Fran.co Renart y Arús

Á la R.l Junta de comercio de Cataluña.II.J.S.»

BC AJC, Caixa 137, llig. CIV, doc. 3, 140-141.

Núm. 159.

Francesc Renart contesta la Junta de Comerç (15/11/1824) que no està en el seu propòsit presentar altre pla d'estudis, perquè considera que és un substitut i no el titular de la plaça:

«En las observaciones que crei de mi deber continuar en mi Oficio de 6.del actual, tratando de los progresos de los alumnos, indiqué francamente los medios que juzgué podrian contribuir á su aumento, según los justos deseos de la Junta; mas nunca fue mi ánimo introducir nuevo sistema en una enseñanza que le tiene ya establecido, bienpenetrado de que semejante procedimiento podria pararece oficioso, y ageno por los deun Substituto [...]».

BC AJC, Caixa 137, llig.CIV, doc. 3, 142-143.

Núm. 160.

Antoni Celles es dirigeix a la Junta de Comerç (9/6/1827) per obtenir pels seus deixebles d'arquitectura la mateixa gràcia que tenen en altres disciplines com celebrar concursos i premis per motivar l'estudi. Així mateix descriu les dificultats de base dels seus alumnes i els models utilitzats.

«Il.J.S.

En atencion al oficio q.e V.S. se sirvio comunicarmen, con fecha del 2 delos corrientes, rebatido á los ecsamenes ò ecsposiciones de las varias enseñanzas q.e están bajo su beningna proteccion, no puedo menos deagradecer q.e dichos concursos y premios se estiendan á los discipulos de laEscuela gratuita de arquitectura, conforme las tienen las demas clases de dibujo, modelo, colorido, &

V.S. congran tino tenia ya prescritos los ecsamens de los alumnos de las vatias catedras de ciencias, las quales enseñandose y aprendiendose verbal y auxicularm.se te presenta luego á la censura por medio de disertaciones. Aisimoso V.S.años ha que habia fijado los ocncuros, esposiciones y premios para los sobresaliente discipulos de pintura, esucltura, grabado, flores, &., y tan solo faltaba el q.e la escuela de arquitectura gozase, como sus bellas hermanas, de iguales prerrogativas: Con éstas los alumnos de mi enseñanza tendran un noble aliciente, y la escuela podra adquirir los dibujos delos jovenes premiados, según se hace en todas las demas.

Esta arte q.e se enseña y aprende, como las otras ya citadas, á fuerza de dibujar los mas esquisitos modelos antiguos y modernos, como tambien à copia de egercitarse à combinar materialmente de mil manera sdiversas, los tan y tan variados preceptos, pesentarán, à V.S. y al Publico, todos los años los dibujos copiados ò proyectados, en los q.e se veran bien marcadas (qun.e con lenguaje mudo p. o muy propio y significativa) las huellas q.e se han seguido en su formacion; siendo este el unico medio q.e tgiene la arquitectura, lo mismo q.e la pintura, escultura, perspectiva &.para manifestar los progresos de sus profesores.

Esta es Il.J.S. à lo q.e desde ahora dirigire mi conato en obsequio de la gratitud debida à V.S., pues siendo mi enseñanza la de una bella arte, no puedo aspirar à mas que llegar à hacer quanto han creido poder manifestar todas las academias de nobles artes, siempre q.e han tratado de presentar al publico, ó las obras de sus individuos, ó las serios discipulos,por medio de ecsamenes ú ecsposiciones; y aun yo tendre q.e vencer otras dificultades, respecto que los jovenes àquienes tengo q.e instruir apenas saben leer y escribir en su idioma nativo, por ser los mas menestrales aprendices de oficios mecanicos; pero V.S.disimula estas faltas, haciendose cargo de que en todas estas artes mas se aprecian las buenas obras q.e no los ecscelentes discursos, siendo èstos hijos de las catedras de las ciencias, y aquellas de las escuelas de nobles artes.

Dios gue. À V.s.m.s a.s Barcelona 9 Junio 1827.

Antonio Celles

Il.J.S.Presidente y S.S.Vocales de la R.l Junta de Comercio».

BC AJC, Caixa 137, llig.CIV, doc. 3, 320.

Núm. 161.

Antoni Celles presenta un informe a la Junta (1829), en el qual detalla el seu sistema d'ensenyament, molt afí a les idees dogmàtiques d'Azara basades en el rigor disciplinari.

«La Pintura y la Escultura à la pax de la Arquitectura manifiestan sus adelantos mediante la exposicion de los quadros, estatuas, diseños y modelos, siendo estas manifestaciones los exámenes publicos de las Academias de nobles artes, en los quales con lenguaje mudo p. ° muy siginificante, se ven bien marcados las huellas que los artistas han seguido en sus obras.

Sabe V.S. muy bien q.e las belleas artes se aprenden à fuerza de dibujar y de modelar de mil modos diversos los tan variados preceptos, ofreciendo èstos diversisimas combinaciones que no pueden crearse ni aprenderse con la instrucción verbal y auxiliar, la que està reservada par ael estudio de las ciencias.

Asi es que los discipulos de Arquitectura en numero de 45.tinen el honor de presentar à V.S. parte de los dibujos que han ejecutado durante la última temporada academia en la r.l Casa de Lonja:

Ademas de los ordenes, con escorzos y sombras, han hecho proyectos de carceles, de templetes, de altares de monumentos de semana santa, de mesones, de aduanas, de carnicerías publicas, de edificios para almacenes, de comun deposito, marítimo, de casas de campo, de correos, de postas y de diligencias; Cuerpos de guardia, Ornos ò tahonas, puertas de Jardin y de Ciudad, lavaderos publicos, y cavas particulares en terrenos limitados, regulares è irregulares; siendo estos y otros muchos dibujos el gusto de la singular proteccion de V.S., y el de la aplicación de tantos menestrales que con afan increíble asisten à la gratuita escuela, despues de haber trabajado todo el dia para ganar su sustento y el de sus familias, siendo muy de admirar que entre los concursantes à la arquitectura haya tan crecido número de casados, y de maestros ya agremiados. Carrera tan util como dificil y dilatada merece la alta beneficiencia de V.s., y los singulares premios y honores que nuestro Augusto Soberanao dispensa à larga la mano, à los que à fuerza de años y de fatigas llegan à examinarse en sus R.I Academias, de Maestros de Obras, de Maestros Arquitectos, y de Academicos de merito: Dignese V.S.continuar tan benigna proteccion.

Dios gue.à V.S.m.s a.s

Antonio Celles

Il.J.S.Presidente y S.s. Vocales de la R.I Junta de Comercio de Cataluña».

BC AJC, Caixa 137, llig.CIV, doc. 3, 269.

Núm. 162.

Antoni Celles notifica a la Junta de Comerç el nom dels seus deixebles que han assolit el grau d'Acadèmics de mèrit i de Mestres d'obres (14/3/1830).

«Il.J.S. // À la benefica proteccion del V.S.debe esta Capital y su Provincia entera la propagacion de las luces en todas materias.

La bella Arquitectura p. r su parte empieza ya à coger los optimos frutos de tan singular beneficiencia; respecto q.e quatro de los discipulos de la gratuita Escuela de V.s.,aunq.e meros jornaleros, han cosneguido ser examinados y aprovados de maestros Arquitectros p. r la R.IAcademia de S.n Fernando; tale son D.n José Buxaréu, D.n José Casademínt, D.n José Vilár, y D.n Fran.co Vila.

Otro discipulo de la misma clase de Arquitectura ha sido tambien aprobado, p. r dicha R.I Corporacion, en calidad de Maestro de obras ó sea de albañileria; tal es d.n José Nolla.

Al paso que me lisongeo Il.J.S.de q.e en breve podra V.s.coger nuevos frutos de dicha enseñanza,no puedomenos de participar à V.s.el feliz resultado de sus paternales desvelos, y de mis ansias, enque se difunden el gusto de la bella arquitectura, cuya direccion tubo V.S.à bien confiar à mis debiles conocimientos.

Dios gue.à V.s.m.s a.s

Barcelona 14 de Marzo de 1830.

Antonio Celles

Il.S.S.Presidente y S.s.Vocales de la R.I Junta de comercio de Cataluña».

BC AJC, Caixa 137, llig.CIV, doc. 3, 295.

Núm. 163.

Informe d'Antoni Celles a la Junta de Comerç (14/10/1830), en el qual s'estableix les diferències entre el alumnat a formar, mentre uns perfeccionen els seu ofici els altres es preparen per arquitectes i mestres d'obres. Els darrers requeriexen llibres i models perfectament en sintonia amb el mètode d'ensenyança que desenvolupà Azara amb els seus pensionats arquitectes.

«A consecuencia de la orden de V.s. del 7.del presente mes; he suspendido la admision de discipulos en la clase de arquitectura, y observaré con respeto á este particular el sistema adoptado p. a V.S.en la gratuita Escuela d edibujo, en q.e se admiten à proporcion del lugar vacante.

Por lo q.e mira al metodo de la enseñanza adoptada en la gratuita Escuela de la noble arte de arquitectura, expongo à V.S.con veneracion q.e es el que se sigue entodas las Academias nacionales y estrangeras; á saber: Á los principantes se les hace dibujar los

cinco ordenes de arquitectura, con escorzos y sombras, y se enteran bien de ellos á fuerza de copiar las partes y los todos de los diseñados por el celebre Vignola.

Copian luego, el immortal Vitrubio, los dibujos de los famosos templos griegos que encierran las bellezas de la arquitectonica antigüedad.

Dibujan à continuacion las casas de campo y de Ciudad, insiguiendo las del sin igual Paladio; y asique los alumnos se hallan llenos de buenas ideas empiezan à inventar por si (segundando su genio mas ó menos elevado) edificios de poca monta, hasta tanto que con sus dibujos van desarrollando su capacidad, con cuya circunstancia hacen ya diseños de varias obras particulares ó publicas, en terrenos limitados, regulares, ó irregulares, registrando con frecuencia las laminas de varios libros ú autores q.e V.s. tiene en su bibioteca de arquitectura, y aun sacan à las veces copias de las que les hacen al caso.

Es de notar Il.J.S. q.e los q.e estudian para Carpinteros y Evanistas no hacen estas ultimas copias, ni las de los templos griegos, ni inventan edificios.

Resulta pues de lo dicho q.e los alumnos se van instruyendo à fuerza de hacer copias correctas de las obras diseñadas p. r los precitados autores Vitrubio, Paladio, Vignola, &, y como en esta clase no se da leccion alguna verbal sino al acto de corregir particularm.te á cada discipulo sus dibujos (como acece en las demas clases de nobles artes) asi es q.e tan solo dibujando y meditando se aprende esta sublime profesion, y como la duracion de los cursos depende de la mayor ó menor agilidad de los dibujantes y de su particular genio, p. r esto no hay regla fija en la duracion de cursar, pue rara vez hay dos Jovenes q.e hagan á un mismo tiempo un mismo dibujo, y p. r este motivo cada noche se corrigen una mujltitud de diseños todos diversos entre si: sin embargo los q.e aprenden para hacer con arreglo los dibujos de Carpinteria y Evanisteria suelen asistidos, ó tres temporadas: Aquellos que tratan de examinarse en las R.ls Academias de maestros de Obras, comunm.te concurren quatro; ò cinco temporadas; y de seis hasta siete acostumbran emplear los q.e quieren aprovase de arquitectos. Por ultimo esta mayor ó menor duracion tan afecta á la parte material del arte, imposibilita enseñar la arquitectura, (á la par de la pintura y escultura) como se enseñan las ciencias, y esta es la razon porque en qualquier dia del año, recibe V.S.entrada siempre q.e haya puesto vacante, q.e es lo q.e acaba de comunicarme con su ultima orden.

Barcelona 14 de Octubre de 1830.

Antonio Celles».

BC AJC, Caixa 137, llig.CIV, doc. 3, 278.

Núm. 164.

Informe d'Antoni Celles a la Junta de Comerç (31/12/1830), en el qual relaciona els deixebles que han aconseguit el grau d'acadèmic per diferenciar-los dels altres. Planteja la dificultat per preparar els diferents nivells:

«Il.J.S. // Se han matriculado en la gratuita Escuela de Arquitectura sesenta y cinco jovenes: continuan estudiando 61 de ellos, bien q.e con estrechez y entre éstos hay 54 menestrales, ó sean Carpinteros, albañiles, &

Sin atreverme á faltar en lo mas minimo à las ordenes de V.S.; no puedo menos de manifestar con veneracion las insuperables dificultades q.e se oponen en todas las academias de Nobles artes de Pintura, Escultura, y Arquitectura á dar examenes publicos sobre las teorias tan variadas en que ellas se fundan.

V.s.conoce bien q.e las tres hermanas tienen unos mismos principios, variadisimos al infinito, y q.e éstos solo se aprenden haciendo continuos dibujos, quadros, estatuas, &.ya sea copiando, ò inventando; y la misma multiud de gustos tan variados entre sí, prueban con evidencia la diversidad de genios sublimes, y la variedad de las teórias en q.e se fundan.

Ygualm.te sabe V.s. q.e la Arquitectura no puede enseñarse dando lecciones en una Catedra, sino corrigiendo continuam.te los diseños de los Alumnos, indicandoles las diferentes efectos q.e producen la variedad de reglas, inexplicables mientras no se hacen multiplicadisimas combinacions de edificios; lo qual tan solo se hace à fuerza de tantear, borrar y bolver à tantear otras y otras combinaciones: con éstos pràcticos ejercicios, con la meditacion, y con analizar las obras, ó laminas de los celebres Autores se desarrollan los Jovenes y manifiestan à su tiempo un genio mas ó menos levado.

Penetradas las Academias de todas partes de las dificultades de enseñar las nobles artes con teorías y reglas tan abstractas, tienen arreglado el plan de estudios, tal qual V.s.le manda seguir, y qual tube el honor de exponerle (p. r lo q.e pertenece à la arquitectura) en fecha de 14 del presente mes, en virtud del Oficio de V.s. de 7 del mismo; resultando de dichoplan q.e solo à costa de formar diseños, insiguiendo los de los autores mas clasicos vitrubio, Paladio, Serlio, alberti, Viñola, &., y de analizarlos se llegan à conocer los diferentes modos de coordinar pràcticamente las variadisimas combinaciones arquitectonicas; con cuyos ejercicios, y con layuda del genio artistico, llega cada Joven à formarse un estilo propio, ò caracteristico, tal qual se le crean los Pintores y los Escultores. De este unico modo de enseñar se deduce el sistema de exámenes, ó exposiciones publicas adoptado por todas las Academias, y p. r V.s.mismo; y en confirmacion de ello basta recordar que V.s. está suscrito à las obras de las Exposiciones de Arquitectura, pintura y escultura q.e se celebran todos los años en Milan; y cuyos diseños conserva el S.r Director D.n Fran.co Rodriguez para proporcionarlos á los discipulos de las tres nobles artes en las horas de estudio.

Facilissimo le seria à V.s.tomar informes de las Academias de Roma, de Paris, de Milan, &.sobre quanto voy indicando con todo respeto; pero su sabiduria penetra bien q.e las tres nobles artes se aprecian por las buenas egecuciones, y no p. r explicaciones de teorías y reglas sumamente variadas, abstractas, inexplicables, y harto dificiles de aplicarse à no ser à fuerza de hacer infinitos tanteos. Pero asi como V.s.conoce q.e con tales dificultades nada responderian, los muchisimos carpinteros y albañiles de su gratuita Escuela de Arquitectura, à quantas preguntas se les hicieran, asi tambien penetra que èstos mismos jornaleros en lenguaje artistico se manifestarán con sus dibujos, ú obras, del mismo mode q.e lo hacen los de las citadas Academias. Ademas, aun quando pudierean hacerse algunas explicaciones abstractisimas, sin hacer à un mismo tiempo muchos tanteos para ver los buenos ó malos efectos q.e aquellas producen en dibujo (lo q.e es imposible, è inutil) harto conoce V.S.q.e la gran mayoría, ó los jornaleros, que asisten à instruirse nada responderian, porque ni tan siquiera conocen su lengua nativa, y carecen de todo principio para explicarse en un publico.

Yo Il.J.S.me considero poco para mejorar lo q.e hasta hoy dia no han podido conseguir los hombres mas eminentes, y si con toda veneracion dejase de hacer à V.S.presente, de q.e nunca han podido darse exámenes publicos, de ninguna de las tres nobles hermanas, en las Academias de Europa, faltaria à lo mucho que debo à su proteccion, y me haria acreedor á sus represensiones, p. r las inevitables consequencias à q.e se expondria la delicadez de V.S.con tales ejercicios. Sin embargo al renovar atentamente à V.s.mi obediencia, reitero mi esmero en instruir à los pobres jornaleros que en crecidísimo numero acogen su benigna enseñanza, y asi mismo en aumentar el número de maestros de Obras y de Arquitectos, que educados en su gratuita Escuela pasan à aprobarse en las R.s Academias.

Dios gue.à V.s.m.s a.s

Barcelona 31 de Octubre de 1830

Antonio Celles.

Il.J.S.Presidente y S.s. Vocales de la R.l Junta de Comercio».

BC AJC, Caixa 137, llig.CIV, doc. 3, 280.

Núm. 165.

Resposta de Comissió de la Junta de Comerç a l'arquitecte Antoni Celles (10/12/1830), en la qual es autoritzat per aconseguir models dels ordres arquitectònics i especialment del dòric.

«Arquitectura // Comision de Escuelas

En vista esta Com.on de lo q.e hace presente el Cated.co de Arquitectura Celles en el adj.to parte semanal, q.e acordó V.S se le pase, acerca de la necesidad de modelos de los ordenes y en q.e propone q.e rehagan ahora los del Dorico, de dimeatro [sent]su columna de palmo y cuarto; Opina la com.on q.e podria VS.acceder á ello autorisando p. a el gasto de 500 r.s q.e es el coste q.e indica otro catedratico cual gasto de provenga al Dir.or gn.l de Nobles Artes lo comprueva en las ct.as de esta escuela. Barcel.a 10 D.bre de 1830».

BC AJC, Caixa 137, llig.CIV, doc. 3, 276.

Núm. 166.

Ofici de la Junta de Comerç a Antoni Celles (29/1/1831), en el qual es critica el seu sistema d'ensenyament de l'arquitectura per considerar-lo d'un nivell no adequat i li presenten un índex del pla d'estudis a seguir:

«La Arquitectura es á la vez una ciencia, y un arte. Como ciencia ecsige conocimientos por principios ciertos y seguros, y como arte pide una ecsacta y facil aplicación de aquellos mismos conocimientos, y de las reglas generales y particulares q.e pueden deducirse de los principios en que se funda. La adquisicion, pues, de dichos conocimientos, y de su aplicación debe ser el ópimo fruto de toda Escuela de Arquitectura; y siendo uno y otro de vasta y provechosisima estension, facil es deducir cuan luminosa y dilatada materia deben prestar por sí mismos al profesor, y á los alumnos, para dar en público ecsamen un testimonio ameno y utilisimo del saber y del zelo del primero, y del aprovechamiento y adelantos de los segundos.

A este doble fin, precediendo un discurso pronunciado por el profesor acerca la esencia é importancia de la Arquitectura, las ventajas q.e de ella reporta la sociedad, los funestos efectos q.e pueden resultar de su ignorancia, &, &, podrian los alumnos ser preguntados sobre las materias siguientes.

Principios generales.

Objeto dela Arquitectura.= Medios que deben emplearse para conseguirle: Conveniencia y economía. = Principios relativos á la conveniencia: solidéz, salubridad, comodidad. = Principios pertenecientes á la economía: Simetria, regularidad, sencilléz.= Uso del dibujo para la Arquitectura: Calidades q.e debe tenere: especies del mismo: metodo para practicarle con brevedad y correccion: Uso del lavado.

Elementos de los Edificios.

Materiales: Sus generos, sus calidades, su combinacion, modo de aplciarlos en la construccion de los demas elementos siguientes. = Cimientos, paredes en general, paredes de fachada, de traviesa y mediatría, su numero, sus partes, sus proporciones, su adorno.= Arcos y bóvedas: sus clases, sus espesores, sus estribos, sus trazas, sus cimbras, su decoracion.= Puertas, ventanas, y nichos: sus géneros, sus proporciones, su ornato.= Suelos: sus especies, sus gruesos, su adorno.= Armaduras: sus formas, sus dimensiones, su enlace.= Cubiertas: su diversidad, sus declives.= Remates, frontones, balaustradas: Su variedad, sus proporciones.

Composicion en general.

Cominacion de los elementos: situaciones entre sí, y con respecto de unas á otras, de las paredes, puertas, y ventanas: Ydem.de las columnas y pilastras entre sí, y con respecto á los muros: Vanos en intercolumnios: Sobreposicion de los ordenes.

Formacion de las partes principales: Porticos, vestíbulos, escaleras, salones, salas, patios, oficinas: sus clases, sus proporciones, sus luces, su decoracion.

Conjunto de los edificios en general: Situacion de sus partes: relacion entre ellas, y sus dimensiones, según sus usos.

Generos principales de Edificios

Edificios publicos, edificios particulares: sus clases, su objeto, sus partes, su carácter, su adorno.

Avances y tasaciones.

Mediciones de sitios: precios según su localidad, y capacidad.= Mediciones de clases de obra: materiales y mano de obra necesarios para cada una de ellas: coste de unos y otra.

Jurisprudencia Arquitectónica

Decisiones de casos prácticos con aplicación de las constituciones municipales, y demas leyes relativas á la construccion, derechos, y servitudes de los edificios.

Despues de haber satisfecho los alumnos á las preguntas sobre los antecedentes materias, q.e, aunque insuficientes para llenar la estension de las q.e abraza la Arquitectura, se juzgan bastantes por de pronto para poderse recavar una idea de la instruccion en ella adquirida, podria procederse por los autores de las obras de pensado, que deberían estar de manifiesto, á su esplicacion y su análisis, y á la esposicion de los motivos q.e hubiesen fijado su composicion, y de los principios a q.e esta se hubiese contraido, contestando ademas dichos autores á los reparos q.e se les opusieren, y dejando así satisfecho al Público del feliz resultado de una enseñanza la mas necesaria.

Claro está q.e al intento debería guiarse en la Escuela á los alumnos por las indicadas sendas, que son sin duda las q.e con facilidad, y en no muy largo tiempo, los conducirían á aquel deseable término, así como se deja ya de ver que clasificados dichos alumnos en la instrucción, habria de reñirse su ecsamen á los conocimientos q.e hubiesen adquirido según sus progresivos adelantamientos».

BC AJC, Caixa 137, llig.CIV, doc. 3, 312.

Núm. 167.

Contestació d'Antoni Celles a l'ofici de la Junta de Comerç (31/1/1831). Testimoni de com estava l'ensenyança d'arquitectura a l'Escola. Manifesta la impossibilitat d'aplicar tot el que diu el llibre teòric de Durand i aporta tots els inconvenients. Recorda els acadèmics de mèrits sorgits del seu mètode i altres que estan a punt d'assolir el guardó. Possa l'exemple d'altres acadèmies que segueixen el seu mètode i remet a Francesc Rodríguez (director de l'Escola i pensionat que estudià amb Azara) qui corroborarà el seu procedir. També els recorda que l'any 1821 ja havien intentat imposar-li un altre mètode.

«Il.J.S.

Durante este mes han asistido a la gratuita Escuela de Arquitectura 61.discipulos siendo 54 de ellos meros jornaleros, de los quales los hay q.e solo pueden asistir, dos, ó tres veces cada semana. Los unos hacen proyectos relativos á la Carpiteria, Albañileria y Arquitectura por medio de dibujos, otros aprenden á dibujar arquitectonicamente con escorzos y sombras.

Con referencia al oficio de V.S.de 29 de este mismo mes de Enero, con el que se sirve pasarme un escrito ó plan de estudios, p. r el qual debería preparar á mis discipulos p. a los exámenes publicos de arquitectura, permitame V.s. exponga con el mayor respeto q.e ansioso obedeceré, así q.e puedan tener mis discipulos los libors del curos de Monsieur Durand, , q.e V.s.habra de tener la bondad de hacer traducir primero al idioma español, respecto q.e el nuevo plan de estudios q.e V.S.me ha dirigiso es precisamente el de este autor. Pero esta obra q.e hace 25 años q.e la conozco contiene las ideas generales q.e se enseñan en la Escuela Politecnica de Paris, ó sea en el Colegio de Yngenieros de Francia, y dicho curso está hecho unicam.t para instruir á la ligera á dichos Jovenes, como lo indica el mismo autor. Pero estos tales Yngenieros tienen ya adquiridos otros muchos conocimientos, y ademas tienen todo el dia p. a estudiar, siendo así q.e mis discipulos los mas meros jornaleros de Carpitneria y de Albañileria, sobre tener muy limitadas ideas antes de empezar este estudio, ni tienen explicacion, ni mas tiempo para estudiar, que pocas horas de las que tienen para descansar de sus fatigas.

V.s.conoce perfectam.te que sin la traduccion de tales libros, con todas sus laminas, no podria yo enseñar lo q.e se me prescribe, y mucho menos podrian ceñirse mis discipulos à ser examinados toscamente en publico de las materias q.e contiene la referida obra de M.r Durand, puesto q.e el plan q.e se me ha entregado es una exacta copia de todos sus articulos, exceptuando los dos ultimos y algun otro q.e son estrañas añadiduras del q.e la ha hecho.

Nunca puedo hacer mas q.e obedecer, p. o permitame V.s.q.e manifieste con veneracion q.he dicho plan no ha sido jamas admitido p. r las Academias de Europa; y à fin q.e V.s. se convenza de ello, dignese consultar con alguna de dichas Corporaciones, acerca la notable diferencia q.e hay entre el plan de Durand, y el q.e V.S. y las tales Academias han seguido constantemente con optimos frutos: Frutos del plan antiguo de V.s. y de las mencioandas corporaciones son el haberse examinado de Arquitectos y de Maestros de obras en las R.s Academias los discipulos menestrales de su gratuita Escuela de Arquitectura Dn. Josè Buxaréu, d.n José Casademúnt, D.n José Vilár, D.n Fran.co Vila, D.n Josè Nolla, y D.n Pedro Calsada, esperando en visperas de examirase otros varios, siendo así q.e antes del establecimeitno de esta Escuela moderna no se habia examinado casi nadie, y solam.te los anulados albañiles del Gremio de esta Ciudad estan tenidos p. r Arquitectos: Por fin frutos optimos son las continuas instrucciones que adquieren en esta enseñanza los muchisimos Carpinteros y Albañiles q.e no aspiran a ser mas q.e unos inteligentes operarios.

Y aunq.e la mayor parte de mis discipulos no fuesen meros jornaleros, ¿como podria pues pararlos à recibir exámenes publicos en el transcurros de tan poco tiempo sin tener aquellos jovenes los libros q.e se quiere se sigan, los quales p. r otra parte no entenderian p. r ser en idioma frances? Ademas en unos exámenes publicos, ¿cómo se

explicaria esa multitud de discipulos jornaleros q.e apeneas entienden el castellano?, y que como ya he dicho no pueden asistir de continuo à la clase: Y si el mismo plan de M.r Durand no sujeta `a examente publicos á sus alumnos, sino à concursos, ù exposiciones publicas de los dibujos q.e aquellos hacen durante cada temporada Academica, ¿cómo podre yo conseguir lo q.e hasta de ahora no se ha podido lograr en Academia alguna?

La Arquitectura nunca se ha enseñado en una Catedra con lecciones verbales, y si tan solo à fuerza de copiar buenos edificios para empaparse en las buenas maximas en q.e se hallan fundadas. Prueba de esto es lo q.e la R.l Academia de S.n Fernando acaba de hacer, fixando carteles en la R.l Casa de Lonja, p. r la q.e invita à concursar de arquitectura, p. r medio de solos dibujos, y no de examenes. Otro tanto se hace en Milan, Roma, Paris, Florencia &, como podra V.s. informarse de su Director general D.n Fran.co Rodriguez.

Posterior à la ruina q.e en el año 1825 se procuró à mi enseñanza de arquitectura, se trató de influir con las S.S.Vocales de la R.Junta de Comercio, paraque admitiesen otro plan de estudios al levantar otra vez dicha Escuela; per asi q.e la respetuosa Junta oyó en 1826 las incongruencias q.e contenia, indirectam.te mandó no se pursiese en execucion: Este desgastado plan contenia ya examenes publicos, siendo asi q.e nunca los ha abido en ninguna Academia de nobles artes, p. o si concursos ó exposiciones publicas del los dibujos de los discipulos de Arquitectura, de Pintura y de Escultura; pues las tres artes son hermanas, y han tenido siempre igual metodo de enseñanza, y de exercicios à exposiciones publicas. ¡Ojala q.e V.S.por si mismo y sin necesidad de nadie pudiera formar un plan de estudios p. a enseñar la arquitectura! Entonces sig.e tocaria V.S. las ventajas del q.e hasta de ahora se ha mandado seguir, y los inconvenientes del de M.r Durand, y del otro q.e no se puso en execucion en 1826.

¡Ha Señor, estas continuas insinuaciones de planes y de examenes tienen otros fines q.e el candor de V.S.no ha penetrado; estos son medios indirectos p. a embolver otra vez en ruina mi Escuela, y levantar otra con sus escombros; pero la rectitud de V.s.no lo permitira, ni yo tampoco dare lugar à ello; y si ahora con la mas debida sumision pongo al juicio de V.s.todas estas observaciones, es con la mira de secundar las mas beneficas ideas, propias de su noble instituto. Yo Señor tengo el derecho de implorar de su proteccion el ser oido, mayorm.te en un asunto de tanta trascendencia al bien publico, y à mi propia opinion asi lo ruego y lo espero de su magnanimo proceder.

Por otra parte el plan de Duran no es provechoso p. a enseñar à 54 menestrales que tengo entre los 61 discipulos matriculados, y V.s.conoce à primera vista, q.e à los tantos Carpinteros y Albañiles q.e no aspiran à mas q.e á ser unos buenos operarios mecanicos, de nada les serviriran ideas q.e no les competen, y aun enseñadas como de paso, sin poderlas marcar, ni hacer materiales dibujos de quanto les incumbre saber en sus respectivos oficios.

De la Escuela de V.s.han de salir Carpinteros, Albañiles, Maestros de Obras y algunso Arquitectos instruidos, y pa.a lo mismo el plan de V.S, ó sea el de todas las Academias presenta medios para instruir à todos estos, siendo asi que el de M.r Durand està hecho, como ya he dicho, para dar tan solo conocimientos generales, à Jovenes Ingenieros q.e sobre tener otros muchos estudios preparatorios tienen todo el dia para estudiar.

Las cristalinas fuentes de la enseñanza arquitectonica son los inmortales libros de Vitrubio, de Paladio, y otros q.e la piedad de nuestros Augustos Monarcas mandó traducir á sus expensas, y aun hizo hacer otros, sin haber descuidado el plan de estudios. Estos primeros libros son pues los clasicos p. r los q.e se ha enseñado en todos tiempos à todos los artistas, hallandose los mismos bien y muy bien ordenados conforme lo indican las celebres obras antiguas y modernas; de lo qual se hecha de ver q.e constantem.te ha abido un plan fixo q.e reune la enseñanza de las ideas de la arquitectura griego-romana; ideas q.e tienen mas de dos mil año; con cuyo plan y libros en español, se instruye à la vez à todos los Jovenes q.e desean saber el todo, ú algunas partes de dicha arte p. a aplicarlas hasta à la Carpinteria, Àlbañileria, &. Toda inovacion seria pues à mi corto entender contraria à la publica instruccion de tantos menos jornaleros, y la misma obra de M.r Durand no haciendola servir para el objeto q.e fue hecha deja de tener la utilidad q.e se propuso dicho autor; y si à todo esto se agrega el no hallarse dichos libros traducido en castellano, q.e podria hacer yo como à Director de Arquitectura ? Sin embargo remitiendome à mi sincera obediencia, esperare gustoso su resolucion à tantas dudas, y en el interim pasa no perder tiempo seguire enseñando como hasta de aquí el modo de hacer la infinita variedad de aplicaciones de unas mismas maximas è ideas,

cuyo modo de combinar solo se aprende à fuerza de dibujar tanteando, y borrando una y mil veces, hasta tanto q.e se consigue lo q.e se desea; y finalmente corregiré todas las noches quantos dibujos pueda y dare quantas instrucciones deban tener mis discipulos, respecto à las partes de arquitectura à q.e se dedican, ò según el oficio, ò clase à que quieren dedicarse; cuyos dibujos en limpio deben exponerse anualm.te i la publica exposicion, como se ha hecho hasta de ahora, à semejanza de las de la Escuela de dibujo, Pintura, escultura y Grabado, q.e V.s. tan dignam.te protege.

Barcelona 31 Enero 1831.

Antonio Celles

Il.J.S.Presidente y S.s.Vocales de la R.l Junta de Comercio».

BC AJC, Caixa 137, llig.CIV, doc. 3, 315.

Núm. 168.

Transcripció del text de la *Distribucion efectuada por la Junta de Comercio de Cataluña á los alumnos de su Escuela Gratuita de Nobles Artes, de los premios anuales y trimestres del año académico concluido en junio de 1838*, de filosofia encara deutora de les creencies estètiques de Mengs i Azara:

« Bellas Artes.

Nada tan digno de la grandeza del hombre, como el cultivo de aquellos estudios, q ue al paso que ilustran por su utilidad se hacen agradable spor los atractivos que encierran. Las artes, antes llamadas grandes, despues nobles y finalmente bellas, han hecho tanto y tan buenos servicios á la sociedad, que nadie ignora las continuas recompensas que sus autores han recibido incesantemente desde las mas remota antigüedad, hasta nuestros dias. Las mejores memorias que nos han quedado para entusiasmo de los que las estudian, las debemos á los griegos, á los sabios de aquella inmortal nacion que para vergüenza de sus descendientes fijaron la perfeccion, Homero pintando con su poesia, y Fidias escribiendo con su cincel. Les secundaron los Romanos en la época de Augusto, pero faltando este, y apoderándose la barbarie del imperio universal, siguieron la Suerte de los siglos hasta que vino á Italia un pincel divino que si no bebió el nectar sublime de los griegos, hizo renacer el entusiasmo de los principes que hicieron brotar con sus pródigas recompensas los tres ramos artísticos que serán siempre el verdadero termómetro de la civilizacion de los pueblos.

¿Hay acaso historia mas fiel que la que nos transmite la pintura, logrando por ella la traslacion, digámoslo asi, de la época presente á la de la obra en que esté uno observando? ¿Qué historia nos presentará mejor las faces del siglo 15 como Leonardo de Vinci, Rafael y Miguel Angel nos la enseñan en un fragil lienzo que sus manos immortalizaron ? Contrayéndonos á mayor antigüedad ¿cómo concebiriamos una idea exacta de aquel padre de los dioses que Homero nos describe tan grandemente si Fidias entusiasmado por sus versos, no hubiese hecho el Júpiter cuya cabeza conservamos, y que de tan bella, apenas pueden admirarla los artífices modernos? Finalmente la arquitectura perfeccionada por los Romanos ¿no sirve de modelo tambien á cuantos estudian el arte que crea poblaciones y edifica ciudades enteras?

La España hoy dia teatro de una lucha horrorosa y por consiguiente destructora del gusto y todas sus producciones, no ha sido la menos feliz en poseer ingenios sobresaliente, que hallaron proteccion hasta de los magnates. En la pintura particularmente plantearon escuelas diversas de la Italia, y despues que Rafael trazó un camino recto y bello, Velasquez, Murillo y otros formaron para mayor gloria de los españoles, escuelas originales que hoy dia son la admiracion de las naciones ilustradas, y particularmente

p. 5 de la Francia, que sabiéndose aprovechar del descuido é ignorancia propia de la guerra civil, ha formado un museo español en Paris despues de habernos conquistado artísticamente el año pasado, tanto que el dia de su apertura en el Louvre, fue uno de los de mas regocijo que recibiera aquella instruida sociedad. Solo á nosotros nos queda el llorar esta pérdida que algun dia sentiremos vivamente.

Los talentos mas sublimes que honran la España, salieron de Sevilla, Córdoba, Granada y Valencia. Barcelona aunque superior á toda la nacion pro el comercio y la industria, cuasi nunca se ha señalado en los anales de las artes y a si es que apenas podemos contar grandes genios catalanes como Viladomat que no salió nunca de la provincia, y

como Campeny y Solá, contemporáneos aun, que se han perfeccionado en la fuente del buen gusto.

La Junta de Comercio como protectora de las artes, se daría ya por satisfecha en haber presentado al mundo artístico los dos grandes talentos que acabamos de nombrar, si no tuviera una lisonjera esperanza, en hallar pronto entre los discípulos de sus escuelas gratuitas, y quizás entre los que hoy forman nuestro objeto, quien siguiera sus huellas para llegar á igualarles.

Para esto es bien sabido, que los grandes hombres en todas materias, no se han formado sin un estudio incesante y por consiguiente la perfeccion, no la han debido solo á su genio natural, sino al estudio y aplicación severa con que hay ayudado á su disposicion particular: asi es, que el artista, ha de ser un continuo espía de la naturaleza, la ha de penetrar en todos sentidos para poderla perfeccionar y no copiarla servilmente, y para esta perfeccion, ha de

p. 6 estudiar en los restos de la mejor época de las artes, esto es, la de los Griegos. Ha de ser también un profundo filósofo y conocedor universal de la historia, y por consiguiente será muy amante de la lectura, que es el rocío de todos los entendimientos humanos. No ha de ser menos educado que cortés; y de aquí viene que las obras artísticas, siempre revelan á sus autores. Si éste es curioso, vemos limpieza en las tintas; si delicado, finura en sus composiciones; si severo, fuerza y grandiosidad en las formas; y si sublime, aquella perfeccion general, que ha distinguido á bien pocos ingenios. No será menos dotado de virtudes y por lo tanto la envidia, el orgullo y la vanidad se han de alejar de sí, pues que tarde ó temprano, el mérito que tenga, será proporcionalmente visto, admirado y aun recompensado».⁷

Distribucion 1838, 3-7 (MNAC 7(06)(46.71BAR) JUN R-15555 RESERVA 4º).

Núm. 169.

El literat de carrera militar, José Mor de Fuentes, dedicà aquesta lloa biogràfica al diplomàtic il·lustrat Azara titulada *Romance Heróico* (1840):

*« El grande Ciceron, sin par dechado
De sobrehumana mágica elocuencia,
Respira y habla en la preciosa Vida
Que vertió con dignísima pureza
El sabio Azara al toledano idioma.
Cuando, anegada en fútiles novelas
Y en un turbion de bárbaros abortos,
La castellana pompa bastardea;
Cuando delirios de interes mezquino
Y de ignorancia presumida y ciega
La nacional literatura plagan,
Descuelle ya lozana sementera
Sobre zizaña vil; y el sumo Injenio,
Con tan hidalga y memorable empresa,
Antídoto feliz á la ponzoña
Advenediza, para siempre sea.*

*Allá en la augusta capital del orbe,
En la gran Roma, con sus altas prendas,
Con su réjio esplendor, cual fiel espejo
Del númen Español, Azara reina.*

*A su afan desalado y sabio tino
Tesoros mil la antigüedad franquea;
Tulio, Cesar, Caton, Pompeyo y Bruto,
Y al par el dios de la oratoria griega,
Demóstenes en fin, del mundo asombro,
Todos viviendo están á su presencia.*

*Azara, á fuer de su sin par talento,
La esclarecida Roma señorea,*

⁷ Segueix amb els premiat i els temes sol·licitats per la Junta, síntesi en el capítol de Models.

*Y allá tal vez desde rejion lejana
Sublime Artista desvalido llega,
Y revive al mirar enajenado
En el rostro del ínclito Mecenas,
Con destellos de plácida sonrisa,
Grandioso halago y proteccion escelsa.
En pos de su saber ansia y cavila
Todo un Emperador, y á Roma vuela,
Y absorto escucha la sin par cordura,
El tierno afan y la sublime ciencia,
Que de los lábios elocuentes mana;
Su estado todo reformar anhela
Y del odioso obstáculo prescinde ...
Sensato Azara sus impulsos templa;
Un cúmulo de ejemplos y razones,
En cuadro inmenso y rápido, le muestra,
Y el recio ahinco, el ímpetu fogoso
De aquel torrente arrollador enfrena.
¡Así José con adverencia cauta
Tan certeros dictámenes siguiera!
Pues venturoso entónces evitara
Un piélagos sin fin de amargas penas.
Mas brama el huracan, su estruendo amaga
Trastornos mil y barbáras revueltas;
Con horrendos frenéticos intentos
La presumida Francia devanea,
Y mas y mas sus yerros estremando,
A las naciones menosprecia y reta...
El pavoroso carro se dispara,
Y todo es ya Revolucion sangrienta.
La Europa se estremece, el orbe entero
Se desquicia y desploma; el vuelco llega
Al Nuevo Mundo que feliz sosiego
Logró tres siglos, y engreido trueca.
En pos allá de imaginarias dichas,
Su paz celeste en comocion violenta.
Alzase al fin el Aleman pausado,
Y mies colmada de trofeos sueña;
Ya inmesas huestes al volcan asoma;
Mas ¡ay! que ya la llamarada fiera
Le abrasa, acosa, huella... el triste llora
Y desampara á su ínclita Viena,
Y mas y mas hasta la absorta Hungría
Con trémulo pavor huye á carrera.
Italia muda y palpitante yace,
Mirando la oleada turbulenta;
Y aquella Roma que en remotos tiempos
Su yugo impuso á la postrada tierra...
¡Ay que apagó los vaticanos rayos!
Y á sus solas allá solloza y tiembla.
Del Enviado francés el vil orgullo
La nacional escarapela ostenta,
Y á la plebe romana provocando
Difunto cae en desigual pelea.
Desde Milan el memorable Corzo
Su sable vengador alza... y decreta,
Con mil amagos de esterminio fiero,
Marcha veloz y asolacion horrenda.
El Pontífice pálido y atónito,
Por iris de la bárbara tormenta.*

A Azara invoca con mortal zozobra;
Escudo fiel, paladio de Minerva,
Que á libertar del asestado rayo
La capital despavorida vuela.
 Baldon amargo y sacrificio inmenso
El ceño atroz del vencedor despejan ...
 Mas ¿qué holocaustos á saciar alcanzan
La codicia frenética francesa,
Que mas y mas, y siempre mas demanda,
Y todo todo en devorar se empeña?...
¡Ay, la hez de la hez de aquella plebe
Que en otro tiempo avasalló la tierra,
Del mismo Azara, por quien aun respira,
Con destemplanza criminal se queja!...
 Ruje el tigre voraz; clava la vista
En el ansiado cebo; atroz pretesta
Antojos viles, señoraea el pueblo,
El moribundo soberano apresa,
A Francia lo arrebatada, al fin triunfante
En un cadáver su crueldad ostenta.
 Desde aquel memorable y arduo trance,
Juguete ya de tramas palaciegas,
Un piélago tan solo de amargura,
(¡Vil galardón á tan sublimes prendas!)
Al Estadista consumado cabe,
En la márjen del Tiber y del Sena.
 Tras nuevos y mortales desengaños,
Entre la hez de la maldad francesa,
Suspira siempre por las Nobles Artes,
Aun á su Italia regresar intenta,
Y en medio de aquella ansia desalada,
Con pavorosa gravedad enferma...
De cabal entereza fiel dechado,
Cierra sus ojos en estraña tierra,
Ejercitando con el sabio Azara
La humana grey su ingratitude perpétua. »

Mor 1840, *Romance Heróico*, 5-9.

Núm. 170.

L'arquitecte Josep Oriol Bernardet, deixeble d'Antoni Celles, defensa en el *Boletín Enciclopédico de Nobles Artes* (1846) que l'escultura ha de formar part íntegra dels monuments arquitectònics i únicament lligada a les necessitats i convinenes:

«La crítica del gusto debe no obstante distinguir las obras antiguas que por la naturaleza de su destino llevan el carácter evidente de un sistema necesario y razonado, de las que en los siglos de la ignorancia de toda verdad imitativa han acumulado todo género de defectos, exagerando hasta el ridículo el desprecio de toda conveniencia por medio de la reunion de figuras amontonadas sin ningún orden y de accesorios de naturaleza opuestos y hacinado con una confusión extravagantes. [Signat] J.O.y B.»

Boletín 1846-1847, núm. 2, 16/4/1846, 26.

Núm. 171.

Notícia sobre un projecte constructiu publicat en el *Boletín Enciclopédico de Nobles Artes* (1846):

«Iglesia parroquial de Vallvona en el Arzobispado de Tarragona.- Bajo los planos y dirección de D. José Fontseré, el maestro de obras D.José Valls está construyendo actualmente el edificio sagrado. Nosotros que hemos visto los dibujos de este proyecto como la aprobacion de la Real Academia de San Fernando fechado en 10 de Marzo de

1835, desde luego nos anticipamos a asegurar que si la egecucion corresponde al pensamiento, como no lo dudamos, tanto el director como el constructor ofrecerán una nueva prueba de su saber y pericia en el difícil arte de la arquitectura. »

Boletín 1846-1847, núm. 4, 16/5/1846, 64.

Núm. 172

Notícia dirigida a l'arquitecte publicada en el *Boletín Enciclopédico de Nobles Artes* (1846):

«La crítica del gusto debe no obstante distinguir las obras antiguas que por la naturaleza de su destino llevan el carácter evidente de un sistema necesario y razonado, de las que en los siglos de la ignorancia de toda verdad imitativa han acumulado todo género de defectos, exagerando hasta el ridículo el desprecio de toda conveniencia por medio de la reunion de figuras amontonadas sin ningun órden y de accesorios de naturaleza opuestos y hacinado con una confusión extravagantes. [Signat] J.O.y B.»

Boletín 1846-1847, núm. 2, 16/4/1846, 26.

Núm. 173.

Descripció d'Ennio Quirino Visconti de les activitats culturals més importants realitzades per Azara en el seu *Dizionario biografico Artistico, Storico-Artistico e di Universale erudizione Archeologica* (1867):

«Azara (d') giuseppe Nicola, cav., ministro del re di Spagna presso la Republica francese, ministro plenipotenziario del medesimo presso la S.Sede, consigliere di Stato, uomo veramente illustre, assai intelligente, e guidato in ogni suo acquisto dal fior de'letterati e degli artisti, che sempre in sua casa convenivano, cultore egregio, e Mecenate d'ogni maniera di lettere e di talenti. Alle luminose prerogative del grado accoppia le più singolari doti d'ingegno, di sapere e di gusto. Editore delle opere del Mengs. Traduttore in spagnuolo della vita di Cicerone del Middleton, corredata di note e monumenti. Possessore di una ricca, superba ed importante raccolta d'antichità. Regala al console Napoleone un prezioso erme d'Alessandro, emerso da uno scavo fatto eseguire presso Tivoli a sue spese.»

Visconti 1867, Azara.